

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Ústav historických věd

Československo-etiopské vztahy 1945-1974

Mgr. Jan Dvořáček

Školitel doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

Disertační práce

2018

University of Pardubice
Faculty of Philosophy
Institute of Historical Sciences

Czechoslovak-Ethiopian Relations 1945-1974

Mgr. Jan Dvořáček

Thesis supervision: doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

Ph.D. Thesis

2018

Anotace

Práce analyzuje vývoj československo-etiopských vztahů v období 1945-1974. Popisuje role a strategie obou zemí v kontextu mezinárodních vztahů a s ohledem na vývoj politické situace v regionu Afrického rohu. Zároveň akcentuje specifické postavení Etiopie v rámci afrických států v době vrcholné fáze rozpadu koloniálního světa. Poukazuje na tradici československo-etiopských vztahů z meziválečného období a vystihuje základní aspekty vzájemné spolupráce v poválečném období. Analyzuje zahraničně-politickou koncepci Etiopského císařství ve vztahu k západním mocnostem i zemím východního bloku v kontextu studenovělečného konfliktu. Charakterizuje strategii Československa při úsilí proniknout do politického a hospodářského života Etiopie. Práce vystihuje základní aspekty vzájemné spolupráce v daném období. Poukazuje na život československých krajánek a emigrantů prostřednictvím zpráv rozvědky.

Klíčová slova

Československo - Etiopie – studená válka – dekolonizace – politické a hospodářské vztahy

Annotation

The thesis analyzes the development of Czechoslovak-Ethiopian relations in the period 1945-1974. It describes the roles and strategies of both countries in the context of international relations and with regard to the development of the political situation in the Horn of Africa. It also emphasizes Ethiopia's specific status within African states at the time of the collapse of the colony world. The thesis points out the tradition of Czechoslovak-Ethiopian relations from the interwar period and describes the basic aspects of mutual co-operation in the post-war period. It analyzes the foreign-political conception of the Ethiopian Empire in relation to Western powers and Eastern Bloc countries in the context of the Cold War conflict. It characterizes the strategy of Czechoslovakia in its efforts to penetrate Ethiopian economic sector. The paper describes the basic aspects of mutual cooperation from 1945 to 1974. It also focuses on monitoring of Czechoslovak emigrants by communist intelligence service.

Keywords

Czechoslovakia - Ethiopia - Cold War - Decolonization - Political and Economic Relations

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne

.....

Jan Dvořáček

Rád bych poděkoval všem, kteří mi pomáhali v průběhu tvorby disertační práce. Zvláštní dík patří doc. PhDr. Jiránkovi, PhD., a to především za ochotu a trpělivost. Děkuji rovněž prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc., díky níž jsem měl možnost učinit část výzkumu ve francouzských diplomatických archivech. Poděkování patří samozřejmě i všem zaměstnancům knihoven a archivů, kteří mi během práce ochotně poskytovali materiály a cenné rady.

OBSAH

1. Úvod	9
2. Prameny a metodologická východiska	11
2.1 Současný stav bádání	16
3. Stručný úvod k Etiopii	19
3.1. Haile Selassie a jeho doba	23
3.2. Restaurace monarchie po roce 1941	28
3.3. Pokus o státní převrat 1960	32
3.4. Pád císařství 1974	34
4. Etiopie a její odraz v české literatuře	36
4.1. Františkánské misie	37
4.2. Stecker, Němec, Musil: Habeš na přelomu 19. a 20. století	39
4.3. Cestovatelská stopa po vzniku Československa	44
4.3.1. Adolf Parlesák	45
4.3.2. Hanzelka a Zikmund	46
4.3.3. Expedice Lambaréné	50
4.3.4. Josef Tustíra	52
5. Cesta k etablování oficiálních diplomatických styků mezi ČSR a Etiopií	53
5.1 Jaroslav Šejnoha: Etiopie po roce 1944 pohledem čs. diplomata	59
5.2. Předpoklady rozvoje obchodních vztahů s Etiopií	64
6. Zahraničně-politická orientace Etiopie po osvobození	67
6.1. Britský vliv, pansomalismus, Ogaden	67
6.2. Nárůst vlivu USA po druhé světové válce	71
6.3. Vztahy s Egyptem	74
6.4 Etiopie a Francie: utužování vztahů jako prevence proti pansomalismu	76

6.5. Eritrejská otázka	79
6.6. Výstavba přístavu Assab a role Jugoslávie	81
6.7. SSSR a Etiopie: ropná rafinerie v Assabu	84
7. Československo a koncepce pronikání na africký kontinent	90
7.1. Obrysy konkrétní spolupráce s africkými zeměmi	93
7.2. Nástroje propagandy	103
7.3. Instrukce zahraniční politiky komunistického Československa.	107
8. Nástin rozvoje vztahů mezi Československem a Etiopií v 50. letech	109
8.1 Role Etiopie při dodávkách československých zbraní do Izraele	111
8.2. Obchodní výměna s Etiopií, podniky zahraničního obchodu	115
8.3. Muniční továrna v Addis Abebě	124
8.4. Zaměstnanci muniční továrny a činnost rozvědky	129
8.5 Československé průmyslové výstavy 1955 a 1960	134
8.6. Oficiální založení československého vyslanectví v Addis Abebě 1955	139
8.7. Obchodní dohoda 1956	145
8.8. Československo-etioipská jednání 1958	150
8.9. Spolupráce ve zdravotnictví: úvěr na dodávku nemocničního zařízení	152
8.9.1. Nemocnice v Hararu	155
9. Oficiální návštěva Haile Selassie v Praze 1959	160
9.1. Smlouva o přátelství a spolupráci	164
10. Konkrétní formy hospodářské spolupráce v 60. a 70. letech	166
10.1 Farma Ciaffa	166
10.2. Spolupráce v oblasti lihovarnictví a vinařství	171
10.3. Pneumatikárna Addis Tyre Co.	176
10.4. Rubber & Cancas Shoe Factory, Assco Shoe Factory	178
10.5. Koželužna Edjersa	179
11. Vnitropolitická krize 1974 a její konsekvence pohledem čs. diplomacie	180
12. Českoslovenští krajánci a emigranti v Etiopii	188

12.1. Alois Junek	191
12.2. Jan Kučera	194
12.3. Josef Heliger	195
12.4. Bedřich Hildprandt	197
12.5. Ferdinand Veverka	201
12.6. Bohuslav Tobyška	205
12.7. Josef Zelenda	207
13. Závěr	212
14. Seznam pramenů a literatury	

ÚVOD

Československo a Etiopie patří mezi země, jejichž vzájemné styky si bezesporu zaslouží velkou pozornost, jakkoliv se může na první pohled zdát, že vzdálená africká země má s Českou republikou (dříve Československem) jen málo společného. Na tomto místě bych rád vyzdvihнул fakt, že Česká republika má v Addis Abebě stálé diplomatické zastoupení od roku 1955. Ambasáda v Addis Abebě udržela svoji činnost navzdory turbulentním politickým změnám v obou zemích v posledních dekadách. Ačkoliv federální vláda ČSFR rozhodla v roce 1992 o ukončení činnosti velvyslanectví v Addis Abebě, bylo toto rozhodnutí zrušeno novou vládou České republiky v roce 1993. Velvyslanectví tak mohlo opět zahájit svoji činnost. Historicky prvním mimořádným a zplnomocněným velvyslancem ČR v Etiopii se stal mezinárodně uznávaný odborník na amharštinu Zdeněk Poláček.¹ Na etiopské straně byla situace poněkud odlišná. Etiopská vláda zřídila zastupitelský úřad v Praze až v roce 1984, přestože uvažovala o zřízení stálého diplomatického zastoupení v Praze již v dobách císařství (do r. 1974). Etiopie reagovala na výše zmíněné rozhodnutí federální vlády ČSFR z roku 1992 uzavřením velvyslanectví v Praze. Z etiopské strany však již k přehodnocení původního rozhodnutí nedošlo a ambasáda v Praze svoji činnost neobnovila. V současnosti je Etiopská federativní demokratická republika v ČR zastupována prostřednictvím honorárního konzulátu se sídlem v Praze na Malé Straně. Nejbližší velvyslanectví s pověřením pro ČR sídlí v německém Berlíně.²

Velvyslanectví ČR v Addis Abebě udrželo svoji kontinuitu a prestiž i přes výrazné omezení počtu českých zastupitelských úřadů po celém světě, ke kterému došlo z důvodu úsporných opatření po roce 2010, což mělo za následek zrušení některých úřadů na africkém kontinentu. Ambasády v Addis Abebě se tato opatření nedotkla a úřad má tak díky tomu nadále své nezastupitelné místo nejenom na poli upevňování politických a ekonomických vazeb, ale rovněž v oblasti kulturní spolupráce a osvěty. Z nedávné doby bych na tomto místě vyzdvihнул uspořádání výstavy s názvem „*Znovuobjevené 20. století: Vztahy mezi bývalým Československem a Etiopií*“, která se konala v říjnu 2015 v budově Institutu etiopských studií Univerzity v Addis Abebě.³

1 Amharština je úředním jazykem Etiopie.

2 Více informací o aktuálním diplomatickém zastoupení ČR v Etiopii viz [cit. 2018-01-03] URL: <[https://www.mzv.cz/jnp/cz/vyhledavani/index\\$219343.html?text=Etiopie](https://www.mzv.cz/jnp/cz/vyhledavani/index$219343.html?text=Etiopie)>.

3 Viz článek na stránkách Velvyslanectví ČR v Addis Abebě [cit. 2018-07-10] URL: <http://www.mzv.cz/addisababa/cz/zpravy_a_udalosti/velvyslanec_karel_hejc_zahajil_vystavu.html>. Organizace výstavy byla pod taktovkou J. Záhořika, pracovníků české ambasády a Institutu etiopských studií.

Výstava byla důležitým milníkem v oblasti propagace tématu československo-etioopských vztahů přímo na africkém kontinentu. Odrazovým můstkem pro uspořádání výstavy byla konference, která se konala na etiopské Jimma University v září 2014 pod názvem „*The 1st Ethio-Czech International Conference on Africa: Development, Society, and Culture in Africa*“. Právě na této mezioborové konferenci, které jsem měl tu čest se aktivně účastnit, došlo k úzkému navázání kontaktů mezi českými a etiopskými badateli a vykrytalizovala zde myšlenka uspořádání výše zmíněné výstavy.

Do úvodu jsem se rozhodl zahrnout i období meziválečné, přestože tomu časové vymezení práce neodpovídá. Vede mě k tomu přesvědčení, že pro vývoj poválečných československo-etioopských vztahů mělo období před válkou svůj nezastupitelný význam, ačkoliv bývá zpravidla přeceňován, anebo mylně interpretován. Na předválečné styky se v pozdější době odvolávali vrcholní představitelé politického života v obou zemích při oficiálních i neoficiálních příležitostech. Tato prohlášení přebíral i dobový tisk, který později, zejména v dobách socialismu, opíral vývoj vzájemných styků o jednostrannou československou podporu (morální i materiální) v době italské agrese. Považuji tedy za nutné uvést tuto záležitost na pravou míru alespoň prostřednictvím krátkého historiografického vstupu.

V této souvislosti je na místě provést stručnou a citlivou periodizaci vzájemných vztahů mezi Československem a Etiopií, a vysvětlit, proč se tato práce zaměřuje právě na období 1945-1974. Vztahy mezi Československem a Etiopií nejsou neznámou kapitolou soudobých československých dějin, zejména pokud se zaměříme na období meziválečné (1918-1938). Jak bude ještě naznačeno níže, velkou úlohu v tomto ohledu sehrála italsko-habešská válka, která rozdělovala veřejné mínění v tehdejších Československu, vlivem nejednotného postoje politických stran, ačkoliv Itálie byla jednoznačným agresorem. Ve zjednodušené perspektivě lze konstatovat, že pravicové strany odmítaly sankce proti Itálii, levicové je naopak prosazovaly. Etiopie se tak najednou dostala do popředí světového zájmu, psaly o ní nejvýznamnější světové noviny a objevily se nejrůznější knižní publikace. Všechny tyto aspekty se projevíly v českém politickém a kulturním životě. Do obecného povědomí široké veřejnosti v meziválečném Československu se tak Etiopie dostala především díky válce.⁴

4 To však neznamená, že by o Etiopii v Československu neexistovala do té doby žádná literatura. Písemnictví v českých zemích zaznamenalo existenci jedné z nejstarších křesťanských zemí světa již v dobách raného novověku, později se objevovaly písemné zprávy františkánských misionářů z 18. století, cestovatelů z konce 19. a počátku 20. století atd. Rovněž První republika a její tisk nezaujal vůči Etiopii přehlíživý postoj. Na tomto místě stojí zejména za připomenutí publikační a osvětová činnost Aloise Musila, který ve dvacátých letech intenzivně psal o Etiopii, zejména v souvislosti s jejím vstupem do Společnosti národů a odrážel především britskou kritiku, která tuto zemi velmi marginalizovala s poukazem na existenci otroctví. Fenoménem mýtů a představ o Etiopii v evropském,

Zájem o Etiopii opadl po porážce etiopských armád v roce 1936, po němž následovalo zřízení Italské východní Afriky, čímž si Mussoliniho Itálie splnila sen o existenci velké koloniální říše. Tento sen však netrval dlouho. Osvobození Etiopie britskými expedičními sbory v roce 1941 navrátilo Etiopii prestiž suverénního státu, o který usilovala i československá politická reprezentace v londýnském exilu. V průběhu druhé světové války došlo k výměně zdvořilostní korespondence mezi Haile Selassiem a Edvardem Benešem. Oba dva státníky spojoval mimo jiné společný britský azyl v době okupace jejich zemí. Před skončením války byly etablovány oficiální diplomatické styky mezi Etiopií a ČSR, nicméně k založení samostatného zastupitelského úřadu v Addis Abebě došlo až v polovině padesátých let. Do té doby spadala agenda vzájemných styků do působnosti československé ambasády v Káhiře.

Československo-etioopské vztahy tak po druhé světové válce vstoupily do úplně nové etapy svého vývoje. Vzájemné vztahy získaly svoji oficiální podobu v době, kdy se začala dynamicky proměňovat politická mapa světa, což mělo zásadní vliv na zahraničně-politickou orientaci obou zemí, z nichž ta první směřovala nezadržitelně do náruče Moskvy, a ta druhá byla do roku 1974 prozápadně orientovanou konstituční monarchií, kde uplatňovali politický a ekonomický vliv zejména Britové, Američané a Francouzi. Nicméně na tomto místě je třeba zdůraznit, že Etiopie byla zároveň v zahraničně-politické sféře charakteristická zjevnou ambivalencí.

I přes krátkou italskou okupaci byla Etiopie v době vrcholící dekolonizace nadále symbolem nezávislosti Afriky, a jako taková stála v popředí emancipačního procesu, který nakonec zapříčinil rozpad koloniálního světa. Byla jedním z důležitých aktérů bandungské konference, která položila základy pozdějšího Hnutí nezúčastněných zemí. Tímto postojem se politicky odklonila od svých tradičních partnerů, Velké Británie a Francie, což mělo za následek posílení vlivu Američanů, ale také příležitost pro snazší navázání spolupráce s komunistickým světem. Do tohoto komplexního rámce mezinárodních vztahů spadá tematicky předkládaná práce, která má na příkladu konkrétní spolupráce dvou zemí v širším historickém kontextu otevřít cestu dalšímu a podrobnějšímu výzkumu.

Prameny, metodologie a otázky výzkumu

Základní metodologická osa této práce je založena na kritické analýze dokumentů převážně úřední povahy s využitím pramenů francouzské a tuzemské provenience. Původní snaha o přímou komparaci pramenů etiopských a českých selhala na absenci

potážmo československém dobovém tisku se v jedné z kapitol své publikované disertační práce zabývá ZÁHOŘÍK, Jan. *Etiopie v letech 1923-1935: Cesta k italské invazi*. Praha: Karolinum, 2009, s. 53-94.

pramenů etiopské provenience. Výzkum provedený v Institute of Ethiopian Studies v Addis Abebě byl tak přínosný pouze z hlediska rozšíření dosavadních publikovaných zdrojů o práce některých etiopských badatelů, které nebyly v České republice dostupné. Pro studium v tamních podmínkách je stále naprosto určující navázání vhodných vědecko-výzkumných kontaktů, které mohou v budoucnu zprostředkovat dochované dobové materiály. Aktuální spolupráce s ředitelem výše zmíněného institutu je v tomto ohledu stále na úrovni příslibů do budoucna.

Koncepce práce je opřena o analýzu dvou základních faktorů. Makrohistorický úvod do problematiky politicko-ekonomického vývoje Etiopie v době panování posledního etiopského císaře Haile Selassie I. je konfrontován s analýzou některých základních fenoménů, které byly pro politiku císařství typické zejména v oblasti spolupráce s hlavními zahraničními partnery. Pro tyto účely bylo využito srovnání poznatků na základě výzkumu pramenů z provenience československé a francouzské ambasády v Addis Abebě.

Obecný rámec zahraničně-politického směřování Etiopie po roce 1945 se tak střetl s celou řadou mimořádně důležitých aspektů, které souvisí s vývojem mezinárodní politiky po druhé světové válce. Osou tohoto vývoje bylo postupné směřování globální politiky ke konfrontaci supervelmocí. V oblasti Afriky byly dopady tohoto vývoje daleko komplexnější z důvodu složitého dekolonizačního procesu, který začal postupně vytvářet podmínky pro vznik mocenského vakua, do něhož začaly vstupovat hlavní aktéři mezinárodní politiky. V praxi se tak vytvořila naprosto schizofrenní situace, která měla zásadní dopad na politické lavírování mnoha afrických států. Ačkoliv měla Etiopie v rámci afrických států naprosto unikátní postavení, protože nebyla přímým aktérem dekolonizace, byla postavena před podobný problém jako naprostá většina afrických států.

Komplexní zpracování tématu v širším mezinárodně-politickém kontextu vyžaduje důkladný výzkum v zahraničních archivech, zejména amerických, ruských, britských, francouzských a italských. Výsledky takového výzkumu je třeba následně porovnat s prameny z tuzemských archivů, případně archivů v zemích bývalého východního bloku. Pro tuto práci se podařilo vytěžit řadu užitečných poznatků ve dvou specializovaných francouzských diplomatických archivech - *Le Centre des Archives Diplomatiques de la Courneuve*; *Le Centre des Archives Diplomatiques de Nantes*.

Diplomatický archiv v Nantes uchovává dva základní archivy, které obsahují informace o československo-etiofských vztazích Addis-Abeba – légation/ambassade. První z nich (série A, 16 kartonů) se vztahuje k období 1907-1938. Vzhledem k tomu, že československá konzulární agenda v meziválečném období byla zajišťována

prostřednictvím francouzské ambasády v Addis Abebě, je možné získat základní informace o této formě spolupráce. Archiv k tomuto období byl daleko obsáhlejší, ale většina fondů byla zničena v roce 1940. Druhý archiv (série B) je podstatně rozsáhlejší (62 kartonů) a vztahuje se k období 1906-1973. Fondy tohoto archivu byly stěžejní pro komparaci a doplnění informací získaných na základě studia v českých centrálních archivech. Tyto fondy měly svůj přínos zejména pro rekonstrukci poválečného vývoje v Etiopii a navazování spolupráce se západními mocnostmi a státy východního bloku.

Fondy z provenience francouzské ambasády v Addis Abebě jsou rovněž uloženy v diplomatickém archivu v Paříži (La Courneuve). Jedná se především o rozsáhlý fond Tchécoulovaquie-Europe 1956-1960, který přinesl rozšíření poznatků o informace francouzské ambasády v Praze. Pro kritickou dobu druhé poloviny 50. let přináší informace o konkrétních formách pronikání SSSR do Etiopie zejména prostřednictvím výstavby strategicky významné ropné rafinerie v Assabu. Tento fond umožňuje rovněž nahlédnout do tematiky související s eritrejskou otázkou. Francouzi byli s ohledem na svoji koloniální državu v Džibuti velmi pozorní ke všem vnějším hrozbám, mezi něž byly řazeny i aktivity sovětských satelitů v regionu Afrického rohu. Udržení Džibuti bylo zejména v 50. a 60. letech alfou a omegou francouzské politiky v regionu. Přízpůsobovala tomu i vztahy s Etiopií, která, ač stála v popředí států odmítajících kolonialismus, přistoupila na celou řadu kompromisů, zejména v obchodní sféře. Stabilní vztahy s Etiopií byly pro Francii velmi důležité, obě země si tím vzájemně pojišťovaly vlastní zájmy proti sílícímu tlaku pansomalismu.⁵

Francouzské archivy poskytly celou řadu dosud nepublikovaných pramenů k postoji etiopské vlády k různým regionálním a mezinárodně-politickým otázkám. Určujícím faktorem etiopské politiky ve vztahu k hlavním zahraničním partnerům byla prevence proti bezpečnostním hrozbám v kontextu politického vývoje v regionu Afrického rohu. Jednou z hrozeb byla také postupná infiltrace vlivu ze strany států východního bloku. Francouzská diplomacie sledovala tento vývoj s velkými obavami a její pozornosti neušla ani sílící tendence etiopského císařství k upevňování hospodářských vazeb s východním blokem, přičemž Československo hrálo v tomto ohledu zásadní

5 Francouzi vybudovali na počátku 20. století železnici z Džibuti do Addis Abeby. Ta tvořila pátevní komunikaci pro jejich obchodní aktivity v celé oblasti. Francouzi si potřebovali pojistit svoje vztahy s Etiopií, a proto prodali polovinu akcií železnice etiopské vládě. Etiopie byla pro Francouze velmi důležitá, protože jim navzdory své protikoloniální politice, zaručovala stabilitu v regionu strategicky významného Afrického rohu, kde Francouzi kromě Džibuti žádnou jinou koloniální državu neměli. Ve francouzských archivech je tak k dispozici několik fondů, které monitorují působení vybraných komunistických států v regionu. Francouzská ambasáda si důkladně všímala i vnitropolitické situace v Etiopii, v zahraniční politice se zaměřovala především na pozici Haile Selassie a se znepokojením reflektovala jeho sblížování se sovětským blokem na konci 50. let.

roli. Fondy ve francouzských archivech obsahují informace o činnosti specializovaných vzdělávacích škol v Československu pro formování afrických stipendistů (kádrů) a věnují pozornost také velmi intenzivní spolupráci v oblasti zdravotnictví, ke které začalo docházet na konci 50. let. Díky těmto fondům bylo rovněž možné rekonstruovat záležitosti spjaté s československými zbrojnými dodávkami pro Izrael prostřednictvím etiopského krytí.

V neposlední řadě bych vyzdvihl význam francouzských archivů při komparativní analýze objemu obchodní výměny hlavních obchodních partnerů, se kterými císařství obchodovalo. Absenci etiopských zdrojů jsem tak mohl nahradit údaji z bulletinů francouzské obchodní komory v Addis Abebě, která přinášela každoročně statistiky o vývozu a dovozu z jednotlivých zemí a přinášela i podrobné analýzy o objemu nejobchodovanějších artiklů.

Tuzemské archivy přináší celou řadu informací k politické, ekonomické a kulturní spolupráci mezi Československem a Etiopií. Obsahují údaje o mechanismu fungování zahraniční politiky vůči vybraným africkým zemím, o činnosti ambasády, zahraničním obchodu a o institucích, které zajišťovaly jeho činnost, a v neposlední řadě také o monitoringu československých emigrantů. Jedná se především o vybrané fondy Archivu Ministerstva zahraničních věcí, Národního archivu a Archivu bezpečnostních služeb.

V Archivu Ministerstva zahraničních věcí jsou stěžejní především fondy Teritoriálního odboru (obecné a tajné) pro zvolené období. Tyto fondy obsahují především politické a hospodářské zprávy pro jednotlivá období a zachycují komunikaci československého vyslanectví v Addis Abebě s pražským ústředím, především ministerstvem zahraničních věcí a ministerstvem zahraničního obchodu. V některých případech konzultovala ambasáda také přímo s ÚV KSČ či ministerstvem vnitra. V Národním archivu jsou pro zvolené téma nejvhodnější fondy, které jsou součástí archivu Ústředního výboru komunistické strany (f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného 1951-1967, I. část), dále fondy ministerstva zahraničního obchodu. Důležité prameny k problematice československé emigrace v Etiopii jsou obsaženy ve vybraných fondech Archivu bezpečnostních složek. Jedná se především o dva objektové svazky Hlavní správy rozvědky, které zachycují sledování činnosti emigrantů.

Vedle toho byl také prostudován dostupný pozůstalostní materiál některých představitelů československé krajanské a emigrantské menšiny v Etiopii. Pozůstalosti jsou zpravidla uchovány v soukromých archivech členů emigrantských rodin. Poznatky z tohoto výzkumu byly v některých případech rozšířeny o svědectví

rodinných příslušníků některých bývalých členů výše zmíněné komunity. Pro výzkum československých emigrantů byl využit archivní výzkum i metoda oral history formou rozhovorů s rodinnými příslušníky (Alois Junek, Josef Zelenda, Bedřich Hildprandt). Záležitost dlouho let trvající záležitosti neúspěšného hospodaření na farmě Ciaffa pomohl objasnit bývalý český velvyslanec Zdeněk Poláček. Kde nebyl z různých důvodů umožněn přímý kontakt, využil jsem korespondenci. K očekávanému propojení metody oral history a metody prosopografické zatím nemohlo dojít. Pro účely důkladné rekonstrukce života československých občanů v Etiopii je třeba výrazně rozšířit pramennou základnu a učinit interview s celou řadou dalších respondentů.

Vedle stěžejních informací ke spolupráci Československa a Etiopie ve sledovaném období přinesly tyto prameny společně s těmi francouzskými i základní informační rámec ke spolupráci Etiopie s dalšími komunistickými zeměmi. Dokážeme tak zjistit, s jakými dalšími zeměmi kromě Československa Etiopie v dané době spolupracovala, a jak byla tato spolupráce úspěšná či naopak. Nicméně komplexní zpracování této problematiky vyžaduje stejně jako v případě hlavního tématu této práce hlubší analýzu zahraničních pramenů, v tomto případě především archivních fondů v zemích bývalého východního bloku.

Základní motivem celé práce je charakteristika vývoje vzájemných vztahů dvou zemí s diametrálně odlišnými politickými systémy v době přetrvávající studené války. Práce má popsat, analyzovat a zařadit do širšího kontextu konkrétní formy spolupráce prozápadně orientované Etiopie s Československem, které patřilo od roku 1948 ke komunistickému bloku států se všemi důsledky pro zahraničně-politické směřování. Pozornost se má v této souvislosti zaměřit i na zahraničně-politickou orientaci Etiopského císařství a její případné proměny v návaznosti na proaktivní postoj císaře Haile Selassie k sílící emancipaci rozvojového světa na půdě OSN, participaci na bandungském programu a v Hnutí nezúčastněných zemí, či v neposlední řadě etablování Organizace africké jednoty se sídlem v Addis Abebě. Získala Etiopie tímto postojem, který byl na jednu stranu neutrální vůči soupeření supervelmocí, a na stranu druhou silně protikoloniální, sympatie komunistického světa, a pokud ano, mělo to nějaký vliv na zintenzivnění vzájemné spolupráce?

Vedle popisu a analýzy vzájemných vztahů v politické, ekonomické a kulturní oblasti ve sledovaném období je zároveň snahou této práce zasazení spolupráce obou zemí do širšího rámce mezinárodních vztahů s ohledem na politický vývoj v regionu severovýchodní Afriky (zejm. v Egyptě a Somálsku). S tím přímo souvisí i postupné prorůstání komunistického vlivu a také rostoucí panarabismus a pansomalismus, které byly v Etiopii vnímány jako přímá hrozba pro teritoriální integritu Etiopského císařství,

obklopeného zeměmi s převládajícím arabským a somálským obyvatelstvem. Na několika konkrétních případech se tak budu snažit ukázat, jakou mohlo Československo sehrát roli v rámci širší strategie pronikání Sovětského svazu a dalších komunistických zemí do Etiopie, včetně specifické role, kterou zde sehrála kupříkladu Titova Jugoslávie.

Součástí práce je také pojednání o některých významných představitelích československé poúnorové emigrace do Etiopie, kterou lze rozdělit do dvou proudů. Na jedné straně se jednalo o emigranty, kteří se do Etiopie dostali po útěku z komunistického Československa. Druhou skupinu tvoří emigranti, kteří byli do Etiopie vysláni profesně v rámci realizace výstavby muniční továrny a po ukončení kontraktů s etiopskou vládou se odmítli vrátit do Československa. V této souvislosti se nabízí otázka, jak mohl tento, pro Československo a jeho prestiž v Etiopii velmi negativní faktor, ovlivnit a urychlit otevření ambasády v Addis Abebě (1955), protože naprostá většina kontraktů končila právě v inkriminovaném roce otevření ambasády.

Současný stav bádání

Téma poválečných československo-etiofských vztahů v širší historické perspektivě v naší historické produkci prakticky neexistuje. Zatím se jedná pouze o dílčí výzkum ve formě nejrůznějších přehledových prací či syntéz afrických novodobých dějin, kde se problematika vzájemných vztahů objevuje nanejvýš formou stručné rekapitulace. O detailní zpracování se zatím nikdo nepokusil, ačkoliv výzkumné aktivity některých tuzemských badatelů, ať už současných či dřívějších, lze po právu považovat za velmi zajímavé a vděčíme jim tak za úspěšný vstup do problematiky československo-etiofských vztahů.⁶

Největší pozornost věnovala dosavadní československá historiografie italsko-habešskému konfliktu (1935-1936) a jeho mezinárodně-politickým konkvencím.⁷ Do tohoto rámce spadá i téma vzájemných československo-etiofských vztahů v období mezi dvěma světovými válkami, přičemž hlavní pozornost se soustředí na výše zmíněný konflikt. V této souvislosti se setkáváme nejčastěji s problematikou československých

6 Petr Zídek a Karel Sieber jsou zatím jediní tuzemští historici, kteří téma československo-etiofských vztahů po druhé světové válce zohlednili na základě poctivé práce s archivními prameny. ZÍDEK, P. – SIEBER, K. Československo a subsaharská Afrika v letech 1948-1968. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007, s. 55-67.

7 PETRUF, Pavol. *Taliansko-etiópska vojna v rokoch 1935-1936: príčiny, priebeh, dôsledky*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2000; KVAČEK, Robert. *Nad Evropou zataženo*. Praha: Svoboda, 1966. TABOUIS, Geneviève. *Předehra k tragédii*. Praha: Svoboda, 1967.

zbrojních dodávek do Habeše, postojem Společnosti národů k tomuto konfliktu, rolí Edvarda Beneše jakožto předsedy Plenárního zasedání SN, dopady na českou vnitropolitickou situaci s důrazem na rozdílné postoje jednotlivých politických stran a jejich čelních představitelů.

V tomto ohledu je dodnes nepřekonanou prací disertace slovenského afrikanisty a úspěšného diplomata Juraje Chmiela z počátku devadesátých let. J. Chmiel si vytkl za cíl analyzovat celkový postoj Československa ke konfliktu a popsat praktické politické kroky, které byly ve sledovaném období podniknuty. Postoj ČSR ke konfliktu vyhodnotil, především na základě důkladného výzkumu archivních pramenů a dobového tisku, jako rozporuplný, což bylo v protikladu k tehdejší i pozdější výrokům hlav států, které naopak vyzdvihovaly československý postoj s poukazem na podporu E. Beneše na půdě Společnosti národů a zbrojní dodávky do Etiopie. Chmiel nepopírá posílení etiopské armády československými zbrojními dodávkami. Zároveň však potvrzuje skutečnost, že naprostá většina dodávek byla uskutečněna ještě před vypuknutím konfliktu.⁸ V létě 1935 totiž ČSR přistoupila na zbrojní embargo do Etiopie na základě usnesení Společnosti národů. Tento krok prohloubil izolaci Etiopského císařství a prospěl tak více Italům.⁹ V obecné rovině však autor charakterizuje čs. postoj jako více méně neutrální a projevy podpory na půdě SN považuje spíše za formální. Československo sledovalo hlavně své vlastní politické cíle, v jejichž popředí stála především snaha o udržení stabilní situace ve středoevropském prostoru a přizpůsobování se malodohodovým a některým západním partnerům - Francii a Velké Británii. Pasivní a rezignovaný postoj vůči Etiopii vyvrcholil v roce 1938, kdy ČSR uznala italskou nadvládu *de iure*. Často vyzdvihovanou československou podporu Etiopii, ať již morální či materiální, označuje autor za mýtus.¹⁰

Skvělou analýzou meziválečných československo-etiofských vztahů je studie K. Šilpocha. Autor charakterizuje vzájemné vztahy v tomto období jako sporadické.

8 Zbrojní dodávky do Etiopie jsou zvláštní kapitolou vzájemných vztahů. Této problematice se věnovalo hned několik autorů. Srovnej CHMIEL, Juraj. Československý zbrojářský priemysel a taliánsko-etiofský konflikt. In *Historie a vojenství* 2, 1991, s. 40-64; WOLDEKIRO, Abadi. Tendenční neutralita: československý zbrojní průmysl a italsko-habešský konflikt. In *Soudobé dějiny* 1-2, 2006, s. 9-28; ZÁHORÍK, Jan. Itálie a Etiopie (1914-1941). In *Historický obzor* 9-10, 2006, s. 203-208. O dodávkách po roce 1948 částečně VÍT, Jakub. V roli exportéra „věci komunismu“: Československo a subsaharská Afrika v letech 1948–1962. In *Soudobé dějiny* X, č. 1–2 (2003), s. 29-57. Studie je výtahem z diplomové práce obhájené na FF UK pod vedením Vladimíra Nálevky. VÍT, J. Československo a subsaharská Afrika, 1948–1962. Diplomová práce. Praha: Ústav světových dějin, Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy, 1998. Dále se vývozem zbraní do třetího světa zabýval P. Zidek (viz níže).

9 CHMIEL, Juraj. Československo-etiofské vztahy v období taliánsko-etiofského konfliktu (1935-1936). Disertační práce. Kabinet orientalistiky SAV/Ústav historických vied SAV: Bratislava, 1991, s. 7.

10 Tamtéž, s. 178.

I přes určité snahy nedošlo ve 20. letech ke zřízení konzulátu v Addis Abebě především z důvodu ekonomické a politické neatraktivy teritoria. V následující dekádě byla situace mnohem příznivější, nicméně připravovanou obchodní dohodu zastavila italsko-habešská válka. Šilpochova pozornost se tedy zaměřila především na činnost nepočetné československé krajanské komunity a několika jejích hlavních představitelů (Vilém Němec, Ludvík Kalvoda, Ervín Mandelík). Autor zastává názor, že vystěhovalectví do Etiopie bylo spíše spontánní záležitostí několika málo dobrodruhů, kteří se nechali zlákat vidinou snadno nabytého bohatství ve vzdálené africké zemi. Ve skutečnosti byly životní podmínky velké většiny československých vystěhovalců zoufalé, o čemž vypovídá i stížnost, kterou adresovali na pražské ministerstvo sociální péče v roce 1925.¹¹ Šilpoch se ve své studii zabývá rovněž analýzou hospodářských vztahů ve sledovaném období, rozebírá neúspěšné snahy o zřízení konzulátu a ratifikaci obchodní dohody. V neposlední řadě detailně rozebírá velmi komplexní téma zbrojních dodávek, postoj jednotlivých politických stran ke konfliktu a reflexi dobového tisku. Na závěr konstatuje, že vypuknutím italsko-habešské války se výrazně zvýšil zájem československé veřejnosti o africkou zemi, což se projevilo i na knižním trhu, kde se rázem objevily publikace o Etiopii v češtině i cizích jazycích v daleko větší míře, než tomu bylo předtím.¹²

Ze současných badatelů je třeba vyzdvihnout afrikanistu Jana Záhořika ze Západočeské Univerzity v Plzni, který se Etiopií dlouhodobě zabývá. K tématu vydal několik zajímavých publikací a článků, z nichž většina vyšla v zahraničí.¹³ J. Záhořík ovládá velmi dobře amharštinu, do Etiopie pravidelně jezdí a podařilo se mu navázat intenzivní spolupráci s tamější společenskovední obcí. Její jednotliví představitelé v čele s Ahmedem Hassenem, současným ředitelem *Institute of Ethiopian Studies*, navštěvují pravidelně Českou republiku při příležitosti konání afrikanistických konferencí. Samotná účast těchto lidí na tuzemských konferencích významně přispívá k intenzivní spolupráci na vědeckém poli a je nedílnou součástí prohlubování vzájemných česko-etopijských vztahů. J. Záhořík je v současnosti hlavním představitelem, iniciátorem

11 ŠILPOCH, Karel. Etiopie a Československo mezi válkami (1918-1938). In *Moderní dějiny 8*. Praha: Historický ústav 2000, s. 55.

12 Tamtéž, s. 80.

13 Z mnoha titulů uvádím jen výběr: ZÁHOŘÍK, Jan. *Ethnicity and Regime Change in Ethiopia*. In *Succession Politics and Regime Change in Africa* (eds.). London and New York: Routledge, 2012; ZÁHOŘÍK, J. – YLÖNEN, A. (eds.) *The Horn of Africa since the 1960s: International and Local Politics Intertwined*. New York: Routledge, 2017. ZÁHOŘÍK, J. – DVOŘÁČEK, J. *Czech Travelers, Entrepreneurs and Advisors in Ethiopia, 1918-1937: a Preliminary Study*. In *Journal of Ethiopian Studies*, vol. 47, December 2014, p. 53-68.

a zároveň průkopníkem těchto styků. S výjimkou Pavla Mikeše¹⁴ a Zdeňka Poláčka bychom v současnosti jen těžko hledali člověka, který by se rozsahem odvedené práce těmto odborníkům přiblížil.

Osobností mimořádného významu byl v minulosti skvělý arabista a afrikanista Karel Petráček, který se věnoval rovněž Etiopii, její historii, kultuře a jazyku.¹⁵ Celá řada překladů z etiopské slovesnosti vycházela na stránkách Nového Orientu. Petráček byl charismatickou osobností s neobvyklým lingvistickým talentem, který vychoval dvě generace afrikanistů, z nichž mnozí absolvovali úspěšné kariéry na českých i zahraničních univerzitách. Petráček a další jeho vrstevníci navazovali na činnost prvorepublikového Orientálního ústavu (zal. 1922). Zejména v 50. a 60. letech, kdy docházelo k ideologickému sblížení se státy třetího světa, byla zvýšená poptávka po odbornících na Afriku. Afrikanistika byla využita k politickým účelům, což znamenalo její reputaci. Naprostá většina odborných prací z námi sledovaného období je silně poznamenána dobovou tendencí, která ještě zesílila v době normalizace a po pádu císařství v Etiopii v roce 1974, kdy se vzájemné styky posunuly do roviny vztahů dvou politicky spřátelených zemí.¹⁶

Stručný úvod k Etiopii

Etiopie, dříve také známá pod názvem Habeš,¹⁷ je vnitrozemská země v severovýchodní Africe, která se svojí celkovou rozlohou 1,1 milionu km² řadí mezi největší africké země. Aktuálně se jedná o zemi s jedním z největších přirozených přírůstků obyvatel na světě. V roce 2017 dosáhl tento ukazatel čísla 2,6 milionu obyvatel ročně. Díky tomu se celkový počet obyvatel Etiopie dostal v posledních letech přes

14 Pavel Mikeš je významný afrikanista a lingvista, autor několika knih s tematikou afrických pohádek, bájí a přísloví. Momentálně působí ve službách MZV jako velvyslanec ČR v nigerijské Abuji. MIKEŠ, Pavel – BOULIERAC, Christophe (eds.). *L'Afrique en proverbes / Africa Through Proverbs*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-14-4.

15 PETRÁČEK, Karel. *Etiopie*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964; TÝŽ. Český přínos k poznání Etiopů a jejich země. In *Československá etnografie* 6/1958, s. 55-69. PETRÁČEK, K. – KRÁL, O. *Z dějin literatur Asie a Afriky: Slovesnost a literatura severní a severovýchodní Afriky*, svazek 7. Praha: SPN, 1963.

16 POLÁČEK, Zdeněk. *Socialistická Etiopie*. Praha, 1981; LACINA, Karel et al. *Nejnovější dějiny Afriky*. Praha, 1987; ADAMCOVÁ, Lenka. *Etiopie, Angola a Mosambik: Otázky socialistické orientace a hospodářská spolupráce s ČSSR (disertační práce)*. Praha, 1986.

17 Slovo *Ethiopia* pochází z řeckého *aithó* (hořim) a *ops* (obličej). Začalo se užívat mezi domorodým obyvatelstvem od zavedení křesťanství ve 4. století n. l. Slovo *Habeš* pochází z arabského *habaš*, jímž Arabové označovali kmeny obývající území dnešní Etiopie. Heslo *Aethiopia*. Ottův slovník naučný, svazek I, s. 684.

hranici 100 milionů.¹⁸ První československý vyslanec s pověřením pro Habeš, Jaroslav Šejnoha, uvedl ve své hospodářské zprávě z roku 1945 dvanáct milionů obyvatel.¹⁹ Karel Petráček ve své publikaci o Etiopii z roku 1964 píše o dvaadvaceti milionech obyvatelích.²⁰ Oproti 60. letům 20. století zaznamenala Etiopie pětinašobný nárůst počtu obyvatel, což je naprosto alarmující ukazatel u země, která patří dlouhodobě mezi nejchudší státy světa. Na etiopské chudobě je nejparadoxnější fakt, že na většině území, kterou pokrývá velmi úrodná Etiopická vysočina (40% rozlohy země), je naprosto nevyužitý zemědělský potenciál s prakticky mizivou mechanizací. Země, která by měla být obilnicí subsaharské Afriky, tak v posledních dekádách nebývale strádá a na indexu lidského rozvoje OSN zaujímá jedno z posledních míst.²¹ Zemědělská produkce tvoří zhruba 90% etiopského exportu, z čehož celé dvě třetiny připadají na vývoz kávy. V zemědělství je zaměstnáno 80% ekonomicky aktivní populace.²²

Etiopie je hornatá země, jejíž plochu tvoří z více než jedné třetiny Etiopická vysočina s průměrnou nadmořskou výškou dosahující 2000 m. n. m. Hlavní město Addis Abeba leží ve výšce 2400 m. n. m. Odhadovaný počet obyvatel hlavního města se pohybuje kolem 3 milionů. Město bylo založeno císařem Menelikem II. a v překladu z amharštiny znamená toto slovo „*nová květina*“. V hlavním městě Etiopie sídlí od roku 1963 *Organizace africké jednoty (Organisation of African Unity)* a *Hospodářská komise pro Afriku OSN (United Nations Economic Commission for Africa)*.²³ Dnešní Addis Abeba se doslova mění před očima především vlivem čínských investic.

Etiopie má velmi pestré etnické složení obyvatelstva. V zemi žije zhruba 80 etnických skupin, mezi nimiž jsou nejpočetnější Oromové, Amharové, Somálci a Tigrejci.²⁴ Úředním a vyučovacím jazykem na úrovni základních škol je amharština, která používá speciální písmo bez standardizované transkripce do latinky. Společně s tigrejštinou a arabštinou je také jediným hojně využívaným živým jazykem obyvatel Etiopie, který má psanou formu. Angličtina je zde druhým oficiálním jazykem. Využívá

18 [cit. 2018-26-07] URL: < http://countrysimeters.info/en/Ethiopia#population_2017 >.

19 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Hospodářská zpráva o Habeši, sign. 52520/II-45, č. j. 7376/45. Jaroslav Šejnoha, Káhira, 10. 9. 1945, s. 1.

20 PETRÁČEK, Karel. *Etiopie*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964, s. 14.

21 [cit. 2018-26-07] URL: < <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/ETH> >.

22 ZEWDE, Bahru. *A History of Modern Ethiopia 1855-1991*. Addis Ababa: Addis Ababa University Press, 2002 (2nd edition), p. 191.

23 Encyclopaediae Aethiopica 1, A/C, Addis Abāba. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2003, p. 79-84.

24 Encyclopaediae Aethiopica 2, D/Ha, Addis Abāba. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005, p. 445. Srovnej [cit. 2018-26-07] URL: < <https://www.britannica.com/place/Ethiopia/Ethnic-groups-and-languages> >.

se jí v úředním a obchodním styku a zároveň je vyučovacím jazykem na středních a vysokých školách.

Současná Etiopická federativní demokratická republika je na základě ústavy z roku 1994 rozdělena na 9 členských států a 2 samosprávné oblasti (Addis Abeba, Dire Dawa). Federální ústava definuje dodržování lidských práv a demokratických svobod, zaručuje oddělení státu a náboženství, a v neposlední řadě garantuje jednotlivým národům právo na sebeurčení, což je obecně vnímáno jako nejkontroverznější část ústavy, protože nahrává secesionistickým tendencím různých etnoregionálních hnutí.²⁵

Etiopie sousedí s Keňou, Súdánem, Džibuti, Somálskem a Eritreou. S Eritreou, která byla až do roku 1993 integrální součástí Etiopie, vedla historicky nejdelší spory. Boj o eritrejskou nezávislost je nedílnou součástí moderních etiopských i eritrejských dějin. Tento boj trval prakticky od roku 1962, kdy zanikla federace s Etiopií, a trval až do vyhlášení samostatnosti Eritreje v roce 1991. Nicméně i po vyhlášení samostatnosti spory s Etiopií neskončily. Slibně se rozvíjející nový eritrejský stát zabředl do další války s Etiopií v letech 1998-2000, ze které vyšel velmi oslaben a izolován. Dnes panují v Eritrei jedny z nejhorsích politických, ekonomických a sociálních podmínek v celé Africe.²⁶

Vleklé spory měla Etiopie rovněž se Somálskem, zejména poté, co se zde v roce 1969 ujal vlády Siad Barré, který prosazoval pansomálský nacionalismus, jehož cílem bylo sjednotit všechny oblasti s převahou somálského obyvatelstva. Tato nacionální ideologie a vleklé spory o provincii Ogaden na hranicích Somálska a Etiopie, byly příčinou války mezi Etiopií a Somálskem v letech 1977-1978. Válka měla celkem jednoznačný průběh a Etiopie, i s výrazným přispěním sovětské vojenské pomoci, po ní získala kontrolu nad provincií Ogaden.²⁷

Etiopie je jednou z nejstarších křesťanských zemí na světě. Křesťanství bylo uznáno jako státní náboženství již v dobách starověké Aksumské říše ve 4. století n. l. Etiopická ortodoxní církev udržuje již od svého vzniku úzké spojení s egyptskou koptskou církví. Jedná se o monofyzitskou církev, která se přidržuje učení o jediné přirozenosti Kristově. V osobě Krista je jediná, totiž jen božská přirozenost.²⁸ Etiopická kultura má dodnes velmi silný náboženský charakter. Etiopická ortodoxní církev zavedla

25 Problematiku etiopské federální ústavy z roku 1994 stejně jako tři předchozích ústav rozvíjí podrobně ZÁHOŘÍK, Jan. *Ohniska napětí v postkoloniální Africe*. Praha: Karolinum, 2012, s. 163-172.

26 Tamtéž, s. 182.

27 Více o provincii Ogaden a obecné problematice pansomalismu níže.

28 PETRÁČEK, Karel, *c. d.*, s. 121.

také svůj vlastní kalendář, podle kterého je rok rozdělen na třináct měsíců. Podle tohoto kalendáře se v Etiopii aktuálně píše rok 2010.

Ortodoxní církev bývá ale často spojována s velkou izolovaností Etiopie, ze které se země začala vymaňovat až v druhé polovině 19. století. Tuto éru etiopská historiografie označuje jako tzv. *období princů - Zamana Mesafent*. Bylo to období velké politické nestability, kdy se během několika dekád vystřídal na trůně čtrnáct císařů, a v jednotlivých částech země vládli místní vládcové z vedlejší větve šalamounské dynastie.²⁹ Polarizace státní moci ustala až v polovině 19. století, kdy na trůn nastoupil Tewodros II. (1855-1868), který se postupně vypořádal s vnitřní opozicí ve státě a podnikl první důležité kroky sjednocovacího procesu do té doby nesourodého státu. Zároveň však musel čelit silnému vnějšímu tlaku zejména ze strany Osmanské říše. Marně se pokoušel získat podporu Angličanů, kteří po vzájemné diplomatické roztržce zahájili proti Tewodrosovi vojenskou kampaň, jejímž výsledkem byla sebevražda etiopského císaře. Na jeho sjednocovací snahy později navázal císař Menelik II. (1889-1913) na samém konci 19. století, který do země přizval zahraniční odborníky a zahájil tak etapu modernizace v čele s výstavbou železnice z přístavu Džibuti do nového hlavního města Etiopského císařství, Addis Abeby. Hlavním projektantem a stavitelem této železnice byl švýcarský inženýr Alfred Ilg.³⁰ Menelik II. je v souvislosti s moderními etiopskými dějinami nejčastěji spojován s bitvou u Adwy (1896), kde zastavil koloniální expanzi Italů. Italové utrpěli porážku a byli přinuceni uznat absolutní nezávislost

29 ZEWDE, Bahru. *A history of modern Ethiopia 1855-1991*. Oxford, 2001, s. 11. Šalamounská dynastie je tradiční etiopský královský rod odvozující svůj původ od nemanželských potomků krále Šalomouna a královny ze Sáby.

30 ILG, Alfred (1854–1916) – švýcarský inženýr, poradce císaře Menelika II. a zakladatel císařské železniční společnosti *Compagnie impériale de chemins de fer éthiopiens (CIE)*. V roce 1879 byl vyslán jako reprezentant švýcarské společnosti do Addis-Abeby, aby se ujal projektu modernizace hlavního města. Jedním z jeho úkolů bylo také vybudovat základy lokálního zbrojního průmyslu, aby nebylo císařství závislé na zbrojních dodávkách ze zahraničí. Osobně se v Etiopii setkal a spřátelil s Arthurem Rimbaudem, který zde v tuto dobu žil a podnikal. Mezi lety 1897-1907 byl A. Ilg ministrem zahraničních věcí. Zasloužil se nejenom o výstavbu železnice, ale také přispěl k vytvoření etiopské měny a etiopské pošty. O významu A. Ilga i samotného projektu železnice vypovídá bohatá literatura, zejména ve frankofonním světě. VAN GELDER Pineda de, Rosanna, *Le Chemin de fer de Djibouti à Addis-Abeba*, L'Harmattan, Paris, 1995; BASUYAU, Vincent, *Le chemin de fer de Djibouti à Addis Abeba*, Mémoire de DEA, Université de Paris I-Panthéon-Sorbonne, 1991.; GASCON, Alain, « Fin du chemin de fer, fin de Grande Éthiopie. La mort annoncée du chemin de fer de Menilek », in CHALÉARD, J. - L. – CHANSON-JABEUR, Ch. – BÉRANGER, Ch. (éds.), *Le chemin de fer en Afrique*, Paris, Karthala, 2006, p. 35–54.; KÜNG, Heribert, *Staatsminister Alfred Ilg (1854–1916), ein Thurgauer am Hof Kaiser Menelik II. von Äthiopien*, Thesis-Verl., Zürich, 1999.; *Alfred Ilg - Der weiße Abessinier*, dokumentární film režiséra Christopha Kühna (Švýcarsko, 2003).

a suverenitu Etiopského císařství podpisem smlouvy z Addis Abeby z 26. října 1896.³¹ Bitva u Adwy v Etiopii dodnes symbolizuje národní hrdost a připomíná nejenom statečnost etiopských bojovníků v boji proti koloniálnímu útlaku, ale zároveň boj za nezávislost celé Afriky.³²

Pro italské zájmy v oblasti znamenala porážka v bitvě u Adwy pohromu, nicméně tlak koloniálních mocností na parcelaci Etiopie na konci 19. století tím neustal. Na tomto místě je třeba připomenout, že celá oblast severovýchodní Afriky získala na významu především poté, co byl prokopán Suezský průplav. Z dříve zapomenuté části Afriky se tak najednou v šedesátých letech 19. století stala silně exponovaná oblast, kde se křížily zájmy Angličanů, Britů i Francouzů, kteří nepřestali usilovat o teritoriální zisky v oblasti. V roce 1906 došlo k podpisu britsko-francouzsko-italské smlouvy, na jejímž základě si tyto mocnosti rozdělily zájmové sféry v oblasti Afrického rohu. Francie si tak pojistila stavbu a následnou exploataci důležité železniční trati z Džibuti do Addis Abeby, Britové si nárokovali kontrolu v oblasti údolí Nilu a na teritoriu západní Etiopie v blízkosti súdánských hranic, Itálii bylo umožněno spojit Eritreu s Italským Somálskem železnicí, tak aby nedošlo k narušení francouzských zájmů.³³

Pro vládu císaře Menelika II. byly charakteristické tři základní atributy – teritoriální expanze, úspěšný boj proti italské koloniální expanzi a všeobecná modernizace.³⁴ Po smrti Menelika II. nastoupil krátce na trůn Iyasu V. (nar. 1896), který si pro svůj mladý věk vysloužil amharské označení lidž (chlapec). Byl to slabý panovník, který představoval pro Etiopii nebezpečí pro svoji podporu ústředním mocnostem a sympatizování s islámem, čímž si proti sobě obrátil vlivné církevní kruhy, které jej nechaly exkomunikovat. V roce 1916 nastoupila na jeho místo Menelikova dcera, císařovna Zawditu, jejímž regentem se stal ras Tafari Makonnen, budoucí císař Haile Selassie.

Haile Selassie a jeho doba

Ras Tafari převzal od počátku svého regentství faktickou moc ve státě. Ihned od počátku se postavil do čela snah o reformu správy země a její modernizaci. Mezi základní pilíře jeho politiky patřilo vytvoření silného centralizovaného státu, podpora

31 HENZE, Paul B. *Layers of Time: A History of Ethiopia*. Addis Ababa: Shama Books, 2000, s. 172.

32 MARCUS, G. Harold, *A History of Ethiopia*. Berkeley, 1994, s. 94. ISBN 0-520-08121-8.

33 ZÁHORÍK, Jan. *Itálie a Etiopie (1914-1941)*. In Historický obzor, IX. - X., 2006, s. 203.

34 Císařství za jeho vlády téměř trojnásobně rozšířilo území. Výsledkem modernizace byla mimo jiné finanční reforma, která zavedla novou etiopskou měnu – etiopský birr, který vystřídal dlouho používaný tereziánský tolar. V roce 1903 zahájila provoz nová mincovna a o dva roky později vznikl první bankovní ústav – Bank of Abyssinia. MARCUS, G. Harold, *c. d.*, s. 114.

zahraničních styků, osvěta, školství a rozvoj ekonomických vztahů zejména s evropskými státy. Ras Tafari se snažil o aplikaci všeobecné modernizace do etiopské společnosti, ale v cestě mu stálo mnoho překážek. Tou největší byl tradiční feudální systém, na kterém bylo založeno fungování etiopského státu. Prvním výrazným ohrožením těchto tradičních struktur byl apel velmocí na zrušení otroctví, jakožto vstupu Etiopie do Společnosti národů. Proti těmto tendencím se důrazně postavila mocná církev a vlivní majitelé otroků, kteří se rekrutovali z řad regentova okolí. Ras Tafari si uvědomoval hrozbu plynoucí z všeobecného osvobození otroků a proto se snažil o jejich postupné propouštění, které mělo doprovázet zajištění alespoň příležitostného zaměstnání. Tento proces byl velmi zdouhavý a náročný. V roce 1925 nechal Tafari Makonnen vydat zákon, který měl definitivně zastavit obchod s otroky, jenž byl nadále běžnou praxí u kmenů žijících v pouštních oblastech Danakilů v severovýchodní Etiopii. Podle mnoha svědectví z pozdější doby, včetně zpráv v Etiopii žijících Čechoslováků, bylo otroctví běžnou praxí ještě po druhé světové válce. Jedna z nejvýznamnějších osobností československého pounorového exilu v Etiopii, Bohuslav Tobyška, popisoval v tomto duchu sociální podmínky námezdních dělníků na církevních pozemcích v 50. a 60. letech.³⁵

Ras Tafari potřeboval ke kontrole státní moci podporu vyšších kruhů, což nebylo jednoduché, protože proti němu stála poměrně silná opozice, k níž se později přidala i císařovna Zawditu společně se svým mužem, guvernérem provincie Gondar, rasem Gugsu. Kolem nich se vytvořila velmi silná frakce odbojných feudálů, které musel ras Tafari potlačit silou za přispění francouzského vojenského kontingentu.³⁶ Rozhodující bitva byla vybojována na jaře 1930. Během těchto dramatických událostí zemřela náhle císařovna Zawditu, což mladému regentovi otevřelo cestu k císařskému trůnu. Etiopie byla v listopadu 1930 svědkem pompézní korunovace, která se neobešla bez zástupců tamního i světového tisku, jak popisuje cestovatel a novinář Viktor Mussik ve své reportážní knize z cest po Etiopii.³⁷ Přípravu této korunovace zabraly celých

35 SLÁDEK, Čestmír. *Colonel Toby: Na dvoře krále králů*. Praha, 1999, s. 161-162. ISBN 80-206-0569-X.

36 Armáda rase Tafariho disponovala dokonce jedním letadlem, které pilotoval francouzský letec. Viz CLAPHAM, Christopher. Hailé Sélassié et son temps. In *L'Ethiopie contemporaine*. Paris, 2007, s. 112-113.

37 MUSSIK, Viktor. *Výlet do středověku: Reportáž z Habeše*. Praha: Československá grafická unie a.s., 1935, s. 5. „Tamní tisk byl plný dozvuků o nedávné korunovaci císaře habešského, Hailé Selassié I., a o Habeši se při té příležitosti psalo jako o prastaré kulturní zemi, překypující historickými památkami i přírodní krásou; novinářští zpravodajové se předstihovali v líčení svých audiencí u právě nastoleného krále králů.“

sedm měsíců. Ras Tafari Makonnen byl korunován císařem Etiopie a přijal jméno Haile Selassie I., což v amharštině znamená „moc svaté Trojice“.³⁸

Panovník, který se dostal k faktické moci již jako regent císařovny Zawditu, stál tak v čele této země bezmála šedesát let, čtrnáct let jako regent a celých čtyřiačtyřicet let jako císař Haile Selassie I. Nelze tedy říci, že by měl nedostatek času na uskutečnění některých zásadních reforem, které měly ukončit několik staletí trvajících feudální systém, brzdící obecný rozvoj císařství. Ve skutečnosti však nový císař tento starý feudální systém přetvořil a vtiskl mu pokročilejší podobu tím, že upevnil centrální moc státu a šlechtě umožnil celou řadu ekonomických privilegií, čímž si zajistil jejich loajalitu. Tím byla vybudována cesta k pevnému absolutistickému systému. Navíc se po císařské korunovaci začal v Etiopii vlivem silné propagandy vytvářet kult osobnosti nového panovníka. Rovněž dřívější snahy o sjednocení státu, které nastartoval výše zmíněný Tewodros II. v polovině 19. století, a které nedosáhly naplnění ani za silného vladaře Menelika II., byly úspěšně završeny za vlády Haile Selassie.³⁹

Na mezinárodní scéně si získal císař velké sympatie svým aktivním vystupováním proti agresí Mussoliniho fašistických armád v polovině 30. let. Ačkoliv válku s Itálií prohrál, okupace jeho země netrvala dlouho, a Haile Selassie tak mohl být nadále světovým veřejným míněním vnímán jako symbol boje za africkou nezávislost. Osvobození Etiopie britskými jednotkami bylo jedním z nejzářivějších momentů jeho politické kariéry. V následujících letech si získal respekt celého rozvojového světa jako jeden z nejaktivněji vystupujících státníků v rámci bandungského programu, hnutí nezúčastněných, propagátora myšlenky sjednocení afrických států pod záštitou Organizace africké jednoty se sídlem v Addis Abebě (1963) a také propagandisticky vyzdvihovanou osobnost a symbol boje proti kolonialismu.

Ojedinelé postavení Etiopie, která jako jediná africká země odolala expanzi koloniálních velmocí v 19. století, mělo mimořádný význam u afroamerické komunity ve Spojených státech. Zakladatel *United Negro Improvement Association* Marcus Garvey vyzdvihoval Etiopii jako symbol nezávislosti Afriky a její emancipace. Haile Selassie se stal později ústřední postavou a inspirací pro hnutí rastafariánů, kteří svůj název odvozovali od císařova předkorunovačnického titulu a jména.⁴⁰

38 V éře posledního císaře Haile Selassie I. se v Etiopii ustálily tři nejvýznamnější státní svátky: den císařské korunovace Haile Selassieho (2. listopadu), den osvobození od italské okupace (5. května) a den císařových narozenin (23. července).

39 ZEWDE, Bahru. *A history of modern Ethiopia 1855-1991*. Oxford, 2001, s. 137-138.

40 Rastafariánství je náboženské hnutí, které vzniklo na Jamajce ve 30. letech 20. století. Duchovním otcem tohoto hnutí je zmiňovaný Marcus Garvey, který prorokoval nástup černého mesiáše. Po korunovaci Haile Selassie I. v roce 1930 prohlásil prorocství za naplněné. Haile Selassie I. je důležitou postavou tohoto

Císaři se na mezinárodním poli dostávalo velkého uznání, což však kontrastovalo s vnitropolitickou situací v Etiopii, kde jej předcházela pověst absolutistického vladaře. Na domácí scéně musel čelit silné opozici, která mu kladla za vinu nedostatečnost reformních kroků. Etiopii se za vlády císaře Haile Selassie I. nepodařilo vymanit z velké chudoby a i nadále patřila mezi nejzaostalejší země na světě. Kritická sociální situace a hladomory v některých provinciích později předznamenaly císařovo sesazení z trůnu.

Zaměříme se však nyní na několik zásadních reforem, které císař inicioval po svém nástupu na trůn, a které měly zásadní dopad na uspořádání etiopského císařství zejména v politickém a ekonomickém ohledu. V listopadu 1931 byla při příležitosti prvního výročí císařské korunovace vyhlášena první etiopská ústava. Její sepsání provedl Tekle Hawariat Tekle Mariam, který se nechal inspirovat první japonskou ústavou z roku 1889. Tento dokument jednoznačně proklamoval, že císař byl jediným a nejvyšším orgánem moci ve státě. Je přirozené, že tento status vzbuzoval v řadách šlechty velké znepokojení. Valná většina šlechticů oficiálně akceptovala novou ústavu, nicméně jejich loajalita vůči císaři byla spíše formální. Ve skutečnosti byl císař šlechtou nadále vnímán jako *primus inter pares*.⁴¹ Ústava zavedla dvoukomorový parlament, do kterého však byli jednotliví členové jmenováni.

Haile Selassie se jednoznačně snažil o upevnění silné centrální moci. Byla zavedena pevná měna, přičemž kontrolu peněžního oběhu převzala nově ustavená Bank of Ethiopia. Do Addis Abeby byla zásluhou císaře poprvé pozvána mezinárodní obchodní společnost složená zejména z Řeků, Arménů a Libanonců. Začal narůstat počet nově vzniklých škol, aby se tak snížil do té doby alarmující počet negramotného obyvatelstva. Aby císař zamezil potencionální závislosti na některé z velmocí, obklopil se odborníky z několika různých zemí – Francie, Švýcarsko, USA, Spojené království, Řecko aj. Tento postup zvolil i při modernizaci armády, nad kterou dohlíželi specialisté ze Švédska a Belgie.⁴²

Italsko-habešská válka je samostatnou kapitolou etiopských dějin. O některých aspektech této války pojednává tato práce okrajově zejména s ohledem na kontakty

hnutí. V mystice rastafariánů představoval černého mesiáše, inkarnaci boha Jaha, který měl v soudný den vyvést všechen africký lid do země zaslíbené, Etiopie. Rastafariánská víra velmi rezonovala mezi černošským obyvatelstvem v Americe a v Karibiku, které sem bylo zavléčeno v rámci otroctví. Tito obyvatelé se považují za přímé potomky krále Šalomouna a královny ze Sáby, za jeden ze ztracených izraelských kmenů. Nedílnou součástí tohoto hnutí je hudební styl reggae a jeho hlavní propagátor, Bob Marley.

41 CLAPHAM, Christopher. Haïlé Sélassié et son temps. In *L'Ethiopie contemporaine*. Paris, 2007, s. 113.

42 ZEWEDE, Bahru. *C. d.*, s. 148.

s meziválečným Československem. Modernizace a příprava etiopské armády na konflikt takového rozsahu byla velmi krátká a celkově nedostatečná, o čemž vypovídá především unikátní svědectví Adolfa Parlesáka, který působil jako vojenský poradce u severní etiopské armády pod vedením rase Kassa Hajlu. Parlesák ve své knize popsal hlavní příčiny porážky etiopských armád. Malý početní stav, nedostatečná výzbroj a výcvik a v neposlední řadě velmi špatná koordinace mezi jednotlivými frontami.⁴³

Italové se po dobytí Addis Abeby v květnu 1936 pustili do důsledné správy nově okupovaného území. Přestože je tato otázka nepříliš diskutovaná a z etiopského pohledu kontroverzní, Italové přinesli do Etiopie některé modernizační prvky, které byly bohatě využívány i po skončení jejich protektorátu. Italský kolonialismus se zapsal zejména velkou mírou investic do stavby budov, přístavů, mostů, silnic atd. Kromě toho byla na některých místech zavedena elektřina, telefonní spojení, byly stavěny vodovody. Italové tím zároveň řešili i problém vlastní vysoké nezaměstnanosti, nejednalo se tedy o pomoc nezištnou. Stavby měly sloužit hlavně italským okupantům a jejich strategickým zájmům. Dopomohli rovněž rozvoji řemesel a služeb, které tu byly na velmi nízké úrovni. Investice na vybudování komunikací, škol, nemocnic a továren měly dosáhnout výše 300 miliónů dolarů.⁴⁴

Mussolini měl také v plánu eliminovat místní vysokou aristokracii a inteligenci, protože tyto složky obyvatelstva představovaly potencionální nebezpečí. Pro dosažení tohoto cíle však potřeboval získat vhodnou záminku. Tou se stal neúspěšný atentát na vicekrále Rodolfa Grazianiho. Po této události se ihned začalo s deportacemi představitelů šlechty na Sardinii. Tuto iniciativu významně ovlivnilo multietnické složení etiopského obyvatelstva, které vykazovalo vzájemnou nevraživost. Taktika spočívala v podněcování minoritních etnik proti vládnoucím Amharům, vůči nimž byla mnohdy pociťována větší nevraživost než proti samotným Italům. Zajímavostí je, že se Mussolini snažil v rámci této iniciativy získat na svoji stranu co nejvíce muslimských bojovníků. Odpor řady etnik vůči Amharům pokračoval za války i během následující okupace v letech 1936-1941. Některá z etnik vítala italské vojáky jako osvoboditele. Stávalo se také, že některé oddíly bojující proti Italům se samy poddaly

43 Fašistická vláda nasadila do války 365 000 vojáků, 60 000 příslušníků pomocného personálu, 510 letounů, 300 tanků, 800 děl, 11 500 kulometů, 450 000 tehdy moderních pušek, 15 000 automobilů a 1800 rádiových stanic. Odhady na etiopské straně se různí. Podle informací z dostupné literatury se počet vyzbrojených vojáků na etiopské straně mohl pohybovat kolem 200 000. PARLESÁK, Adolf. *Habešská odysea*. Praha: Panorama, 1989, s. 84-85. Srovnej ZÁHOŘÍK, Jan. Itálie a Etiopie (1914-1941). In *Historický obzor* 9-10, 2006, s. 206; CÍLEK, Roman. *Každý, kdo unese oštěp ... : První a poslední Mussoliniho vítězství – Válka o Habeš*. Praha: Epoque, 2009, s. 145.

44 ZÁHOŘÍK, Jan. Itálie a Etiopie (1914-1941). In *Historický obzor* 9-10, 2006, s. 206

nové vládnoucí moci a staly se součástí koloniální armády. Situace se začala výrazněji měnit až s italským vstupem do druhé světové války v červnu 1940. Itálie neměla dostatečný potenciál na to, aby vedla válku v Evropě a přitom zároveň spravovala své africké kolonie a čelila místnímu odporu.⁴⁵

Na tomto místě je třeba také dodat, že po italském dobytí Addis Abeby válka v Etiopii definitivně neskončila. Zbytky etiopské armády se přesunuly do hor, odkud zahájily úpornou partyzánskou válku. Jejich odpor byl velmi významný, na konci třicátých let zahrnovalo partyzánské hnutí kolem 400 000 bojovníků. Italové byli jejich přičiněním donuceni ve stejném období k leteckému zásobování svých jednotek. O rozsahu partyzánského odboje svědčí i fakt, že fašisté utrpěli větší ztráty za let okupace Etiopie než v době války v letech 1935-1936. Fašistické síly byly definitivně zlomeny v roce 1941, kdy na pomoc partyzánům přišly do země etiopské vojenské jednotky, vytvořené v Súdánu z uprchlíků, a jednotky britské armády. Spojené invazní vojsko dobylo 6. dubna 1941 hlavní město Addis Abebu.⁴⁶

3.2. Restaurace monarchie po roce 1941

Haile Selassie I. znovu usedl na trůn osvobozeného císařství na jaře 1941. Poválečná obnova země nebyla vůbec jednoduchá, nicméně italské investice z doby okupace se ukázaly jako příznivý faktor pro ekonomiku země. Císař projevil vůči Italům velkorysost, tím že veřejně vyzval obyvatele Etiopie, aby neopláceli válečné křivdy, a dokonce se u britských okupačních úřadů zasadil o propuštění italských zajatců, kteří se měli podílet na poválečné obnově země a přispět k rozvoji řemesel. Některým Italům se navzdory složité poválečné situaci podařilo v Etiopii usadit a žít relativně pokojný život v prostých etiopských podmínkách, jiní měli daleko horší zkušenost.⁴⁷ Jako příklad lze na tomto místě uvést Itala Ertolu, který později působil ve funkci generálního ředitele farmy Ciaffa, kterou budoval československý podnik zahraničního

45 Tamtéž.

46 PARLESÁK, Adolf. *C. d.*, s. 85.

47 SLÁDEK, Čestmír. *Colonel Toby: Na dvoře krále králů*. Praha, 1999, s. 162-163. Emil Choleva píše ve své vzpomínkové knize o osudu Itala Angela Barbieriho, který s v Addis Abebě usadil před válkou, kde se mu velmi dobře vedlo až do roku 1941. Po válce byl internován sedm let v zajateckém táboře v Keni. Veškerý majetek mu byl zabaven a již jej nikdy nedostal zpět. Po propuštění se do Addis Abeby vrátil, oženil se s Amharkou a začal zde znovu podnikat. V obchodní rovině se mu již nevedlo tak dobře jako v předchozí fázi. Viz CHOLEVA, Emil. *Etiopská dobrodružství*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 13.

obchodu KOOSPOL na pozemcích korunního prince na počátku 60. let. Ertola si podle zpráv, hodnotících hospodaření na farmě, žil nad poměry.⁴⁸

Poválečnou obnovu Etiopie negativně poznamenalo několik faktorů. Velmi problematickou otázkou byl nedostatek inteligence, která byla za války systematicky pronásledována. Další okolností byl silný vliv britské okupační správy, která zde sledovala svoje vlastní zájmy a měla výraznou kontrolu nad státním aparátem. Etiopská svrchovanost byla *de facto* obnovena až v roce 1945. Nicméně Britové si i přesto ponechali pod svou kontrolou velkou část strategicky významné provincie Ogaden, kde se předpokládala exploatace ropných nalezišť. Další dvě menší strategická území vrátili Britové do etiopských rukou až v roce 1955.⁴⁹

V mezinárodní politice si Etiopie upevňovala svoji silnou pozici, kterou podpořila svojí aktivní účastí v rámci sil OSN zasahujících na straně Američanů v korejské válce. Tímto si na několik let zmrazila slibně se rozvíjející vztahy s Československem, které bylo do té doby nejaktivnějším obchodním partnerem ze zemí sovětské sféry vlivu.⁵⁰ Od roku 1954 se Etiopie jako jeden z vůdčích států přihlásila k bandungskému programu, který předcházela vytvoření hnutí nezúčastněných.⁵¹

Z hlediska zahraničně-politického kursu, který určovala bandungská konference, došlo v roce 1958 k dalšímu posílení v podobě podpory programu dojednaného na konferenci nezávislých afrických zemí v ghanské Akře. Na této konferenci se podařilo definovat několik dalších výzev, adresovaných velmocím:

- 1) zastavit výrobu a testy nukleárních zbraní; snížit vyzbrojování konvenčními zbraněmi; ostré odsouzení všech atomových zkoušek v kterékoliv části světa, zejména na Sahaře⁵²

48 NA, f. MZO, ka. 272, sp. ob. Ethiopie-farma Ciaffa. Zpráva o dosavadních výsledcích hospodaření farmy CIAFFA v Etiopii a o dalším projektu hospodaření farmy v příštích letech – Příloha III (Zřízení farmy). Č. j. 011.293/62/161, Praha, 12. února 1962, s. 1-3. Srovnej CHOLEVA, Emil. *C. d.*, s. 22-23.

49 CLAPHAM, Christopher. *C. d.*, s. 120.

50 Ve vzájemných vztazích se tato okolnost projevila především v souvislosti s výstavbou muniční továrny v Addis Abebě, dodávek pro tuto továrnu a československých odborníků, kteří v ní pracovali. O výstavbě muniční továrny na pozadí složitých politických vztahů v době korejské války pojednává samostatná kapitola.

51 Bandungská konference byla první mezinárodní konferencí asijských a afrických zemí. Uskutečnila se v indonéském Bandungu v dubnu 1955. Konference si kladla za cíl vyřešení postavení afroasijských zemí v bipolárním světě, artikulaci problémů spojených s chudobou a řešení problému dekolonizace.

52 Úvodník listu *Voice of Ethiopia* ze dne 5. 7. 1958 ostře kritizoval francouzský záměr provádět atomové zkoušky na Sahaře. Objevuje se tu výzva následovat příkladu Maroka, které již zaslalo

- 2) odsouzení kolonialismu a rasové diskriminace v jakékoliv formě a podpora práva afrických národů na nezávislost a sebeurčení
- 3) ekonomická spolupráce afrických zemí, podpora zahraničních investic, svrchovanost a územní celistvost afrických států

Ve stejnou dobu byla pro etiopskou zahraničně-politickou koncepci charakteristická snaha o rozšíření vztahů s africkými zeměmi, ačkoliv v danou dobu nebylo císařovým úmyslem ztotožňovat se s linií „aktivní neutrality“, kterou prosazoval prezident Násir, a k níž se hlásil i ghanský vůdce Nkrumah. Na druhou stranu bylo však zřejmé, že Etiopie se snažila využít příležitosti k posílení svého postavení na mezinárodním fóru. Postupné adaptování politické linie panafricanismu, k níž se Etiopie hlásila, měla především vyzdvihnout postavení této země jako přirozeného vůdčího činitele panafrických snah. Do jisté míry těžila Etiopie i ze situace, kdy tehdy nejvlivnější africký stát SAR čelil obvinění západních států z vměšování do vnitřních záležitostí Libanonu a Súdánu, což vyvolávalo i nedůvěru ostatních afrických zemí.⁵³

Etiopie ve sledovaném období oficiálně definovala pozici, kterou chtěla zastávat ve složitém mezinárodně-politickém spletní vztahů, které byly silně ovlivněny průběhem studené války a postupnou dekolonizací. Výraznou popularitu získala při svých snahách o politickou a ekonomickou spolupráci afrických států. V této oblasti se začala aktivně angažovat v druhé polovině 50. let. Addis Abeba byla nejprve v roce 1958 zvolena sídlem Ekonomické komise OSN pro Afriku, o pět let později se stala sídlem Organizace africké jednoty, sdružující nezávislé africké země s cílem vytvářet vzájemnou jednotu a solidaritu mezi členskými zeměmi a dohlížet na suverenitu a integritu jejich vnitřních záležitostí.⁵⁴

Úspěchy na mezinárodním poli silně kontrastovaly s vnitropolitickým děním v Etiopii. V roce 1955 vyhlásil císař při příležitosti pětadvacátého výročí své korunovace novou ústavu. Tato historicky druhá etiopská ústava nahrazovala tu první z roku 1931. Nová ústava ve své podstatě nepřinesla zásadní změny oproti té první. Stále byla především nástrojem upevnění císařovy absolutistické moci ve státě. Císař byl nadále předsedou korunní rady a nejvyšším velitelem ozbrojených sil a policie. Jmenoval předsedu vlády, přičemž tuto funkci zastával sám až do roku 1961. Do roku 1966

francouzské vládě oficiální protest. Podobně by se mělo zachovat i dalších sedm nezávislých států včetně Etiopie. Tamtéž, s. 5.

⁵³ Tamtéž, s. 6.

⁵⁴ K tématu etiopské zahraniční politiky a její role při zakládání OAU více BERHANU, Taye. *An Introduction to Ethiopia's Foreign Policy: Its Process and Reflections pre-1991*. Addis Ababa, 2010, s. 65-74.

jmenoval i všechny členy kabinetu, poté schvaloval jejich jmenování až do konce svého panování. Zároveň byl nejvyšší instancí v soudních sporech, měl právo libovolně měnit a rušit rozsudky. Jediný skutečně liberální krok ze strany císaře byl spatřován v zavedení všeobecného hlasovacího práva, které se však vztahovalo pouze na dolní komoru parlamentu. Senátoři byli i nadále jmenováni samotným císařem. Vládní exekutiva byla fakticky nadále plně v rukou panovníka. Na základě těchto ustanovení začal císař postupně u svého lidu upadat v nemilost, zejména v očích mladší inteligence, ze které se postupně začala rekrutovat silná opozice.⁵⁵

Mimořádně složitá situace byla v oblasti zdravotnictví a sociálních služeb. Etiopie měla v roce 1960 pouze jedinou školu pro výchovu nižšího zdravotnického personálu, především ošetřovatelů a porodních asistentek, a to v Gondaru. V Addis Abebě fungovalo v roce 1960 osm nemocnic. Pouze dvě z nich disponovaly více než stovkou lůžek. V centrech jednotlivých provincií byla zdravotní péče naprosto nedostačující. V rámci rozvojové pomoci se v této oblasti angažovali nejprve Italové, poté i další země, mezi nimiž figurovalo i Československo a Sovětský svaz. Teprve v roce 1960 byla zahájena celostátní kampaň proti tyfu a neštovicím. Nejhorší situace přetrvávala na etiopském venkově, kde byla péče o zdraví obyvatel nadále v režii kmenových šamanů, lidových pověr a rituálů.⁵⁶

Etiopie měla před rokem 1974 jeden z nejsložitějších systémů pozemkové držby na světě. Tento systém byl velmi nejednotný a charakterizovala jej řada lokálních specifik. Ve skladbě pozemkové držby byly podstatné rozdíly mezi historickými oblastmi etiopského státu na severu a územími na jihu, která byla k Etiopii připojena koncem 19. století v rámci expanzivní politiky císaře Menelika II. Na severu žily tradiční vládnoucí vrstvy (aristokracie a církve) z tzv. *gultu*, který odpovídal ve své podstatě evropskému lennímu systému. Gult byl od středověku udílen monarchou a znamenal právo na půdu včetně jejích obdělávatelů a produkce. Držitel gultu vykonával v místě administrativní a soudní funkce a vybíral od rolníků daně a dávky. Museli je odvádět rovněž zemědělci obdělávající pozemky, jež byly v kolektivní držbě. V jižních oblastech byla zhruba třetina půdy ponechána místním vládcům, zatímco zbytek byl formálně konfiskován státem a pak přidělován i s obdělávatelem lidem ze severu (vojákům, členům císařské družiny). Většina místního obyvatelstva se tak v důsledku tohoto mechanismu postupně ocitla na cizí půdě. Stali se nájemci a byli nuceni odvádět vysokou rentu. Tento systém pozemkové držby se stal brzdou ekonomického rozvoje země. Státní aparát

55 CLAPHAM, Christopher. *C. d.*, s. 124.

56 SLÁDEK, Čestmír. *C. d.*, s. 175-176.

si prostřednictvím tohoto systému zajišťoval loajalitu vysokých vrstev společnosti, která měla garantovat stabilitu císařství.⁵⁷

3.3. Pokus o státní převrat 1960

Proti císaři se začala na konci padesátých let formovat vnitřní opozice, do jejíhož čela se postavili dva bratři, Germane a Mengistu Neway. Mengistu byl brigádním generálem císařské gardy, Germane byl představitelem mladé generace státních úředníků, kteří chtěli zemi reformovat. Studoval ve Spojených státech na univerzitě ve Wisconsinu a na kolumbijské univerzitě. Během svého amerického pobytu zastával funkci předsedy Etiopské studentské asociace pro Severní Ameriku.⁵⁸ Zhruba ve svých třiceti letech se vrátil do Etiopie s cílem přispět k zásadní změně politického, společenského a ekonomického života v zemi. Oba dva bratři byli v úzkém napojení na korunního prince Asfu Wossena, který měl po úspěšném převratu převzít moc ve státě. Germane Neway svou činností nahloďával režim již dříve tím, že začal v provincii Sidamo přidělovat státní půdu bezzemkům. Císař o této činnosti věděl, na jeho stole se kupilo bezpočet udání. Netušil však, že události nabudou tak rychlý spád.⁵⁹

Pučisté vycítili ideální příležitost ke státnímu převratu v prosinci 1960, kdy byl Haile Selassie na státní návštěvě Brazílie. Z vybraných důstojníků císařské gardy a palácové zpravodajské služby byla ustavena čtyřadvacetičlenná revoluční rada. Po odjezdu císaře ze země nechal Mengistu Neway vyzbrojit gardu a v paláci císařovny se pokusil o převrat, když se zmocnil přítomných členů císařské rodiny a několika vysokých hodnostářů. Prohlásili císaře a dosavadní vládu za svržené, a za nástupce určili korunního prince Asfu Wossena, který pronesl do rádia inaugurační projev.⁶⁰ Další vytipované osoby nechal vylákat pod záminkou císařovnina vážného

57 Problematiku složité majetkové držby analyzuje ZEWDE, Bahru. C. d., s. 189-195. V české odborné literatuře je tento fenomén rovněž reflektován. In LACINA, Karel a kol. *Nejnovější dějiny Afriky*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1987, s. 550-555.

58 HENZE, Paul B. C. d., s. 254.

59 CLAPHAM, Christopher. C. d., s. 124-125.

60 Viz SLÁDEK, Čestmír. C. d., s. 174. „V Etiopii se vytvořila vláda reprezentující lid. Dostala se k moci za podpory ozbrojených sil, policie a vzdělaných mladých lidí. Skončí vláda bezpráví. Provedou se ústavní a pozemkové reformy. Cizí kapitál a zájmy se budou přitom respektovat. Nová vláda bude upřímně spolupracovat s africkými zeměmi a respektovat mezinárodní právo a dohody uzavřené s cizími státy. Rozhodl jsem se, že budu sloužit vlasti. Nová vláda zvýší životní úroveň lidu. Zákonů a nařízení země se zneužívalo, aby prostý lid byl zbaven svých práv, aby se bohatí a několik oblíbenců měli ještě lépe. Etiopský lid dlouho trpělivě čekal, v naději, že bude jednoho dne zbaven útlaku, chudoby a nevědomosti. Prázdné sliby však již nemohou uspokojovat lid, který nyní chce konkrétní akci sledující

zdravotního stavu a po jejich příjezdu do paláce je postupně zatýkal. Byla to však taktika velmi naivní a neprofesionální. Pučisté velmi podcenili situaci, protože neměli pod kontrolou armádu a letectvo, a především si nezajistili loajalitu obyvatel hlavního města, o představitelích mocné církve a tradiční aristokracie nemluvě. Pokus o převrat skončil po pár dnech, kdy byli povstalci obklíčeni armádou v paláci Genetta Leul. Dříve, než se povstalci vzdali, zavraždili osmnáct rukojmích, mezi nimiž byli i někteří členové vlády – Ras Abebe, Makonnen Habtewold, Mulugeta Bulli a Ras Seyum.⁶¹

Hlavním postavám pokusu o převrat, Mengistu a Germane Neway, se podařilo uprchnout, ale po pár dnech na útěku byli vypátráni. Mengistu byl zabit při přestřelce, Germane byl dopaden a poté oběšen. Jeho tělo bylo vystaveno pro výstrahu před St. George Church v Addis Abebě.⁶² Korunní princ Asfa Wossen byl po celou dobu společně s povstalci v paláci, odkud uprchl až ve chvíli, kdy se ukázalo, že celá situace je ztracena. Na veřejnosti se však objevil velmi záhy, když vítal svého otce při přistání v Addis Abebě. Haile Selassie velmi nemilosrdně zatočil s povstalci, nicméně ke svému synovi byl velmi shovívavý a jeho postoje později před veřejností vysvětloval jako vynucené okolnostmi a pod nátlakem.⁶³

Po neúspěšném státním převratu se všeobecně očekávalo, že císař přistoupí k celé řadě změn a reforem, které by oslabilly rigidní absolutistický režim. Ve skutečnosti se však jednalo spíše o gesta, která na celé situaci příliš mnoho nezměnila. Císař sice umožnil vstup do parlamentu představitelům mladší inteligence, nicméně pozice tradiční aristokracie a církve tím nikterak neoslabil. Vítanou změnou bylo jmenování předsedy vlády, čímž se císař této funkce dobrovolně vzdal. Pozici ministerského předsedy vykonával od roku 1961 až do pádu císařství Aklilou Habte Wold. Další významnou změnou bylo rozpuštění císařovy osobní gardy a její začlenění do řad regulární armády, jejíž náklonnost si pojistil zvýšením mezd. Jinak se ale císařova pozornost zaměřovala především na oblast zahraniční politiky, kde měla dominantní úlohu panafrická koncepce, která vyvrcholila v roce 1963 založením Organizace africké

zlepšení jeho životní úrovně... Plány rozvoje nebyly uskutečňovány. Nezávislé africké státy šly kupředu rychleji a nechávaly Etiopii za sebou. Nově vytvořená vláda má mou plnou podporu, podporu armády, vzdělané mládeže a všeho lidu. Rozhodl jsem se od této chvíle sloužit své zemi a lidu v souladu s ústavou a za mzdu jako každý jiný Etiopan.“

61 HENZE, Paul B. C. d., s. 255.

62 Tamtéž.

63 Viz SLÁDEK, Čestmír. C. d., s. 180. „Vkládám největší důvěru ve svého syna. Korunního prince před vypuknutím puče zavolali pod záminkou, že jeho matka je těžce nemocná, do císařského paláce, kde ho spolu s ostatními členy královské rodiny zatkli...“.

jednoty se sídlem v Addis Abebě. Z hlavního města Etiopie se tak rázem stalo hlavní město Afriky.⁶⁴

O období 1960-74 se v souvislosti s etiopskými dějinami často mluví jako o úpadku císařství. Namísto očekávané restaurace podobné té, jež následovala po italské okupaci, přišla etapa, která v důsledku znamenala konec posledního afrického císařství. Dusnou atmosféru, která toto dění rozhoupala, předešla tíživá situace na konci šedesátých let. V této době začal velmi intenzivně silnit odpor v některých provinciích. Důvodem byla zejména obrovská chudoba. V roce 1968 došlo k povstání v chudé hornaté provincii Godžam na severozápadě země. Rozpoutaly se tam rolnické bouře, které byly reakcí na zavedení nové zemědělské daně, což představovalo pro provincii s akutním nedostatkem potravin obrovskou zátěž. V oblasti vypukly rolnické bouře, jejichž ohlas šel daleko za hranice provincie, podobně jako tomu bylo i v případě povstání zemědělců v provinciích Bale či Tigreji.⁶⁵

V postižených oblastech došlo k početným demonstracím, které končily ozbrojenými srážkami s policií a armádou. Protesty si vynutily mnoho mrtvých na straně povstalců. Na zoufalou situaci v provinciích začalo postupně reagovat studentské hnutí, které vyjadřovalo stále hlasitější odpor vůči císaři. Centrem odbojového hnutí se stala Univerzita v Addis Abebě. Císařská vláda se snažila o přísné informační embargo. Studenti, ve snaze prolomit tuto informační blokádu, vysílali do těchto oblastí své aktivisty, kteří měli za úkol přinášet o tamní situaci objektivní zpravodajství. Desítky autentických svědectví ve formě rozhovorů s účastníky nepokojů a jejich příbuznými natočili studentští aktivisté na magnetofonové pásky a společně s fotografiemi je později předávali do rukou novinářů západních zpravodajských agentur, kteří byli akreditováni v Addis Abebě. Celý svět tak měl tímto prostřednictvím zprávy o kritické humanitární situaci v postižených etiopských provinciích. Světové veřejné mínění tak díky tomu získalo reálnou představu o odvrácené tváři mezinárodně uznávaného panovníka, jehož slávu na mezinárodním poli živila doposud pověst odhodlaného bojovníka proti italskému fašismu.

3.4. Pád císařství 1974

Okolnosti revoluce roku 1974, která měla za následek pád režimu císaře Haile Selassie I. budou ještě pojednány v samostatné kapitole optikou československé diplomacie. Vládní nomenklatura normalizačního Československa očekávala s velkým

64 HENZE, Paul B. *C. d.*, s. 258.

65 ZEWEDE, Bahru. *C. d.*, s. 215-218.

napětím vývoj situace v Etiopii. Později si ukážeme, jaký měl pád císařovu režimu dopad na oficiální podobu československo-etiofských vztahů.

Politické, ekonomické, sociální a etnoregionální spory dosáhly vrcholné fáze v roce 1974, kdy se proti režimu postavily nejaktivnější společenské síly – studenti, odbory a armáda. Kritická situace nabrala velmi rychlý spád v únoru 1974, kdy byla dekretem ministerstva obchodu zvýšena cena benzínu v zemi. První mobilizovanou složkou obyvatelstva, která se vydala do ulic, byli addis abebští taxikáři, následováni studenty.⁶⁶ V ulicích hlavního města došlo ke krvavým srážkám s policií, které si vyžádaly několik obětí na životech. Císař se snažil kritickou situaci zažehnat zrušením dekretu o zvýšení cen benzínu, nicméně revoluci tím již neoddálil, události nabraly příliš rychlý spád.

Proti císaři se vzbouřila armáda, která obklíčila hlavní město. Císař reagoval zvýšením žoldu a zbavil funkce ministerského předsedu Aklilou Habte Wolda a nahradil jej novým premiérem, kterým byl jmenován Indalkačev Makonnen. Jeho kabinet však vydržel pouze do července, kdy byl nahrazen kabinetem nového předsedy vlády Mikaela Imrua. Ten svěřil ministerstvo vnitra armádním kruhům, které podnikly zásadní kroky k sesazení císaře. Nejprve zrušily instituce, které ztělesňovaly jeho absolutní moc ve státě – korunní radu a císařský soud. Poté přistoupily k zestátnění císařských paláců a hlavních soukromých podniků, ze kterých měl císařský dvůr hlavní zisky. Dne 12. září přijela před císařský palác vojenská eskadra, která císaři předala dekret o detronizaci, který byl po pár hodinách otisknut a vyslán v hlavních etiopských sdělovacích prostředcích.⁶⁷

Současně byla také rozpuštěna vláda, parlament a byla zrušena ústava z roku 1955. Veškerou moc ve státě převzala Prozatímní vojenská správní rada - Provisional Military Administrative Council, která se zapsala do historie pod svojí amharskou zkratkou DERG. V prosinci 1974 vyhlásil DERG program socialistické orientace etiopského státu. Jedním z prvních kroků bylo zestátnění bank a pojišťoven. Nerostné zdroje byly prohlášeny za majetek státu, který má přednostní právo na jejich těžbu. V březnu téhož roku byly zrušeny všechny vojensko-feudální tituly, čímž byla likvidace monarchie formálně dovedena do konce. Záhy prosadil DERG popravu 59 prominentů bývalého režimu (ministrů, guvernérů provincií aj.) obviněných ze zakrývání katastrofálních důsledků hladomoru v provinciích postižených suchem, ze zadržování a rozkrádání pomoci určené těmto oblastem a z prodeje vlastních produktů za několikanásobně vyšší ceny.⁶⁸

66 HENZE, Paul B. *C. d.*, s. 283.

67 ZEWEDE, Bahru. *C. d.*, s. 236.

68 LACINA, Karel. *C. d.*, s. 557-558.

S prohlubováním sociálního obsahu etiopské revoluce pokračoval proces sbližování etiopských revolučních sil s marxismem-leninismem. V dubnu 1976 zveřejnila Prozatímní vojenská správní rada podrobný politický program dalšího rozvoje revoluce. Snaha o nový socialistický trend se projevila i v novém názvu země – Socialistická Etiopie. Začátkem roku 1977 se nejvyšší mocenský orgán dostal pod kontrolu revolučních sil vedených podplukovníkem Mengistu Haile Mariamem. V této době došlo také k dovršení nacionalizace národního hospodářství, jež byla doprovázena etiopizací kádrů. K počátku roku 1977 byla prakticky všechna vedoucí místa ve znárodněných podnicích a společnostech obsazena Etiopy. Císař Haile Selassie se již hlavních socialistických reforem nedožil. V srpnu 1975 vyšla tisková zpráva o jeho smrti. V tu dobu uplynul takřka rok od jeho internování v prostorách starého Menelikova paláce na pahorcích Addis Abeby. Jeho tělo bylo tajně pochováno, aby se nestalo předmětem uctívání.⁶⁹

4. Etiopie a její odraz v české literatuře

Etiopie, známá hluboko do 20. století také pod názvem Habeš, byla pro české písemnictví a kulturní povědomí obecně po dlouhá staletí velkou neznámou.⁷⁰ Nejstarší zmínky o Etiopii se na našem území začaly objevovat s četbou bible a spisu Cosmy Indikopleusta z 6. století našeho letopočtu. Povědomí o vzdálené křesťanské zemi kdesi v oblasti východní Afriky se začalo mísit s legendami o tajemné křesťanské zemi kněze Jana. Teprve zprávy italských a portugalských cestovatelů a misionářů daly těmto legendám konkrétnější podobu.⁷¹

První zprávy o existenci vzdálené křesťanské země se objevují v cestopisech poutníků z období raného novověku. Vyprávění Martina Kabátníka († 1503), Jana Hasištejnského z Lobkovic (1450–1517),⁷² Oldřicha Prefáta z Vlkanova (1523–1565)

69 JUNIAC, Gontran de. *Le dernier Roi des Rois: L'Éthiopie d'Haïle Sélassié*. Paris: L'Harmattan, 1994, s. 383-384.

70 V této práci je užíváno obou dvou názvů. V zásadě je zachováno označení z použité literatury a pramenů. Píše-li se v nich o Habeši, je použito pojmenování Habeš. Pro období po r. 1945 je ve valné většině případů používáno názvu Etiopie.

71 PETRÁČEK, Karel. *Etiopie*. Praha, 1964, s. 141.

72 HASIŠTEJNSKÝ Z LOBKOVIC, Jan. *Putování k svatému hrobu*. Praha: J. Otto, 1907. J. Hasištejnský z Lobkovic podnikl cestu v roce 1493. Písemné pojednání o této cestě pochází ze samého počátku 16. století. Hasištejnský upozorňuje na několika místech svého spisu na nejednotnost křesťanství a v této souvislosti se zmiňuje i o habešské církvi. „*Také sluší věděti, ž v témž chrámu Hrobu božího obývají osmeří křesťané hrob bosáků ; neb ti jiní všichni, ačkoli se křesťané jmenují a to jméno míti chtějí, však každá ta rota některé bludné husy drží proti obecné víře křesťanské ... A ti osmeří křesťané jsou tito:*

či Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdrůžic (1564–1621) obsahují zmínky o tajemné zemi, její rozloze, obyvatelstvu apod. Kryštof Harant, který podnikl cestu v roce 1598, uvádí ve svém cestopise etiopskou verzi legendy o královně ze Sáby. Ačkoli zmiňování cestovatelé Etiopii přímo nenavštívili, přináší o ní první faktické informace na základě zpráv od habešských poutníků, s nimiž se setkávali v Jeruzalémě.⁷³

4.1. Františkánské misie

První přímá písemná svědectví o Habeši se v našem písemnictví objevila zásluhou františkánských misionářů. Počátky misijní činnosti na území dnešní Etiopie spadají do poloviny 15. století, kdy sem proniklo několik řeholníků z řádu františkánů. Místní obyvatelstvo se však k misionářům chovalo velmi nepřátelsky, byly zaznamenány i případy jejich pronásledování a vražd. Z toho důvodu byla misijní činnost v Habeši zrušena. K obnově misí došlo v 16. a 17. století zásluhou jezuitů. Úspěchy jezuitů podnítily obnovu františkánských misí, což mělo svůj vliv i v českých zemích. Katolická církev nadále usilovala o smíření různých křesťanských církví a jejich sjednocení pod dohledem Říma. V průběhu 18. století působili františkáni z českých zemí na území tří kontinentů.⁷⁴ V rámci misijní činnosti podléhali Kongregaci de Propaganda fide. Některé misijní stanice v Egyptě či ve Svaté zemi byly obsazeny výlučně františkány z českých zemí. Jejich hlavní náplní byla duchovní správa. Vedle toho se řeholníci věnovali také duchovní hudbě, někteří z nich se vyznali ve stavbě varhan. Dva obsáhlé rukopisy o misijní činnosti františkánů v Habeši z 18. století byly

napřed první mají víru naši obecní, totiž bosáci, druzí jsou řekové, třetí gregoriáni, čtvrtí jakobité, pátí suriánové (Samaritáni), šestí indiánové (Habešané), sedmí arméni a osmé maronité ...“ Srovnej KUNSKÝ, Josef. Čeští cestovatelé. I. díl. Praha: Orbis 1961, s. 98.

73 HARANT Z POLŽIC A BEZDRŮŽIC, Kryštof. *Cesta z království Českého do Benátek, odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv Kateřiny v pusté Arabii*. Díl I. a II. Praha (digitalizovaný dokument), 1854-1855. Harantův cestopis vyšel poprvé v roce 1608; PREFÁT Z VLKANOVA, Oldřich. *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestyny ... kteraužto cestu ... vykonal Voldřich Přefát z Vlkanova léta Páně 1546*. Praha: Vesmír, 1947; HASIŠTEJNSKÝ Z LOBKOVIC, Jan. *Putování k svatému hrobu*. Praha: J. Otto, 1907. (J. Hasištejnský z Lobkovic podnikl cestu v roce 1493; v roce 1505 o tom sestavil písemné pojednání); KABÁTŇÍK, Martin. *Cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491-1492*. Praha: Nákladem J. Otty, 1900. Nedávnou reflexi cesty Remedie Prutkého do Etiopie nalezneme v článku Jana ZÁHOŘÍKA. Africká cesta Remedie Prutkého. Český františkán na misiích v Etiopii 18. st. In *Dějiny a současnost* 28, 2006, č. 6, s. 14-17. O životních osudech Remedie Prutkého před jeho první misijní cestou do Etiopie in FÖRSTER, Josef. De primo infideles adeundi animo. Nástin životní dráhy misionáře Remedie Prutkého před jeho odchodem do Etiopie roku 1751. In *Listy filologické. Časopis pro studia klasická, středověká a raně novověká*, vol. 129, 2006, n° 3-4, s. 309-332. Edicemi dobových cestopisů se podrobně zabývá STORCHOVÁ, Lucie (ed.). *Mezi houfy lotrův se pustiti... České cestopisy o Egyptě 15.-17. století*. Praha: Set out, 2005. ISBN 80-86277-44-5.

74 PROCHÁZKA, Jáchym Bohumil. *Čeští františkáni v Habeši*. Praha, 1937, s. 33.

prvním svědectvím, které do české literatury vnesli autoři s přímou zkušeností z Habeše. Fragmenty písemných záznamů z cest Jakuba Římaře z Kroměříže a Václava Remedie Prutkého z Prahy byly uloženy v archivu františkánského klášteřa v Praze, kde je později za účelem knižního zpracování prostudoval katolický kněz a misionář Jáchym Bohumil Procházka. Na tomto místě je třeba zdůraznit, že tyto rukopisné vzpomínky na pobyt v tehdejší Habeši budí nadále zájem našich odborných kruhů.⁷⁵

Prvním misionářem z českých zemí, který vstoupil na území Habeše, a o němž existují spolehlivé zprávy, byl Jakub Římař z Kroměříže (1682-1755). Tento misionář pobýval v Habeši na misií kolem roku 1715. Působil v Kongregaci de Propaganda fide, kde prošel náročnými zkouškami a byl vybrán jako jeden z pěti kandidátů pro misijní činnost pro oblasti Egypta a Habeše. Po návratu z této misie sepsal Římař obsáhlou zprávu, kde popsal své působení. Hlavní náplní jeho činnosti bylo poskytování základní lékařské pomoci domorodému obyvatelstvu. Jak sám později napsal, medicínská praxe představovala prakticky jediný účinný nástroj, který umožňoval františkánům pronikat do nitra Etiopie a získávat tak určitou důvěru místních obyvatel. Nicméně i přesto byl během svého pobytu velmi často v ohrožení života, zaznamenal i ukamenování jiných misionářů v oblasti Gondaru.⁷⁶

V. R. Prutký (1713-1770) byl na misií do Habeše vyslán v roce 1751 a pobyl tu téměř tři roky. Na poznání země a jejich podmínek tak měl podstatně delší dobu než jeho předchůdce. Cestopis Remedie Prutkého se zachoval torzovitě a byl nejprve uložen ve výše zmiňovaném archivu.⁷⁷ Součástí cestopisu byl i zdvořilostní zvací dopis v řečtině z pera tehdejšího habešského císaře Iyasu Adiamu Saggada.⁷⁸ Na základě

75 PETRÁČEK, Karel. Český přínos k poznání Ethiopů a jejich země. In *Československá etnografie* 6/I (1958), s. 55-68. ; VILHUM, František Xaver. *Čeští misionáři v Egyptě a Habeši*. Praha: Rudolf Mikuta, 1946. ; KRÁSA, M. – POLIŠENSKÝ, J. *Czech Missionary's First Hand Account of the 18th Century Ethiopia, Arabia and India*. In *Archiv orientální* 61 (1993), s. 85-90.

76 Tamtéž, s. 99.

77 Cestopis je dochován pouze v rukopise a chybí úvodní kapitola. Dnes je možné jej konzultovat v oddělení rukopisů Národní knihovny v Praze. Překlad názvu cestopisu do češtiny zní *Cestopis P. R. Prutkého z řádu sv. Františka*, člena provincie českomoravské pod ochranou svatého Václava, po mnoho let misionáře apoštolského v Egyptě, Habeši, a krajinách přilehlých, jakož i na Velké Rusi.

78 „*Nejdůstojnější Otče, prefekte Svaté země, nejslavnější učitel, z Boží Prozřetelnosti strážce Božího Hrobu! Ctím Vaši důstojnost a modlím se k Bohu, aby Vás uchoval v dobrém stavu a ve svatém zdraví. Chci však připomenouti, že v dřívějších dobách přicházeli k nám četní příslušníci Vašeho národa, v poslední době však byly jim činěny obtíže a překážky podle rozhodnutí mého předchůdce, který vládl na tomto trůně. Dnes však za mé vlády mohou přicházeti beze strachu před nějakými nebezpečnostmi. Slibujeme, že přijmeme s velikou radostí i vděčností, jestliže k nám přijdou učitelé umění a znalci rozličných věd. Veliké výhody pak poskytneme především obchodníkům a klenotníkům, kteří zde budou moci žít ve veliké vážnosti a cti. Na konec Vás žádám, abyste se modlili i se všemi svými poddanými*

tohoto listu se Remedius Prutký spolu s dalšími dvěma františkány vydal v srpnu 1751 na cestu z Káhiry do Masawy, odkud pokračovali do Habeše. Habešský král projevil svým hostům hned od počátku velikou úctu tím, že pro ně nechal vyslat tři své úředníky, kteří je na hranicích přivítali a pro větší bezpečí jim poskytli doprovod do sídelního královského města Gondaru. Zde Prutký pobyl tři čtvrtiny roku na císařském dvoře. Ačkoliv V. R. Prutký udržoval s habešským císařem velmi přátelské a korektní vztahy, musel společně s dalšími františkánskými misionáři ze země odejít po zásahu arcibiskupa koptské církve, který pohrozil habešskému panovníkovi exkomunikací, pokud františkány ze země nevyproví. Prutkého cestopis přinesl řadu velmi užitečných informací, zejména topografických a etnografických. Po svém návratu z misie zaslal Prutký latinský manuskript svého cestopisu do Prahy, kde byl uložen v archivu, kde zůstal prakticky bez povšimnutí světových badatelů. Teprve v 80. letech 20. století jej objevil jeden z nejvýznamnějších historiků, píšících o Etiopii, Richard Pankhurst (1927-2017), který začal organizovat edici a překlad tohoto dokumentu do angličtiny.⁷⁹ V roce 1991 vyšel tento cestopis v anglickém překladu a stal jedním z bestsellerů v oblasti cestopisné misionářské literatury.⁸⁰

4.2. Stecker, Němec, Musil: Habeš na přelomu 19. a 20. století

Až do druhé poloviny 19. století byla cestovatelská stopa z českých zemí v celém tzv. Rohu Afriky⁸¹ spíše raritou. Teprve dynamická proměna dopravních cest v době průmyslové revoluce usnadnila dostupnost rudomořského pobřeží z oblastí Středomoří, čímž se výrazně prohloubil význam celého regionu. Pro námořní plavbu byl v tomto ohledu rozhodujícím momentem velkolepý projekt francouzského diplomata Ferdinanda de Lessepse, který nechal realizovat prokopání Suezské šije v letech 1859-

za mne, abyste prosili Pána našeho Ježíše Krista i blahoslavenou Pannu, aby mi Bůh dal dokonalého zdraví a dopřál mi vítězství nad nevěřícími, mými nepřáteli. “ Viz PROCHÁZKA, J. B. C. d., s. 133-134.

79 HENZE, Paul B. C. d., s. 108.

80 ARROWSMITH-BROWN, Henry (ed.). *Prutky's Travels to Ethiopia and Other Countries*. London: Hakluyt Society, 1991.

81 Africký roh (Roh Afriky) je území rozprostírající se napříč Somálským poloostrovem ve východní Africe s rozlohou kolem 2 mil. km². Somálské pobřeží tvoří převážnou část obvodu poloostrova, který je na jižní straně omýván vodami Indického oceánu, na severní straně se v Adenském zálivu setkávají vody Rudého a Arabského moře. Tato oblast nese označení « Roh Afriky » pro svůj atypický tvar, jenž připomíná roh nosorožce. Zároveň se jedná o geografické pojmenování oblasti okupované čtyřmi státy – Etiopie, Somálsko, Eritrea a Džibuti. Pro svoji strategickou polohu je Roh Afriky dlouhodobě v centru pozornosti ústředních aktérů na geopolitické mapě světa.

1869.⁸² Tato skutečnost měla společně s vrcholnou fází kolonialismu zásadní vliv na rozmach vědeckých expedic a jejich rozšíření do oblasti severovýchodní Afriky. Tyto expedice se neobešly bez účasti českých badatelů a cestovatelů. Jejich rozmach je však třeba vnímat v širším kontextu expanze kolonialismu v době, kdy v Evropě vrcholila průmyslová revoluce, v jejímž důsledku začala řada mocností hledat ve světě surovinové zdroje na jedné straně a odbytiště pro svoji průmyslovou produkci na straně druhé. Cestování v době 19. století do oblastí Afriky tak v sobě skrývá silný politický význam. Do Habeše tak v průběhu 19. století zavítali kromě dobrodruhů a cestovatelů, také různí „agenti kolonialismu“, vědecko-výzkumní pracovníci, vojáci, úředníci, stavební inženýři a celá řada dalších profesí. Na tomto místě stojí jistě za zmínku intenzivní aktivity carského Ruska, úspěšné počátky rakousko-uherských diplomatických snah či vztahy mezi Německem a Etiopií,⁸³ které mají mnoho společného s působením některých cestovatelů z českých zemí, nichž bude pojednáno níže.

Rusové o sobě dali v oblasti Rohu Afriky poprvé výrazněji vědět v roce 1888-1889, kdy byla do oblasti Tadžurského zálivu (dn. Džibuti) vyslána skupina osadníků s cílem založit zde kolonii. Jednalo se o autonomní projekt kozáckého náčelníka Ašinova, který byl podporován představiteli ruské ortodoxní církve, hledající způsob sblížení s etiopskou ortodoxní církví. Tato koloniální epizoda skončila velmi neslavně. Francie již na tímto územím zřídila protektorát a ruské osadníky poslala prakticky okamžitě domů. Dobrodružné fiasko ruských osadníků neuniklo pozornosti mnoha badatelů, zejména těch, kteří pátrali po původu ruských aktivit v oblasti severovýchodní Afriky.⁸⁴ Daleko významnější stopu zanechali Rusové v průběhu italsko-habešské války, kdy poskytovali Menelikovi II. materiální podporu, zejména vojenskou a lékařskou. Věhlas získal v tomto ohledu především zdravotní sbor ruského Červeného kříže.⁸⁵

82 Ferdinand de Lesseps (1805–1894) pocházel z rodiny, která již po tři generace působila v diplomatických službách Francie. Po revolučních událostech roku 1848, které předznamenovaly vznik Druhé republiky (1848–1852), začala jeho pozice slábnout. Při zahájení stavby kanálu již nepůsobil jako kariévní diplomat, nicméně profesní zkušenosti z diplomacie určily jeho roli v projektu Suez. Stavbu průplavu doprovázela celá řada politických vyjednávání, kterých se Lesseps přímo účastnil, což v praxi znamenalo, že strávil daleko více času na cestách než dohledem nad průběhem prací. Budování průplavu bylo tak v praxi spjato daleko více se jmény Voisin, Larousse, Laroche, Givia, Berthoult, stejně tak jako s desítkami tisíc bezejmenných Egyptanů. V českém literárním prostředí věnoval osobnosti Lessepse pozornost historik Desider Galský. Nutno však dodat, že své knize vtiskl spíše populárně-naučný ráz. GALSKÝ, Desider. *Hazard pana Lessepse*. Praha: Svoboda, 1966.

83 TAFLA, Bairu. *Ethiopia and Germany (1871-1936): Cultural, Political and Economic Relations, 1871-1936*. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1981.

84 JEŠMAN, Czesław. *The Russians in Ethiopia: An Essay in Futility*. London: Chatto and Windus, 1958.

85 BULATOVIČ, A. K. *S armádou černých křesťanů: Denník válečné výpravy z Habeše na rovník k jezeru Rudolfovu*. Praha: Eduard Grégr a syn, 1903. Dále KRASNOV, P. K. *Kozáci v Habeši: Denník*

Neocenitelnou práci v oblasti rozšiřování všeobecného povědomí o existenci starobylého císařství podnikl cestovatel Antonín Stecker (1855–1888), jenž se do Afriky dostal jako vědecký doprovod *Deutsche Afrikanische Gesellschaft* pod vedením uznávaného cestovatele a diplomata Gerharda Rohlfse (1831–1896). Rohlfsovy expedice sledovaly v duchu Bismarckovy pragmatické politiky primárně ekonomické cíle. Nicméně i přesto se Steckerovi podařilo uskutečnit celou řadu vědeckých poznání.

První výprava byla v roce 1879 zastavena výpadem pouštního kmene Senúsijů. Steckerovi i Rohlfsovi se podařilo uniknout. O pár měsíců později podnikli druhou expedici do Habeše, která, v duchu pragmatické Bismarckovy politiky, upřednostňovala spíše ekonomické zájmy před těmi vědeckými. Tato výprava přivedla Steckera až ke dvoru habešského císaře Yohannesa IV. (1831–1889). Na císařském dvoře v tehdejší hlavní městě Debra Taboru pobýval společně se svojí manželkou. Během tříletého pobytu v Habeši (1880–1883) provedl Stecker rozsáhlý průzkum oblasti jezera Tana, kde se věnoval nejenom podrobné kartografii, ale rovněž studiu krajiny a způsobu života místních obyvatel. Zejména jeho geografické výzkumy byly v dané době mimořádně kvalitní. Antonín Stecker zemřel velmi předčasně ve věku pouhých třiatřiceti let. Výsledky svých objevných cest a výzkumů nestihl scelit do jedné konkrétní monografie. Nicméně existuje celá řada odborných článků, které vycházely dobových časopisech, v některých případech i na pokračování (Světozor, Vesmír, Osvěta, Zeměpisný sborník aj.). Český čtenář tak měl díky tomu přístup k unikátním informacím z tehdejší Etiopie.

Neocenitelnou práci v oblasti populárně-naučné literatury vykonal významný cestovatel přelomu 19. a 20. století, Vilém Němec (1857–1942), který proslul jako velký znalec přírody a organizátor velkých loveckých expedic. Vilém Němec byl lékárník původem z Prahy, který se vypravil do Afriky poprvé v první polovině 80. let 19. století. S určitými přestávkami tu strávil pětadvacet let svého života. Největší část této životní etapy pobýval v Egyptě, kde působil jako lékárník, ale zároveň odsud podnikal pravidelné výpravy do okolních zemí především za účelem obchodu a komerčních loveckých výprav, které organizoval pro vyšší společnost. Ve svých vzpomínkových knihách popisuje na několika místech příhody se členy habsburské panovnické rodiny, kteří jezdili do Afriky lovit exotickou zvěř. Mezi jeho zákazníky bychom objevili i celou řadu významných osobností z řad podnikatelské i rodové šlechty, kupříkladu barona Rotschilda.⁸⁶

velitele průvodu carského poselství do Habeše v roce 1897-1898. Praha: E. Beaufort, 1901.

86 NĚMEC, Vilém. *Pětadvacet let v Africe (II. díl)*. Praha: Česká beletrie, 1930, s. 174-183.

Němec nasbíral během pětadvaceti let mnoho zkušeností, o které se později po svém návratu do vlasti podělil s čtenářským publikem. Jeho knihy se těšily velké popularitě, ve 20. a 30. letech dosáhly dokonce několika vydání. Publikace byly navíc obohaceny reprodukcemi autorových fotografií, což velmi zvyšovalo jejich atraktivitu.⁸⁷

Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 usiloval Němec o zřízení konzulátu v Addis Abebě. Jak ukázal ve své studii K. Šilpoch, Němec touto aktivitou sledoval spíše svoje osobní zájmy. Rozvoj vzájemných vztahů s Habeší byl v tomto případě spíše druhořadý. Němec totiž záhy po vzniku nového státu kontaktoval ministerstvo zahraničních věcí a nabídl svoje dlouholeté zkušenosti, které chtěl zúročit ve funkci československého konzula v Habeši. Aby zvýšil svoje šance na jmenování do této funkce, zasílal ministerstvu analýzy, v nichž záměrně nadhodnocoval hospodářský potenciál Habeše. Ministerstvo Němcovi adresovalo zamítavou odpověď, kterou zdůvodnilo neochotou investovat do zřízení konzulátu v zemi malého politického a ekonomického významu.⁸⁸ Němec však se svým nátlakem nepřestal, dokonce jej stupňoval propagací myšlenky československé kolonizace Etiopie, za což byl také vyšetřován policií.⁸⁹ Němcova cílená propagace zemědělské kolonizace a snahy o nábor československých osadníků vzbuzovaly pozornost i v diplomatických kruzích v Addis Abebě. V srpnu 1924 obdržel francouzský vyslanec v Addis Abebě Edouard Gausson dopis od rakouského konzula, který upozorňoval francouzskou stranu na Němcovu propagandu, kterou vyhodnotil jako nebezpečnou. Zajímavostí je, že rakouský konzulát, ve snaze získat o Němcovi nějaké informace, vylétoval v této souvislosti dva československé státní občany, žijící tou dobou v Habeši – Josefa Heligera a Antona France.⁹⁰ Francouzský vyslanec napsal o měsíc později dopis francouzskému chargé d'affaires v Káhiře. V dopise prosil svého kolegu, aby apeloval na Paříž ve věci prošetření aktivit Viléma Němce, který prý za účelem zahájení zemědělské kolonizace vybral od rekrutovaných Čechoslováků finanční prostředky, které pak následně zpronevřil.⁹¹

Ministerstvo obdrželo vyšetřovací zprávu prokazující skutečnost, že Němec neměl stálého příjmu. Pro variantu jmenování honorárním konzulem se tedy vůbec

87 NĚMEC, Vilém. *V zaslíbené zemi a na půdě africké*. Praha: A. Svěcený, 1916; TÝŽ. *Pod žhavým sluncem: cestopisné črty z výpravy konané v letech 1899-1900 východním Sudanem, Habeší a italskou kolonií Erytreou*. Praha: Šolc a Šimáček, 1920.

88 ŠILPOCH, Karel. *C. d.*, s. 54.

89 Tamtéž, s. 55.

90 Centre des Archives diplomatiques de Nantes (dále CADN). Addis-Abeba légation série A (carton 5). Consulat de la République d'Autriche en Éthiopie à Monsieur Edouard Gausson, Ministre de France en Éthiopie. Addis Ababa, n° 130, le 20 août 1924.

91 CADN. Addis-Abeba légation série A (carton 5). M.E. Gausson, Ministre de France en Éthiopie, à Monsieur le chargé d'affaires de France au Caire. Addis-Ababa, le 1er Septembre 1924.

nehodil, protože honorární konzulové museli být dostatečně dobře finančně zajištěni, aby mohli z vlastních zdrojů financovat chod úřadu včetně své vlastní práce. Němec však i nadále bombardoval ministerstvo svými žádostmi, k jejichž definitivnímu zamítnutí došlo až v roce 1924.⁹²

Jmenování československého konzula v Habeši však nebylo úplně zcestnou myšlenkou. Paradoxně se v témže roce objevila žádost o zřízení konzulátu ze strany samotných československých občanů, usudlých v Habeši. Důvodem byly především překážky související s obecnými administrativními a soudními záležitostmi, pro které neměla československá komunita zaštiťující instituci. Krajánci měli dokonce vybraného kandidáta, jistého Ludvíka Kalvodu, který se v Addis Abebě usadil v roce 1924 za účelem podnikání. Kalvoda předtím pracoval jako v Káhiře jako úředník v exportním oddělení Centrokomise, jejíž hlavní náplní byl obchod s koloniemi.⁹³

Nedlouho po naléhání Viléma Němce ve věci jmenování konzula pro Habeš, mělo tedy ministerstvo zahraničních věcí na stole další žádost. Vzhledem k tomu, že se jednalo o žádost československých krajánek, přistoupilo ministerstvo k této záležitosti s plnou vážností a požádalo francouzskou vládu, aby prostřednictvím svého vyslanectví v Addis Abebě převzalo konzulární agendu československých občanů v Habeši. Francouzský vyslanec v Addis Abebě dokonce obdržel Kalvodovo doporučení z rukou československého chargé d'affaires v Egyptě Hurbana. Hurban v dopise vyzdvihl Kalvodovu účast v legiích za první světové války a zároveň poukázal na osobní známost s Kalvodou, kterému plně důvěřoval.⁹⁴ Francouzská strana vyslyšela tuto výzvu a Kalvoda se stal v roce 1926 oficiálním prostředníkem mezi francouzskou ambasádou a československými občany. Od tohoto roku spadali českoslovenští státní příslušníci v Habeši pod jurisdikci francouzského vyslanectví.⁹⁵

Jedním z nejvýznamnějších orientalistů a arabistů v československé novodobé historii byl Alois Musil (1868-1944). Musil proslul především svým hlubokým zájmem o arabský svět, do jehož sféry spadá neodmyslitelně i oblast severovýchodní Afriky, kterou dokonale procestoval, aniž by přitom vynechal křesťanskou Habeš. Jeho literární přínos se neomezoval pouze na velmi bohatou produkci populárně-naučné literatury a dobrodružných románů pro mládež, ale na vysoké odborné úrovni refletoval i aktuální politickou situaci v oblasti, včetně důkladného nástinu historie

92 Tamtéž.

93 ŠILPOCH, Karel. *C. d.*, s. 55-56.

94 CADN. Addis-Abeba légation série A (carton 5). Légation de la République Tchécoslovaque en Égypte, č. j. AD 48/A1. B/S. Le Caire, le 17 Novembre 1924 (podepsán chargé d'affaires V. S. Hurban).

95 ŠILPOCH, Karel. *C. d.*, s. 57.

jednotlivých zemí. Musil disponoval naprosto výjimečným jazykovým talentem, což mu získávalo všeobecný respekt nejenom v akademické sféře, ale také mezi domorodým obyvatelstvem zejména v arabských oblastech Blízkého východu, kde prováděl intenzivní výzkum. Byl řádným profesorem olomoucké, vídeňské a pražské univerzity, knězem a také náčelníkem beduínského kmene. V průběhu 1. světové války byl pro své velké znalosti arabských kmenů Blízkého východu využit Centrálními mocnostmi k náboru arabských bojovníků proti Francouzům a Angličanům. Svým způsobem tu měl podobný úkol jako slavný britský plukovník Lawrence, jen s tím rozdílem, že Musil působil v řadách Lawrencových nepřátel a nebyl ve svém počínání tak úspěšný.⁹⁶ Z výše zmíněných důvodů bylo po skončení války pro Musila velmi obtížné získat místo na pražské filosofické fakultě. Nakonec se jej zastal Masaryk, který jej podnítil k vydávání ediční řady *Dnešní Orient*, mapující politický a hospodářský vývoj na Arabském poloostrově, v Habeši, Iráku, Egyptě, Indii, Íránu a Afghánistánu, Palestině, Sýrii, Libyi, Turecku a Súdánu. Dílo vyšlo v jedenácti svazcích, poslední svazek, věnovaný severní Africe, Musil již nedokončil. Kromě mnohých expedic po arabském světě realizoval tento dobrodruh také několik výprav do severovýchodní Afriky. O těchto poutích vyšlo několik samostatných cestopisů.⁹⁷

4.3. Cestovatelská stopa po vzniku Československa

Cestování je jedním z fenoménů 20. století a přivedlo do Etiopie mnoho dobrodruhů z celého světa. Československo nebylo v tomto ohledu výjimkou. Cestování do Etiopie mělo naprosto zásadní význam pro poznání této vzdálené země, o čemž vypovídá i odraz v literatuře. Etiopii navštívila celá řada cestovatelů, ale jen hrstka z nich dokázala svoje poznatky zvěčnit literární formou. Mezi cestovateli se objevili lidé, kteří zemí vesměs pouze projížděli anebo v ní strávili jen krátkou dobu, ale byli i tací, kteří se v zemi usadili na delší dobu nebo natrvalo. Cestování mělo také svůj zvláštní význam pro vytvoření krajanské menšiny a ovlivnilo osudy některých jejích členů.⁹⁸

96 KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé*. I. díl. Praha: Orbis 1961, s. 302.

97 MUSIL, Alois. *Italie: Nová Libye: Východní Afrika*. Praha, 1939.; TÝŽ. *Stará Ethiopie: Nový Súdán*. Praha, 1941.; TÝŽ. *Lev ze kmene Judova: Nová Habeš*. Praha, 1934. O osudech a neuvěřitelných životních poutích Aloise Musila blíže KLOBAS, Oldřich. *Alois Musil zvaný Músa ar Rueili*. Praha, 2003. ISBN 80-7204- 275-0.

98 Meziválečná krajanská menšina de facto zanikla v průběhu italsko-habešské války – po druhé světové válce tedy došlo k takřka kompletní obměně československé komunity, žijící v Etiopii. Tomuto tématu byla v naší historiografii věnována určitá pozornost. Z toho důvodu bude pojednáno pouze o několika členech československé krajanské menšiny, kteří svojí aktivní prací vytvořili půdu pro etablování

4.3.1. Adolf Parlesák

Největší věhlas z našich meziválečných cestovatelů získal bezesporu Adolf Parlesák (1908-1981). Během svých dobrodružných cest navštívil Habeš dvakrát. Poprvé na konci 20. let v doprovodu kamaráda ze studií Aloise Poláka. Na této cestě bylo unikátní, že mladíci přicestovali na bicyklech, a podíváme-li se na profil jejich cesty po severovýchodní Africe, zjistíme, že absolvovali obdobnou cestu jako o dvacet let později Hanzelka se Zikmundem. Rozdíl byl v tom, že inženýři kopřivnické Tatro měli k dispozici tehdy novou Tatra T87, zatímco Parlesák s Polákem přijeli na bicyklech značky Stadion. Není tedy divu, že jejich odvážná a dobrodružná cesta vstoupila do dějin meziválečného československého cestování.

Druhá Parlesákova cesta do Habeše v roce 1935 měla zcela odlišný motiv. Parlesák se stal doslova ze dne na den vojenským poradcem v severní armádě Rase Kassy. Vzpomínky na svoje působení v Habeši v průběhu války zvěčnil v podobě knihy, která se stala jedním z vrcholů memoárové válečné literatury, přestože k jejímu vydání došlo až po mnoha letech.⁹⁹ Kniha zachycuje období válečných příprav i válku samotnou až do Parlesákova útěku z Addis Abeby doslova v hodině dvanácté, tedy těsně před dobytím hlavního města na jaře 1936. Parlesák přinesl unikátní svědectví o italsko-habešském konfliktu, popsal tristní stav habešské armády, která trpěla nejenom nedostatkem technického vybavení, ale byla celkově nepřipravená a nedostatečně vycvičená. Její zaostalý stav připomínal s jistou mírou nadsázky habešskou armádu z bitvy u Adwy, která se odehrála v roce 1896.¹⁰⁰

Adolf Parlesák je obecně vnímán jako člověk, který se rozhodl osobně přispět k obraně cizí země před hrozbou italského fašismu. Několikrát se ocitl v přímém

oficiálních diplomatických styků. O krajácích a emigrantech psal doposud nejvíce Zdeněk Šípek, který svoje články publikoval především v časopise Naši v cizině, vydávaným Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV, po roce 1989 Etnologickým ústavem AV ČR. Srovnej ŠÍPEK, Zdeněk. Češi v předrevoluční Etiopii. In Češi v cizině 8, 1993, s. 81–91; TÝŽ. Češi v Etiopii po druhé světové válce. In Češi v cizině 3, 1988, s. 264-269; TÝŽ. Čeští uzenáři v Etiopii. In Češi v cizině 7, 1993, s. 158-159.
99 PARLESÁK, Adolf. *Habešská odyssea*. Praha: Toužimský a Moravec, 1948. Kniha se v roce 1989 dočkala i druhého, přepracovaného vydání.

100 PARLESÁK, Adolf. *Habešská odyssea*. Praha: Panorama, 1989, s. 91-92. „Vždyť většina vojáků se nedovele ani pořádně ustrojil. S oblibou nosí pás s náboji pod vojenskou blůzou, pokud ji ovšem vůbec mají, a pušku přes rameno jako klacek... Nejprve jsem musel jednotlivé nižší náčelníky rozdělit do skupin podle toho, kolik má každý z nich vlastních vojáků. Z jejich ozbrojenců a podnáčelníků musím potom sestavovat čtyři a roty, aby byly aspoň přibližně stejně početné. Trvalo dlouhé hodiny, než se mi podařilo do všeobecného zmatku na cvičišti vnést aspoň jakýstakýs pořádek a etiopské vojáky, zvyklé až dosud chodit, kudy se jim zachce, navyknout na pochodování v sevřených útvarech. Ale hned po prvních krocích mi velitel třetí čtyř utekl ze svého místa a uraženě odchází.“

ohrožení života a během války prokázal několikrát velkou osobní statečnost. Nicméně o jeho skutečném poslání se na základě četby citované knihy mnoho nedozvíme. Celou záležitost pomohl osvětlit výše zmiňovaný Juraj Chmiel, který se ve své disertační práci osobou A. Parlesáka rovněž zabýval. Napjatá situace v Habeši a blížící se hrozba války přilákaly do země celou řadu novinářů z celého světa. Chmiel v této souvislosti píše i o Parlesákovi, který měl působit jako vojenský zpravodaj Českého slova, do jehož redakce zasílal pravidelné reportáže.¹⁰¹ Chmiel se v této části práce odkazuje také na proti etiopsky zaměřené články redaktora pravicového Poledního listu K. Režného. Ten kritizoval nejenom České slovo, ale i samotného Parlesáka, o němž napsal, že do habešské armády vstoupil především z důvodu finanční tísně. Mezi Českým slovem a Poledním listem se tak rozpoutala doslova mediální válka.¹⁰² Skutečný důvod Parlesákova angažmá v etiopské armádě znal pravděpodobně pouze on sám. Je však pravdou, že jej císař Haile Selassie vyznamenal a jeho oddanosti si skutečně vážil. Během oficiální návštěvy Československa v roce 1959 se chtěl císař s Parlesákem osobně setkat, nicméně k setkání nakonec nedošlo.¹⁰³

4.3.2. Hanzelka a Zikmund

V roce 1947 zavítali do Etiopie Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund, kteří o tom podali svědectví ve svém obsáhlém cestopisu.¹⁰⁴ V tehdy moderní stříbrné Tatře 87 projeli Etiopii od Eritreje do Somálska. Stejně jako ve všech ostatních zemích, které během tří let navštívili, bylo jedním z hlavních posláních propagovat československý automobilový průmysl. O Hanzelkovi a Zikmundovi se v Habeši vědělo s dostatečným předstihem, protože zanechali dojem už při své cestě Egyptem a zprávy o nich doputovaly i do Habeše, jak potvrdil jeden z krajanů, kterého potkali v hlavním městě.¹⁰⁵

Jejich cestopis má i dnes velký informační přínos a jeho literární zpracování je velmi poutavé a čtivé. Na této skutečnosti nic nezměnily ani občasné náznaky dobové propagandy, která se projevila daleko silněji vlivem československého státního

101 CHMIEL, Juraj. Československo-etiopské vztahy v období taliansko-etiopského konfliktu (1935-1936). Disertační práce. Kabinet orientalistiky SAV/Ústav historických vied SAV: Bratislava, 1991, s. 187.

102 Tamtéž, s. 156-157.

103 Dokumentární film režiséra M. Kačora s názvem *Císařův přítel: Dobrodružný život cestovatele Adolfa Parlesáka*, dokument České televize z cyklu Zapomenuté výpravy, 2005, (odvysíláno ČT 2 dne 14. ledna 2007).

104 HANZELKA, J. – ZIKMUND, M. *Afrika snů a skutečností II*. Praha: Nakladatelství družstevní práce, 1952, s. 7-47.

105 Tamtéž, s. 41.

filmu, který se ujal zpracování filmového materiálu pořízeného cestovateli.¹⁰⁶ Hanzelka a Zikmund odjížděli z Prahy v dubnu 1947, tedy v době, kdy výrazně sílil vliv komunistů, kteří začali postupně obsazovat důležité posty v rámci bezpečnostního aparátu státu. Po více než třech letech cesty po Africe a Jižní Americe se oba cestovatelé vrátili do rodné země, kde probíhaly první procesy proti odpůrcům komunistického režimu.

Ze svých cest napříč Etiopií zanechali Hanzelka se Zikmundem velmi zajímavé svědectví. V některých ohledech dokonce unikátní, vezmeme-li v potaz dobu těsně po skončení druhé světové války, kdy v Československu prakticky žádné informace o tehdejší situaci v Etiopii nebyly. Československo již mělo v danou dobu navázány oficiální diplomatické styky s Etiopií, nicméně o tamějším prostředí získával informace pouze pověřený zastupitelský úřad v Káhiře, jehož diplomatický zástupce každoročně navštívil Etiopii a sepsal hospodářskou a politickou zprávu. Tyto zprávy byly určeny užšímu okruhu lidí zaměstnaných na ministerstvu zahraničních věcí. Širší veřejnost se o Etiopii dozvěděla opět právě díky Hanzelkovi a Zikmundovi, kteří tak přinesli první ucelenou a hodnotnou reportáž o situaci v zemi po druhé světové válce.

Není velkým překvapením, že cestovatelé věnovali největší pozornost stavu etiopských silnic a s tím souvisejícími překážkami, které museli při cestě napříč touto zemí překonávat. Doprovodným aspektem těchto komplikací byly také administrativní obtíže při získávání karnetů a pasů na hraničních přechodech. Zatímco severoafrické a eritrejské pobřeží disponovalo dobrými asfaltovými cestami, infrastruktura v Etiopii, zejména v její východní části, byla ve velmi špatném stavu. Ve valné většině případů se snad ani nedalo hovořit o silnicích, natož pak o jejich kvalitě. Ve východní Etiopii překonávali dvě stě dvacet řek a říček, aniž by narazili na jeden jediný most, což mohl být kromě lijáků v období dešťů také důsledek rychlého ústupu italských armád před britskými jednotkami v roce 1941.¹⁰⁷ Paradoxní na tom všem je, že italská propaganda často vyzdvihovala pozitiva své koloniální expanze do Etiopie právě s ohledem na investice do výstavby infrastruktury.¹⁰⁸

Hanzelka se Zikmundem se na dobrodružnou cestu po Africe připravovali několik let. Ačkoliv přistoupili k přípravám velmi svědomitě a snažili se domýšlet potenciální rizika do detailu, někdy bylo nutné zaimprovizovat, jindy jim zase přálo

106 Dokumentární film *Afrika: z Maroka na Kilimandžáro (I. část)*. Záběry pořízené Hanzelkou a Zikmundem zpracovalo Studio populárně vědeckých filmů Gottwaldov v roce 1952.

107 Italové při ústupu systematicky odpalovali mosty, jejichž stavbu zahajovali při vpádu do Etiopie v roce 1935.

108 Otázka kvality italských silnic a jejich odolnosti v tamních podmínkách byla však sporná. Například dřívější východo-etiofskou dopravní spojnici směřující do Britského Somálska, zničily každoroční tropické deště ještě před koncem druhé světové války.

šťěstí. První překvapení v souvislosti s jejich cestou napříč Etiopií na ně čekalo ještě v Asmaře na eritrejském pobřeží, kde jim byl přidělen ozbrojený doprovod v podobě vozu vybaveného kulometem. Doprovod jim poskytlo etiopské ministerstvo zahraničních věcí, aby tak snížilo riziko ozbrojených přepadů, k nimž často docházelo na nepřehledných horských úsecích. Hanzelka se Zikmundem ozbrojeným doprovodem nepohrdli, ačkoliv byli sami ozbrojeni. Součástí jejich arzenálu byla kulovnice ČZ ráže 8,35 mm a dvě pistole ČZ ráže 7,65mm.¹⁰⁹

Doprovodné vozidlo zároveň vezlo zásoby benzínu, který byl na trase mezi Asmarou a Addis Abebou skutečnou vzácností. Mezi Asmarou a Addis Abebou neexistovala železnice, veškerou přepravu na lokální úrovni byla záležitostí nekonečných karavan mezků a velbloudů. Nákladní dopravu mezi vzdálenějšími místy zajišťovaly staré Fiaty 34, pozůstatek po italských kolonistech.¹¹⁰

Cesta do Addis Abeby přes mnohá horská úbočí byla velmi složitá. Vzdálenost 1100km se jim nakonec podařilo ujet za tři dny. Během cesty rozmanitou etiopskou krajinou poznali i něco z venkovských obyčejů a etiopské národní kuchyně.¹¹¹ Krátce po příjezdu do hlavního města byli přijati na audienci u císaře Haile Selassie. Rozhovor s etiopským císařem byl veden sice v přátelském duchu, nicméně nechyběla mu nezbytná dvorská etiketa. Císařův osobní tajemník československé cestovatele byli před vstupem do přijímací síně důkladně seznámeni s přísným dvorským protokolem. Rozhovor s císařem vedli v angličtině, nicméně císař své odpovědi formuloval v amharštině a nechal je překládat svým tajemníkem do angličtiny. Ačkoliv Hanzelka se Zikmundem se o této zvyklosti vyjádřili jako o dvorské formalitě, jednalo se o jeden ze způsobů, jak udržet prestiž amharštiny při jednání na nejvyšší úrovni.¹¹²

Císař v úvodu promluvil o svém exilu, a v této souvislosti přirovnal osud pomnichovského Československa s osudem své země, k níž se západní mocnosti v kritickou chvíli rovněž otočily zády. Tuto paralelu později císař používal prakticky

109 HANZELKA, J. – ZIKMUND, M. *C. d.*, s. 14-15. Pistole byly velmi užitečným nástrojem při samotné dopravě. H+Z je poprvé použili v horských úsecích, když potřebovali předjet kamion, který neslyšel houkání jejich klaksonu. Při návštěvě provincie Makale jim byl představen guvernér této oblasti, který hned zavzpomínal na československé zbraně, které znal z doby italsko-habešské války. Dokonce si vyprosil zkušební střelbu z kulovnice.

110 HANZELKA, J. – ZIKMUND, M. *C. d.*, s. 8-11.

111 Tamtéž, s. 15. Etiopská kuchyně je podobně jako prakticky všechna jídla v Africe velmi pikantní. Hanzelka se Zikmundem měli čest se seznámit s jedním z nejpikantnějších jídel subsaharské Afriky – kousky dušeného skopového masa v pikantní omáčce (amharsky *vot*) podávané s tenkou obilnou plackou (amh. *indžera*). Dalším frapantním atributem venkovských oblastí Etiopské vysočiny byl hovězí trus, který byl vysušován na stěnách tradičních etiopských obydlí (*tukulů*) a po vysušení využíván jako topivo.

112 Tamtéž, s. 28.

při každém setkání s československými politickými představiteli. Velmi zajímavým tématem rozhovoru byla oblast školství, kterou se císařství snažilo reformovat na základě jistých reforem, nicméně situace byla nadále velmi tristní. Hanzelka se Zikmundem vyhodnotili obecně stav etiopského školství jako záležitost privilegovaných vrstev. V době jejich návštěvy vyšel v Etiopii zákon, který zavedl novou daň z půdy, jejíž výnosy měly být určeny na financování školství, aby tak byly základní školy dostupné i dětem z nejchudších rodin. Ve skutečnosti však byl tento zákon spíše kontraproduktivní a potřeby dětí z nejchudších vrstev prakticky vůbec neřešil, naopak ještě více prohluboval rozdíly mezi chudými a bohatými.¹¹³

S ohledem na vývoj politické situace v Africkém rohu byla nastolena rovněž otázka týkající se budoucího uspořádání bývalých italských kolonií sousedících s Etiopií. Císařův názor v této záležitosti lze považovat za velmi výmluvný a charakteristický pro zahraniční politiku Etiopie zejména vůči Eritrei prakticky po celou druhou polovinu 20. století.

„Sledujeme pochopitelně s velkou pozorností vývoj událostí na tomto poli a zejména činnost vyšetřující komise Organizace spojených národů, která právě dlí v Asmaře. Vznegli jsme svůj požadavek, historicky oprávněný, aby se naši zemi dostalo přístupu k moři a aby byl Habeši přičten přístav Assab – kromě jižní části Eritreje, která vždy tvořila s Habeši nedílný celek. Musíme mít pochopitelně zájem na tom, aby bylo s našich hranic odstraněno nebezpečí jakéhokoli opakovaní útoku.“¹¹⁴

Neméně zajímavé postřehy se vztahují k bezpečnostní situaci v hlavním městě, která byla později často akcentována i mnohými zaměstnanci zastupitelského úřadu. Hanzelka se Zikmundem se při jedné příležitosti setkali s československými krajánky, s nimiž strávili celý večer. Jmenovitě však nezmiňují nikoho z nich, ani neuvádí počet Čechoslováků, žijících v této době v Addis Abebě. Setkání s krajany bylo předčasně ukončeno před půlnocí na žádost samotných krajanů. Důvodem byl zákaz vycházení, který byl v hlavním městě Etiopie stanoven vyhláškou jako prevence proti kriminalitě. Jedním z dalších zajímavých postřehů byly šibenice na veřejných prostranstvích. Odsouzenci byli veřejně popraveni a po oběšení byli ponecháni po tři dny a tři noci jako odstrašující příklad.¹¹⁵ Exemplární poprava a vystavení oběšenců na veřejnosti byly ve větším měřítku využity po potlačení neúspěšného pokusu o státní převrat v roce 1960.¹¹⁶

113 Tamtéž, s. 31.

114 Tamtéž, s. 28.

115 Tamtéž, s. ...

116 Srovnej HENZE, Paul B. C. d., s. 255.

Před svým odjezdem z Addis Abeby se Hanzelka se Zikmundem snažili získat maximum informací o stavu silnic vedoucích přes jižní Etiopii směrem do Keni. Na místních úřadech nebyly informace tohoto charakteru k dispozici, cestovatele se tedy obrátili na britskou vojenskou misi, kde byli varováni před kritickou situací na tomto úseku. Poslední konvoj nákladních aut, který Britové zaznamenali, touto cestou projel před dvanácti měsíci. Cestovatelé tedy na poslední chvíli změnili plány a rozhodli se cestovat oklikou přes Britské a bývalé Italské Somálsko do Nairobi. Poznali tak oblasti východní Etiopie, kde navštívili leteckou školu pod velením švédské vojenské mise. Osobně zde poznali legendu letecké války o Habeš z roku 1935, švédského plukovníka Carla Gustava von Rosena, který absolvoval první historický dálkový let ze Stockholmu do Addis Abeby.¹¹⁷

4.3.3. Expedice Lambaréné

V roce 1968 projížděla Etiopii také československá studentská expedice Lambaréné. Jednalo se o skupinu studentů Karlovy Univerzity ve složení – Petr Bartůněk, Luboš Kropáček, Klement Kunz, Jiří Plaček, Jiří Stöhr, Miloslav Topinka, Josef Vavroušek a Petr Bárta. Cílem této expedice bylo dopravit lékařský materiál do tropické nemocnice v Gabunu. K přepravě lékařského materiálu a osmičlenné posádky byla studentům poskytnuta tehdy zánovní Tatra 138, kterou vyrobila kopřivnická automobilka. Hlavní finanční záštitu nad touto misí převzalo ministerstvo těžkého strojírenství, přičemž veškeré provozní náklady převzal Motokov, který tímto způsobem zainvestoval do propagace nákladního vozu. Podobný propagační účel měla i zmiňovaná cesta Hanzelky a Zikmunda v druhé polovině čtyřicátých let.

Zážitky z dobrodružné cesty Expedice Lambaréné se staly nejenom námětem vzpomínkových knih, ale rovněž i několikadílného televizního pořadu, který odvysílala Československá televize po návratu této expedice. Jednalo se ve své době o velmi ojedinělý a dobrodružný projekt, který přinesl celou řadu zajímavých poznatků. V souvislosti s Etiopii byl především jedním z dalších důkazů o zoufalé situaci etiopské infrastruktury. Ačkoliv expedice nevolila stejnou trasu jako Hanzelka se Zikmundem, stav etiopských cest byl hodnocen prakticky totožně. Studenti narazili po překonání súdánsko-etioopských hranic na kritický úsek cesty směřující z Metemy do nejbližšího města Gondaru. Měli před sebou 220 km cesty v jednom z nejnáročnějších terénů, který museli během své dlouhé cesty Afrikou překonávat. Již na hranicích byli varováni příslušníky etiopské pohraniční stráže, že do města se s tak velkým nákladním autem

117 HANZELKA, J. – ZIKMUND, M. C. d., s. 45-46.

dostanou jen stěží, protože bylo třeba překonávat úzké, kamenité horské stezky, na mnoha místech nezpevněné, kde hrozil sesuv svahu. Tuto výstrahu studenti vzali v potaz, nicméně s ohledem na končící súdánská víza byli nuceni pokračovat, i navzdory hrozícímu nebezpečí. Dle jejich svědectví bylo nutné jet mnohdy doslova krokem, často museli osekávat větve stromů, aby vůbec projeli. V jednom krajním případě byli nuceni dokonce jeden z překážejících stromů porazit. Nakonec celý kritický úsek překonali za padesát hodin, ale vážně při tom utrpěla tři a půltunová karoserie vozu, která byla z velké části doslova utržena od podvozku.¹¹⁸

V blízkosti jezera Tana, které má v českých cestovatelských dějinách své nezastupitelné místo, narazili na městečko Bahar Dar, kde existoval polytechnický institut s dílnami. Provozovali jej sovětští odborníci, kteří studentům poskytli potřebnou materiální podporu, nicméně servis si zajišťovali mladíci sami.¹¹⁹ Po opravě vozu pokračovali do hlavního města, kde našli patřičný azyl. V hlavním městě byl československý zastupitelský úřad a žilo zde na čtyři desítky československých rodin. Právě svědectví z hlavního města je mimořádně zajímavým pramenem o situaci a životní úrovni v Addis Abebě:

„Máme-li srovnávat: Káhira – to je lidské mraveniště s majestátním Nilem, Chartúm čtyřistatisícové trojměstí s bezpočtem geometricky řazených ulic a nekonečnem nejvýše jednopatrových domků, Addis Abeba je ještě vesnice. Za poslední chatrčí přistává tryskový boeing, ale také se tam pase dobytek. V city se leskne pár supermoderních paláců z betonu, skla a hliníku: Etiopská banka, rozestavený hotel Hilton, Africa Hall – prozatímní sídlo Organizace africké jednoty, ještě několik bank a hotelů, sídlo císaře, kanceláře leteckých společností, jedna luxusní nemocnice. A pak je tu obrovská vesnice hliněných chatrčí, v jejichž uličkách se pere prádlo a na otevřených ohništích připravuje oběd. Večer se hrbolatá Addis, vyjma několik hlavních tříd, na nichž kloužou naleštěné poslední modely limuzín světových značek, propadá do tmy, v níž probleskují světla ohýnků a nažloutlé, načervenalé či nazelenalé avětlo tádžbetů, etiopských výčepů. Před nimi dívky v pestrých šatech zvou kolemjdoucí k návštěvě. A nad tím vším visí rozptýlená, všudypřítomná vůně eukalyptové dřeva.“¹²⁰

118 BÁRTA, Petr. *Dobrý den, Afriko! Expedice Lambaréné*. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví Praha, 1971, s. 86.

119 Tamtéž.

120 Tamtéž, s. 88.

Josef Tustíra

Etiopie hrála významnou roli také v životě dobrodruha Josefa Tustíry (1901–1993), který byl vyhledán členy expedice Lambaréné při jejich cestě po Etiopii, kde jim dělal průvodce po buši a ochotně se s mladými studenty podělil o svoje bohaté životní zkušenosti. Mezi Čechoslováky žijícími v Etiopii zaujímá Josef Tustíra naprosto výjimečné postavení. Etiopii navštívil poprvé v rámci svých dobrodružných cest ve 30. letech. Po druhé světové válce se sem vrátil společně s manželkou a strávil zde více jak čtyřicet let. Tustíra tak na rozdíl od ostatních zkoumaných Čechoslováků nepatřil ani mezi typické cestovatele a dobrodruhy, o nichž je pojednáno výše, nebyl členem meziválečné krajanské menšiny, která de facto zanikla s italskou okupací, a nemůže být řazen ani mezi představitele československé emigrace po únoru 1948. Do Etiopie přišel dobrovolně v roce 1947, protože ho tato země dříve zaujala svou podmanivou přírodou, a zejména po druhé světové válce se zde otevíraly zajímavé příležitosti pro podnikavé cizince.

Tustíra byl dobrodruh tělem i duší, hodně cestoval už v meziválečném období. Několik let mezi válkami dokonce podnikal v Belgickém Kongu, kde vyráběl nejprve tiskové barvy, poté zde založil malou továrnu na výrobu krému na boty, mýdla, sirek a dalších věcí denní potřeby. Ještě před italskou okupací navštívil také Etiopii, kam cestoval úzkokolejkou z Džibuti ve Francouzském Somálsku do Addis Abeby. Vzpomínal, že vlak jezdil tehdy jen ve dne a jako paliva používal dřevo, které domorodí cestující sbírali v buši při každé zastávce. V Addis Abebě se mu velmi líbilo, zanechala na něj podobný dojem jako na ostatní československé cestovatele, kteří sem zavítali před válkou.

„Addis Abeba byla tenkrát jen velká vesnice. Skoro samé tukuly a chatrče, velkých domů bylo jen několik. Silnice žádné, všude bláto. V době dešťů se skoro nedalo chodit. Ale líbilo se mi tu. Okolí bylo krásné.“¹²¹

Po návštěvě Etiopie se vrátil do Konga, kde vedl po tři roky svoji továrnu, než ji prodal svému společníkovi. Na jeho dalších cestách jej zastihla válka, kterou strávil v Anglii ve službách americké armády, kde pracoval jako zásobovač. Po válce působil krátce v americké okupační zóně v Německu, kde se seznámil se svojí budoucí ženou. Odtud odjeli do Etiopie, kde zůstali bez přestávky až do Tustírovy smrti v roce 1993.

121 JELEN, Josef. Čech v Etiopii. In Češi v cizině 12, 2004, s. 135. Josef Jelen působil na počátku osmdesátých let na Univerzitě v Addis Abebě jako přednášející v oboru fyziky. S Tustírou se několikrát sešel a na základě vzájemných rozhovorů sepsal článek, který je dnes asi nejlepším zdrojem informací o Tustírovi vůbec. Okrajově, ale s patřičnou úctou, se o Tustírovi zmiňuje ŠEBESTA, Josef. *V zemi krále králů*. Praha: Práce, 1971.

Tustíra byl velmi podnikavý člověk. Během více než čtyřiceti let života v Etiopii zde založil celkem šest továren. Začal s výrobou kyslíku do tlakových lahví pro etiopské nemocnice a jiné účely. Dále vyráběl akumulátory do aut, prášky, mýdlo, pasty, sádro, křídou, desinfekční prostředky, insekticidy a další.¹²² Tustíra v Etiopii úspěšně podnikal až do revoluce v roce 1974, po níž byly všechny jeho továrny znárodněny. Socialismus uplatňovaný v africké zemi měl úplně stejný přístup k soukromému podnikání jako ve všech ostatních komunistických zemích. Za Tustírou však dle jeho vyprávění později představitelé Mengistova režimu přišli a nabídli mu jednu z jeho bývalých továren zpět.¹²³ Ještě na sklonku života do ní docházel na pár hodin denně, aby kontroloval a řídil výrobu. Měl již tehdy pouze šestnáct zaměstnanců a další šedesát až osmdesát najímal smluvně na dobu určitou podle zakázek. Tustíra se také během svého dlouhého života v Etiopii setkával s celou řadou významných lidí. V úplných začátcích byl na audienci u císaře, kterému věnoval gramofon. Císař mu na oplátku daroval lomy na mramor. Když se stavěl nový kostel na posvátném místě u kláštera Debra Libanos, Tustíra dodával mramor na výzdobu interiéru.¹²⁴ Také se setkal s pozdějším prezidentem, generálem Mengistu Haile Mariamem, který pracoval jako zásobovací důstojník u jedné divize v Hararu, kam Tustíra dodával akumulátory.¹²⁵

5. Cesta k etablování oficiálních diplomatických styků mezi ČSR a Etiopií

Prvním významným krokem bylo v tomto ohledu otevření vyslanectví v egyptské Káhiře (1923). Existence tohoto vyslanectví zvyšovala strategický význam oblastí pro možnosti československého zahraničního obchodu, o čemž svědčilo i fungování konzulátu v Alexandrii v letech (1920-1924).¹²⁶ Zastupitelský úřad v Káhiře byl pomyslnou vlajkovou lodí československé diplomacie v oblasti severovýchodní Afriky a svoji zásadní roli sehrál rovněž při pozdějším etablování vzájemných styků s Etiopií. Je na místě zde vyzdvihnout skutečnost, že se jednalo o jeden z mála úřadů, který během druhé světové války nepřerušil svoji činnost a mohl tak prostřednictvím vyslanců pracovat na obnově vztahů s Etiopií v době, kdy ještě ve zbytku světa probíhala druhá světová válka. Výše zmíněný francouzský vliv předurčil také otevření ZÚ v Alžírsku (1925), Tunisku (1925) a později i Maroku (1936). Nedílnou součástí československé

122 Tamtéž, s. 137.

123 Tamtéž, s. 137. „Všechny ty podniky mi po revoluci vzali. Jeden mi zase vrátili, že tam mají zaměstnanci moc veliké mzdy a to že oni nemohou platit. Potom mi nabízeli zpět i jiné, ale já už je nechtěl.“

124 Tamtéž, s. 138.

125 Tamtéž.

126 Činnost konzulátu v Alexandrii byla obnovena v roce 1934 (do r. 1938).

meziválečné diplomacie byla také rozšířena síť honorárních konzulátů, které suplovaly činnost stálých diplomatických úřadů zejména v mimoevropských oblastech. Jejich činnost byla krátkodobě utlumena vypuknutím celosvětové hospodářské krize, nicméně zhruba v polovině třicátých let se počet honorárních konzulátů začal opět pozvolna navyšovat.¹²⁷

Pro československou zahraniční politiku v oblasti subsaharské Afriky bylo důležitým momentem otevření generálního konzulátu¹²⁸ v Kapském městě v roce 1925. Poté následovala i další místa, která přispěla k rozšíření diplomatické sítě i mimo hustě zastoupený sever a severovýchod Afriky.¹²⁹ Zatímco v Evropě sledovala československá diplomacie primárně politické cíle, v mimoevropských oblastech šlo především o zájmy exportně orientovaného průmyslu První československé republiky, o čemž vypovídá existence 78 úřadů na pěti kontinentech (1926). V tomto ohledu byla pozoruhodným příkladem hustoty sítě diplomatického zastoupení Československa v Africe na konci dvacátých let Jižní Afrika, kde v té době vyvíjely souběžně činnost konzulární úřady na pěti různých místech.¹³⁰

Francouzský vliv na československou zahraniční politiku měl rovněž dopad na první diplomatické kontakty s habešským císařstvím, ke kterým došlo ve dvacátých letech, ačkoliv původ vzájemných styků obou zemí bývá nejčastěji spojován

127 Honorární konzulát – úřad honorárního konzula, jehož konzulární obvod je vymezen v konzulském patentu. Obvykle jím bývá část území státu, na kterém je zřízen. Výhodné je zřizování honorárního konzulátu v oblastech, kam je z teritoriálně příslušného ZÚ obtížný přístup, kde je česká krajanská menšina nebo kam častěji přijíždějí turisté a další návštěvníci (zpravidla tedy mimo hlavní město). Po komunistickém převratu v únoru 1948 se síť honorárních konzulátů začala rozpadat. Důvodem byl jak nezájem pražského ústředí, tak i rezignace konzulů, kteří odmítali reprezentovat poúnorové Československo. Některé honorární konzuláty fungovaly až do 28. 2. 1950, kdy byla celá jejich síť zrušena nařízením vlády. In ZÍDEK, Petr. Československo a francouzská Afrika 1948-1968. Praha: Libri, 2006, p. 19.

128 Generální konzulát – ZÚ, který zastupuje svůj stát se souhlasem hostitelské země ve vymezeném regionu. Zároveň s ním v hostitelské zemi vykonává svoji činnost zpravidla i velvyslanectví nebo další generální konzulát. Sídlo bývá ve městě, které hraje významnou roli v hospodářském a politickém životě hostitelské země.

129 V zemích subsaharské Afriky byly zřízeny honorární konzuláty, které vedli většinou občané metropolí příslušných kolonií: Dakar (1927), Bulawayo (1927- 2. největší město Rhodesie), Durban (1928 – Jižní Afrika), East London (1928 – Jižní Afrika), Léopoldville (1929 – dnes Kinshasa), Johannesburg (1930), Port Elisabeth (1930 – J Afrika), Mombasa (1937 - Keňa), Nairobi (1942).

130 OLŠA, jr., Jaroslav. Českoslovenští diplomaté v černé Africe 1918-1955. Počátky budování sítě československých zastupitelských úřadů na jih od Sahary. In *Mezinárodní vztahy* 2, 2005, s. 92.

s diplomatickou podporou Československa na XVI. zasedání Společnosti národů (září/říjen 1935), kde bylo rozhodnuto o hospodářských sankcích proti Itálii.¹³¹

Ve skutečnosti však došlo k prvním diplomatickým kontaktům mezi ČSR a Habeši daleko dříve. Ministerstvo zahraničních věcí sondovalo již v první polovině dvacátých let možnosti otevření konzulátu v Addis Abebě. Velkým propagátorem této myšlenky byl známý český cestovatel a publicista Vilém Němec, který na počátku dvacátých let usiloval o jmenování konzulem v Habeši. Ministerstvo však jeho žádost zamítlo a veškerou agendu týkající se zejména konzulárních věcí převzaly po vzájemné domluvě francouzské úřady, které byly v Addis Abebě napřímo zastoupeny. Na této bázi měly fungovat vzájemné vztahy mezi oběma státy až do doby uzavření československo-habešské obchodní dohody.¹³²

Diskuse o otevření honorárního konzulátu v Etiopii byly obnoveny v roce 1928. Na jejich počátku stála iniciativa československého vyslanectví v Káhiře, které oslovilo obchodníka Ludvíka Kalvodu, jenž tou dobou v Etiopii žil a podnikal. Od roku 1926 zároveň působil na francouzské ambasádě jako úředník pro konzulární záležitosti československých občanů žijících v Habeši. L. Kalvoda však nabídku stát se honorárním konzulem nepřijal z důvodu vysokých nákladů na chod úřadu, a to navzdory nabízené finanční pomoci ze strany ministerstva zahraničních věcí.¹³³

Snahy o diplomatické sblížení pokračovaly na počátku let třicátých, kdy došlo nejprve ke vzájemné výměně zdvořilostních dopisů mezi hlavami států, ať už u příležitosti císařské korunovace Haile Selassieho v roce 1930, či v rámci

131 Vpád italských armád do Etiopie znamenal první historické přijetí sankcí proti agresorovi na půdě Společnosti národů. Politické „lavírování“ obou nejvýznamnějších západoevropských demokracií však předznamenalo příští strategii hledání kompromisů se silnějším agresorem na úkor slabší oběti. Zrcadlem tohoto postupu byl tzv. Hoare-Lavalův plán z prosince 1935, který sliboval Mussolinimu významnou část etiopského území jako odpuštěk za zastavení ofenzívy. Světové veřejné mínění se postavilo jednoznačně proti tomuto plánu a zapříčinilo i odchod obou protagonistů z vysoké politiky, v žádném případě ale neslibovalo razantní a jednotný postup proti silicím vlivu diktátorských režimů. In DEJMEK, Jindřich (ed.). Československá zahraniční politika v roce 1936. In *Dokumenty československé zahraniční politiky*, sv. I. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2003, s. 5. ISBN 80-86506-27. Na tomto místě je třeba připomenout, že Československo bylo před vypuknutím italsko-habešské války rovněž poskytovatelem významné materiální pomoci. Tato skutečnost později napevno zformovala obsah zdvořilostních rozhovorů vládních delegací obou států v době existence oficiálních diplomatických styků. Představitelé habešské vlády včetně samotného císaře pak mnohokrát vyzdvihovali tuto podporu ze strany československého státu. Navzdory deklarované císařově antipatii vůči komunismu byla tato podpora důležitou předehrou pozdějších diplomatických vztahů mezi Československem a Etiopií.

132 Tamtéž, s. 94.

133 Tamtéž.

čtvrtého zvolení Tomáše G. Masaryka prezidentem ČSR v roce 1934. Stěžejní roli hrála nadále francouzská diplomacie, která zaručovala nepřímý styk s etiopskými úřady prostřednictvím zmiňovaného důvěrníka československé vlády, Ludvíka Kalvody. Narůstající tlak na export společně s potřebou řídit tuto činnost na základě vlastních bilaterálních dohod vedla československou vládu k uzavření československo-habešské obchodní dohody ze dne 19. prosince 1934.¹³⁴ Oboustrannou ratifikaci této dohody přerušil vpád italských vojsk do Etiopie. K jejímu naplnění tak fakticky nedošlo.¹³⁵

V průběhu roku 1935 se Společnost národů intenzivně zabývala otázkami, které souvisely s krizí demokracie v Evropě. V září tohoto roku se pozornost stočila téměř výlučně na problém hrozící války v Etiopii. Na tomto místě je třeba připomenout, že Itálie i Etiopie byly členy Společnosti národů. Instrukce, která měla být garantem a ochráncem kolektivní bezpečnosti, tak projednávala opatření, jež měla zabránit válečnému konfliktu mezi dvěma členskými státy. Pro účely řešení tohoto sporu byl v rámci Společnosti národů ustaven speciální výbor, tzv. komitét pěti. Tento komitét však namísto efektivního a razantního odmítnutí italských agresivních nároků, přišel s nabídkou hospodářských koncesí v domnění, že tím utlumí italské koloniální ambice. Italové tuto veskrze alibistickou iniciativu Společnosti národů rezolutně odmítli.¹³⁶

Edvard Beneš, který byl 9. září 1935 zvolen do čela plenárního zasedání Společnosti národů v Ženevě, vybízel k jednotnému postupu proti agresorovi a apeloval v tomto smyslu na Brity, a především na Francouze, aby zaujali aktivní postoj vůči reálné hrozbě vypuknutí války v Africe. Britové byli v tomto směru daleko pružnější, protože jejich primární snahou bylo zachovat stabilitu koloniálních držav ve východní Africe. Francouzi naopak zastávali vůči Italům podstatně smířlivější postoj, a to navzdory potenciálnímu oslabení pozice Francouzského Somálska (dn. Džibuti) na rudomořském pobřeží.

Italská armáda vtrhla do Etiopie na počátku října 1935 bez vyhlášení války. Rada Společnosti národů se začala situací ihned zabývat. Opět byl ustaven speciální výbor, který tentokrát schválil rezoluci zakazující členským státům vývoz zbrojního materiálu do Itálie a vydal doporučení k hospodářským sankcím vůči Etiopii.¹³⁷ Československo

134 AMZV, TO-O 1945-1959, k. 1, č. j. 87.609/IN-4/35. Československo-habešská obchodní smlouva z 19. XII. 1934. Praha, 10. srpna 1935.

135 OLŠA, jr., Jaroslav. *C. d.*, s. 94.

136 DEJMEK, Jindřich. *Politická biografie českého demokrata. Část první: Revolucionář a diplomat (1884-1935)*. Praha: Karolinum, 2006, s. 620. ISBN 80-246-1224-0.

137 Tamtéž, s. 621. Proti těmto sankcím se postavili pouze tehdejší italští sympatizanti – Rakousko, Maďarsko a Albánie.

zahájilo společně se státy Malé dohody aplikaci sankcí na konci října 1935. Podobně postupovala i francouzská vláda.

Stranou výše uvedené podpory stálo usnesení československé vlády ze dne 22. ledna 1937 o otevření efektivního československého generálního konzulátu v tehdy již Italy okupované Addis Abebě. Ministerstvo zahraničních věcí učinilo všechny potřebné formální kroky, které měly vést k definitivnímu otevření zastupitelského úřadu. Byla vytvořena nezbytná tabulková místa, navržen rozpočet a také schválen designovaný generální konzul, kariérní diplomat Gustav Šťastný.¹³⁸ Dle mínění Jaroslava Olši nebyl tento záměr nakonec realizován, protože Československo by tímto krokem formálně uznalo italskou okupaci Etiopie. Na poslední chvíli tak vláda ministerstvu zahraničí odmítla navýšit rozpočet. Především politické důvody se tak ukázaly jako hlavní překážka pro otevření konzulátu.¹³⁹ Politické důvody jako překážka otevření generálního konzulátu v Addis Abebě však ve skutečnosti nekorespondovaly s rozhodnutím československé vlády z roku 1938, které uznalo italskou okupaci Etiopie *de iure*.¹⁴⁰

Osvobození Etiopie britsko-francouzskými spojeneckými vojsky ukončilo italské snahy o vybudování italské koloniální říše ve východní Africe - *Africa orientale italiana*. Zároveň to byl také klíčový moment pro obnovení vyjednávání o československém diplomatickém zastoupení v Etiopii. Po svém návratu do osvobozené vlasti zaslal císař všem spojeneckým panovníkům a hlavám států vlastnoruční list, ve kterém oznamoval, že se opět ujímá vlády ve své zemi. V dopise adresovaném prezidentu Benešovi vyjádřil císař jménem celého habešského lidu osobní vděčnost Československu, které hájilo habešskou stranu na mezinárodním politickém fóru v době silícího italského tlaku, který nakonec vyústil ve válku. Edvard Beneš ve své odpovědi císaře informoval o tom, že již před válkou bylo rozhodnuto o zřízení československého diplomatického

138 Gustav Šťastný (1879 – 1944) pracoval v letech 1920-27 na zastupitelském úřadu v Terstu nejprve jako obchodní zpravodaj, poté jako vicekonzul a konzul. V letech 1927-31 byl zaměstnán v národohospodářské sekci MZV. Od roku 1931 působil jako generální konzul v Řijeci. V roce 1937 se měl stát vůbec prvním stálým československým diplomatem v Addis Abebě. V roce 1939 byl pro svůj židovský původ propuštěn. V červenci 1942 byl deportován do Terezína, odkud byl o několik měsíců později poslán do Osvětimi, kde v roce 1944 zahynul. In DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 238.

139 OLŠA, jr., Jaroslav. Českoslovenští diplomaté v černé Africe 1918-1955. Počátky budování sítě československých zastupitelských úřadů na jih od Sahary. In *Mezinárodní vztahy 2*, 2005, s. 95.

140 CHMIEL, Juraj. Československo-etiópske vzťahy v období taliansko-etiópskeho konfliktu (1935-1936). Disertační práce. Kabinet orientalistiky SAV/Ústav historických vied SAV: Bratislava, 1991, s. 178.

úřadu v Addis-Abebě, a že se tak stane, „*jakmile poměry dovolí*“.¹⁴¹ Nicméně žádost o navázání diplomatických styků byla císaři zaslána již v roce 1942. Císař s ní vyjádřil souhlas dopisem z 10. října 1942.¹⁴²

Zdvořilostní korespondence z válečných let předznamenala etablování oficiálních diplomatických styků mezi československou exilovou vládou a Etiopským císařstvím. Československému vyslanci v Káhiře byl v roce 1944 udělen agrément.¹⁴³ Příslušné pověřovací listiny byly dne 17. února 1944 podepsány prezidentem Edvardem Benešem a ministrem zahraničních věcí Janem Masarykem.¹⁴⁴

U císařského dvora byla tato zpráva přijata s potěšením zejména s ohledem na dříve zmiňovanou podporu ze strany Čechoslováků. Etiopská strana vzala na vědomí, že v danou dobu bylo složité zřídit v Addis Abebě stálý zastupitelský úřad, nicméně diplomatické zastoupení se sídlem v Káhiře bylo považováno za důležitý krok ve vzájemných vztazích.¹⁴⁵

Po skončení druhé světové války se začalo s výstavbou diplomatického zastoupení v subsaharské Africe v podstatě od počátku. Bezprostředně po válce vykonával činnost pouze generální konzulát v Kapském Městě a honorární konzulát v Nairobi.¹⁴⁶ K očekávanému rozšíření diplomatického zastoupení hned po válce v mnoha zemích vůbec nedošlo, což byl také případ zamýšleného úřadu v Addis Abebě, jenž byl předmětem předchozích jednání mezi Československem a Etiopií. V roce 1948 mělo Československo v zahraničí 62 zastupitelských úřadů, což bylo o 21 méně než v roce 1938.¹⁴⁷ Z toho na Afriku připadaly pouze dva efektivní zastupitelské úřady

141 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Zájezd vyslance do Habeše, sign. 52520/II. Jaroslav Šejnoha, Káhira, 1. 10. 1945.

142 ZÍDEK, P. – SIEBER, K. Československo a subsaharská Afrika v letech 1948-1968. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007, s. 55.

143 Agrément - formální souhlas hlavy přijímajícího státu s osobou navrženou do funkce diplomatického zástupce vysílajícího státu.

144 Oficiální listiny byly redigovány Edvardem Benešem a odeslány téhož dne císařské kanceláři. Originál oficiálního dopisu ve francouzském jazyce je na stránkách českého ministerstva zahraničních věcí. Viz [cit. 2009-12-03] URL: <<http://www.mzv.cz/addisababa/cz/index.html>>.

145 Dopis J. Šejnohy ministerstvu zahraničních věcí v Londýně č. 618/44, Káhira, 20. března 1944. [cit. 2009-12-03] URL: <<http://www.mzv.cz/addisababa/cz/index.html>>.

146 OLŠA, jr., Jaroslav. Českoslovenští diplomaté, s. 98. V ostatních afrických zemích pokračovaly ve své činnosti po 15. březnu 1939 pouze vyslanectví v Káhiře a konzulát v Casablanca. Casablanca však přerušila činnost v roce 1940.

147 Ke vzniku sítě zastupitelských úřadů v Africe více DEJMEK, Jindřich. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. Století: Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha: CEP, 2002, s. 333-367.

– v Káhiře a v Kapském městě. I přesto byl však rozsah československé diplomatické sítě v afrických zemích nadprůměrný. Kupříkladu generální konzulát v Jihoafrické unii (JAU) byl až do konce třicátých let jedinou efektivní misí ze států střední a východní Evropy.¹⁴⁸

Jak již bylo výše zmíněno, ve vztahu k Etiopii byly potřebné kroky vedoucí k postupnému etablování oficiálních diplomatických styků podniknuty již v průběhu druhé světové války zásluhou londýnské exilové vlády a československého vyslanectví v Káhiře. Káhirska ambasáda měla z pozice nejstaršího československého diplomatického úřadu v S Africe tradičně širší obvod působnosti, který zahrnoval i jiné země spadající do oblasti SV Afriky.

V roce 1943 byla funkce československého vyslance v Káhiře nabídnuta Jaroslavu Šejnohovi¹⁴⁹. Československá exilová vláda rozhodla v lednu 1944 o jmenování J. Šejnohy vyslancem pro Etiopii. O měsíc později vydalo etiopské vyslanectví v Londýně zprávu o udělení agrément. Dne 15. června 1944 odevzdal J. Šejnoha jako první československý vyslanec pověřovací listiny etiopskému císaři Haile Selassie.¹⁵⁰

5.1. Jaroslava Šejnoha: Etiopie po roce 1944 pohledem československého diplomata

První cesta J. Šejnohy do Etiopie byla velmi krátká. Ačkoliv byla tato cesta původně naplánována na duben 1944, nakonec k ní došlo až v červnu. Průtahy způsobilo jednak povinné očkování proti žluté zimnici, které je podmínkou vstupu do Etiopie dodnes, a poté také obtížné letecké spojení mezi Egyptem a Etiopií, které ještě zhoršovala probíhající druhá světová válka a s tím související omezení leteckých dopravních cest. V dané době bylo letecké spojení mezi Egyptem a Habeší pouze jednou týdně malým dvoumotorovým letadlem. Prioritu měli však vždy vojáci, protože se jednalo o úsek spojující Káhiru a Aden, kde byla důležitá protiponorková základna.

148 OLŠA, jr., Jaroslav. Českoslovenští diplomaté, s. 99.

149 Jaroslav Šejnoha (1889 – 1982) byl absolventem *École libre des sciences politiques* v Paříži. V první světové válce se aktivně zapojil do odboje, působil v československých legiích ve Francii. Po vzniku ČSR vstoupil do služeb MZV jak úředník na vyslanectví v Paříži. V roce 1936 nastoupil jako *chargé d'affaires* v Tallinu. Po německé okupaci českých zemí odjel do Francie, kde se zapojil do zahraničního odboje. V lednu 1944 byl jmenován vyslancem v Egyptě. Z titulu vyslance v Káhiře byl pověřen rovněž zastupováním československé vlády v Etiopii. DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 232.

150 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945-54, k. 1. Hospodářská zpráva o Habeši, sign. 52520/II-45, č. j. 7376/45. Jaroslav Šejnoha, Káhira, 10. září 1945, s. 1.

Za normálních okolností by cesta mezi Káhirou a Addis Abebou zabrala jeden den. Ovšem v červnu 1944 byla situace značně komplikovanější. Z vojenských důvodů bylo nejdříve nutné přistát v Saudské Arábii, přičemž poté přibyla další dvě mezipřistání v Port Sudanu a Asmaře.¹⁵¹

Primárním cílem první Šejnohovy návštěvy bylo předání pověřovacích listin císaři. Jaroslav Šejnoha se do Addis Abeby vypravil na tři týdny pouze v doprovodu svého tajemníka. Již předem písemně informoval ministerstvo zahraničních věcí v Londýně, že z úsporných důvodů bude muset cestu absolvovat pouze v doprovodu tlumočnicka či jedné kancelářské síly. Šejnoha byl 15. června 1944 přijat na audienci u císaře. Předáním pověřovacích listin došlo oficiálně k akreditaci vyslance Šejnohy pro Habeš.¹⁵² V rámci audiencie se císař dotazoval na prezidenta Beneše a jeho zdravotní stav. S Benešem se císař znal již před válkou. Oběma jim byl společný i britský exil v době okupace jejich zemí. Šejnoha při audienci omlouval svůj krátký pobyt v Etiopii s ohledem na úkoly plynoucí z jeho funkce vyslance v Káhiře, pod níž spadalo zhruba pět set československých státních příslušníků žijících tou dobou v Egyptě.

V souvislosti s krajanskou menšinou v Habeši poukazoval na zavraždění československého občana Franze a orodoval za jeho pozůstalou ženu a sirotky. Šejnoha rovněž uskutečnil setkání s odborníkem na tropické nemoci, doktorem Holubem, který by šéflékařem největší etiopské nemocnice Ras Desta. Během mezipřistání v Asmaře se vyslanec sešel s představiteli československé krajanské menšiny žijící na eritrejském pobřeží Rudého moře. Zpáteční cesta byla několikrát přerušena pro poruchu motoru a trvala celé čtyři dny.¹⁵³

První Šejnohova oficiální návštěva v úřadu vyslance s pověřením pro Habeš připadla hned na následující rok (1945). Šejnoha tehdy odjel do Habeše jen v doprovodu své manželky, bez tlumočnicka i sekretářky, jak bývalo běžně zvykem. V předem stanoveném rozpočtu pro výjezdy diplomatických pracovníků ZÚ Káhira do Habeše bylo pro rok 1945 stanoveno 1000 liber, stejná částka pak byla určena pro rok následující. Délka pobytu byla zkrácena na pouhé dva týdny, takže ani nebyl vyčerpán rozpočet, který byl určen na služební cesty do Habeše pro konkrétní kalendářní rok. Šejnoha

151 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Zájezd do Habeše, sign. 52520/II-45, č. j. 3689/dův/44. Káhira, 5. 7. 1944 (J. Šejnoha).

152 Akreditace – vybavení vedoucího diplomatické mise listinami, které jej pověřují výkonem funkce mimořádného a zplnomocněného velvyslance v zemi vyslání (tj. v zemi akreditace). V některých případech může být velvyslanec akreditován ve více zemích (jedna ze zemí je rezidentní, ostatní tzv. přiakreditované).

153 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Zájezd do Habeše, sign. 52520/II-45, č. j. 3689/dův/44. Káhira, 5. 7. 1944 (J. Šejnoha), s. 1.

tedy zasvětil pobytu v Habeši v prvním roce svého úřadování nezvykle krátkou dobu, což vysvětloval opět svým posláním vyslance u vlády egyptské a řecké. Zejména práce na egyptské ambasádě byla z důvodu napjatých politických vztahů na Předním východě a vlivem činnosti Ligy arabských států časově velmi náročná, a vyžadovala tak daleko větší pozornost nežli agenda v Etiopii. I tento aspekt poukazoval na potřebu zřídit v Addis Abebě efektivní diplomatický úřad. Podle původního plánu měli Šejnohovi cestovat do Habeše až na podzim po skončení období dešťů. Nakonec však absolvovali cestu již v létě, a díky tomu tak poznali úskalí přeletu nad vysokými etiopskými horami ve velmi nepříznivém počasí.¹⁵⁴

Vyslanec Šejnoha ve svých politických zprávách brilantně analyzoval situaci nejenom na Předním východě, ale i v Řecku. Mimo jiné také popisoval vlivy sílícího panarabismu, panislamismu a vznik Ligy arabských států. I navzdory velmi krátkému pobytu v Etiopii sepsal Šejnoha teritoriální hospodářskou zprávu pro rok 1945. Tento typ zpráv byl společně se sérií zpráv politických sepisován pro každý stát, se kterým Československo udržovalo diplomatické vztahy. Tato hospodářská zpráva se stala de facto prvním a zřejmě jediným ucelenějším pojednáním o hospodářské, politické a společenské situaci v zemi v letech 1944-1945. Kromě popisu vnitropolitické situace přinesla rovněž vhled do mezinárodněpolitické orientace císařství v kritickém období, kdy docházelo k postupnému obnovování vlivu velkých mocenských aktérů na politické mapě světa. Výhodou prvních poválečných zpráv byla jejich ideologická nezátíženost, na rozdíl od většiny diplomatických zpráv, sepsaných po roce 1948.

Nový vyslanec pro Habeš ve svých zprávách charakterizoval situaci v zemi na základě informací, opřených o vlastní pozorování či postřehy některých krajanů. Zároveň své poznatky konfrontoval při setkáních a rozhovorech s diplomatickými zástupci jiných zemí. Šejnoha ve své zprávě o cestě do Etiopie z roku 1945 potvrdil, že byl při nástupu do funkce osloven hospodářskými kruhy, které na něj apelovaly, aby věnoval velkou pozornost Etiopii. Vyslanec tedy hned při první příležitosti podal detailní analýzu hospodářského a politického života v zemi včetně všech aspektů, které mohly mít výrazný vliv na intenzivnější ekonomickou spolupráci mezi Československem a Etiopií.

Etiopie měla kolem roku 1945 přibližně dvanáct milionů obyvatel. V hlavním městě žilo podle tehdejších zpráv zhruba sto tisíc obyvatel. Tamní hospodářství mělo výrazně agrární ráz s velmi nízkým stupněm industrializace. Největší podíl obyvatelstva se koncentroval v úrodných oblastech Etiopské vysočiny mezi 1700 – 2400 m. n. m., kam patřilo i hlavní město Addis Abeba, která byla obehána úrodným pásem země

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 2.

s převažující subtropickou faunou a florou. V nejvyšších pásmech země se nacházely převážně travnaté pastviny, které byly hojně využívány pro účely zemědělství. Tyto oblasti byly v dané době jen velmi řídky osídlené. Nižší polohy měly pouštní a polopouštní charakter a byly také velmi řídky osídlené. Dodnes se jedná o oblasti s poměrně vysokým výskytem malárie.

Šejnoha popisoval obecně Etiopii jako velmi zaostalou zemi s mnoha starodávnými přežitky. Jako jednu z největších překážek pro obecný rozvoj viděl císařský režim samotný. Císař se sice snažil zemi modernizovat, nicméně stále v ní vládnul absolutisticky. Správu země přirovnával vyslanec spíše k feudálním státům evropského středověku. Jednotlivé kraje byly spravovány guvernéry, přičemž zákonodárnou a správní moc vykonával císař. Devítičlenná vláda byla odpovědná pouze císaři, parlament byl de facto pouze jakýmsi poradním sborem jmenovaným císařem.

„Do italské okupace byla Habeš státem, který se všech hledisek bylo možno přirovnati k evropským státům v dobách středověku. Italská okupace byla pro Habešany krutá. Přinášela však do země civilisaci a hospodářské zvelebení. Italové v krátké době zorganizovali správu, dopravu a zdravotnictví. Šestiletá okupace zanechala v Habeši nesmazatelné stopy. Inteligentní císař si to plně uvědomil ihned po návratu z exilu. Nyní jsou italská řemeslníci v Habeši dokonce oblíbeni.“¹⁵⁵

Katastrofální byl stav etiopské infrastruktury a to navzdory tomu, že Italové během své krátké okupace mocně investovali do výstavby silnic. Je s podivem, že neuplynulo ani pět let od odchodu Italů ze země a silnice byly v dezolátním stavu, podemleté, mosty zničené. Tuto skutečnost potvrdil snad každý pozorovatel, který se do Etiopie vypravil po skončení druhé světové války.¹⁵⁶ Šejnoha nebyl v tomto ohledu výjimkou.

„Největším nedostatkem byly v Habeši vždy dopravní spoje. Italové postavili krásné silnice, které však nejsou nyní dosti udržovány a opravovány. Všechny stavby a instituce zřízené Italy trpí nedostatkem peněz, odborníků a častou korupcí. Za italské okupace byla hlavní dopravní tepnou silnice z Addis-Abeby do eritrejského přístavu Asmary, po skončení války a opětovném návratu francouzských koncesionářů, se do popředí infrastruktury dostala opět železnice Addis Abeba-Džibuti. Její exploatace

155 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Hospodářská zpráva o Habeši, sign. 52520/II-45, č. j. 7376/45. Jaroslav Šejnoha, Káhira, 10. 9. 1945, s. 4.

156 Srovnej komentáře ke stavu etiopských vozovek v kapitole o cestovatelích (Hanzelka a Zikmund, expedice Lambaréné).

*byla však výrazně poznamenána vysokými sazbami, které se promítly do intenzity zahraničních investic.*¹⁵⁷

Zemědělství bylo jednoznačně hlavním zdrojem obživy v Etiopii. Na rozdíl od zemědělských oblastí tropické Afriky, kterou charakterizovalo kopaničářství, se v Habeši oralo pluhem, ale technika hnojení zde byla prakticky neznámá. Italové začali v průběhu okupace úspěšně pěstovat gumovník, chinin a čaje, ale jejich plantáže byly vesměs zničeny při osvobozovacích operacích britských jednotek. Proto poválečná Habeš zůstávala z hlediska exportních možností na svém předválečném stavu. Největší vývozní komoditou byla jednoznačně káva. Mezi další produkty patřily především olejnatá semena, bavlna a banánová textilní vlákna k výrobě pytlů. Etiopské maso a kůže se na světových trzích neprosadily. Dobytek zde nebyl přikrmován, což se projevilo negativně na kvalitě masa. O špatné kvalitě etiopského masa se psalo i ve specializovaných československých novinách. V roce 1931 vyšel v Řeznicko-uzenářských novinách (roč. 20) článek, v němž uzenář Peterka, usazený v Habeši, popsal situaci na tamním masném trhu.

*„K provozování živnosti nebylo tehdy třeba výučního listu. Řezníkem byl tak každý, kdo vlastnil řeznický nůž... Manipulace s masem je velice svízelná, neboť musí každý spoléhati nejvíce na vlastní chov, ježto zejména nakoupená prasata nejsou kvalitní, ježto jejich maso je olejnaté a hovězí maso opět příliš vodnaté.*¹⁵⁸

V tomto období podnikali v Etiopii v oblasti masného průmyslu dva Čechoslováci - Karel Peterka a Ludvík Kalvoda. Předmětem jejich podnikání byl nákup a zpracování skopových a hovězích střívek, které pak posílali do Československa některým vybraným uzenářům, ale rovněž také výrobcům hudebních nástrojů v Kraslicích a v Lubech u Chebu.¹⁵⁹

Možnosti těžby nerostných surovin nebyly bezprostředně po válce ještě dostatečně známy. Kromě nálezů několika zlatonosných oblastí se ještě dolovala platina a kamenná sůl. V zemi se rovněž nacházelo velké množství slídy, ale její kvalita nebyla na světových trzích schopna konkurovat kvalitní slídě kanadské, východoafrické či indické. Ložiska wolframu byla prozatím nevyužita, protože k nim nebyla vybudována potřebná infrastruktura.¹⁶⁰

157 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Hospodářská zpráva o Habeši, sign. 52520/II-45, č. j. 7376/45. Jaroslav Šejnoha, Káhira, 10. 9. 1945, s. 1.

158 ŠÍPEK, Zdeněk. Čeští uzenáři a Etiopie. In Češi v cizině 7. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, Praha 1993, s. 158.

159 Tamtéž.

160 Tamtéž.

Před italskou okupací byla Habeš prakticky nedotknuta průmyslem. Italové vybudovali v Dire Dawě nejprve cementárnu a velkou továrnu na výrobu bavlněného zboží. V Addis Abebě postavili továrnu na pytle (z rostliny *mussa ensete* se získávalo banánové vlákno, které nahrazovalo jutu), továrnu na těstoviny, zmodernizovali a rozšířili pivovar, lihovary, mýdlárnu a továrnu na zpracování jedlých olejů. Všechny tyto podniky byly po osvobození země uvedeny do provozu anglickými společnostmi, nicméně zdaleka neuspokojovaly potřeby země.¹⁶¹

Až do srpna 1945 neměla Habeš vlastní měnu. Do italské okupace byl používán jako platidlo stříbrný tolar Marie Terezie. Italové zavedli italskou liru, která byla po osvobození vyměněna za východoafrický šilink. Císařským dekretem ze dne 29. 5. 1945 bylo zavedeno vlastní oběživo, etiopský dolar. Tento dolar se rovnal zhruba dvěma východoafrickým šilinkům. Za deset dolarů bylo možno mít jednu anglickou libru, což představovalo významnou změnu v tamním měnovém hospodářství. Vydavatelem byla etiopská státní banka, přičemž měna byla kryta zlatem a zahraničními cennými papíry.¹⁶²

5.2. Předpoklady rozvoje obchodních vztahů s Československem

„ Pro odborníky může být Habeš zemí velikých možností. Habeš potřebuje všechno. Český neb slovenský sládek, uzenář, pekař, sirkař, koželuh, kožešník neb plantážník atd. pokud má zdravé nechybné srdce, pro pobyt v místech vysoko položených, může si v Habeši založiti velmi dobrou existenci. “¹⁶³

Dovoz z ČSR byl v porovnání s ostatními zeměmi významný, nicméně ze statistického hlediska tomu tak nebylo. Celá řada výrobků procházela celní procedurou ve Vídni či Hamburku, přičemž původ tohoto zboží byl udáván jako německý či rakouský. Totéž platilo i u vývozu (zejména kůží a včelího vosku), kdy bylo zboží etiopského původu prodáváno do německých přístavů, odkud putovalo do Československa. Jako země určení bylo v takovém případě označováno Německo.¹⁶⁴

161 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Hospodářská zpráva o Habeši, sign. 52520/II-45, č. j. 7376/45. Jaroslav Šejnoha, Káhira, 10. 9. 1945, s. 3.

162 Tamtéž. Kurz jednoho etiopského dolaru vůči československé koruně byl v době zavedení obchodní dohody (1956) 1:2,88.

163 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Hospodářská zpráva o Habeši, sign. 52520/II-45, č. j. 7376/45. Jaroslav Šejnoha, Káhira, 10. 9. 1945, s. 6.

164 Tamtéž, s. 4.

Mezi základní československé exportní komodity patřilo sklo, porcelán, kamenina, smalt, kuchyňské strojky, žehličky na dřevěné uhlí, stolní váhy, nože a jídelní příbory a textilní zboží (vlněné látky, pánská konfekce, pánské prádlo, lněné ubrusy a ubrusky, nepromokavé pláště, koberce, pletené zboží, klobouky a barety). Dále pak kožené zboží (především kůže na podešve, dámské kožené kabelky a Bařova obuv), nábytek z ohýbaného dřeva, masné konzervy, cukrovinky, slad a chmel, novinový papír, jablonecké zboží, štětky, kartáče, modř galanterní a galanterie. Velký potenciál slibovala tradiční československá vývozní komodita – zbraně.¹⁶⁵

Československý export byl oproti německé, francouzské a belgické konkurenci limitován velkými výlohami na trase Terst - Aden - Džibuti. Československé výrobky měly v porovnání s výrobky dodavatelů z jiných zemí vysokou jakost, nicméně to se odráželo rovněž na cenách, což znevýhodňovalo exportní potenciál. Mezi hlavní etiopské vývozní komodity patřila především káva a surové kůže (hovězí a skopové). Dále pak také včelí vosk, kožešiny, obilí a mouka. Obchod byl kontrolován institucí UKCC (United Kingdom Central Committee), která přidělovala vývozcům i vagony na železnici a sama disponovala koncesí na vývoz obilí a kávy. Většina exportních a importních firem byla zpravidla v rukou starousedlých Francouzů, Arabů, Arměnců a Židů. Britské firmy nebyly v této oblasti nikterak úspěšné.¹⁶⁶

Československé zboží bylo v Habeši známé a těšilo se dobré pověsti. ČSR mohla navíc těžit z příznivé poválečné politické situace a upřímných sympatií etiopské politické reprezentace. Z tohoto důvodu měla být Etiopii věnována zvláštní pozornost. Jaroslav Šejnoha vyslal čs. ministerstvu zahraničních věcí apel, že by bylo vhodné zřídit v zemi stálou vzorkárnu, která by byla vybavena vhodnými katalogy, prospekty, modely a vzorky čs. zboží. Pro Bařovy závody se nabízela slibná příležitost založit zde kvalitní koželužnu, protože toto odvětví nabízelo zajímavé perspektivy a místní výroba značně zaostávala. Bařa pak skutečně obdržel zprávu o této možnosti a nechal do Etiopie vyslat obchodního zástupce.¹⁶⁷

Když Jaroslav Šejnoha opouštěl v červenci 1946 úřad čs. vyslance v Káhiře, dostalo se mu audience u krále Farúka I., u kterého se náš vyslanec těšil zvláštní přízni, mimo jiné i proto, že Šejnoha se znal důvěrně s Farúkovým otcem. Farúk vyjádřil při této audienci obavu z narůstajícího sovětského vlivu ve světě a zároveň vyjádřil svoje přesvědčení o nevyhnutelnosti třetí světové války. Podle vyjádření Farúka

165 Tamtéž, s. 5. Na tomto místě je třeba připomenout, že těsně před vypuknutím italsko-habešské války dovezla brněnská Zbrojovka zkušební zakázku zbraní v hodnotě 16 milionu Kčs.

166 Tamtéž, s. 4.

167 Tamtéž, s. 5.

se komunistická propaganda šířila z Libanonu s cílem infiltrovat celý Přední východ. Tato tendence byla živena pokyny a materiální podporou ze strany SSSR. To byla také bezprostřední příčina vlny rozsáhlých zatýkání a domovních prohlídek lidí podezřelých z šíření komunistických myšlenek v Egyptě.¹⁶⁸

„Tisk a rozhlas pokračují v kampani proti SSSR. Pěstuje se a zvyšuje strach z komunismu ve všech zemích Ligy arabských států. Konají se rozsáhlá šetření pro nalezení a sestavení důkazů o vztazích mezi komunistickou propagandou a sovětským velvyslanectvím. Nevylučuje se, zejména zhorší-li se ještě obecné poměry, předložiti důkazy závažné. Jistá krise diplomatických vztahů trvá již delší dobu. Egyptský vyslanec přijel z Moskvy na dovolenou již před půl rokem. Vyjadřuje se o SSSR velmi nepříznivě.“¹⁶⁹

Šejnoha tedy odcházel z úřadu čs. vyslance v Káhiře ve velmi zjitřenou dobu, a to nejenom v kontextu politických událostí v Egyptě. Po svém návratu do ČSR působil krátce jako ministerský rada na MZV. V lednu 1948 byl jmenován prvním čs. vyslancem v nově vzniklé Indii. Komunistická vláda jej v září téhož roku odvolala z funkce vyslance. Šejnoha se již do Československa natrvalo nikdy nevrátil.¹⁷⁰

Situace v Egyptě byla po jeho odchodu nadále velmi napjatá, o čemž vypovídá i působení jeho nástupce Františka Kruckého, který byl od srpna 1946 dosazen do Káhiry jako *chargé d'affaires*.¹⁷¹ V březnu 1948 byl jmenován čs. vyslancem v Káhiře a zároveň byl také akreditován u habešské vlády. Nicméně v září stejného roku byl komunistickou vládou z této funkce odvolán. Krucký zůstal stejně jako mnoho jiných čs. diplomatů v exilu. Útočištěm se mu stala Addis Abeba, kde našel uplatnění jako jeden z poradců etiopského císaře.¹⁷²

168 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Audience u krále egyptského, sign. 152472/II-5/46, č. j. 323/dův/46. Káhira, 28. 7. 1946 (Šejnoha).

169 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Vnitropolitická situace v Egyptě – kampaň proti SSSR, sign. 955987/II/826. Káhira, 29. 3. 1946 (Šejnoha).

170 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 232.

171 *Chargé d'affaires* – diplomatická funkce dočasného n. trvalého zástupce vedoucího zastupitelského úřadu

172 Tamtéž, s. 128. Podle některých dochovaných diplomatických zpráv (viz citace níže) byl Krucký z Egypta vypovězen pro podezření z kamufláže a propagandy komunismu. Mělo jít o akci, na jejímž pozadí měl stát emigrant Wesner, který pracoval pro egyptskou politickou policii. AMZV, Politické zprávy, Zprávy ZÚ Káhira 1945–1954, k. 1. Politická zpráva č. 6638/49 (tajné) z 4. listopadu 1949 (podepsán referent Cenner).

6. Zahraničně-politická orientace Etiopie po osvobození

Po skončení druhé světové války se znovu otevřela otázka týkající se zisku silného hospodářského a politického vlivu v Etiopii. Proti sobě zde stály v první řadě zájmy Velké Británie a Spojených států, ale pozadu nechtěly zůstat ani země, které v oblasti Rohu Afriky uplatňovaly tradičně vliv již od konce 19. st., Francie a Itálie. Pozice Itálie jakožto země, která během války fakticky ztratila vliv na své kolonie, byla bezprostředně po válce velmi slabá. Postupem let začalo docházet k překvapivé změně a Itálie se zařadila mezi země, se kterými měla Etiopie největší obrat zahraničního obchodu. Rovněž chování Etiopů vůči italským usedlíkům, zejména bývalým zajatcům a dělníkům, kteří v zemi zůstali i po osvobození britskými jednotkami, bylo velkým překvapením. Italští řemeslníci a podnikatelé se v zemi těšili překvapivé vážnosti navzdory teroru a bezpráví, kterého se Italové dopouštěli na obyvatelích Etiopie v průběhu války a okupace. Italská koloniální správa měla dokonce za cíl vymazat do té doby nedotknutelnou místní aristokracii, která měla zásadní vliv na organizaci národního etiopského hospodářství. Větší antipatie etiopského obyvatelstva byly po osvobození vůči Velké Británii, a to především z důvodu chování příslušníků britských jednotek během osvobozovacích operací. Přítomnost britské vojenské mise a kontrola strategicky významných regionů s nalezišti ropných ložisek byla dalším důvodem k obecné antipatii Etiopů vůči Britům. Diplomát Šejnoha je podobně jako mnoho dalších dobových pozorovatelů vůči Britům velmi kritický. Ve své zprávě píše, že britské jednotky byly v poválečné britské i etiopské historiografii charakterizovány jako osvoboditelé, k čemuž ale přidává jednu velmi ostrou paralelu s vývojem v Československu.

„ ... nicméně i osvoboditelé se často na osvobozeném území chovají jako dobyvatelé, případ Rudé armády ve středovýchodní Evropě byl toho neklamným důkazem ... V tomto případě se jednalo především o sbory jihoafrické, které nejenom, že se nechovaly dobře k místnímu obyvatelstvu, ale zároveň odvezly značnou válečnou kořist (hospodářské stroje, léky apod.).“¹⁷³

6.1. Britský vliv, pansomalismus, Ogaden

V lednu 1942 uzavřeli Britové s císařem smlouvu na tři roky, která jim zaručovala kontrolu strategicky významných míst. Na základě této smlouvy najímal císař britské poradce pro všechny obory civilní správy. Britská vojenská mise prováděla výcvik

173 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Hospodářská zpráva o Habeši, sign. 52520/II-45, č. j. 7376/45. Jaroslav Šejnoha, Káhira, 10. 9. 1945, s. 2.

etiopské armády. Vojenská a hospodářská kontrola ze strany Britů trvala až do vypršení smlouvy v roce 1945, kdy byla uzavřena nová smlouva, která již znamenala výrazný posun k etiopské samosprávě v oblasti vojenství. To se prozatím netýkalo pouze provincií, kde Britové důsledně dbali na strategickou kontrolu, zejména při hranicích se Súdánem, Eritreou a Somálskem.¹⁷⁴

V obecné rovině můžeme říct, že britský poválečný postup v Etiopii byl jedním z hlavních důvodů změny v koncepci zahraniční politiky císařství ve smyslu orientace na konkrétní západní mocnost. Kromě tradiční orientace na Francii, která na konci 19. století vybudovala železnici Džibuti-Addis, byla po válce stále více rozšiřována spolupráce s USA. I přesto si však Velká Británie udržela velmi silný vliv v centrálních etiopských ministerstvech prakticky až do roku 1947. Postupem let však začala jejich pozice slábnout a omezila se „pouze“ na ministerstvo vnitra a spravedlnosti. Iniciativu v ostatních klíčových resortech začali postupně přebírat američtí poradci.

Britský vliv byl nadále velmi citelný v surovinově bohaté provincii Ogaden, kde zároveň velmi silně rezonovalo pansomálské hnutí, protože v této oblasti žila většinová populace somálského původu. Britové byli tradiční zastánci sjednocení somálského obyvatelstva ve východní Africe pod vlajkou jednoho státu. Nicméně neblahé dědictví kolonialismu způsobilo, že se obyvatelstvo somálského původu rozptýlilo hned do několika různých států - bývalé Italské Somálsko, Britské Somálsko, Francouzské Somálsko (Džibuti), Etiopie (Ogaden), Keňa (Northern Frontier District). S blížící se dekolonizací, která měla přinést nezávislost jednotlivých afrických států, si mnoho slibovala i nejrůznější separatistická hnutí, která usilovala o odtržení. Celá Afrika se ocitla ve velkém bezpečnostním ohrožení. Popsaná situace byla doslova noční můrou pro etiopskou vládu, která měla tradičně mnoho starostí s eritrejským separatismem, k čemuž přibyla i vážná hrozba odtržení surovinové provincie Ogaden. Etiopie potřebovala nutně na svoji stranu silného lokálního partnera, který by přispěl k eliminaci vzniku Velkého Somálska. Takovým partnerem se stala Francie. Proto nebylo překvapením, že jedním z pilířů etiopské zahraniční politiky ve vztahu k sousedním zemím, byl udržování pevného spojení s Francií, která měla na území Džibuti rovněž velmi početné somálské etnikum. Paradoxní na celé situaci je skutečnost, že ačkoliv byl císař jedním z hlavních politických propagátorů dekolonizace, potřeboval do určité doby podporu koloniální velmoci, aby mohl udržet integritu vlastní země.¹⁷⁵

174 Tamtéž.

175 CADN, Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 6. Séjour en Éthiopie d'une mission parlementaire française, n° 81/AL. Addis Abeba, le 25 janvier 1957, s. 1-4.

Britská přítomnost v Rohu Afriky sahá do 80. let 19. století, kdy byl zřízen britský protektorát pod názvem British Somaliland, který existoval až do vyhlášení nezávislosti Somálska v roce 1960. Hranice mezi Britským Somálskem a Etiopií byly stanoveny smlouvou z roku 1897. Na základě této smlouvy směly somálské nomádské kmeny pást svá rozsáhlá stáda na etiopském území v provincii Ogaden. Etiopsko-somálské pomezí se stalo oblastí permanentní přeshraniční migrace. Otázka stanovení sporných etiopsko-somálských hranic rukou v ruce s britskými ambicemi, které byly ve 20. století umocněny výskytem ropných nalezišť, vytvořily z Ogadenu pomyslný sud se střelným prachem novodobých etiopsko-somálských vztahů.

Během druhé světové války okupovala britská vojska Ogaden včetně přilehlých území, nad nimiž byla anglo-etioopskou dohodou z prosince 1944 ustavena britská správa s odůvodněním, že se jedná o vojenskou nutnost. Od podpisu této dohody uplynulo celých deset let, než došlo v roce 1954 k dohodě mezi britským premiérem A. Edenem a etiopským ministrem zahraničních věcí Ato Aklilou Habte Woldem. Tato smlouva znamenala ukončení britské vojenské správy výše zmíněné oblasti. Nová dohoda o vymezení vlivu v provincii Ogaden mezi Británií a Etiopií vložila celou řadu privilegií do rukou somálských kmenů, z jejichž řad byl tvořen bezpečnostní aparát dohlížející na veřejný pořádek. V praxi to znamenalo, že somálské kmeny překročivší hranice, nepodléhaly pravomoci etiopských úřadů.¹⁷⁶ Namísto avizovaného potvrzení plné a výlučné suverenity Etiopie v Ogadenu došlo k jejímu oslabení ve prospěch britské koloniální správy v Somálsku i k posílení právního statutu somálských kmenů na sporném území, což v době blížící se dekolonizace předznamenalo éru vleklých konfliktů mezi tradičními regionálními rivaly, Etiopií a Somálskem. Není úplně bez zajímavosti, že v době, kdy Československo ratifikovalo s Etiopií obchodní smlouvu (1956), probíhala zároveň jednání obdobného charakteru mezi císařstvím a Velkou Británií. Zatímco v komuniké o československo-etioopské smlouvě bylo zdůrazněno, že dohoda má za cíl upevnit a usnadnit obchodní styky mezi oběma zeměmi, v komuniké o britsko-etioopské smlouvě nic podobného nebylo. Československá diplomacie si to vysvětlovala tím, že v základní otázce styků mezi Etiopií a Britským Somálskem nebylo dosaženo plné dohody.¹⁷⁷

Britskou strategií v Rohu Afriky byla podpora projektu tzv. Velkého Somálska, které mělo v první fázi integrovat oblast Ogadenu společně s Britským a Italským Somálskem. Tím by se Somálsku s britskou podporou dostalo hegemonního postavení,

176 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. MPZ č. 2 – anglo-etioopská dohoda o Ogadenu, Karpíšek, sign. 415.044/55–AO/2, č. j. 26/55/t/AK, Addis Abeba, 3. března 1955, s. 1.

177 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1. Ministerstvo zahraničních věcí – Obchodní dohoda mezi ČSR a Etiopií, č. j. 212/5235 (bez datace, podepsán vyslanec Karpíšek), s. 1.

kteřé by Britům nadále zaručovalo těžbu zdrojů nerostných surovin v bohaté provincii Ogaden. Vezmeme-li v potaz národní aspirace Somálců, musíme si uvědomit, že se jednalo o velmi početnou etnicky homogenní skupinu, která byla až do konce padesátých let 20. st. rozptýlena do mocenských enkláv tří koloniálních států.¹⁷⁸ Britské a Italské Somálsko zaniklo v roce 1960 vznikem nezávislého Somálska, které sloučilo obě dvě kolonie. Nicméně území bývalého Britského Somálska (Somalilandu) se stalo jedním z mnoha ohnisek napětí v postkoloniální Africe. Dnes se jedná o autonomní oblast na severu Somálska, která vyhlásila nezávislost v roce 1991, nicméně nezískala mezinárodní uznání.

Etiopsko-somálské spory o provincii Ogaden získaly na intenzitě po vyhlášení Somálské republiky v roce 1960. Etiopie se nehodlala vzdát svých nároků na tuto provincii a Somálsko na druhou stranu neustupovalo ze svých plánů na vytvoření Velkého Somálska. K prvním pohraničním konfliktům došlo v polovině 60. let. Somálský tlak zesílil poté, co se v roce 1969 ujal vlády prezident Siad Barré, který těžil z významné materiální podpory Sovětského svazu. Situace se ale začal měnit v jeho neprospěch, když byl v Etiopii sezazen císař Haile Selassie a k moci se dostal marxisticky orientovaný režim Mengistu Haile Mariama. Sovětská podpora somálským ambicím na získání Ogadenu v danou chvíli ztratila význam. V roce 1977 došlo k roztržce mezi Siadem Barrém a Sovětským svazem. Vojenská materiální podpora ze strany Sovětského svazu směřovala od této doby pouze do Etiopie. Somálci podnikli ve stejném roce ofenzivu a podařilo se jim dobýt několik strategických měst v provincii Ogaden. Nicméně po mobilizaci etiopských sil, podpořených sovětským leteckým mostem a kubánským pozemním kontingentem, a s naprostou kontrolou vzdušného prostoru, byla somálská armáda během několika měsíců úplně vytlačena z Ogadenu. Etiopie převzala opět kontrolu nad touto provincií a koncepce Velkého Somálska byla pro režim Siada Barreho prakticky ztracena.

Válečný konflikt měl pochopitelně dopad na ekonomiku v obou zemích. Na etiopské straně byl zaznamenán velmi výrazný pokles exportu i importu. Dovoz zbytného zboží byl v průběhu konfliktu ochromen omezením devizového hospodářství. Devizové rezervy byly vyčerpány a v září 1977 začala Národní banka omezovat příděly deviz na dovoz zbytného zboží. Toto omezení mělo mimo jiné velmi negativní dopad čs. vývoz. Devizová zadluženost se v průběhu války se Somálskem zdvojnásobila,

178 VB měla pod svým protektorátem území o rozloze 176 000 km² s celkovým počtem obyvatel zhruba 0,5 milionu, Francie okupovala Džibuti o rozloze 21 700 km² (60 000 ob.) a Itálie ovládala území o rozloze 513 553 km² s 1,2 mil. obyvatel. AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. MPZ č. 3 – problém Somálska ve vztahu k Etiopii, sign. 019817/59, č. 035/59-DrV, Addis Abeba, 8. března 1959, s. 1.

přičemž vzestup zadluženosti změnil podstatně poměr mezi věřitelskými zeměmi socialistického a kapitalistického bloku.¹⁷⁹

Situace se začala měnit v březnu 1978, kdy československá ambasáda v Addis Abebě zaznamenala zvýšenou činnost civilní nákladní dopravy v rudomořských přístavech. Doprava byla v průběhu konfliktu paralyzována zničením několika mostů na železniční trati Džibuti – Addis Abeba. Poté co byl zablokován přístav Massawa, zbyla již jen doprava nákladními auty z přístavu Assab, který však neměl dostatečné kapacity na takový nápor. Přístav byl přeplněn zbožím určeným pro vývoz, stejně jako zbožím dovezeným, lodě čekaly na vyložení až dva měsíce a další přijíždějící lodě odmítaly v přístavu kotvit nebo požadovaly 50% zvýšení sazeb¹⁸⁰ Velkým problémem byla nadále situace v Eritreji, kterou se od roku 1962 nepodařilo vyřešit jednáním. Po skončení války o Ogaden došlo k přesunu vojenského potenciálu a velké většiny nákladních aut ze somálských hranic na sever. Velmi vážná situace nastala při zásobování hlavního města základním zbožím včetně potravin; mnoho obchodníků mělo vázáno velké množství finančních prostředků ve zboží v zablokovaném přístavu.

Nejcharakterističtějším rysem války o Ogaden ve vztahu k východnímu bloku byla materiální (především vojenská) podpora Mengistova režimu a vysílání vojenských expertů. Velmi intenzivně se v tomto ohledu angažovaly SSSR a NDR, Kuba dokonce vyslala Etiopii na pomoc vlastní vojenské oddíly.¹⁸¹

6.2. Nárůst vlivu USA po druhé světové válce

Vývoj oficiálních styků USA a Etiopie spadá na samý počátek 20. století, kdy bylo nejprve etablováno diplomatické zastoupení USA v Addis Abebě (1902) ve formě zřízení generálního konzulátu, který byl v roce 1928 povýšen na úroveň vyslanectví. Nejvýznamnějším krokem v rámci vzájemných vztahů bylo prakticky až do konce druhé světové války uzavření obchodní smlouvy v roce 1904. Vzestup amerického postavení v Etiopii po válce umocnil tzv. Trumanův IV. bod, který podobně jako tomu bylo v roce 1947 u Řecka a Turecka, odstartoval vlnu silných amerických investic do hospodářství Etiopského císařství. Tato forma pomoci zpravidla předurčuje i jistou míru politické

179 NA, f. MZO, k. 83, sp. ob. Situační zprávy 78, věc: Etiopie–situační zpráva, č. j. 179/Sy/78, Addis Ababa, 24. března 1978, s. 2.

180 Tamtéž.

181 Tamtéž. Československo nezůstalo v tomto ohledu rovněž pozadu. V druhé polovině sedmdesátých let uzavřelo s Etiopií největší počet smluv. O zintenzivnění spolupráce mezi Československem a Etiopií po nástupu marxistického režimu bude krátce pojednáno níže.

účasti jakožto efektivního kontrolního mechanismu pro řádné nakládání čerpaného objemu investic. Do roku 1955 investovaly USA v Etiopii 10 milionů USD.¹⁸²

Americké peníze proudily zejména na stavbu komunikací, rozšíření telegrafní a telefonní sítě a na stavbu škol. Tato strategie byla posílena uzavřením tzv. *mutual defense assistance* (vzájemná obranná pomoc) a dohody o přátelství, obchodu a plavbě z roku 1953, která usnadňovala americkému kapitálu cestu na etiopské trhy. Rozvoj etiopského zemědělství a průmyslu stál v tomto ohledu stranou, což se stalo předmětem kritiky v raportech lidově-demokratických států, Československo nevyjímaje.¹⁸³ Amerika měla pod kontrolou etiopské civilní letectvo včetně sedmadvaceti etiopských letišť. V oblasti letectví hrálo důležitou roli rovněž Švédsko, které Etiopii poskytlo řadu leteckých instruktorů.

Britská a americká přítomnost v Rohu Afriky, zejména na Somálském poloostrově a v oblastech na somálsko-etiopských hranicích, kam patří i Ogaden, je úzce spjata s vývojem ropného průmyslu v regionu. Prakticky až do konce druhé světové války nebyla Etiopie poznamenána těžbou ropy. Až do roku 1944 bylo 90% celkového objemu ropy v Etiopii záležitostí dodávek z Egypta a z Íránu. Po nacionalizaci íránských ropných vrtů převzala dodávky do Etiopie Saúdská Arábie. Po porážce Itálie v roce 1941 získala koncesi na dovoz ropy do Etiopie společnost Shell. Britové zároveň převzali kontrolu nad dřívějším podnikáním s ropou po italské společnosti A.G.I.P. (Azienda Generale Italiana Petroli) v Eritreji. Kolem roku 1945 tvořila ropa deset procent z celkového dovozu do Etiopie, čímž se zařadila na čtvrté místo v objemu dováženého zboží a surovin hned po bavlně, polotovarech a automobilech. V roce 1950 vstoupila do hry společnost *Société française des Pétroles de Somalie* a společně se společností Shell si prakticky rozdělily trh v Eritreji, Džibuti a Etiopii. V roce 1955 měly tyto společnosti skladovou kapacitu 108 720m³, kterou pokryly zásobování velkých lodí kotvicích v přístavech a potřebu pohonných hmot celého vnitrozemí především pro účely automobilové dopravy a pro zásobování tepelných elektráren.¹⁸⁴

182 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. MPZ č. 1 – politická situace v zemi, sign. 415.040/55–AO/2, č. j. 16/55/taj/AK, Karpíšek, Addis Abeba, 19. ledna 1955, s. 1. S ohledem na to, že Etiopie v dané době nepatřila mezi země přednostního zájmu pro americkou administrativu, se jednalo o velkou sumu. Stejně velkou investici uskutečnili Jugoslávci pro účely kompletní modernizaci přístavu Assab.

183 Tamtéž.

184 CADN, Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 31. Jean Sauvagnargues, Ambassadeur de France en Éthiopie au Ministre des Affaires étrangères. Le problème des produits pétroliers en Éthiopie, n° 19/AL (20/DE). Addis Abeba, le 4 janvier 1957, s. 4.

Zájmy zahraničních firem stály rovněž za rozšířením průzkumu ropných nalezišť v Eritreji. Tento faktor se ukázal jako určující pro podporu etiopských ambic na federativní uspořádání Eritreje a Etiopie. Ropný průmysl byl tak velmi úzce spjat s politickým vývojem nejenom v Eritreji, ale i na dalších územích v Africe, kde operovaly zahraniční těžbařské koncerny, jak poznamenal ve své zprávě o stavu ropného průmyslu v Etiopii francouzský velvyslanec.

*„Il semble bien que les possibilités pétrolières, dans la mesure où il en existe, se situent à la périphérie de l'empire: Erythrée d'une part, Somaliland et Somalie ex-italienne d'autre part. Le problème du pétrole est donc étroitement lié à l'avenir politique de ces territoires dont les compagnies ne peuvent se désintéresser.“*¹⁸⁵

Tento vývoj byl velmi pozorně sledován zejména Francií, obávající se především konkurence ze strany eritrejského přístavu Assab, kde se s příchodem zahraničních těžbařských společností očekávala velká modernizace s cílem rozšíření přístavních kapacit. Jen v roce 1955 se roční objem ropy, proudící přes eritrejský přístav Assab, zvýšil o 4500 tun oproti 1500 tunám v Džibuti.¹⁸⁶

Vzrůst amerických obchodních aktivit lze demonstrovat na příkladu severoamerické petrolejářské společnosti Sinclair Petroleum Company, které udělila etiopská vláda v září 1945 výsadní právo na průzkum a těžbu ropy na dobu šedesát let. Sinclairovy podniky se zároveň zavázaly ke stavbě nákladných komunikací, škol a nemocnic a také k tomu, že budou zprostředkovávat stipendia umožňující etiopským studentům pobývat na amerických školách.¹⁸⁷ Hlavní těžiště exploatace mělo být v provincii Ogaden, nicméně do roku 1955 nebyl průzkum nikterak úspěšný. Po neúspěšném průzkumu ložisek ropy na území Etiopie ukončila společnost Sinclair Company v roce 1957 kontrakt s etiopskou vládou a přesunula těžiště svých aktivit do Somalilandu a bývalého Italského Somálska.¹⁸⁸

185 Tamtéž, s. 7. Zdá se, že možnosti těžby ropy, pokud nějaké jsou, se nachází na periferii císařství: v Eritreji na jedné straně, v Somalilandu a v bývalém Italském Somálsku na straně druhé. Problém těžby ropy je proto úzce spjat s politickou budoucností těchto území, což těžbařské společnosti nemohou ignorovat. (Překlad Jan Dvořáček)

186 Tamtéž, s. 5.

187 AMZV, Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54, k. 1. Hospodářská zpráva o Habeši, sign. 52520/II-45, č. j. 7376/45. Jaroslav Šejnoha, Káhira, 10. 9. 1945, s. 3.

188 CADN, Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 32. Résiliation du contrat de la SINCLAIR-AGIP. Jean Sauvagnargues, Ambassadeur de France en Éthiopie au Ministre des Affaires étrangères, n° 220/AL. Addis Abeba, le 11 mars 1957, s. 1.

6.3. Vztahy s Egyptem

Po nástupu G. A. Násira se zvýšilo napětí ve vzájemných vztazích mezi Etiopií a Egyptem. Stanovisko etiopské vlády ke znárodnění suezského průplavu v roce 1956 bylo odrazem vztahů mezi Etiopií a Egyptem, které byly tradičně napjaté zejména s ohledem na dlouhodobě nevyřešené spory obou zemí ohledně celého povodí Nilu.¹⁸⁹ Během jednání o poválečném uspořádání, které probíhalo po několikaměsíční vojenské kampani Angličanů, Francouzů a Izraelců proti Egyptu se etiopská delegace nepřiklonila ani na stranu Egypta, ani na stranu výše zmíněné koalice, nýbrž zastávala neutrální postoj a podporovala v tomto ohledu strategii USA i s ohledem na připravovaná jednání o poskytnutí amerického dlouhodobého úvěru.

Na tomto místě je třeba vyzdvihnout roli Egypta na konferenci v Bandungu, která se konala v dubnu 1955. Na konferenci byly definovány základní pilíře, na nichž se později konstituovalo Hnutí nezúčastněných států. Egyptská delegace v čele s prezidentem Násirem přikládala této konferenci velký politický význam. Jednalo se o první významné setkání zástupců Afriky a Asie bez účasti západních mocností. Násir byl vedle Nehrua a Čou En-laje vedoucím státníkem na konferenci.¹⁹⁰ Etiopská delegace, kterou vedl velvyslanec v USA Ato Yilma Deressa, se zúčastnila přímo všech klíčových jednání i za přítomnosti amerického poradce na etiopském ministerstvu zahraničních věcí Spencera.¹⁹¹

I s ohledem na tuto skutečnost se očekávalo, že se obě země zúčastní dialogu, který nastartuje uspořádání vzájemných vztahů. V tomto smyslu bylo také z etiopské strany přijato pozvání na státní návštěvu, během níž mělo dojít mezi císařem Haile Selassiem a prezidentem Násirem k urovnání letitých sporů. K návštěvě mělo dojít v únoru 1957, ale císař nakonec do Egypta vyslal svého pobočníka generála Makonnena Deneke s osobním poselstvím prezidentu Násirovi. V něm žádal odklad státní návštěvy o několik týdnů z důvodu vážného onemocnění císařovny. Dobové zprávy československého vyslanectví v Addis Abebě naznačují, že se mohlo jednat o taktický manévr s cílem vyčkat na uklidnění mezinárodní situace v otázce Suezského průplavu.¹⁹²

189 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. ŘPZ č. 3 za IV. čtvrtletí 1956, č. j. 101.046/57–AO, Dokoupil, Addis Abeba, 7. ledna 1957, s. 4.

190 AMZV, Politické zprávy, Zprávy ZÚ Káhira 1955–57, k. 1. Mimořádná politická zpráva č. 3 – Účast Egypta na konferenci v Bandungu, č. j. 314/55/T-AK, Káhira, 5. 5. 1955 (Karpíšek).

191 AMZV, Politické zprávy, Zprávy ZÚ Káhira 1955–57, k. 1. Mimořádná politická zpráva č. 1. Ethiopie – politická situace v zemi, sign. MZV 415.040/55-AO/2, č. 16/55útaj/AK, Karpíšek, Addis Abeba, 19. ledna 1955.

192 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. ŘPZ č. 3 za IV. čtvrtletí 1956, č. j. 101.046/57–AO, Dokoupil, Addis Abeba, 7. ledna 1957, s. 6–7.

V listopadu 1956 byl vypovězen egyptský vojenský přidělenec z Etiopie pro podezření z šíření propagandy a poskytování finančních prostředků muslimské komunitě s cílem provádět nábor dobrovolníků pro pomoc Egyptu bez souhlasu etiopské vlády. Dokonce mělo docházet i k vyzbrojování dobrovolníků. Celý tento incident znamenal opětovné ochlazení vzájemných styků mezi Etiopií a Egyptem, protože egyptská strana jednala bez souhlasu etiopské vlády. O celou záležitost se začalo zajímat i sovětské velvyslanectví, které zdůraznilo obavu ze zhoršení vzájemných vztahů. Československá diplomacie zastávala v tomto ohledu pro-egyptský postoj, nicméně nepopírala skutečnost, že docházelo k tajnému náboru etiopských muslimů.¹⁹³ Vzrůstající prestiž egyptského prezidenta Násira a vytvoření SAR (1958) vzbudilo v Etiopii značné obavy z rozmachu arabského nacionalismu, který nalézal hlasitou odezvu u početné muslimské menšiny v Etiopii, ale rovněž v sousedním Somálsku, kde hrozila eskalace etiopsko-somálských sporů v otázce uspořádání vzájemných hranic. Obavy tohoto rázu byly i příčinou etiopské neúčasti na konferenci v Káhiře.¹⁹⁴

Obecně lze charakterizovat vztahy mezi Etiopií a Egyptem v této době jako velmi chladné. Etiopie měla k Egyptu stejně jako k dalším muslimským zemím v oblasti Rudého moře velkou nedůvěru, která vyplývala z obav před sílícím vlivem panarabismu na Blízkém východě. V praktickém politickém životě docházelo k frapantnímu sbližování mezi Egyptem, Saudskou Arábií a Jemenem. Všechny tyto státy byly členy Ligy arabských států. Bezprostředně po zisku nezávislosti v lednu 1956, přibyl do tohoto uskupení arabských států Súdán, s nímž Etiopie sdílela značnou část své západní hranice. V roce 1958 vznikla Sjedinená arabská republika, která sdružovala Egypt a Sýrii. Ačkoliv Sýrie z této unie poměrně záhy vystoupila, představovaly tyto tendence pro Etiopii velké bezpečnostní riziko. Na druhé straně se zase předpokládal brzký zisk nezávislosti Somálska (1960), které proklamovalo snahy o spojení území, kde žilo obyvatelstvo somálského původu, tedy i příhraničních etiopských provincií. Očekávala se exploze somálského nacionalismu, který měl po vyhlášení nezávislosti Somálska postupně sjednotit pět hlavních regionů – Somálsko (bývalé Italské Somálsko), Britské Somálsko (Somaliland), Francouzské Somálsko (Džibuti), etiopskou provincii Ogaden a Northern Frontier District v Keni.¹⁹⁵ Takový scénář by zároveň velmi posílil eritrejské

193 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. MZP č. 7. Vypovězení egyptského vojenského přidělence, č. j. 018.070/56–AO, Dokoupil, Addis–Abeba, 3. prosince 1956.

194 I přes tuto reálnou hrozbu patřila Etiopie mezi první země, které oficiálně uznaly SAR. Na této konferenci byla za sovětské diplomatické podpory vyjádřena podpora projektu Velkého Somálska. Tamtéž, s. 8.

195 CADN, AA, 1935-1973. Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 6. Memorandum du Capitaine de Corvette LABROUSSE. Commandant la Marine en Côte Française des Somalis. Djibouti, le 22 Décembre 1956, s. 1.

separatistické tendence, které v danou dobu významně nabourávaly křehký federativní svazek s Etiopií. Současně byla velmi důležitá politická situace v samotném Džibuti, jehož geografická poloha byla strategicky vklíněna mezi Somálsko a Eritreu. Na udržení stability v Džibuti měli zájem především Francouzi, ale rovněž Američané, kteří pozorně vnímali sílící hrozbu panarabismu a pansomalismu v regionu severovýchodní a východní Afriky, stejně jako na celém Blízkém východě.¹⁹⁶ Tuto strategii podporovala i výše zmíněná Liga arabských států.

6.4. Etiopie a Francie: utužování vztahů jako prevence proti pansomalismu

Nastalá situace vytvořila podmínky, za kterých došlo ke sbližování Etiopie s Francií, přičemž každá z těchto dvou zemí sledovala své vlastní cíle. Obecně se počítalo s tím, že jakmile Francouzi opustí Džibuti, povedou pansomálské tendence k vytvoření tzv. Velkého Somálska. V praxi by to znamenalo, že Etiopie by byla prakticky ze všech stran obklopena zeměmi a regiony s převahou somálského obyvatelstva.¹⁹⁷ Francouzská přítomnost v Džibuti tedy měla být pro Etiopii zárukou bezpečnosti a stability v oblasti Afrického rohu. Francouzi na druhou stranu využívali železniční dopravní tepnu Addis Abeba – Džibuti, která jim zaručovala transport zboží z etiopského vnitrozemí do přístavu v Rudém moři. Zatímco etiopský postoj byl tedy primárně motivován politickými a bezpečnostními potřebami státu, francouzský postoj určovaly především potřeby ekonomické.

Pilířem francouzských ekonomických zájmů byl přístav Džibuti. O strategickém významu Džibuti vypovídá i skutečnost, že ze všech francouzských kolonií získal tento stát nezávislost až v roce 1977. Džibuti tak bylo poslední francouzskou kolonií v subsaharské Africe.¹⁹⁸ V Džibuti žila rovněž velmi početná somálská menšina, kterou pansomálské hnutí zahrnovalo do svých plánů na vytvoření Velkého Somálska. Největší obavy vzbuzovaly tyto tendence u etiopské vlády na konci padesátých let, kdy se schylovalo k dlouho očekávanému Roku Afriky (1960), který představoval vyvrcholení emancipačních snah a zisk nezávislosti pro sedmnáct států subsaharské Afriky.

196 CADN, AA, 1935-1973. Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 6. Mamorandum [Bourgoin], le 31 Janvier 1958.

197 Týkalo se to i keňské provincie Northern Western District, která hraničila na východě se Somálskem a na severu s Etiopií. Tato provincie byla obydlena takřka výlučně etnickými Somálci.

198 DVOŘÁČEK, J. - ZÁHOŘÍK, J. Opožděná nezávislost Džibutska: Strategické postavení francouzské kolonie v Africe, cca 1917-1977. In *Historica Olomucensia* 48 - 2015, s. 111-122.

Sjednocení Somálska a jeho nezávislost byly ostře sledovány etiopskou vládou, která začala prostřednictvím politických a ekonomických vyjednávání vytvářet obrannou strategii jako opatření proti eventuálním snahám o integraci Ogadenu a dalších příhraničních oblastí do Velkého Somálska. Velmi signifikantní bylo v tomto ohledu sbližování s Francií, které se odehrávalo na ekonomické bázi, nicméně v pozadí stály jasné politické cíle.

Příkladem utužování vztahů mezi Francií a Etiopií bylo uzavření smlouvy o provozování železnice Addis Abeba – Džibuti, kterou začali budovat Francouzi na přelomu 19. a 20. století. Jak již bylo zmíněno na jiném místě této práce, tento železniční koridor představoval páteř etiopské ekonomiky, protože veškeré exportované zboží směřovalo po této železnici do Francouzi ovládaného přístavu Džibuti. Mezi Francií a Etiopií existovala vždy dohoda o vzájemné spolupráci, která definovala práva a povinnosti obou zúčastněných stran při provozování železnice, nicméně Francouzi měli po celou dobu dominantní roli a byli to oni, kdo určoval pravidla. Smlouva z roku 1959 znamenala jednoznačný průlom v organizaci a správě této železnice. Obě strany dospěly v duchu naplňování politických potřeb k zajímavému kompromisu. Článek 11 této smlouvy garantoval Etiopii volné užívání přístavu Džibuti. Týkalo se to jak pohybu cestujících, tak pohybu zboží, které bylo osvobozeno od platby cla či různých daní. V zásadě se na etiopské zboží v přístavu Džibuti vztahovaly stejné výhody jako na zboží francouzské. Akcie společnosti byly rozděleny rovným dílem mezi Etiopii a Francii.¹⁹⁹

„Le Gouvernement français garantit l'utilisation du port de Djibouti par l'Ethiopie en temps de paix comme en temps de guerre. Aucune mesure de restriction ne pourra être prise par le gouvernement français ou les autorités de la Côte française des Somalis à l'égard des passagers et des marchandise transitant par la Côte française des Somalis à destination ou en provenance de l'Ethiopie.“²⁰⁰

Ještě před uzavřením této dohody mělo dojít k jednání v Egyptě s cílem zlepšení vzájemných vztahů. Francouzská diplomacie zároveň předpokládala, že Etiopie zkusí vyjednávat s Mogadišem ještě před vyhlášením nezávislého Somálska, aby se tak vyhnula

199 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 35. L'accord franco-éthiopien et l'orientation de la politique éthiopienne, 344 AL. Addis Abeba, le 12 mai 1959 (Ambassadeur Sauvagnargues). Francouzská vláda garantuje Etiopii používání přístavu Džibuti v době míru i v době války. Francouzská vláda nebo orgány Francouzské Somálska nemohou přijmout žádná omezující opatření, pokud jde o cestující a zboží při tranzitu z Džibuti do Etiopie a nazpět. (překlad Jan Dvořáček) 200 Tamtéž.

případnému veřejnému prohlášení o nutnosti setrvání Džibuti ve svazku s Francií, čímž by jednoznačně porušila principy bandungské konference.²⁰¹

Rovněž na francouzské straně převládaly obavy z emancipačních tendencí, které byly v Džibuti velmi silné, ačkoliv v zemi bylo v roce 1958 uspořádáno referendum, ve kterém se obyvatelstvo vyslovilo pro setrvání ve svazku s Francií. I navzdory výsledku hlasování došlo v Džibuti k mnoha demonstracím a protestům proti nové francouzské ústavě. Násilné potlačení protestů francouzskou policií proniklo i na stránky etiopského tisku. Otištění těchto článků v etiopských novinách vzbudily pozornost francouzské diplomacie, která na ně reagovala velmi kriticky, zejména s ohledem na probíhající jednání, které mělo za cíl politické sblížení obou zemí. Francouzský velvyslanec v Addis Abebě Jean Sauvagnargues vzhlížel k vzájemné spolupráci s velkou nedůvěrou a poukazoval přitom na ambivalenci postojů Addis Abeby ve vztahu k zachování statusu quo v Džibuti. Ve své zprávě dokonce vyjádřil nepochopení nad publikováním takových článků v tisku, který měl být pod kontrolou Addis Abeby, čímž jednoznačně poukazoval na existenci cenzury etiopských médií.

„Qu'en tel article ait pu être publié dans la presse contrôlée d'Addis Abéba montre assez d'ambivalence de la politique éthiopienne . On souhaite le maintien de la présence française à Djibouti qui constitue pour l'Ethiopie une garantie essentielle contre l'expansionnisme somali, mais on ne veut pas se priver pour autant de la possibilité de sacrifier à la démagogie pro-somalie.“²⁰²

Francie si díky svému strategickému rudomořskému přístavu Džibuti, který přinášel do státní kasy významné prostředky, potřebovala zajistit stabilitu nejenom na území samotného teritoria, ale zároveň v celém regionu Afrického rohu. Dříve, než přistoupila k výše zmíněné dohodě s Etiopií o provozování železnice a majetkovém podílu ve společnosti, která tuto dráhu provozovala, snažila se prostřednictvím svých diplomatických kruhů navázat spolupráci s USA. Tím by si zajistila silnějšího partnera, který měl navíc vliv na rozhodujících místech v etiopské státní správě. Francouzi se bránili etiopským plánům na modernizaci a výstavbu konkurenčního přístavu Assab na eritrejském pobřeží. Eritrea byla od roku 1952 přidružena k Etiopii ve formě federace, čímž Etiopské císařství získalo dlouho očekávaný přímý přístup k Rudému moři. Tato skutečnost velmi znepokojovala Francouze, kteří se snažili

201 Tamtéž, s. 4.

202 Tamtéž, s. 5. To, že mohl takový článek vyjít v tisku kontrolovaném Addis Abebou, ukazuje na dost protichůdnou etiopskou politiku. Na jednu stranu si přejí francouzskou přítomnost v Džibuti, což pro ně představuje základní garanci proti somálskému expansionismu, ale nechťejí se zbavit možnosti obětovat se pro prosomálskou demagogii. (překlad autora)

přimět Američany, aby nepodporovali výstavbu přístavu Assab z důvodu hrozícího oslabení pozice francouzského přístavu Džibuti, jakožto nejdůležitější námořní enklávy v Rudém moři. V květnu 1954 se ve Washingtonu uskutečnily rozhovory mezi představiteli francouzského ministerstva zahraničních věcí a amerického *State Department* a zpravodajských služeb. Předmětem jednání bylo řešení otázek spjatých s rozdělením vlivu v subsaharské Africe. Jedním ze zásadních témat byla i plánovaná výstavba přístavu Assab. Poválečný vstup USA do geopolitického prostoru Afrického rohu byl nový důležitý faktor, který zásadním způsobem začal ovlivňovat strategii Francouzů. Francouzi se nadále snažili udržet Džibuti pod svojí kontrolou, i když si uvědomovali rizika, která přinášela proklamovaná nezávislost afrických států. Posílení pozice Džibuti pod francouzskou kontrolou prezentovali Američanům jako naprosto zásadní pro fungování etiopské ekonomiky, a zároveň vyzdvihovali geografické postavení přístavu jako strategické a politické základny v celém regionu. Francouzští politici výslovně apelovali na USA, aby neposkytovali Etiopii finanční prostředky k výstavbě přístavu Assab. USA měly uplatnit svůj vliv na některých důležitých vládních místech v Etiopii a prosazovat co nejrychlejší modernizaci silniční sítě mezi Addis Abebou a Džibuti, aby se tak maximálně zefektivnil tranzit zboží. Francouzi dokonce nabízeli Američanům spoluúčast na provozování železnice Džibuti-Addis Abeba včetně částečného podílu akcií a místa ve správní radě. Jednalo se prakticky o stejné podmínky, jaké nabídli o pět let později Etiopii.²⁰³

6.5. Eritrejská otázka

Eritrea je od roku 1993 nezávislým státem. Země má strategickou polohu na břehu Rudého moře a sousedí se Súdánem, Etiopií a Džibutskem. V roce 1890 byla oficiálně vyhlášena italskou kolonií. Kromě rudomořských přístavů si Italové od nové kolonie slibovali také zdroj levné pracovní síly a místních zemědělských produktů. Postupem let se však ukázalo, že výdaje na správu této kolonie převyšovaly její zisky.

Eritrea posloužila v roce 1935 jako předpolí pro Mussoliniho invazi do Etiopie. Po jejím dobytí v roce 1936 se Eritrea stala součástí Italské východní Afriky. Italská nadvláda nad Etiopií a Eritreou skončila v roce 1941, kdy byly obě země dobyty britskou armádou. V Etiopii, kde bylo restaurováno císařství, si Britové zajistili velký

203 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 30. Summary of Conversations Held May 13-15, 1954, in Washington between Officials of the French Foreign Office and the United States Department of State on Matters of Mutual Interest in Africa South of the Sahara, s. 1-2.

vliv na některých důležitých ministerstvech. Nad Eritreou získali dočasnou kontrolu, kterou ukončilo až rozhodnutí OSN necelých deset let po osvobození.

Otázka budoucnosti Eritreje se začala intenzivně projednávat v roce 1950. Jedním z důležitých aktérů těchto debat byla Etiopie, která historicky prahla po přístupu k rudomořskému pobřeží. Československé vyslanectví v Káhiře referovalo v této souvislosti zejména o diplomatických sporech mezi Egyptem a Etiopií. Egypt přislíbil podporu etiopským nárokům na Eritreu u vyšetřovací komise OSN výměnou za etiopskou podporu v otázce jednoty a samostatnosti Libye. Nabízelo se hned několik řešení této otázky. Britové se přikláněli k variantě rozdělení Eritreje na dvě části. Muslimská část měla připadnout Súdánu a křesťanská část s přístavem Assab Etiopii. Druhou možností byla omezená autonomie pod svěřeneckou kontrolou několika zainteresovaných stran. Třetí možností bylo připojení k Etiopii jako autonomního celku.²⁰⁴

V roce 1952 došlo k federativnímu přiřazení Eritreje k Etiopii. Eritrea měla v rámci federativního uspořádání jen omezenou autonomii, která umožňovala správu vnitřních záležitostí – organizace policie, samospráva a výběr daní. Na druhou stranu Etiopie kontrolovala zahraniční politiku a zahraniční obchod, finance, armádu a dopravu. Eritrea byla po předchozích několika dekadách pod italskou a britskou správou na daleko vyšším stupni hospodářského rozvoje. Životní úroveň v eritrejských městech byla ve srovnání s Etiopií daleko vyšší. Životní úroveň v Eritrei se začala zhoršovat po zavedení federace, a především pak po roce 1962, kdy byla federace formálně zrušena a Eritrea byla přiřazená k Etiopii. Výše uvedené skutečnosti posilovaly eritrejské separatistické snahy, které byly reprezentovány především Eritrejskou osvobozenou frontou (ELF- Eritrean Liberation Front), která se svého času těšila z podpory některých arabských zemí, ale také Československa.

Oddoby vzniku federativního uspořádání Eritreou, byla etiopská vláda mimořádně zainteresována na výstavbě eritrejského přístavu Assab. Jednalo se o výhodně položený přístav, který měl do budoucna hrát dominantní roli ve sféře etiopského národního hospodářství. Etiopii by tak eliminovala vysoké přepravní poplatky ve francouzském přístavu Džibuti, a také nákladnou dopravu po železnici z Addis Abeby po Džibuti. Výstavba Assabu měla být zároveň důležitým krokem pro vybudování etiopské námořní flotily. Všechny plány na výstavbu tohoto strategického přístavu narážely na problém financování, protože etiopská vláda neměla pro tak ohromnou investici prostředky ani technické zázemí, které by umožňovalo náročné konstrukční práce. Z tohoto důvodu probíhala v polovině padesátých let intenzivní diskuse o angažování

204 AMZV, Politické zprávy, Zprávy ZÚ Káhira 1945-54, k. 1. Zvláštní politická zpráva č. 3 (tajné), č. 128/dův/50, Káhira, 26. dubna 1950 (ref. Hellmuth).

některého ze západních investorů. Francie, pro kterou by to znamenalo hospodářskou likvidaci přístavu Džibuti, nepřipadala v úvahu. Původní analýzy několika západních států zainteresovaných v tomto projektu předpokládaly, že míra financí vysoko přesáhne 100 mil USD. Všichni potencionální investoři si uvědomovali, že tato cena daleko přesahovala platební možnosti etiopského státního rozpočtu, a to i v případě poskytnutí dlouhodobých úvěrů.²⁰⁵

6.6. Výstavba přístavu Assab a role Jugoslávie

Assab byl toho času malým přístavem, kde nebyla prakticky žádná přístavní zařízení a nemohly zde přistávat lodě s větší tonáží. Druhý eritrejský přístav Massawa, vybudovaný Italy při přípravě invaze do Etiopie, byl sice větší a disponoval přístavním zařízením,²⁰⁶ nicméně neměl příznivou polohu z hlediska dopravního spojení se zemědělskými oblastmi Etiopie. Z Assabu byla do Addis Abeby vybudována silnice, po níž jezdila frekventovaná kamionová doprava, která byla výrazně levnější než doprava po železnici. Vybudování přístavu Assab se tak stalo stěžejním bodem rozvoje etiopské ekonomiky pro celé období padesátých let. Primárně mělo vést k posílení ekonomiky země formou usnadnění dovozu i vývozu zboží. Tato skutečnost se měla příznivě promítnout na cenách zboží na vnitřním etiopském trhu.²⁰⁷

Mezinárodní banka nejevila ochotu se v celé věci angažovat, protože již investovala značné množství peněz při stavbě komunikací a měla odůvodněnou obavu z nedostatečné míry garancí ze strany etiopské vlády.²⁰⁸ Do hry začala vstupovat postupně Jugoslávie, která byla v první polovině padesátých let společně s Československem nejaktivnějším ze všech socialistických států v oblasti rozvoje vzájemných hospodářských styků s Etiopií.

Počátky spolupráce mezi Jugoslávií a Etiopií sahají do roku 1953, kdy došlo k podpisu obchodní smlouvy a smlouvy o hospodářské spolupráci, která Jugoslávčům mimo jiné zaručovala koncesi na těžbu a zpracování dřeva v provincii Jimma na dobu deseti let. Jugoslávský dřevařský podnik Jugodrho měl v počátcích obstarávat téměř polovinu produkce stavebního dřeva v Etiopii. Nicméně podle zpráv československého

205 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. MPZ č. 2. Výstavba přístavu Assab, č. 106.879/57–AO, vyslanec Vrla, Addis Abeba, 15. února 1957, s. 1–2.

206 V přístavu Massawa mohlo kotvit současně až 7 velkých lodí.

207 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. MHZ č. 4 – vývoj Jugoslávko-etiopských hospodářských vztahů, č. 136.613/57–AO/II, Vrla, Addis Abeba, 5. listopadu 1957, s. 6.

208 Tamtéž.

vyslanectví v Addis Abebě zbrzdila Jugodrho malá poptávka a nedostatek dopravních prostředků.²⁰⁹

Československá diplomacie sledovala pozorně od poloviny padesátých let jugoslávské aktivity v Etiopii. Československo a Jugoslávie byly v danou dobu nejaktivnější ze všech zemí východního bloku. Jugoslávský nástup byl dynamičtější, ale Československo mělo zase dlouhodobou tradici vzájemné výměny zboží s Etiopií, a mohlo tudíž těžit z bohatších zkušeností. Obě tyto země si v některých odvětvích silně konkurovaly. Československá ambasáda hodnotila negativně otevření jugoslávského obchodního domu v Addis Abebě a dalších filiálek v Jimmě a Asmaře, protože nepovažovala tuto formu podnikání za cestu k rozvoji vzájemné výměny zboží.²¹⁰

K utužení jugoslávsko-etiofských vztahů došlo v roce 1954, kdy císař Haile Selassie oficiálně navštívil Bělehrad. Nedlouho po této návštěvě bylo v Addis Abebě založeno jugoslávské vyslanectví. V roce 1955 oplatil tuto návštěvu jugoslávský prezident Tito, který při této příležitosti obdaroval etiopského císaře luxusní plachetnicí.²¹¹

V roce 1956 předal nový jugoslávský velvyslanec pověřovací listiny císaři. Při této příležitosti byl etiopským vládním představitelům předán návrh na výstavbu přístavu Assab. Ve stejné době se Jugoslávci osvědčili na Blízkém východě stavbou syrského přístavu Latakia, kde v danou dobu probíhaly dokončovací práce. Uvažovalo se tedy o tom, že by bylo vhodné využít této příležitosti a přesunout potřebné zařízení a technický personál ze Sýrie do Etiopie. Ke stavbě takového přístavu bylo zároveň třeba nutných přístavních zařízení, které však Jugoslávci nevyráběli, a proto se (slovy jugoslávského velvyslance) nabízela možnost získat toto zařízení za výhodných platebních podmínek v ČSR. Výstavba přístavu Assab byla pro Jugoslávce jedinečnou příležitostí ke kompenzaci ztrát vzniklých dosavadním, krátkodobým působením podniku Jugodrho v Etiopii.²¹²

209 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. Ethiopie – řádná politická zpráva (dále ŘPZ) č. 1/1955 za IV. a V. 1955, sign. 418.347/55-AO-2, č. j. 84/55/T, *chargé d'affaires* a. i. Pravda, Addis-Abeba, 8. června 1955.

210 Tamtéž.

211 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. Mimořádná politická zpráva (dále MPZ) č. 1/56. Vývoj ethiopsko-jugoslávských styků a cesta presidenta Tita do Ethiopie, č. j. 090J6/56-AO, č. 5/56-T, *chargé d'affaires* Dokoupil, Addis-Abeba, 14. ledna 1956.

212 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. Mimořádná hospodářská zpráva (dále MHZ) č. 2. Účast Jugoslávců na výstavbě přístavu Assab, č. 018.077/56-AO, Dokoupil, Addis Abeba, 10. prosince 1956, s. 3.

Smlouva o moderní výstavbě a vybavení přístavu Assab byla uzavřena mezi etiopskou vládou a jugoslávským podnikem Pomgrad v říjnu 1957. Odhadovaná doba výstavby byla čtyři roky. Praktické využití přístavu mělo umožnit odbavení 500 000t zboží ročně. Paralelně s výstavbou přístavu byla budována silnice z Assabu do Addis Abeby, k jejímuž dokončení došlo v první polovině 70. let. Tato dopravní tepna představovala kritickou hrozbu pro exploataci přístavu Džibuti, který těžil výhradně z železničního dopravního spojení s Addis Abebou. Navíc železniční doprava byla mnohem nákladnější. Z toho důvodu začali Francouzi v polovině šedesátých let uvažovat o přímém silničním spojení mezi Džibuti a Addis Abebou, přičemž tato silnice měla být prakticky paralelní se železniční tratí.²¹³ Dodnes se naprostá většina etiopského vývozu uskutečňuje po moři. Zhruba 90% etiopských exportních a importních aktivit směřuje přes přístav Džibuti. Celé území Eritree včetně přístavů bylo velmi výrazně zasaženo etiopsko-eritrejskou válkou, která trvala v letech 1998-2000. Přístavy Assab a Massawa nejsou pro velkou námořní přepravu prakticky provozuschopné. Etiopie je tak nucena využívat přístavů v sousedních zemích (Džibuti, Keňa, Súdán, příležitostně i Somálsko). Doprava do těchto přístavů je však velmi nákladná a vzhledem k omezeným odbavovacím kapacitám mnoha přístavů i neefektivní.

Předpokládaný celkový náklad na výstavbu přístavu Assab činil 10 mil USD, přičemž jugoslávská strana pokryla polovinu ceny vládním úvěrem na dobu deseti let. Etiopie zahájila tímto úvěrem sérii dlouhodobých půjček se státy východního bloku, pro které byla charakteristická nízká úroková sazba. Nejnižší úrokové sazby nabízel Sovětský svaz, následován právě Jugoslávií a Československem. Úvěrová politika států východního bloku vzbuzovala pozornost západních mocností, které rovněž poskytovaly Etiopii půjčky, ale s vyšším úrokem a kratší splatností. Čerpání západních úvěrů bylo v porovnání s těmi socialistickými mnohem intenzivnější.

„Enfin l'Europe de l'Est a consenti un ensemble de crédits dont les durées sont comparables à celles de notre moyen termes prolongés (6-13 ans) mais dont les taux d'intérêt sont beaucoup plus avantageux (3% Tchecoslovaquie et Yougoslavie, 2,5% URSS). Ces crédits atteignent au total 329 millions de \$ Eth., soit 44% du total, mais leur coefficient d'utilisation est le plus faible.“²¹⁴

213 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 61. Ambassade de France en Éthiopie. La liaison routière Djibouti – Éthiopie, le 16 octobre 1972, s. 1-2.

214 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 60. Ambassade de France en Éthiopie. Comparaison des conditions de crédit offertes à l'Éthiopie. „Východní Evropa poskytla soubor úvěrů, jejichž splatnost je srovnatelná s našimi střednědobými úvěry, ale s mnohem výhodnějšími úrokovými sazbami (3% Československo a Jugoslávie; 2% Sovětský svaz). Výše těchto úvěrů je 329 milionů

V roce 1965 dosahovala výše etiopských pohledávek 245 milionů etiopských dolarů.²¹⁵ Mezi největšími věřiteli figurovaly Spojené státy americké (106 mil.), Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (83 mil.), Jugoslávie (20 mil.), Sovětský svaz (17 mil.), NSR (6,2 mil.) a Československo (2,6 mil.).²¹⁶ Jugoslávský úvěr narostl nejenom kvůli výstavbě přístavu Assab, ale také z důvodu dalších větších stavebních realizací, mezi nimiž vynikala velká cementárna, která byla vybudována v roce 1965 v hlavním městě. Stavba cementárny byla financována z dlouhodobého úvěru, který poskytla jugoslávská vláda (16,5 mil. etiopských dolarů). Kapacita této cementárny byla 70 000 tun ročně. V zemi se nacházela ještě jedna cementárna u Dire Dawy na železničním spojení s přístavem. Tato nejstarší etiopská cementárna měla kapacitu 40 000 tun ročně. Nicméně na začátku 70. let byla poptávka po cementu v Etiopii velká a pouhé dvě cementárny nestačily. Francouzi tedy po konzultacích s etiopskou vládou vypracovali projekt na výstavbu velké cementárny s kapacitou 200 000 tun ročně ve vzdálenosti 80 km od Addis Abeby.²¹⁷

6.7. SSSR a Etiopie: ropná rafinerie v Assabu

Dne 3. června 1960 odlétal z etiopského města Debre Zeit čtyřmotorový sovětský vládní letoun Iljušin 18. Šestičlennou vládní delegaci čekal dlouhý let do Moskvy s mezipřistáním v Káhiře. Tato delegace vedla v Etiopii několikadenní jednání s etiopskými vládními představiteli. Výsledkem vzájemných rozhovorů bylo uzavření Protokolu o technické spolupráci mezi oběma zeměmi. Ústředním investičním celkem, který byl na základě výše zmíněného protokolu, byla výstavba ropné rafinerie v eritrejském přístavním městě Assab.²¹⁸

Smlouva o výstavbě rafinerie Assab byla uzavřena mezi sovětskou a etiopskou vládou v roce 1961. Investice byla zkalkulována na třicet milionů etiopských dolarů. Finanční prostředky na její výstavbu byly poskytnuty z dlouhodobého úvěru, který sovětská strana Etiopii poskytla v roce 1959. Úvěr byl uzavřen na dobu 20 let etiopských dolarů, což činí 44% z celkové výše úvěrů, nicméně koeficient jejich využití je nejnižší.“ (překlad Jan Dvořáček)

215 Měna se oficiálně nazývala etiopský birr, ale na všech bankovkách se psalo etiopský dolar.

216 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 60. Ambassade de France en Éthiopie. L'Éthiopie – Généralités. V – Dette extérieure au 31.12.1965. (dokument je bez uvedení data)

217 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 61. Ambassade de France en Éthiopie. Projet de cimenterie 200.000 tonnes/an Derba. Addis Abeba, le 16 octobre 1972, s. 1-2.

218 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 11 et 11bis. Le Ministre de Commerce de l'URSS déclare: l'Éthiopie peut utiliser le crédit de 400 millions de roubles comme bon lui semble. In *L'Éthiopie d'Aujourd'hui*, 8ème année, n° 26, le 4 juin 1960, s. 1.

s úrokovou sazbou 2,5 %, což bylo u půjček poskytovaných zeměmi východního bloku běžnou praxí. Ropná rafinerie v Assabu představovala nejdůležitější investiční celek, realizovaný sovětskou stranou v rámci smlouvy o technické spolupráci, která byla uzavřena při císařově návštěvě Moskvy v roce 1959. Celková výše úvěru, který SSSR Etiopii poskytl, dosahovala 100 milionů USD.²¹⁹

V první polovině 60. let byla roční spotřeba ropy v Etiopii necelých 200 000 tun. Předpokládalo se tedy, že Sověti budou zbylých 300 000 tun exportovat do zahraničí, zejména do Somálska a do Jemenu. Rafinerie měla přispět k dynamickému rozmachu celého přístavu a ukončit tak monopol Džibuti a ománského přístavu Aden, který byl pod kontrolou Britů. VB a USA vnímaly výstavbu sovětské rafinerie na břehu Rudého moře jako velkou hrozbu pro své politické a ekonomické zájmy v regionu. Ze sovětského pohledu byla výstavba rafinerie v Assabu tehdy druhým největším ekonomickým úspěchem hned po výstavbě Asuánské přehradě na Nilu.²²⁰

Assab byl skutečně pro západní mocnosti, které uplatňovaly svůj vliv v Etiopii, velkou hrozbou. Modernizace přístavu byla realizována Jugoslávci a poté byla výstavba rafinerie svěřena SSSR. Situace v regionu se začala pozvolna měnit. Rafinerie byla přímým ohrožením pro monopolní postavení Francouzů a Britů, které si rozvoj ekonomiky v regionu zajišťovali kontrolou strategických námořních cest (přístavy Džibuty a Aden). Západní mocnosti ztratily ve sledovaném období kontrolu také na jemenským přístavem Hodejda. Kritickou situaci západu umocnilo rovněž vyhlášení nezávislosti Somálska v roce 1960, čímž se otevírala další cesta pro pronikání sovětského vlivu v regionu Afrického rohu. Všechny tyto faktory sledovala s velkým znepokojením francouzská diplomacie. Pronikání SSSR do celé oblasti mělo kromě politických aspektů především silné ekonomické konsekvence, protože se jednalo o dodávky a distribuci ropy ve strategické oblasti Rudého moře. Sověti hledali podle Francouzů cestu k prolomení embarga na ruské ropné produkty, které uvalily západní mocnosti.

„Et cependant il est évident que les produits du Golfe Persique parviendraient à Assab à un prix inférieur à ceux de la Mer Noire grevés des frais de transit par le canal de Suez. Mais l'occasion paraît trop belle pour l'URSS de rompre l'embargo mis par

219 Tamtéž.

220 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 11 et 11bis. Construction d'une raffinerie soviétique à Assab, n° 553/DAM. Gontran de Juniac, Ambassadeur de France à Addis Abeba au Ministre des Affaires étrangères. Addis Abeba, le 4 décembre 1961, s. 1-6.

l'Occident sur ses produits pétroliers , quitte à devoir recourir à des prix de dumping, au moins temporairement jusqu' à élimination de la concurrence occidentale. ²²¹

Dodávky pro rafinerii a následná distribuce ropných výrobků měla mít pro Sověty daleko větší význam, než výstavba rafinerie.

„Les Russes auraient d'ailleurs reconnu que l'approvisionnement de la raffinerie en pétrole brut soviétique par leurs tankers et la distribution des produits raffinés présentaient pour eux un plus grand intérêt que la construction de la raffinerie elle même, bien que le matériel et tous les techniciens doivent être fournis par l'URSS. ²²²

Ropná rafinerie v Assabu zahájila provoz v roce 1967. Byla to největší ropná rafinerie v zemi. Kapacita rafinerie byla 500 000 tun ročně. Podle statistik byla roční spotřeba ropy v Etiopii v danou dobu kolem 350 000 tun. Nicméně v průběhu dalších pěti let vzrostla poptávka po ropě na dvojnásobek a předpokládal se každoroční nárůst o deset procent. Ačkoliv byla kapacita sovětské rafinerie navýšena až na 650 000 tun ročně, nebyla již v roce 1972 schopna pokrýt roční spotřebu ropy v Etiopii.

Na vzniklou situaci zareagovali Francouzi, kteří přišli s návrhem výstavby velkokapacitní ropné rafinerie v Džibuti. Tento projekt měl přispět k dalšímu upevnění francouzsko-etioipské spolupráce. Francouzům by výstavba velké rafinerie v Džibuti přinesla garanci pro udržení vlivu v tomto teritoriu. Vytvořili by tím bezpočet pracovních míst, velmi výrazně by tím vzrostl provoz v přístavu a také na železnici, která vykazovala ztrátovost. Etiopské vládě nabízeli spoluvlastnictví rafinerie, stejně jako tomu bylo v případě železnice Džibuti – Addis Abeba na konci padesátých let. Francouzský návrh se však nesetkal s kladnou odezvou u etiopské vlády, která sice měla zájem na výstavbě rafinerie, ale chtěla ji mít plně pod kontrolou na vlastním území. Dalším důležitým faktorem, který stál v opozici proti francouzskému návrhu, bylo nepříznivé stanovisko Američanů, kteří usilovali rovněž o výstavbu velké rafinerie na pobřeží Rudého moře.²²³

221 Tamtéž. A přesto je zřejmé, že ropa dovezená do Assabu z Perského zálivu, by byla za nižší ceny než ropa z oblasti Černého moře, jejíž cena by narostla o poplatky za tranzit přes Suezský průplav. Ale pro Sovětský svaz je to výjimečná příležitost k prolomení ropného embarga ze strany západních mocností, i za cenu dočasného zavedení dumpingových cen za účelem odstranění západní konkurence. (překlad Jan Dvořáček)

222 Tamtéž. Rusové ostatně uznali, že dodávky sovětské ropy do rafinerie prostřednictvím jejich tankerů a následná distribuce ropných výrobků je pro ně důležitější než rafinerie samotné, i když museli poskytnout materiál na výstavbu i odborníky. (překlad Jan Dvořáček)

223 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 61. Ambassade de France en Éthiopie. A/S création d'une raffinerie de pétrole franco-éthiopienne à Djibouti. Addis Abeba, le 16 octobre 1972, s. 1-2.

Výstavba ropné rafinerie v Assabu byla vyvrcholením snah SSSR v pronikání do klíčových struktur etiopského hospodářství. Po nástupu Chruščova k moci SSSR postupně měnil a utužoval svoji zahraničně-politickou koncepci ve vztahu k třetímu světu. To, co bylo okolnímu světu prezentováno jako rozvojová pomoc v rámci ideologické koncepce boje proti světovému imperialismu, mělo svoje neoddiskutovatelné politicko-ekonomické pozadí v rámci mocenského soupeření v kontextu studenoválečného konfliktu.

Etiopii začala být ze strany SSSR věnována zvýšená pozornost v roce 1956, kdy došlo k vzájemnému povýšení diplomatických misí z vyslanectví na velvyslanectví. Sovětským velvyslancem byl v této době Boris Karavajev. Iniciativa SSSR v rozvoji vzájemných styků s Etiopií byla z etiopské strany přijímána příznivě, což zčásti odpovídalo pozvolné změně zahraničně-politické orientace Etiopie, která byla doposud pod silným vlivem západních mocností, zejména Velké Británie a Spojených států.²²⁴

V souvislosti s upevňováním styků se SSSR je zmíněn fakt, že v etiopském tisku prakticky utichla protisovětská propaganda. Sovětské velvyslanectví přišlo zároveň s nabídkou etiopskému ministerstvu zahraničních věcí, že všechny zájezdy etiopských delegací do SSSR budou hrazeny sovětskou stranou.²²⁵

Z lidových demokracií mělo největší obraty s Etiopií Československo, které v r. 1956 vyvezlo do Etiopie zboží za 2 mil. etiopských dolarů. Snaha o politickou infiltraci, která byla určována Moskvou, ruku v ruce s posilováním ekonomických aktivit mezi Československem a Etiopií, vedly postupně k etablování stálého diplomatického zastoupení Československa v Addis Abebě. S rostoucím vlivem komunistických zemí v subsaharské Africe, byla existence zastupitelského úřadu přímo na místě nezbytností. Nebylo žádným překvapením, že v rámci společné koncepce rozvíjení styků s rozvojovými zeměmi, vedly kroky prvního československého vyslance se stálým sídlem v Addis Abebě Jaroslava Vrly na sovětskou ambasádu, ačkoliv se to vymykalo obecně platným zvyklostem.

Pro vývoj vzájemných vztahů mezi SSSR a Etiopií byla stejně jako v případě vztahů s Československem určující oficiální státní návštěva císaře Haile Selassie v SSSR, ke které došlo v létě 1959. Při této příležitosti byly prodiskutovány podmínky rozvoje vzájemné spolupráce, kterou měl zaštitit astronomický sovětský úvěr ve výši sto milionů amerických dolarů. Pro půjčky se zhruba desetinovou hodnotou v porovnání

224 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. MPZ č. 5. Povýšení vyslanectví SSSR na velvyslanectví, č. j. 013.612/56 – AO/II, *chargé d'affaires* Dokoupil, AA, 6. června 1956.

225 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. Kulturní zpráva č. 1 za I. pololetí 1956, č. j. 143.204/56, Dokoupil, AA, 30. září 1956, s. 6.

s tou sovětskou si císař vzápětí přijel do Československa a Jugoslávie. Paradoxní na tom bylo, že výše všech tří úvěrů jednoznačně přesahovala investiční kapacity Etiopie v dané době. Ještě v listopadu téhož roku navštívila Etiopii sovětská mise, jejímž hlavním úkolem bylo projednání výstavby ropné rafinerie, což vzbuzovalo velké obavy u tehdejších hlavních dodavatelů ropných produktů do Etiopie - Shell, Standard Vacuum Oil, Caltex (Société Française des Pétroles de Somalie), Agip. Výstavba rafinerie byla hlavním investičním celkem nabízeného úvěru. Odhad nákladů na její výstavbu byl 20 milionů amerických dolarů. Jen na samotné zahájení provozu rafinerie mělo být dodáno ropných výrobků ve výši 6 milionů amerických dolarů.²²⁶

Na konci března 1960 byly v Addis Abebě dojednány podmínky Protokolu o technické spolupráci mezi Etiopií a SSSR. Stěžejním projektem této smlouvy byla dohoda o výstavbě rafinerie v Assabu, která měla zaměstnávat 1000 dělníků.²²⁷ Bylo dohodnuto, že zahájení provozu rafinerie bude v prvních letech kontrolovat sovětský odborný personál, který bude zároveň formovat tamní personál, ať už na základě studijních pobytů v SSSR nebo přímo v Etiopii. Dalším bodem protokolu o technické spolupráci byl geologický výzkum v oblasti jihozápadní Etiopie. Pro tyto účely měla být dodána zařízení na těžbu a zpracování zlaté rudy. Sovětští odborníci měli zahájit výzkum ještě v roce 1960. Financování bylo stejně jako v předchozích případech zajišťováno z prostředků zmiňovaného úvěru.²²⁸

Sověti měli tedy dle výše uvedené dohody přímo participovat na průzkumu nerostného bohatství zejména v Eritreji, kde byl vyšší výskyt ložisek nerostného bohatství (zlato, železná ruda, měď, hnědé uhlí aj.). Zvýšenou aktivitu ruských obchodních atašé zaznamenal francouzský konzul v Asmaře. S ohledem na obchodní aktivity Rusů v souvislosti s expanzí přístavu Assab a výstavbou ropné rafinerie se začal opět diskutovat status Eritreje a možnost pevnějšího přidružení k Etiopii, nežli jak tomu bylo v případě federace. Sovětské straně by nejvíce vyhovovala větší autonomie na eritrejském území, čímž by se snížila kontrola ze strany západních mocností. Federace s Etiopií umožňovala tuto kontrolu prostřednictvím eritrejských samosprávných orgánů, které však podléhaly etiopské vládě.

226 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 11 et 11bis. Objet: Utilisation du prêt soviétique, n° 248. Robert Daftou, Attaché Commercial pour les Pays de la Mer Rouge à Monsieur le Ministre des Finances et des Affaires Économique. Le 29 mars 1960.

227 Tamtéž. Coopération technique soviéto-éthiopienne, n° 184/AL. Gontran de Juniac au Ministre des Affaires étrangères. Addis Abeba, le 3 avril 1960, s. 2.

228 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 11 et 11bis. Objet: Utilisation du prêt soviétique, n° 248. Robert Daftou, Attaché Commercial pour les Pays de la Mer Rouge à Monsieur le Ministre des Finances et des Affaires Économique. Communiqué du 29 mars 1960.

Eritrejské separatistické kruhy s převahou muslimského obyvatelstva očekávaly netrpělivě nové volby do národního shromáždění, po nichž měla posílit právě pozice separatistů. Na tomto místě je třeba říci, že nejméně polovinu populace Etiopie tvořily také muslimové. Politická autonomie Eritreje se tak stala živě diskutovanou otázkou, která svým významem přesáhla nejenom úroveň regionální politiky, ale stávala se postupně součástí velmocenského soupeření v regionu východní Afriky. V neposlední řadě představovaly tyto tendence přímé ohrožení pro existenci americké radiostanice Kagnev na eritrejském pobřeží. V oblasti Rudého moře se začínala tímto vlivem vytvářet jistá nerovnováha, i s ohledem na skutečnost, že Rusové již měli značný vliv díky svým investicím v jemenském přístavu Hodejda a ve městě Taiz.²²⁹

V lednu 1961 byla uzavřena kulturní dohoda mezi Sovětským svazem a Etiopií. Tato zajišťovala mimo jiné několik stipendijních míst pro etiopské studenty v Sovětském svazu. Na stáži v Moskvě měl být i zaměstnanec ministerstva informací, který měl dříve na starosti cenzuru etiopských médií. Za ministra informací Tekle Hawariata se začaly v etiopském tisku publikovat zprávy, které byly převzaty z ruské agentury TASS. Do této doby byly všechny zprávy přebírány z agentury Reuters. Sovětské informační centrum v Addis Abebě pořádalo kurzy ruského jazyka jako přípravu před zahájením stipendijního pobytu pro etiopské stážisty.²³⁰

Na březích jezera Tana v městečku Bahar Dar byl založen sovětský polytechnický institut s kapacitou 1000 studentů. Tento institut byl postaven rovněž z prostředků úvěru a provoz měl rovněž zajišťovat sovětský personál. Nicméně institut byl na izolovaném místě; všechny ostatní důležité školy byly situovány především v hlavním městě, kde byla naprostá převaha západních vyučujících, především z USA.²³¹

Jednou z nejúčinnějších forem propagace sovětského průmyslu bylo pořádání velkých průmyslových výstav, jejichž koncepce byla postavena tak, aby návštěvníka přesvědčila o dokonalosti socialistického zřízení států. Kromě klasické propagace výrobků, byly tyto výstavy i propagandistickou strategií v oblasti šíření komunistické myšlenky. Sověti uspořádali velkou výstavu v Addis Abebě na jaře 1960, tedy ve stejné době, kdy sovětská vládní delegace dojednávala poslední detaily Protokolu o technické

229 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 11 et 11bis. Erythrée: L'accord entre l'Éthiopie et l'URSS et les réactions Érythréennes, n° 39/AL. André Tronc, le Secrétaire des Affaires étrangères, au Ministre des Affaires étrangères. Asmara, le 2 avril 1960, s. 5. Ve zprávě se rovněž uvádí, že USA a VB byly sympatizanty projektu Velkého Somálska a nezávislosti Eritreje.

230 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 11 et 11bis. Pénétration soviétique en Éthiopie, n° 494/AL. Guy de Lestrang, Chargé d'affaires en Éthiopie, au Ministre des Affaires étrangères. Addis Abeba, le 30 octobre 1961, s. 5.

231 Tamtéž.

spolupráci. Jednalo se o první velkou průmyslovou výstavu tohoto typu na africkém kontinentu.²³²

Etiopský tisk o konání výstavy čile referoval. Novináři udělali rozhovory i s některými sovětskými vládními představiteli. Sovětský viceministr zahraničního obchodu Grišin potvrdil, že výstava přispěje k rozvoji a posílení sovětsko-etiopských styků. Zároveň přiznal, že dříve byly hospodářské vztahy omezené, protože se obě země více či méně ignorovaly. Co se týče sovětských výrobků, největší zájem byl o zemědělské stroje a stroje na výstavbu silnic, nářadí, radiopřijímače a televize. Výstava měla prohloubit vzájemnou spolupráci obou zemí. Jedním z cílů sovětské strategie bylo také zefektivnění etiopského zemědělství s důrazem na větší mechanizaci, aby se docílilo většího vývozu etiopských produktů. Sověti měli zájem především na zvýšení vývozu kávy a kůží, v budoucnu chtěli také dovážet olejnatá semena a maso.²³³

7. Československo a koncepce pronikání na africký kontinent

Studená válka byla hybatelem politických změn, které začaly postupně rezonovat v rozvojovém světě. V polovině let padesátých byl nastartován dekolonizační proces, který nacházel svoji odezvu nejprve v Asii a poté v Africe. Sílicí mobilizace třetího světa měla za následek stále intenzivnější setkávání politických představitelů rozvojových zemí především na konferencích afro-asijských států. Nejvýznamnější byla v tomto ohledu konference v indonéském Bandungu (1955), která položila základy hnutí odmítajícího kolonialismus na jedné straně a účast v mocenských blocích v době studené války na straně druhé.

Mobilizace sil v rozvojovém světě časově korespondovala se změnou dosavadní strategie Sovětského svazu v oblasti zahraniční politiky. Sovětská komunistická nomenklatura začala po smrti Stalina stále více akcentovat dění v koloniích a začala postupně přecházet od tradiční ideologické podpory afrických zemí prostřednictvím metropolitních či místních komunistických stran (existovalo jich jen nepatrné množství), k přímé podpoře národněosvobozeneckých hnutí, potažmo přímo nově nezávislých zemí. Tato strategie byla účinným nástrojem pronikání sovětského vlivu, který byl usnadněn probíhajícím ústupem starých koloniálních velmocí. Státy lidově-demokratického zřízení přebíraly v tomto ohledu roli prostředníka materiální pomoci,

232 CADN - Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 11 et 11bis. Le Ministre de Commerce de l'URSS déclare: l'Éthiopie peut utiliser le crédit de 400 millions de roubles comme bon lui semble. In *L'Éthiopie d'Aujourd'hui*, 8ème année, n° 26, le 4 juin 1960, s. 2

233 Tamtéž.

a to zejména tehdy, kdy si Sovětský svaz jednoduše nechtěl zmrazit diplomatické styky s některými západními státy.²³⁴

Podíváme-li se na to, jakou úlohu sehrálo ve strategii pronikání zemí socialistického bloku na africký kontinent komunistické Československo, zjistíme, že se zpočátku nejednalo pouze o jeden ze satelitů, jenž byl v oblasti zahraniční politiky nucen striktně dodržovat pokyny z Moskvy, jak bývá často prezentováno. Archivní výzkum přináší dokonce důkazy o existenci jisté autonomní koncepce československé zahraniční politiky ve vztahu k černému kontinentu až do počátku let šedesátých, kdy začal Sovětský svaz velmi razantně pracovat na posílení politické a ideologické infiltrace velkého počtu nově nezávislých afrických států. Sovětský svaz tímto postupem výrazně omezil vliv především Československa, které mělo mezi sovětskými satelity mimořádné postavení v této oblasti. Je zřejmé, že Moskva v tomto ohledu potřebovala využít bohatých zkušeností svého československého spojence, jenž se začal v Africe významně angažovat již v předválečném období, kdy došlo k vybudování některých

234 Jako příklad můžeme uvést československé dodávky zbraní alžírské Frontě národního osvobození (FLN), export zbrojního materiálu a expertů do nově nezávislých států Guineji (1958) či Mali (1960). SSSR uznal alžírskou politickou platformu boje za nezávislost *Gouvernement Provisoire de la Révolution algérienne* (GPRA) *de iure* až v roce 1960, ačkoliv ČSR poskytovala alžírským revolucionářům materiální podporu již v předchozích letech prostřednictvím zbrojních dodávek pro FLN na lodích Slovenija a Lidice. Viz Archive du Ministère des Affaires Étrangères à la Courneuve (dále: AMAE–Courneuve), série 34 (Europe 1956–1960), sous-série 23 (Tchécoslovaquie), carton 216, dossier 16/1 (politique extérieure: Tchécoslovaquie–Afrique du Nord); AMAE–Courneuve, série 34, sous-série 23, carton 215, dossier 16, Relations avec l'Algérie. Je velmi pravděpodobné, že československé zbraně se v Alžírsku používaly ve větším množství již od roku 1955, kdy byly uzavřeny kontrakty na masivní dodávky zbraní do Násirova Egypta, odkud pak putovaly přes tehdy již nezávislé země Libyi (1951) či Tunisko (březen 1956) do rukou alžírských povstalců. V těchto případech figurovalo Československo jako mediátor materiální pomoci, k jejímuž uskutečnění bylo zapotřebí svolení Moskvy. Problematice vztahů mezi Československem a zeměmi třetího světa s akcentem na dodávky speciálního materiálu se u nás dlouhodobě zabývá ZÍDEK, Petr. *Komunistické Československo a francouzská Afrika, 1954–1965. Československá politika vůči francouzským územím v Africe v době jejich emancipačního úsilí a v prvních letech jejich samostatnosti*. Dizertační práce. Praha: Ústav světových dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2003; TÝŽ. *Československo a francouzská Afrika 1948–1968*. Praha: Libri, 2006; ZÍDEK, P. – SIEBER, K. *Československo a subsaharská Afrika 1948–1968*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007. Stejný autor se tomuto tématu věnuje i v mnohých periodických studiích a článcích, z nichž některé vyšly i v zahraničí: ZÍDEK, P. La Tchécoslovaquie et le Tiers-Monde dans les années 1950–1960. In MAREŠ, Antoine (ed.). *Culture et politique étrangère des démocraties populaires*. Paris: Centre d'études slaves et Institut d'études slaves, 2007; TÝŽ. Vývoz zbraní z Československa do zemí třetího světa v letech 1948–1962. In *Historie a vojenství*, roč. 51, č. 3 (2002), s. 523–567. Některé studie P. Zídka se detailně věnují tématu čs. zbrojních dodávek alžírské Frontě národního osvobození: ZÍDEK, P. L'aide de la Tchécoslovaquie au FLN. In *Les Cahiers d'histoire sociale*, n° 23 (printemps/été 2004), s. 7–45; TÝŽ. Československo a válka v Alžírsku (1954–1962). In *Historie a vojenství*, roč. 52, č. 2 (2003), s. 259–283.

pilířů diplomatického zastoupení, o jejichž obnovu poválečné Československo požádalo.²³⁵

Již na počátku let padesátých udržovalo Československo obchodní vazby jak se všemi nezávislými africkými státy – Libérií, Etiopií, Jihoafrickou unií a Egyptem, tak s mnoha zeměmi, které stále podléhaly koloniální správě. Až do roku 1961 drželo Československo prvenství v počtu konzulárních úřadů na africkém kontinentu v rámci všech zemí socialistického bloku. Československý generální konzulát v Léopoldville v Belgickém Kongu byl v letech 1948–1960 dokonce jediným oficiálním diplomatickým zastoupením socialistických zemí v centrální Africe. Na konci roku 1961 fungovalo v Africe třináct československých zastupitelských úřadů, zatímco těch sovětských bylo dvanáct.²³⁶ Československé konzulární úřady fungovaly v Egyptě, JAU, Kongo-Kinshasa, Etiopii, Guineji, Tunisku, Maroku, Ghaně, Togu, Mali, Libyi, Súdánu a Somálsku. Svoje dominantní postavení začalo Československo ztrácet až po roce 1960, kdy docházelo vlivem vyhlášení nezávislosti mnoha afrických států k navyšování počtu sovětských zastupitelských úřadů.

Ozvěny politických událostí, souvisejících s postupným rozpadem koloniálních soustav evropských velmocí, byly příčinou některých institucionálních proměn v rámci ústředních státních úřadů v Československu. V listopadu 1960 schválilo politbyro návrh na ustavení československo-africké skupiny v rámci československé skupiny Meziparlamentní unie v Národním shromáždění. Zároveň bylo uloženo ministru

235 Geografické rozmístění prvních efektivních čs. zastupitelských úřadů (dále ZÚ) z doby meziválečné dokazuje orientaci nejen na dvě nejsilnější africké ekonomiky (Egypt a Jihoafrickou unii), ale rovněž silnou orientaci na frankofonní země: konzulát v egyptské Alexandrii (činnost 1920–24; 1934–38), vyslanectví v Káhiře (zal. 1923) a konzuláty v závislých územích – Alžírsko (1925–39), Tunisko (1925–28), Jihoafrická unie (1926–39), Maroko (1936–40). Mimoto fungovala celá síť honorárních konzulátů, která byla rozšířena v oblasti subsaharské Afriky: Dakar/Senegal (1927–48), Bulawayo/Jižní Rhodesie (1927–30), Léopoldville/Belgické Kongo (1929–36), Durban/Jihoafrická unie–JAU (1929–39), East London/JAU (1928–39), Johannesburg/JAU (1930–39), Port Elizabeth/JAU (1930–39), Mombasa/Keňa (1937–42). V období 1939–1940 byla prakticky celá síť ZÚ v Africe zrušena. Po r. 1945 začala být zase postupně obnovována, byť v menším rozsahu. O problematice vzniku diplomatického zastoupení na africkém kontinentu podrobně OLŠA, jr., Jaroslav. Českoslovenští diplomaté v černé Africe, 1918–1955: počátky budování sítě československých ZÚ na jih od Sahary. In *Mezinárodní vztahy*, vol. 40, n° 2 (2005), s. 90–105.

236 Na konci roku 1961 fungovalo v Africe třináct čs. zastupitelských úřadů, zatímco těch sovětských bylo dvanáct. In ZÍDEK, P. La Tchecoslovaquie et le Tiers-Monde dans les années 1950–1960. In MAREŠ, Antoine (ed.). *Culture et politique étrangère des démocraties populaires*. Paris: Centre d'études slaves et Institut d'études slaves, 2007, p. 123. Během roku 1962 přibyly další dva ZÚ v Alžírsku a Nigérii. Z afrických států zřídily do konce roku 1961 efektivní úřady v Praze SAR, Guinea, Tunisko, Mali a Ghana. Etiopie a Súdán byly zastoupeny prostřednictvím svých ZÚ v Moskvě.

zahraničních věcí Václavu Davidovi, aby apeloval na československé ZÚ na africkém kontinentu ve smyslu ustavení podobných skupin v parlamentech spřátelených afrických zemí.²³⁷

7.1. Obrysy konkrétní spolupráce s africkými zeměmi

Rostoucí československý zájem o oblast Afriky lze zaznamenat od poloviny padesátých let, kdy se na jednotlivých zasedáních ústředních politických orgánů začaly skloňovat nové priority československé zahraniční politiky.²³⁸ V dané době počala krystalizovat koncepce zahraniční politiky ve vztahu k africkým zemím. S ohledem na postupný rozpad afrických koloniálních držav a perspektivy pozvolného pronikání do nově nezávislých zemí bylo načasování velmi přesné. K razantnímu posunu v této strategii došlo v souvislosti s vyhlášením nezávislosti Guineje (2. října 1958), která jako jediná frankofonní země odmítla v referendu ústavu V. francouzské republiky. Původně zamýšlená mise z podzimu 1958, která měla směřovat do již nezávislých států Ghany, Etiopie, Libérie, Súdánu a Libye s cílem rozšířit vzájemné styky, byla pozměněna. Politbyro rozhodlo o tom, že primární bude návštěva Guiney s cílem navázání oficiálních diplomatických styků. Guinea se tak stala, byť jen na krátkou dobu, jakousi laboratoří pronikání vlivu socialistických zemí do subsaharské Afriky. Guinejská mise z podzimu 1958 je považována za rozhodující faktor v zahraniční politice ČSR směrem k černému kontinentu.²³⁹ Pravdou je, že tato událost odstartovala celou řadu dalších jednání, jejichž výsledkem bylo vydání několika zásadních dokumentů určujících hlavní směry československé africké politiky. Mezi první takové pilíře patřilo usnesení vlády č. 268 ze dne 15. února 1959 s názvem „O rozvoji hospodářských styků ČSR s hospodářsky méně vyvinutými zeměmi“, které bylo následováno stanovením „Zásad vysílání čs. expertů v rámci technické pomoci“, jež mimo jiné zřizovalo Československý národní komitét pro technickou pomoc (činnost zahájena 1. října 1959) a určovalo zásady pro udělování stipendijních míst pro africké studenty. Na konci roku

237 NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Ustavení československo-africké skupiny v Národním shromáždění, 21. listopadu 1960.

238 NA, A ÚV KSČ, fond 02/2 (Politické byro ÚV KSČ), 1945–62, sv. 119, a. j. 145, bod 1: Hlavní úkoly MZV pro nejbližší období a opatření ke zlepšení práce aparátu zahraniční služby.

Masivní dodávky zbraní do SAR a podpora národněosvobozeneckých hnutí v severní Africe nebudou předmětem našeho přímého zkoumání. Jejich institucionální začlenění v rámci MZV spadalo do oblasti Blízkého východu a severní Afriky a bylo v kompetenci 9. teritoriálního odboru.

239 VÍT, J. V roli exportéra „věci komunismu“: Československo a subsaharská Afrika v letech 1948–1962. In *Soudobé dějiny*, roč. X, č. 1–2 (2003), s. 38. Výsledkem jednání této mise z listopadu 1958 byl „Protokol o rozvoji hospodářských a kulturních styků mezi ČSR a Guinejskou republikou“. Tamtéž, s. 39.

1959 bylo přistoupeno k institucionální transformaci ve vnitřní struktuře ministerstva zahraničních věcí (dále MZV) zřízením 10. teritoriálního odboru (africký), který se měl zabývat výhradně otázkami Afriky.²⁴⁰ Pomyslnou tečku za etablováním této zahraničně-politické koncepce udělalo zasedání politbyra na konci října 1959, jehož výsledkem bylo schválení několika dokumentů, které vytvořily rámec pro československou strategii pronikání do Afriky na celou jednu dekádu.²⁴¹

O existenci autonomní strategie umožňující Československu pronikat na africký kontinent není pochyb, otazníky však vyvstávají v případě předpokládané koordinace těchto aktivit s Moskvou před rokem 1960. Dnes již víme, že na samém počátku šedesátých let Moskva výrazně zpružnila svoji administrativu a s probíhající dynamickou dekolonizací subsaharské Afriky začala svým satelitům jednoznačně určovat jejich zahraničně-politickou linii ve třetím světě. Série československo-sovětských konzultací, které probíhaly na počátku šedesátých let, potvrdila výše zmíněnou tezi.

Jedním z hlavních úkolů afrického odboru MZV bylo konzultovat novou koncepci československé zahraniční politiky s africkým odborem sovětského ministerstva zahraničních věcí. Mezinárodní oddělení požadovalo ve stejné době efektivní koordinaci československé zahraniční politiky s politikou SSSR a ostatních zemí socialistického bloku.²⁴² První informace o vzájemných konzultacích o otázkách Afriky mezi zaměstnanci československého MZV a představiteli sovětské diplomacie se objevily na počátku roku 1959.²⁴³

240 Do této doby spadala problematika Afriky na MZV do kompetence 9. teritoriálního odboru (tzv. afroasijského), jenž obstarával primárně oblast zemí Předního východu. Tento byl zachován a v jeho agendě zůstala oblast severní Afriky s výjimkou Alžírsko, spadajícího do konce roku 1960 pod 4. teritoriální odbor (francouzský). Viz ZÍDEK, P. Československo a francouzská Afrika 1948–1968. Praha: Libri, 2006, s. 30.

241 Jednalo se o následující dokumenty: „Současná situace v Africe a možnosti činnosti Československa“; „Rozšiřování politických styků ČSR s africkými zeměmi“; „Navazování a rozšiřování hospodářských styků“ a „Navazování a rozšiřování kulturní spolupráce“. Ucelený chronologický výčet těchto dokumentů uvádí ve své studii VÍT, J. C. *d.*, s. 42.

242 Mezinárodní oddělení bylo výkonným orgánem zahraniční komise ÚV KSČ (zal. 1946), jež měla za úkol monitorovat mezinárodní situaci, vypracovávat a podávat návrhy pro oblast československé zahraniční politiky a v neposlední řadě zprostředkovávat styk s komunistickými stranami jiných států. Mezinárodní oddělení fungovalo zpočátku v rámci kulturně-propagačního oddělení, ale již v roce 1947 bylo zařazeno jako samostatný odbor do generálního sekretariátu. Teprve po únoru 1948 bylo vytvořeno samostatné mezinárodní oddělení.

243 Studie J. Víta se otázkou čs.-sovětských konzultací podrobně nezabývá, pouze jejich konání zaznamenává. Jako zajímavý se jeví odkaz na dopis čs. velvyslance v Moskvě Richarda Dvořáka z podzimu 1959. Dopis byl adresován Kolegiu MZV ČSR a obsahoval zprávu o konzultacích čs. africké koncepce se sovětskými představiteli. In VÍT, Jakub. *C. d.*, s. 43.

Jisté je, že Sověti důkladně monitorovali počínající rozklad globální koloniální soustavy a podnikali systematické kroky vedoucí k aktivizaci jejich africké politiky. V roce 1959 iniciovali rozsáhlou reorganizaci svého MZV a některých vědeckých a vzdělávacích institucí, které měly vychovávat kvalifikovaný personál sloužící mocenským aspiracím na černém kontinentu.²⁴⁴

Jednalo se především o Diplomatickou akademii, nově zřízený Institut Afriky při sovětské Akademii věd, Institut etnografie, Institut světové politiky a ekonomiky, Institut zemí Východu a některá další specializovaná pracoviště. Pozadu však nezůstával ani hlavní sovětský rival v globálním soupeření, Spojené státy, které již v roce 1958 čerpaly z práce specializovaného úřadu (*Bureau of African Affairs*) při State Departementu a následující rok otevřely několik konzulárních úřadů v zemích patřících pod Francouzské společenství.²⁴⁵

Jedním z nesporných důkazů intenzifikace československo-sovětského zájmu o Afriku na prahu let šedesátých bylo také několikadenní jednání pověřených pracovníků MZV na sovětském velvyslanectví v Praze ve dnech 21.–25. listopadu 1961. Záznamy z tohoto cyklu jednání poskytují celou řadu užitečných informací o výměně dosavadních afrických zkušeností mezi oběma stranami. Zároveň se jedná o zřejmě první ucelenou zprávu pojednávající o charakteru vzájemných československo-sovětských konzultací.²⁴⁶

Československou skupinu vedl náměstek ministra zahraničních věcí Bušniak, který sovětskou přesvědčoval o tom, že Československo již disponovalo propracovaným

244 V r. 1960 vznikl při sovětském MZV 2. specializovaný africký odbor, neboť ten původní byl značně přetížen. Afrikou se však zabývaly ještě dva další odbory: odbor Blízkého východu a Středního východu, jenž se soustředil zejména na oblasti SAR, Sýrie, Súdánu a anglický odbor, do jehož kompetence spadala především Jihoafrická unie (JAU). Otázkami Afriky se zabýval rovněž odbor pro zahraničně-politickou informaci, jenž na sebe převzal úkol koordinace, a mezinárodní oddělení MIDu, v jehož agendě byla veškerá komunikace po linii OSN. Jinak se problémy Afriky z hlediska jednotlivých politických stran zabýval podobně jako v ČSSR ÚV KSSS, ale také *Výbor solidarity se zeměmi Asie a Afriky*. Kulturní agenda byla záležitostí *Společnosti pro styky a přátelství se zahraničím*. Ekonomické styky zajišťoval *Výbor pro hospodářské styky se zahraničím*. Koordinace propagandy do Afriky podléhala nařízením ideologické komise ÚV KSSS, která řídila veškerou propagandu do zahraničí.

NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Záznam jednání skupiny MZV na MIDu k otázkám Afriky ve dnech 21.–25. listopadu 1961, s. 60–63. (záznam byl zpracován na základě osobních poznámek M. Parise a R. Kleina).

245 MIGANI, Guia. *La France et l'Afrique sub-saharienne, 1957–1963: histoire d'une décolonisation entre idéaux eurafricains et politique de puissance*. Bruxelles: P. I. E. Peter Lang, 2008, p. 104.

246 Na tuto dochovanou archivní dokumentaci se až donedávna vztahoval přísný stupeň utajení, jenž byl rozhodnutím SÚA zrušen v roce 2003.

návrhem koncepce vztahů s africkými zeměmi. Z jeho expozé jednoznačně vyplynulo, že primárním cílem československé koncepce pronikání do Afriky byly ekonomické zájmy, pro jejichž rozšiřování bylo nutné disponovat vyváženou sítí zastupitelských úřadů. Díky tomu mělo Československo v dané době etablovány obchodní styky zhruba s dvacátkou afrických zemí a o dalším eventuálním rozšíření se mělo jednat v nejbližší době.²⁴⁷

Celkový podíl socialistických zemí v obchodování s Afrikou činil na počátku šedesátých let pouhá čtyři procenta, přičemž prakticky všechny státy vykazovaly aktivní obchodní bilanci, což vypovídá o velmi nízkém objemu importovaného afrického zboží.²⁴⁸ Bylo tedy nutné hledat nové cesty vedoucí ke zvýšení vývozu z afrických zemí, což se však neobešlo bez komplikací. Pro import tradičně nejžádanějších produktů agrární výroby představoval velkou překážku zdoluhavý a technicky náročný přechod od monokulturního hospodářství, fungujícího na bázi mnohaletého pěstování jedné plodiny. Tento systém byl dominantní v celé řadě afrických zemí, z nichž některé z nich začaly postupně aplikovat model plánovaného hospodářství, který byl typický právě pro země sovětského vlivu.²⁴⁹

247 Postup vzájemných konzultací byl dohodnut na prvním společném zasedání. Zásadním problémům se věnovala společná plenární zasedání, k diskusím o specifických problémech v jednotlivých oblastech sloužila zasedání politické komise (za čs. stranu Rohal, Paris, Novotný, Klein), hospodářské komise (Urban, Šindelář) a kulturně-propagační komise (Holubec, Milsimr). Dochovaný písemný záznam však seznamuje pouze s průběhem plenárních zasedání.

248 Podle údajů OSN činil v roce 1955 celkový obrat afrických zemí se zeměmi socialistického bloku 240 mil. dolarů, zatímco v r. 1959 vzrostl na 543 mil USD, což však činilo pouhých 4,2% z celoafrického obchodního obratu. Téměř 75% z tohoto obratu připadalo na egyptskou oblast SAR (411 mil. USD), zatímco obrat s ostatními africkými zeměmi byl podstatně nižší (132 mil USD). Z toho připadlo na Súdán 26,7 mil.; Maroko 23,3; Alžírsko 15,5; Ghanu 14,3; JAU 12,9; Nigérii 10,7; Tunisko 8,9; Kamerun 7. NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Koncepce československé zahraniční politiky vůči africkým zemím, č. j. 003900/61-10, 15. července 1961, s. 20–21.

Československý export do afrických zemí dosahoval v r. 1961 výše 350 milionů Kčs, z čehož celých 56 procent směřovalo do SAR. V tuto dobu již zkratka SAR označovala pouze Egypt, neboť Sýrie z unie vystoupila v roce 1961. Egypt si ponechal oficiální název SAR až do roku 1971. NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Záznam jednání skupiny MZV na MIDu k otázkám Afriky ve dnech 21.–25. listopadu 1961, s. 2–3. Mezi nejdůležitější vývozy do SAR patřila cementárna, keramička Mostorod, cukrovarnické zařízení a bagasové kotle do Ermantu, překlízkárna Alexandrie, elektrárna do Mahalla-al-Kubra, šamotárna, větší počet dieselagregátů, čerpacích stanic, zařízení vodáren a čistíren. Objemově největší dovozní položkou byla bavlna, přírodní kaučuk, olejnatá semena, železná ruda a měď. NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Koncepce československé zahraniční politiky vůči africkým zemím, č. j. 003960/61–10, Praha, 15. července 1961, s. 24.

249 Plánované hospodářství nebylo výlučnou záležitostí Sovětského svazu a jeho satelitů, nýbrž bylo uplatňováno i v rámci poválečných reforem v některých kapitalistických státech s přímou koloniální

Československo bylo na konci let padesátých po SSSR druhým největším vývozcem ze socialistických zemí do oblasti subsaharské Afriky.²⁵⁰ V případě vývozu do některých vybraných zemí dokonce československý export převyšoval ten sovětský nebo mu byl prakticky roven (Ghana, Guinea, Etiopie, Súdán, Demokratická republika Kongo (Belgické Kongo do r. 1960), JAU, Federace S a J Rhodesie a Naska.²⁵¹ ČSSR mělo v roce 1961 uzavřeny hospodářské smlouvy hned s několika africkými zeměmi. Jednalo se o Ghanu, Guineu, Tunisko, Mali, Etiopii a Somálsko.²⁵² V rámci těchto hospodářských smluv bylo také rozhodnuto o přerozdělení finanční pomoci v hodnotě půl miliardy korun mezi výše uvedené země, čímž ČSSR vyčerpalo zásobu půjček určených k podpoře málo vyvinutých zemí na celou třetí pětiletku. V otázkách dalších půjček mělo být napříště přistoupeno k zefektivnění a k poskytování jednotlivých úvěrů po konzultaci se sovětskou stranou.²⁵³

Rozsáhlejší výměna byla rozvíjena na úseku vědeckotechnické spolupráce, kde bylo do roku 1961 mezi ČSSR a africkými partnery uzavřeno celkem sedm smluv (Ghana, Guinea, Mali, Tunisko, Etiopie, SAR a Somálsko). Ve výše uvedených zemích působilo v roce 1961 celkem 127 československých specialistů (z toho 78 v Guineji!), za jejichž politickou, odbornou a jazykovou přípravu odpovídali jednotliví ministři a předsedové krajských výborů. Za účelem vzdělávání budoucích československých specialistů před vysláním do hospodářsky málo vyvinutých zemí byla založena i „Univerzita 17. listopadu“, o jejímž vzniku rozhodlo politbyro na svém zasedání dne 19. července 1960. Učební program Univerzity 17. listopadu byl primárně soustředěn na výchovu politicky uvědomělých kádrů, mezi nimiž se objevovalo stále více studentů z „málo vyvinutých zemí“.²⁵⁴ Stipendijní pobyty afrických studentů na vysokých

zkušeností. Ostatně myšlenka plánovaného hospodářství byla rozpracována německým generálním štábem v průběhu první světové války a teprve poté se jí začal intenzivně zabývat Lenin.

250 Na celkovém obratu zahraničního obratu ZSB s africkými zeměmi v roce 1959 se nejvíce podílel SSSR (36%), ČSSR (18,8%), ČLR (15,1%), NDR (11,7), PLR (7,3), Maďarsko (4,6), Rumunsko (4,7) a Bulharsko (1,8). NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Koncepce československé zahraniční politiky vůči africkým zemím, č. j. 003960/61–10, Praha, 15. července 1961, s. 21.

251 VÍT, Jakub. *C. d.*, s. 47–48.

252 V březnu 1961 byl ještě podepsán Protokol o hospodářské spolupráci s alžírskou GPRA. NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4, č. j. 003960/61–10, Koncepce československé zahraniční politiky vůči africkým zemím, Praha, 15. července 1961, s. 25.

253 Tamtéž, s. 9. Největší podpoře se těšila Ghana, kam směřovalo 200 milionů korun z celkové výše půjčky. Zajímavostí je, že v krátkém mezidobí došlo k výraznému navýšení půjčky pro tuto zemi, neboť podle plánu na poskytnutí dlouhodobých úvěrů nesocialistickým, hospodářsky méně vyvinutým zemím z července 1960 mělo Ghaně připadnout „pouhých“ 100 milionů Kčs.

254 Na tomto místě je třeba poukázat rovněž na existenci tehdy Vojenské akademie Antonína Zápotockého, elitního pracoviště určeného ke školení odborníků ze socialistických zemí nebo ze zemí prosocialistických.

školách v zemích sovětské sféry nabraly na intenzitě právě v průběhu šedesátých let. Počet Afričanů na tamních vysokých školách (Československo nevyjímaje) se v této době velmi výrazně navýšil.²⁵⁵

V souvislosti s přílivem afrických stipendistů je nutné zmínit rovněž snahy o pronikání do afrického vzdělávacího systému. Kromě již zmiňované přípravy afrických studentů v duchu marxistické ideologie, přistupovalo komunistické Československo i k šíření různých druhů propagandistických materiálů pro vybrané africké země. Diskutována byla rovněž otázka vytvoření vlastních tiskových agentur, aby se tím snížilo či úplně zamezilo zprostředkování zpráv přes Londýn a další metropole. Samostatnou

Pojmenování „málo vyvinuté země“ je běžné v písemné dokumentaci dobových státních úřadů, které určovaly podobu zahraničně-politické orientace Československa. Výrazy třetí nebo rozvojový svět nebyly v lidově-demokratických státech prakticky používány. Pojem třetí svět se vžil zejména v anglosaském světě, jeho první veřejné použití je připisováno indickému ministerskému předsedovi J. Nehru (ve funkci 1947–1964). Do akademického světa ho přenesl francouzský demograf Alfred Sauvy (1898–1990), který publikoval v roce 1952 článek v časopise *L'Observateur*, v němž tohoto termínu běžně užívá. Třetí svět označoval v době studené války státy nepatřící do kapitalistického či socialistického tábora. Významově se kryje s termíny rozvojový svět nebo rozvojové státy. Charakteristickým rysem těchto států je nízký hrubý národní produkt na jednoho obyvatele, vysoký podíl obyvatelstva pracujícího v zemědělství, nízký stupeň zpracování surovin, nekvalitní infrastruktura, nedostatek kvalifikovaných pracovních sil, nižší gramotnost a nízká střední délka života. Obyvatelé těchto zemí mají často omezený přístup k základním lidským potřebám a zdravotnické péči. Viz *Všeobecná encyklopedie Diderot*, sv. 6 (heslo „rozvojové státy“). Praha: Diderot, 1999, s. 449.

255 Archivní dokumenty týkající se počtu afrických studentů na počátku let šedesátých v ČSSR se značně rozcházejí. Podle některých zdrojů studovalo v ČSSR v roce 1961 zhruba 550 studentů z Afriky z celkového počtu 3000 zahraničních studentů (z toho 2500 z málo vyvinutých zemí). Toto číslo však převyšuje normu, kterou stanovilo usnesení politbyra na svém zasedání v červenci 1960. Podle tohoto usnesení byl základní stav pro přijímání afrických studentů navýšen o 130 míst z původních 320, tozn. 450 oficiálních stipendijních míst pro Afriku. Jiný archivní dokument pocházející ze stejného fondu uvádí pro školní rok 1960/61 272 afrických studentů (z toho 164 ze SAR) na čs. vysokých školách. Opačným směrem vysílalo komunistické Československo především experty pro určené oblasti národního hospodářství nebo experty vojenské. V roce 1960 vyslalo ČSSR do afrických zemí celkem 321 odborníků. V USA mělo v danou dobu podle stejného zdroje studovat 16 000 afrických studentů, v NSR 8 000, ve Francii 6 800, ve Velké Británii 4 800 a v SSSR kolem 1 400. Viz NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Koncepce československé zahraniční politiky vůči africkým zemím, č. j. 003960/61–10, Praha, 15. července 1961, s. 27.

Mezi první africké stipendisty v Praze patřilo mezi lety 1949–1953 pět nigerijských studentů. S touto informací přišel J. Vít na základě studia fondu NA, A ÚV KSČ, Mezinárodní oddělení ÚV KSČ, 1945–63, fond 100/3, sv. 118, Nigérie, č.j. 2904, arch. jed. 428, s. 25–38.

kapitolou v oblasti šíření ideologických vlivů z Východu byla distribuce propagačních filmů, na níž ČSSR spolupracovalo se sovětským gigantem Sovexportem.²⁵⁶

Sověti spatřovali hlavní úskalí v oblasti výchovy národních kádrů. Velkou překážkou byl odliv etiopských studentů do USA, jejichž univerzity nabíraly v průběhu šedesátých let tisíce studentů z černé Afriky. Sověti na tuto skutečnost reagovali vytvořením několika vzdělávacích koncepcí. První z nich prosazovala projekt výstavby škol přímo v afrických zemích, což bylo podmíněno vysláním sovětských pedagogů, aby se tak zabránilo případům, kdy si africký stát nechal postavit školu, ale pedagogický sbor rekrutoval v zemích kapitalistických. Touto podmínkou se měly řídit i nově zakládané školy v afrických zemích.²⁵⁷ Druhá koncepce spočívala v přijímání studentů na školy v zemích sovětské sféry vlivu. Přijetí nových studentů bylo podmíněno podstoupením povinných lékařských prohlídek v sovětských nemocnicích v Africe, neboť praxe ukázala, že u celé řady afrických studentů bylo při prohlídkách v SSSR zjištěno vážné onemocnění, což výrazně komplikovalo jejich přijetí na školách. V ojedinělých případech museli být mladí Afričané dokonce posíláni zpět domů.

Sovětská strana rovněž důrazně apelovala na zrychlení výchovy kádrů, zejména v oblasti lékařství a v některých specializovaných průmyslových odvětvích. Příprava těchto kádrů se měla výrazně zkrátit na dobu dvou až tří let, proto se její těžiště přesunulo na úroveň středních škol.²⁵⁸ Pro dostatečně efektivní pronikání do školských struktur jednotlivých afrických zemí byla důležitá nejen znalost hlavních světových jazyků, ale stále více také jazyků místních, čemuž mělo pomáhat vydávání učebnic a knih v místních jazycích, aby se tak co nejvíce smazávala vazba na bývalé koloniální velmoci. V afrických státech byl velký zájem o vydávání učebnic přírodních věd, matematiky a fyziky, nikoli však o učebnice společenských věd. Úkol systematicky distribuovat školní učebnice měl tedy napříště připadnout právě Československu, tedy zemi, která si brány třetího světa otevřela především dodávkami zbraní.

Výše uvedené skutečnosti byly po roce 1960 příčinou rapidního nárůstu nejenom oficiálních návštěv vládních delegací, ale také různých delegací z řad vědců, učitelů, spisovatelů, lékařů, sportovců, muzikantů a dalších. Doposud nedocházelo ke konzultacím ohledně koordinace kulturních styků, což mohlo vést i k párování některých aktivit, ve výjimečných případech i ke konkurenci. Jednou z příčin zřízení speciálních komisí (politická, ekonomická a kulturně–propagační) podléhajících

256 NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Záznam jednání skupiny MZV na MIDu k otázkám Afriky ve dnech 21.–25. listopadu 1961, s. 10–11.

257 V roce 1961 zahájily činnost nové sovětské školy v Guineji a Somálsku.

258 Tamtéž, s. 13.

ministerstvům zahraničních věcí byla právě snaha o užší spolupráci a vzájemnou kontrolu.²⁵⁹

Konkurence mezi socialistickým a kapitalistickým světem byla přirozenou součástí bipolárního soupeření a projevovala se v mnoha oblastech. To mělo za následek vysílání specialistů pro různé obory tamních hospodářských odvětví. Odborníci většinou zajišťovali výstavbu podniků, instalaci a uvedení strojového parku do provozu a zaškolení místního obyvatelstva. Sověti vysílali specialisty, kteří byli placeni místními vládami, nicméně africké vlády začaly postupně vyžadovat, aby financování těchto specialistů bylo kryto v rámci již uzavřených úvěrů.

Strategie afrických států v otázce najímání expertů byla silně ovlivněna jejich vlastní nesolventností, což postupně vedlo africké vlády k rozhodnutí snižovat na minimum náklady na specialisty. Sovětská strana se v tomto ohledu dostávala pod určitý tlak, protože kolovaly zprávy o tom, že africké státy rekrutují odborníky bezplatně u západních vlád.

„Je třeba vidět, že kapitalisté v dané fázi boje používají všech prostředků, aby rozrušili naši spolupráci s africkými zeměmi. Tak například nyní posílají do těchto zemí specialisty zcela bezplatně. Cítíme nyní, že i Ghana tlačí demagogicky na SSSR, aby specialisty poskytoval rovněž bezplatně. Víme, že je někdo k tomu s rafinovaností navádí.“²⁶⁰

Ekonomická pomoc byla soustředěna na rozvoj průmyslu a výchovu dělníků a různých specialistů pro účely národního hospodářství v jednotlivých zemích. Sovětská strana se vyslovila pro to, aby RVHP převzala v nejbližší budoucnosti koordinaci spolupráce zemí východního bloku s rozvojovými zeměmi, neboť doposud nebyla v praxi uplatněna zásada jednotného postupu. Země socialistického bloku (dále země SB) nebyly vzájemně informovány o projednávaných či uzavřených dohodách s rozvojovými státy, nebyla zajištěna vzájemná výměna informací o ekonomické situaci v jednotlivých zemích atd. Tuto roli měla tedy zastávat specializovaná komise při RVHP pro oblast rozvojového světa. ČSSR nakonec nebyla přes svůj počáteční souhlas myšlenke koordinované spolupráce v rámci RVHP nakloněna. J. Vít ve své studii uvádí, že tak bylo z důvodu neochoty vzdát se dominantního postavení, které Československu mezi spřátelenými socialistickými zeměmi bezesporu patřilo. Případná

259 Tamtéž, s. 16.

260 NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4, Záznam jednání skupiny MZV na MIDu k otázkám Afriky ve dnech 21.–25. listopadu 1961, s. 21.

koordinace by tak mohla výrazně narušit a omezit čs. zahraničně-obchodní aktivity ve třetím světě.²⁶¹

Jak vyplývá ze záznamů z jednání na sovětském velvyslanectví, Československo mělo v porovnání se SSSR propracovanější systém spolupráce s africkými zeměmi. Vedoucí 1. afrického odboru na MIDu Švedov dokonce prohlásil, že SSSR by mohl Československu ucelenou koncepci pro vztahy s africkými zeměmi jen závidět.²⁶²

*„V tomto směru mají před námi veliký náskok českoslovenští soudruzi, neboť mají bohatý materiál s expedic Vráze, Holuba a především Hanzelky a Zikmunda, kteří pro poznání Afriky vykonali velmi mnoho a jejich knihy jsou dnes prakticky našimi jedinými učebnicemi. V Sovětském svazu za takovéto dokumenty by lidé byli jmenováni členy Akademie věd.“*²⁶³

Na druhou stranu je třeba dodat, že sovětská věda věnovala třetímu světu velkou pozornost, o čemž svědčí i skutečnost, že v průběhu šedesátých let odjelo na tamní specializované instituty studovat několik nadaných československých afrikanistů. Aktuálními ekonomickými problémy rozvojových zemí se začalo zabývat stále více odborných pracovišť, zejména *Studijní ústav ministerstva zahraničního obchodu, Akademie věd SSSR, Ústav mezinárodní politiky a ekonomiky, Institut světové ekonomiky, Finanční institut, Institut Afriky, Institut národů Asie a Institut národů Latinské Ameriky.*²⁶⁴ Úkolem těchto pracovišť bylo vytvářet ekonomické přehledy o jednotlivých zemích a oblastech, studovat jejich vývozní možnosti, analyzovat perspektivy hospodářské spolupráce. Otázky hospodářské pomoci rozvojovým zemím byly obsaženy v posledním dlouhodobějším hospodářském plánu, tzv. „sedmiletce“, která měla skončit v roce 1965, ale prostředky k tomu určené byly vyčerpány již v průběhu roku 1961.

Na základě uzavřených smluv o hospodářské spolupráci mělo v průběhu šedesátých let dojít ke stavbě asi dvou stovek závodů většinou střední velikosti (zejména zpracovatelských závodů pro potravinářskou výrobu) a realizaci velkých projektů (přehrady). V Etiopii se připravoval velmi ambiciózní projekt výstavby

261 VÍT, Jakub. *C. d.*, s. 42.

262 Tamtéž, s. 24–25. V roce 1945 měl SSSR oficiální styky pouze s dvěma africkými státy – Etiopií a Egyptem. V průběhu roku 1960 narostl počet sovětských ZÚ na patnáct (z toho třináct na úrovni velvyslanectví). Nejintenzivnější styky byly udržovány s Ghanou, Guineou a Mali, neboť v těchto zemích byly silné stranické organizace. Ze severoafrických zemí byla tradičně nejvýznamnějším partnerem SAR, ale z výrazné podpory se těšilo rovněž Alžírsko a Maroko.

263 Tamtéž, s. 51. Citace archivních dokumentů nechávám v původní verzi (pozn. aut.).

264 Tamtéž, s. 22.

ropné rafinerie. Záležitost výstavby ropné rafinerie se začala postupně stávat politicky citlivým tématem, neboť to výrazným způsobem zasahovalo do politicko-ekonomické strategie USA v celé oblasti. Jednalo se zejména o kontrolu důležité americké základny Kagnew na eritrejském pobřeží. Tato základna byla pro Spojené státy opěrným strategickým bodem v regionu. Tato vojenská základna byla vybudována Američany v roce 1943 a nacházela se v blízkosti eritrejského přístavu Asmara. V době studené války (do r. 1977) sloužila základna jako radiostanice (The Cold War Listening Station). Přesnější informace o základně měli Francouzi, kteří se také pozastavovali nad tím, že člen hnutí nezúčastněných zemí, deklarující neangažovanost v blocích, má na svém území vojenskou základnu jedné ze supervelmocí.

„Ce «non-alignement» de l'Éthiopie ne l'empêche toutefois pas d'entretenir de très bonnes relations avec les puissances occidentales. Il ne l'empêche pas en particulier de recevoir une substantielle aide économique et militaire des États-Unis ni d'accepter qu'une base militaire américaine soit installée sur son sol (Cagnew Station est un centre très important de repérage et de guidage d'engins spatiaux ; c'est également un centre d'écoute et un relais pour les transmissions de la marine américaine faisant partie du réseau intéressant la flotte sous-marine nucléaire).“²⁶⁵

Etiopie byla také jednou ze zemí, které se snažily pragmaticky využívat podpory ze strany obou dvou zneprátelených táborů. Císař Haile Selassie sice nikterak neskrýval svoje antipatie vůči komunistickému systému, nicméně to mu nebránilo, aby v roce 1959 navštívil nejenom Moskvu, Prahu a Bělehrad, kde již byly připraveny smluvní podklady pro rozvoj či rozšíření ekonomických styků, které etiopské vládě zaručovaly čerpat dlouhodobé úvěry s nízkou úrokovou sazbou.²⁶⁶

265 CADN, Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 61. Ambassade de France en Éthiopie. A/s La Politique extérieure de l'Éthiopie. Politique Extérieure I. Addis Abeba, le 8 juin 1972. „Členství v hnutí nezúčastněných Etiopii však nebrání v tom, aby udržovala velmi dobré vztahy se západními mocnostmi. Zvláště ji pak nebrání v tom, aby přijímala značnou hospodářskou a vojenskou pomoc, ba dokonce na svém území akceptovala americkou vojenskou základnu. (Kagnew je velmi důležitou základnou pro lokalizaci a navigaci amerických kosmických letů; je to rovněž radiostanice a relé pro přenosy amerického námořnictva, jejíž součástí je i flotila jaderných ponorek.“ (překlad Jan Dvořáček)

O stanici Kagnew více na webu [cit. 2012–26–04] URL: < <http://www.kagnewstation.com/history/book/index.html> />.

266 AMZV- Teritoriální odbor-tajné 1945–1959 (dále TOT), k. 1, Mimořádná zpráva č. 5. Výsledky cesty etiopského císaře do některých evropských států a SAR, č. j. 0118/59-Ma, Addis Abeba, 5. září 1959. Při návštěvě císaře v SSSR (1959) byl dojednáán úvěr na 140 milionů rublů. Sovětský tisk však na žádost císaře referoval o úvěru 400 milionů rublů. Jednalo se o cílenou strategii, která měla přimět Západ k navýšení stropů úvěrových částek. Sovětský úvěr pro Etiopii z r. 1959 byl určen na stavbu rafinerie nafty, geologický průzkum, stavbu dolu na zlato atd. SSSR poskytl dále Etiopii jako dar technické

7.2. Nástroje propagandy

Neodmyslitelnou součástí materiální pomoci Africe byla rovněž výstavba nemocnic a export zdravotnického materiálu. Na tomto poli se vedle kapitalistických států angažoval rovněž celý východní blok. Vysoká míra investic do realizace staveb nemocnic a různých menších zdravotnických zařízení se stala jedním z faktorů mocenského soupeření mezi Západem a Východem. Důležitou roli zde sehrála propaganda.²⁶⁷ Jednalo se v zásadě o ideologickou kampaň, která poskytovanou humanitární pomoc neobyčejně zveličovala, využívaje zkreslených informací pro ospravedlnění mocenského pronikání do Afriky. Cílem sovětské propagandy bylo v maximální možné míře očernit období koloniální nadvlády hlavních „imperialistických“ protivníků.

„Nesmíme však zapomínat, že v Africe je závažnou otázkou zdravotní stav obyvatelstva, které trpí v obrovském rozsahu závažnými nemocemi, které celá desetiletí nebyly léčeny v důsledku koloniálního panství. Bylo by proto správné rozmístit naše zdravotnická centra po celém území Afriky rovnoměrně, neboť každá nemocnice nebo i lékařské středisko jsou důležitými opěrnými body v boji proti zákeřným chorobám, jsou velmi konkrétním názorným projevem naší pomoci národům Afriky a mají vysoký politický význam... Stejně tak bude potřeba postupovat při rozmisťování radiostanic a vysokých škol.“²⁶⁸

Sověti zároveň vycházeli z již ověřené praxe ovlivňování politických činitelů v afrických zemích prostřednictvím osobních styků na nejvyšší úrovni. O politických představitelích nově nezávislých států se někdy vyjadřovali jako o snadno manipulovatelných jedincích, kteří nemají o vysoké politice vůbec zdání.

„Někteří z vysokých politických představitelů Afriky měli naprosto zkreslené ba dokonce bludné představy o existenci socialistického světa – jeden z nich žádal, aby mu sovětští soudruzi ukázali, kde je železná opona, a na čem je zavěšena.“²⁶⁹

učiliště pro 1000 studentů a vydržoval svým nákladem nemocnici v Addis Abebě. NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Vztahy ČSSR k jednotlivým africkým zemím, č. j. 003601/61 (bez datace).

267 První sovětské nemocnice byly postaveny v Etiopii a Ghaně, později i v dalších zemích. Sovětská propaganda toho dokázala náležitě využít zejména prostřednictvím tisku.

268 NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Záznam jednání skupiny MZV na MIDu k otázkám Afriky ve dnech 21.–25. listopadu 1961, s. 27. Na obhajobu bývalých koloniálních velmocí je třeba dodat, že se v oblasti zdravotní péče činily velmi intenzivně a to i v době, kdy již ztratily oficiální nadvládu nad dříve okupovanými zeměmi. Z uvedené citace je patrné, že humanitární pomoc může sloužit i jako účinný prostředek prosazování politických zájmů.

269 Tamtéž, s. 40.

Bývalé africké koloniální državy neměly skutečně s vysokou politikou na mezinárodní scéně prakticky žádné zkušenosti, protože jim jejich status kolonie neumožňoval realizovat nezávislou zahraniční politiku, to vše bylo pevně v režii metropolí. Proto bylo doporučováno přistoupit ke vzájemným rozhovorům s velkou razancí a pokusit se druhou stranu co nejvíce ovlivnit. Touto cestou šli údajně Chruščov i Brežněv při rozhovorech se Sékou Tourém a Kwame Nkrumahem, neboť v jejich zemích se otevíralo široké spektrum možností pro komunistický experiment.

Jedním z dalších účinných nástrojů pro snazší pronikání na africký kontinent byly mise dobré vůle, kterých bylo dříve využíváno jen sporadicky. Stačí jen letmý pohled do archivních materiálů či dobového tisku, abychom zjistili, že tato forma spolupráce se v šedesátých letech stala běžnou praxí. Mise dobré vůle vytvářely předpolí pro budoucí politická jednání. Jejich výhodou byla relativně snadná organizace, nezávislost na přísném diplomatickém protokolu a nízký rozpočet. Jejich poslání mělo zároveň sloužit jako důmyslné krytí pro činnost tajných služeb. V tomto ohledu však byli daleko více využíváni zaměstnanci zastupitelských úřadů. Sovětská byli toho názoru, že československá ambasáda v Moskvě se velmi osvědčila při monitoringu afrických diplomatů a jejich kontaktů se západními ambasádami. Československá strana požádala sovětského partnera o stejnou činnost na území Československa, přestože to znamenalo nesporný zásah do kompetencí ministerstva vnitra.²⁷⁰

Jednou z formálně nevládních institucí, které měly v popisu práce styky s rozvojovými zeměmi, byl tzv. *Výbor solidarity*, jenž fungoval v celé řadě zemí lidově-demokratického zřízení. Tento orgán byl zřízen za účelem navázání styků s představiteli národněosvobozeneckých hnutí, přičemž hlavní pozornost byla zaměřena na země, kde nebyly konzulární úřady SSSR. Počet delegací, které se scházely na pravidelných setkáních Výboru v SSSR, konstantně narůstal. V roce 1961 přijeli do Moskvy zástupci čtyřiceti delegací z rozvojového světa.²⁷¹ Pro šíření propagandy využíval Výbor nejčastěji sovětský tisk a rozhlas. Moskevský rozhlas dokonce zařadil do svého vysílání pořad s názvem „Hovoří Výbor pro Afriku“, který obsahoval komentáře k různým politickým událostem v Africe i v SSSR. Toto vysílání bylo uskutečňováno v ruštině

270 Tamtéž, s. 30.

271 Československý výbor solidarity s národy Afriky a Asie při ústředním výboru Národní fronty byl založen na základě usnesení politbyra ze dne 12. června 1962. V čele Výboru solidarity stálo prezidium složené z 25 lidí z nejrůznějších vrstev politického a kulturního života, jimž předsedala poslankyně Národního shromáždění Ladislava Besserová. In ZÍDEK, P. Československo a francouzská Afrika 1948–1968. Praha: Libri, 2006, s. 47.

i v různých afrických jazycích. Kromě toho rozesílal Výbor informační propagační materiál na určené adresy v Africe.²⁷²

V souvislosti s propagandou se objevují zprávy o šíření sovětských propagačních materiálů do Afriky již na konci čtyřicátých let. Belgický tisk přišel v březnu 1949 s alarmující zprávou, která hovořila o tisících sovětských letáků, distribuovaných prostřednictvím sovětského konzulátu v Pretorii do oblasti Belgického Konga. Pisatel zprávy se odvolával na informace Erica Louwa, tehdejšího ministra financí Jihoafrické unie, jenž označil sovětský konzulát v Pretorii za centrum komunistické propagandy v Jižní Africe. Každý měsíc byl dle uvedené zprávy vyslán z Pretorie do Moskvy speciální kurýr s tajnými dokumenty.²⁷³

Propagační duch určil ráz i průběhu různých výstav, které zastupitelské úřady zemí socialistického bloku organizovaly s cílem, co nejvíce zapůsobit na široké vrstvy obyvatelstva. Na základě výše zmíněných debat vyšlo najevo, že socialistický blok velmi zaostával ve vizuální prezentaci na obalech některých výrobků, které do Afriky dovážel. Jednalo se zejména o léky, které byly jedním z nejúčinnějších propagačních nástrojů mocenské konfrontace. Západ si však již dávno osvojil efektivní marketingovou strategii, díky níž si třetím světu vytvářel velkou reklamu. Obaly léků exportovaných socialistickými zeměmi nenabízely gramotným Afričanům možnost seznámit se s informací o výrobci, což se mělo napříště změnit.

„Americká žvýkačka udělá svým obalem více propagandy pro Ameriku, než lahvička sovětského penicilinu pro nás.“²⁷⁴

Při vzájemných konzultacích přicházela řeč jak na otázku revolučního šíření komunismu s odkazem na úspěšný převrat na Kubě, tak na nebezpečí ze strany zneprátelených kapitalistických států. Šíření komunismu ozbrojenou cestou bylo velmi citlivou záležitostí a lze se domnívat, že v danou chvíli ani jedna z konzultujících stran neuvažovala o nějakém přímém zásahu v podobě rozpoutání gerilové války, tak jako o pár měsíců později Kubánci v případě jejich intervence v alžírsko-marockém konfliktu (1963) nebo v bývalém Belgickém Kongu (1964–1965).²⁷⁵

272 NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Záznam jednání skupiny MZV na MIDu k otázkám Afriky ve dnech 21.–25. listopadu 1961, s. 38–41.

273 NA, MZV-VA II, ka. 844, Nation belge, 4. března 1949, sign. 6-959x2.

274 NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Záznam jednání skupiny MZV na MIDu k otázkám Afriky ve dnech 21.–25. listopadu 1961, s. 56. Podobně tomu bylo u nemocničních staveb realizovaných sovětským blokem. V porovnání se stavbami financovanými západními investory nebyla zdravotnická zařízení opatřena zakládací deskou s potřebnými informacemi o původci stavby.

275 Zde se přímo angažoval i lékař argentinského původu Che Guevara, jenž po této neúspěšné anabázi využíval (zásluhou spřátelených čs. komunistů) po několik měsíců azylu v Ládví u Prahy. Více

Byl dohodnut postup, který měl využívat latentních metod rozšiřování myšlenek revoluce. K formálnímu odporu proti koloniálním mocnostem sloužila na prvním místě OSN, kam bylo na počátku šedesátých let přijato mnoho zemí vzniklých na troskách koloniálních impérií. Tyto země začaly postupně přebírat iniciativu na půdě mezinárodního společenství a svým programem vytvářely stále větší tlak na koloniální velmoci, které měly co nejvíce urychlit emancipační proces v závislých územích.²⁷⁶ V tomto ohledu se od poloviny padesátých let činilo i komunistické Československo, které prostřednictvím aktivních vystoupení některých svých delegátů na jednotlivých zasedáních OSN připomínalo mezinárodnímu společenství aktuální situaci v koloniích s akcentem na sílící emancipační hnutí.

Československý delegát Oldřich Kaisr přednesl na IX. valném shromáždění OSN v říjnu 1954 projev, v němž vyzýval k důsledné reflexi politické situace v oblasti třetího světa, jenž se ve stejném roce prostřednictvím konference v Colombu (1954) vydal na cestu k Bandungu. Kaisr nebyl jediným československým zástupcem, který na půdě OSN tvrdě kritizoval koloniální velmoci, v tomto směru byl však nejaktivnější.²⁷⁷

Největší konkurenci socialistickému bloku v oblasti hospodářských styků s Afrikou vytvářely USA a NSR, které na počátku šedesátých let navýšily zahraničně-obchodní aktivity do takové míry, že začaly dokonce silně ohrožovat pozici bývalých metropolí. Velkou hrozbu představovala také vyjednávání šestnácti afrických zemí o vstupu do společného trhu, což bylo vnímáno jako reakce namířená proti stále razantnějšímu pronikání supervelmocí i dalších zemí do třetího světa.²⁷⁸ Všechny budoucí projekty směřující k vytvoření autonomní kooperace mezi africkými státy jak na poli politickém, tak na poli hospodářském, nezabránilo novým ekonomickým gigantům vtisknout africkému trhu silný globální ráz.²⁷⁹

in NÁLEVKA, Vladimír. Guevarova africká epizoda: selhání gerilové strategie v Belgickém Kongu. In *Z neznámých stránek historie*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2001, s. 195–201.

276 NA, A ÚV KSČ, fond 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Záznam jednání skupiny MZV na MIDu k otázkám Afriky ve dnech 21.–25. listopadu 1961, s. 33.

277 *DČZP*, roč. I (1954). Projev Oldřicha Kaisra: „Zprávy z nesamosprávných území“ proneseny ve IV. výboru dne 28. 10. 1954, s. 122–127. Dokumenty k čs. zahraniční politice, vycházející v letech 1954–1989, poskytují zajímavé svědectví o aktivizaci protikoloniálních sil ve třetím světě v polovině let padesátých. Kritika adresovaná koloniálním mocnostem zaznívala rovněž z úst některých dalších čs. zástupců: Jaroslav Pščolka, Josef Ullrich a Ladislav Novák

278 Na konferenci v Bělehradě (1961) varoval mezinárodně respektovaný etiopský císař Haile Selassie před sovětskou strategií, která daleko více než zájmy jednotlivých afrických zemí upřednostňovala jejich vtažení do studené války.

279 Účast na rozhovorech o společném trhu odmítaly pouze tři státy – SAR, Súdán a Etiopie. Fenomén globálního pohlcování Afriky světovými mocnostmi, stejně jako strategie pronikání některých států

7.3. Instituce zahraniční politiky komunistického Československa

Po skončení druhé světové války došlo k obnově ministerstva zahraničních věcí, které v předúnorovém Československu navazovalo na kontinuity z předválečných let, byť zde byl velmi citelný sílící vliv komunistů. Komunistická vláda však před únorem 1948 žádné razantnější změny ve smyslu zasahování do fungování stěžejních institucí zahraniční politiky a jejich personálního obsazení neprováděla. Nejvýraznější změnou oproti předchozí éře tak bylo posilování politických a hospodářských vazeb na Sovětský svaz a jeho spojence. Tento aspekt předznamenal signifikantní proměnu zahraničněpolitické koncepce po únoru 1948.²⁸⁰

V této souvislosti je nutné krátce popsat základní principy fungování institucí, které tvořily nedílnou součást zahraniční politiky komunistického československého státu. Systém institucí provádějících zahraniční politiku existoval v režimech sovětského typu od konce čtyřicátých let. Tento systém charakterizovalo několik hlavních aspektů, které se zásadně odlišovaly od demokratického modelu fungování obdobných institucí. V první řadě tu byla dominantní role aparátu komunistické strany, ve kterém se soustředila veškerá moc, a jemuž byly podřízeny všechny orgány státní správy. Zahraniční politika Československa i dalších sovětských satelitů byla pod kontrolou Sovětského svazu, respektive aparátu Komunistické strany Sovětského svazu. Tomuto aparátu podléhaly nejen státní instituce, ale také média, jež byla redukována na nástroj státní propagandy.²⁸¹

Personální záležitosti spadaly především do kompetence sekretariátu strany, který byl zodpovědný za jmenování do všech nižších diplomatických funkcí (velvyslance a *chargé d'affaires* jmenovalo politbyro). Kromě toho sekretariát schvaloval také služební cesty do zahraničí, což platilo zejména pro novináře, vědecké a kulturní pracovníky. Sekretariátu byly rovněž zasílány periodické zprávy o zahraničních stycích různých organizací. Monitorování československé emigrace spadalo do kompetencí mezinárodního oddělení ÚV KSČ, které se vedle toho zabývalo zahraniční politikou obecně, otázkami pasů a víz, péčí o zahraniční hosty strany a v pozdější době také problematikou zahraničních studentů.²⁸² Mezinárodní oddělení spadalo vždy pod jednoho

bez koloniální minulosti na africký kontinent včetně jejich současných ekonomických aktivit zpracoval ZÁHOŘÍK, Jan. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*. Praha: NLN, 2010.

280 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa I.: Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992)*. Praha: Academia, 2012, s. 128.

281 ZÍDEK, Petr. *C. d.*, s. 21.

282 Tamtéž, s. 23.

z tajemníků sekretariátu ÚV KSČ, od roku 1958 jím byl Vladimír Koucký, jehož podpis se objevuje na mnoha informačních zprávách spadajících pod výše zmíněný odbor z této doby.

Jednou z nejdůležitějších institucí zahraniční politiky byla nepochybně československá rozvědka. Petr Zídek, který se touto tematikou podrobně zabývá, vychází ze závěrů, které podrobně rozvinul Karel Bartošek na základě podrobného studia nevydaných pamětí Oskara Valeše. Valeš ve svých pamětech uvedl, že personál zastupitelských úřadů v zahraničí tvořili ze tří čtvrtin pracovníci rozvědných služeb. Tyto závěry potvrdil výzkum P. Zídka, který provedl interview s celou řadou bývalých zaměstnanců československých ambasad.²⁸³ Kádrovými pracovníky rozvědky byly na ambasádách všichni šifréři, diplomatičtí kurýři a od roku 1964 i radisté.²⁸⁴ Tím měla rozvědka v praxi pod kontrolou veškeré spojení zastupitelského úřadu s centrálou. V roce 1968 měla rozvědka 41 rezidentur ve 39 státech všech kontinentů.²⁸⁵

Neklamným důkazem o tom, že činnost krajánek a emigrantů v Addis Abebě byla ze strany vyslanectví vcelku bedlivě sledována a zaznamenávána, podává zpráva z porady pracovníků konané v lednu 1956. Podrobné raporty na vybrané jednotlivce z řad emigrantů se objevují ve fondech teritoriálního odboru ministerstva zahraničních věcí.²⁸⁶

„Diskutováno o nevhodném rozhovoru delegáta s. Malíka s emigrantem Tobiškou. Bylo dohodnuto, že všechny hovory s emigranty a krajany budou přesně zaznamenávány a záznamy z rozhovorů dávány ZÚ.“²⁸⁷

Československá zahraniční politika byla závislá na direktivách aparátu Komunistické strany Sovětského svazu. V roce 1954 lze sice v zahraniční politice pozorovat určitý odklon od nejrigidnějšího stalinismu, nicméně charakter práce jednotlivých diplomatických úředníků se v tomto smyslu nikterak nezměnil. První správa ministerstva vnitra určovala nadále směřování jejich činnosti, která měla výrazný dopad na československé angažování ve třetím světě. Status první správy č. 4/1963 vydaný z rozkazu ministra vnitra Lubomíra Štrougala v únoru 1963 dokazuje podřízenost pracovníků MZV důstojníkům rozvědky na jednotlivých zastupitelských úřadech.

283 Tamtéž, s. 24.

284 KOUDELKA, František – SUK, Jiří. *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období Pražského jara 1968 (leden-srpen 1968)*. Brno, 1996. ISBN 80-85270-57-9.

285 ZÍDEK, Petr. *C. d.*, s. 25. Diplomatičtí zastoupení existovalo ve stejné době v 61 státech světa.

286 Nejčastěji se tu objevují jména B. Hildprandta, J. Heligera, Z. Kofránka, A. Junka, B. Tobyšky, J. Zelendy a dalších.

287 AMZV, TO-T 1955-1959, k. 1., ob. 2, 112/115. Zápis porady pracovníků ZÚ ze dne 2. 1. 1956.

Implicitně se tu uvádí, že titulář je povinen vytvořit podmínky pro úspěšné plnění úkolů pracovníků I. správy ministerstva vnitra. Veškeré problémy související s prací I. správy měl projednávat pouze s rezidentem. Zvláštní kategorií v systému rozvědky tvořili tzv. ideoví spolupracovníci. Mělo se jednat o „politicky vyspělé československé občany, naprosto oddané socialistickému zřízení získané pro tajnou a pravidelnou spolupráci s rozvědkou v zahraničí.“²⁸⁸ Nesmělo jít o stranické funkcionáře a pracovníky stranických orgánů, získávání se provádělo výhradně na dobrovolném a ideologickém podkladě. V této kategorii s rozvědkou spolupracovala většina kariérních diplomatů. Nejrozsáhlejší aktivitu v rozvojovém světě vyvíjela první správa právě v Africe.²⁸⁹

8. Nástin rozvoje vztahů mezi Československem a Etiopií do roku 1955

Etiopie patřila již od meziválečného období k tradičním obchodním partnerům Československa na africkém kontinentu. K přímým obchodním stykům mezi oběma zeměmi došlo již krátce po skončení první světové války. Naprostá většina obchodní výměny byla tehdy realizována prostřednictvím firem ve třetích zemích. Zpočátku vyváželo Československo do Etiopie zejména průmyslové spotřební zboží. Ve třicátých letech byla Etiopie napadena Itálií a vzájemná obchodní výměna byla přerušena. Během italské okupace prakticky zanikla československá krajanská komunita, jejíž někteří členové byli podnikateli v různých odvětvích a významně tak přispívali k rozvoji obchodní činnosti.

Bezprostředně po skončení druhé světové války byl zahraniční obchod s Etiopií rychle obnoven a postupně rozšiřován. Na konci čtyřicátých let byla v Addis Abebě postavena továrna na výrobu munice. Výstavbu muničky provedly Povážské strojírny, které do Etiopie vyslaly patnáct odborníků, kteří uzavřeli s etiopskou vládou kontrakty na dobu pěti let. Někteří zaměstnanci muniční továrny usilovali po vypršení kontraktů o jejich prodloužení. Důvodem byla jejich neochota k návratu do Československa. Z celé záležitosti se stal velmi ožehavý problém, který nezůstal utajen etiopským vládním činitelům, což se podepsalo na zhoršení vzájemných vztahů s Etiopií. Výstavba muniční továrny v Addis Abebě byla nejdůležitějším poválečným investičním celkem z těch, které Československo realizovalo na území Etiopie. Do tohoto relativně úspěšného projektu však zasáhly konsekvence studenovělečného konfliktu v Koreji, jenž oba dosavadní partnery politicky rozdělil a poznamenal tak provoz muniční továrny, kam československá vláda odmítla dodat uhrazenou zakázku na náhradní díly

288 ZÍDEK, Petr. *C.d.*, s. 26.

289 Tamtéž.

a municí. Zablokované dodávky do muničky tak byly dokladem zmrazení vzájemných vztahů v době trvání korejské války. Celou záležitost se podařilo vyřešit až v polovině padesátých let, kdy Československo usilovalo o zřízení ambasády v Addis Abebě.²⁹⁰

Etiopie byla v roce 1948 druhým největším obchodním partnerem Československa mezi africkými zeměmi. V té době se podílela na československém obchodě s rozvojovými zeměmi více než dvěma procenty.²⁹¹ Export lehkého zboží do Etiopie se nejčastěji prováděl letecky. V případě dodávek těžkého materiálu byla velice frekventovaná doprava přes přístavní města Džibuti a Massawu. Transporty vedoucí přes Džibuti se dále překládaly na železnici vedoucí až do Addis Abeby. V případě využití Masawy se pro další expedici využívalo silniční dopravy přes Asmaru, ta však byla ze všech tří dopravních cest nejkomplicovanější z důvodu špatného stavu silnic. V roce 1948 neměl žádný ze států obchodujících s Etiopií v zemi konsignační sklad.²⁹² Z toho důvodu apeloval tehdejší vyslanec v Káhiře František Krucký na ministerstvo zahraničního obchodu ve věci zřízení honorárního konzulátu či ustavení obchodního jednatele, který by dohlížel na řádné plnění dodávek, čímž by přispěl ke stabilizaci obchodní výměny obou zemí. Ovšem jak vyplývá z níže uvedené zprávy, hledání takového obchodního jednatele, který by splňoval náročná kritéria, nebylo vůbec jednoduché.

„Je naprosto zapotřebí, aby takový jednatel byl naším příslušníkem, znalým habešských poměrů jak hospodářských tak i politických, a měl znalost jazyků v Habeši používaných (angličtina, francouzština, italština, arabština, amharština, tigrejština...).²⁹³

Zajímavý pohled na stav a fungování obchodu s Etiopií v první polovině padesátých let se objevil v dopise Josefa Kubka, který adresoval československému vyslanectví v Addis Abebě v roce 1957. Je třeba připomenout, že v tuto dobu již existovala mezi oběma zeměmi obchodní dohoda, což Kubkovo negativní hodnocení tehdejší situace nereflektovalo. Nicméně některé z jeho závěrů můžeme pokládat za velmi zajímavé a výstižné pro první polovinu padesátých let. Kubek charakterizoval

290 Stavba muniční továrny, její následný provoz a situace okolo jejích zaměstnanců je předmětem samostatné kapitoly.

291 POLÁČEK, Zdeněk. *Etiopie: Obchodně ekonomický sborník*. Praha: Institut zahraničního obchodu, 1981, s. 158.

292 *Konsignační sklad* – v mezinárodním obchodě sklad cizího dovezeného zboží, jehož jednotlivé kusy podléhají místním dovoznímu clu teprve v případě prodeje v tuzemsku.

293 AMZV, Etiopie TO-O 1945-1959, k. 1, č. j. 1903/48. Výše uvedené nároky se zdají být značně přehnané, z pozdějších pramenů vyplývá, že jen hrstka československých příslušníků působících v Etiopii mluvila plynule amharsky. Tigrejštinu neovládal ani vyhlášený polyglot Adolf Parlesák.

vzájemnou obchodní výměnu s Etiopií v této době jako nesystematickou a postrádající pevné institucionální zaštitění. Aktivitu související s dodávkami československých firem měly být zajišťovány prostřednictvím lidí, kteří působili jako obchodní zástupci jednotlivých podniků anebo spolupracovali s některými zahraničními společnostmi, jejichž prostřednictvím realizovali obchodní výměnu různých komodit. Kubek ve svém dopisu navrhl zřízení honorárního konzulátu, který měl neutěšenou situaci pomoci napravit. Při této příležitosti zaslal vyslanectví i životopis, v němž popsal svoje předchozí působení v Etiopii. Píše tu, že v letech 1947-1951, tedy v období, kdy ještě nedošlo k úplnému vybudování exportních výsadních společností, zastupoval *Habešský zajišťovací fond národní obnovy v Addis Abebě* (The Mutual Assistance Found Ltd.), pro který v Československu nakupoval různé zboží, čímž v podstatě zaváděl odbyt československého zboží na afrických trzích. Kubek se při snaze o jmenování honorárním konzulem odvolával na důvěrnou známost s jistým Davidem Hallem, bývalým ředitelem výše zmíněného zajišťovacího fondu. Z výše uvedeného nicméně vyplývá především skutečnost, že Kubek nebyl dostatečně dobře informován o pounorovém vývoji a reformách na ministerstvu zahraničních věcí, protože instituce honorárních konzulátů byla paušálně zrušena v roce 1950. Nehledě na to, že v roce 1955 byl zřízen efektivní zastupitelský úřad v Addis Abebě, který přebíral jím navrhovanou agendu.²⁹⁴

8.1. Role Etiopie při dodávkách československých zbraní do Etiopie

Rozvoj zahraničního obchodu komunistického Československa s Etiopií byl neodmyslitelně spjat se zbrojním průmyslem. Jednalo se o tradiční formu spolupráce, která se osvědčila již v meziválečném období, kdy Etiopie nakupovala československé zbraně před vypuknutím války s Itálií. Po druhé světové válce byly tyto vazby obnoveny a účelně využity nejenom pro potřeby etiopského státu. Jednalo se především o utajované dodávky československých zbraní do Izraele v první polovině roku 1948. Etiopie zde sehrála roli krycí destinace, protože na dodávky zbraní do Palestiny bylo z rozhodnutí OSN uvaleno embargo, aby se tak zabránilo eskalaci napětí.

Zásadní roli sehrál v záležitosti dodávek zástupce Židovské agentury pro Palestinu Ehud Ueberall, který s ohledem na zmíněné embargo a československé zásady prodávat vojenský materiál pouze státům, respektive jejich legitimním vládám, používal pro formální krytí legendu „zástupce etiopské císařské vlády“.²⁹⁵ Od ledna

294 AMZV, TO-T Etiopie 1955-1959, k. 1. Dopis Josefa Kubka československému vyslanectví v Addis Abebě.

295 Rozhovor s historikem Zdeňkem Klímou v Černínském paláci. Z. Klíma autorovi poskytl informaci o tom, že Ueberall získal příslušné listiny nelegálním způsobem v poválečné Paříži. Údajně disponoval

do začátku května 1948 uzavřel E. Ueberall celkem šest smluv o prodeji zbraní s firmou Zbrojovka Brno, n. p., z čehož první tři (lednová, únorová a březnová) měly formální etiopské krytí. Zbývající smlouvy už uváděly jmenovaného otevřeně, coby druhou smluvní stranu jako zástupce Židovské agentury.²⁹⁶ Československá vojenská pomoc při vzniku státu Izrael je dnes obecně známým a dostatečně dobře historicky zpracovaným tématem. Jednalo se především o dodávky zbraní a výcvik izraelských pilotů a tankistů na specializovaných učilištích v Československu. Komunistická vláda tak získala unikátní příležitost k výhodnému prodeji některých zbraní z armádních skladů, ale také to představovalo nové zakázky pro československé zbrojovky. Stát Izrael vznikl 14. května 1948. Bezprostředně po jeho vyhlášení vypukla první arabsko-izraelská válka. Sovětský svaz neměl v danou dobu ve vztahu k Izraeli vážné politické překážky, proto Československu nikterak nebránil v poskytování materiální pomoci židovskému státu. K obratu došlo až v polovině padesátých let, kdy se SSSR odklonil od Izraele a začal podporovat arabské státy. Paradoxní na této situaci je fakt, že se na zmíněných československých školách vystřídali během několika let posluchači dvou zneprátelených táborů, kteří se v rámci dalších izraelsko-arabských konfliktů navzájem zabíjeli.

Ve francouzských diplomatických archivech se dochovaly zmínky o celé řadě poptávek po zbrojních dodávkách ze strany etiopské vlády. Francouzi měli výborný přehled o prakticky veškerých dodávkách do Etiopie, protože nejčastější cesta zboží vedla přes přístav Džibuti. Nechybí zde ani informace o činnosti zástupců Zbrojovky Brno.

*D'après des renseignements de source américaine, qui confirme d'une façon générale les informations contenues dans ma dépêche n° 441/AL du trente un août dernier au sujet des fournitures d'armes tchécoslovaques à l'Éthiopie, la maison avec laquelle le Gouvernement impérial a traité ne serait pas Skoda mais une de ses filiales – la société «Brno Zbrojovka».*²⁹⁷

čistým hlavičkovým papírem s razítkem a podpisem etiopského konzula ve Francii.

296 Originály těchto smluv jsou uloženy v izraelském státním archivu v Jeruzalémě, fond č. 93 "Israel's Missions Abroad", podfond č. 93.05 "Israel Mission in Prague", série č. 523/21 "Arms Purchase", složka č. 523-21-3n. Jsou dostupné i na internetu [cit. 2009-25-06] URL: <<http://www.archives.gov.il/ArchiveGov> eng>. Počáteční strana jednoho z prvních těchto kontraktů viz přílohy.

297 CADN, Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 30. Direction Générale des Affaires Politiques – Afrique Levant JB/CK (secret). Fourniture d'armes tchécoslovaques à l'Éthiopie, n° 468/AL. De Blesson, Ministre de France en Éthiopie à Robert Schuman, Ministre des Affaires étrangères. Addis Abeba, le 13 septembre 1948, s. 1-2. „Podle informací z amerického zdroje, které v obecné rovině potvrzují informace obsažené v mé depeši č. 441 ze dne 31. srpna, týkající se dodávek československých

Informace o činnosti československých obchodních zástupců, usilujících o prodej zbrojního materiálu, byla Francouzi poprvé zachycena v prosinci 1947, kdy francouzská ambasáda poslala do Quai d'Orsay informaci následujícího znění.

*„La maison Skoda a envoyé des représentants en Éthiopie afin d'examiner la possibilité de fourniture d'armes au Gouvernement impérial. Ce matériel consisterait surtout en mitrailleuses lourdes et légères et en canons légers anti-chars. Les émissaires de Skoda cherchent également à placer des fusiles et des carabines de chasses. Le Duc de Harar m'a dit que la société tchécoslovaque demandait des paiements en or et que, si cette exigence maintenue, les affaires en question auraient peu de chances d'être conclues.“*²⁹⁸

Jednání s československou stranou byla obnovena v červenci 1948 a vyústila v podpis kontraktu na nákup zbrojního materiálu ve výši 8 milionů amerických dolarů. Zhruba jedna třetina peněz měla být uhrazena okamžitě, další formou splátek po dobu pěti let. K dříve poptávanému materiálu přibyla ještě další výzbroj (houfnice) a rovněž munice a vybavení pro muniční továrnu v Addis Abebě, jejíž výstavba měla být v brzké době zahájena pod dohledem Povážských strojíren. Zajímavostí je, že s výjimkou dodávek pro muniční továrnu, nebylo známo, pro jaké účely byly tento relativně masivní nákup zbraní uskutečněn. Etiopie procházela obdobím relativní stability. Pozdější bezpečnostní problémy v Eritreji a provincii Ogaden byly ještě v danou dobu v nedohlednu. Nejistotu v této záležitosti potvrzují i závěry z francouzských diplomatických zpráv. Výše uvedená teze o dodávkách do Izraele, za kterou autor vděčí Zdeňku Klímovi se tak jeví jako opodstatněná. Zůstává otázkou, do jaké míry se na celé záležitosti podepsaly dodávky zbraní, které putovaly přes další země. Je známo, že etiopská vláda poptávala menší objem zbrojního materiálu ve Velké Británii a také ve Francii. Nakonec však v březnu 1948 nakoupila zbraně od jedné švýcarské firmy. Tato objednávka se týkala nákupu 22 000 pušek, 7 milionů nábojů ráže 7,5mm, 31 protiletectvých kanonů a 52 houfnic. Francouzské ministerstvo

zbraní do Etiopie, není dodávající společností firma Škoda, ale jedna z jejích filiálek – Zbrojovka Brno.“
(překlad Jan Dvořáček)

298 CADN, Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 30. Direction Générale des Affaires Politiques – Afrique Levant JB/CK (confidentiel). Fourniture d'armes Skoda, n° 685 AL. De Blesson, Ministre de France en Éthiopie à Robert Schuman, Ministre des Affaires étrangères. Addis Abeba, le 17 décembre 1947, s. 1. *„Společnost Škoda vyslala do Etiopie své zástupce, aby prozkoumali možnosti zbrojních dodávek císařské vládě. Zbrojní materiál by měl sestávat z těžkých a lehkých kulometů a lehkých protitankových kanonů. Tito zástupci zároveň nabízeli pěchotní pušky a lovecké zbraně. Vévoda z Hararu mi sdělil, že československá společnost požadovala platbu ve zlatě, a pokud by tento požadavek nebyl dodržen, záležitost zbrojních dodávek by měla malou šanci na úspěch.“* (překlad Jan Dvořáček)

zahraničních věcí obdrželo v této souvislosti žádost o povolení tranzitu těchto zbraní přes území metropole a posléze i Džibuti.²⁹⁹

Při jednáních o dodávkách švýcarských zbraní vystupoval jako hlavní vyjednávač David Hall, o němž psal ve výše zmiňovaném dopise Josef Kubek jako o řediteli zajišťovacího fondu národní obnovy se sídlem v Addis Abebě. Švýcarské dodávky označila francouzská diplomacie jako „*commande d'armes en suisse pour une destination suspecte*“.³⁰⁰ David Hall měl být podle interpretace týchž pramenů hlavním vyjednávačem za etiopskou stranu při dodávkách československých zbraní.³⁰¹

V souvislosti s dodávkami zbraní do Izraele, při kterých sehrála etiopská vláda roli zprostředkovatele, je nutné zmínit, že Etiopie se v éře Haile Selassie snažila udržovat nadstandardní vztahy s Izraelem. Tyto vztahy měly vytvořit jakousi protiváhu vzrůstajícímu arabskému vlivu. To také vysvětluje poměrně intenzivní spolupráci v technické a vojenské oblasti. Izrael byla hned po USA druhým největším poskytovatelem vojenských instruktorů. V polovině šedesátých let se jejich počet vyšplhal na padesát, zatímco Američané dominovali s dvěma sty vojenskými instruktory.³⁰² Američané se angažovali především ve výstavbě etiopského vojenského (ale i civilního) letectva. Etiopská flotila měla k dispozici pouze jednu loď, kterou poskytli rovněž Američané. Izraelští instruktoři působili především u dělostřelectva.

Císař Haile Selassie posiloval armádu prakticky po celou dobu svého vládnutí. Tuto dobu charakterizovalo hned několik vážných bezpečnostních rizik (Ogaden, nezávislost Somálska, Eritrea, obecně sílící tendence pansomalismu a panarabismu, dekolonizace a nestabilita v okolních státech atd.). V dané době měla Addis Abeba ve zbraní zhruba 40.000 mužů. Vojenská služba byla dobrovolná a představovala důležitý prostředek solidního využití. Důstojnický sbor se rekrutoval tradičně z příslušníků vyšších vrstev, z nichž mnozí procházeli vojenskou akademií v Hararu, kde měli své nezastupitelné místo Indové v roli vedoucích instruktorů.³⁰³

299 CADN, Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 30. Direction Générale des Affaires Politiques – Afrique Levant JB/CK (confidentiel). Fourniture d'armes Skoda, n° 441 AL. De Blesson, Ministre de France en Éthiopie à Robert Schuman, Ministre des Affaires étrangères. Addis Abeba, le 31 août 1948, s. 1-2.

300 Tamtéž.

301 Tamtéž.

302 CADN, Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 60. Ambassade de France en Éthiopie. La politique extérieure de l'Éthiopie – Coopération dans le domaine militaire. Addis Abeba, le 8 juin 1972.

303 Tamtéž. L'armée, s. 1-6.

Export československých speciálních dodávek zaznamenal v letech 1947-1951 sice vysoký, nicméně velmi kolísavý obrat. Absolutně nejvyššího objemu dodávek bylo dosaženo v roce 1948, což má hned několik zdůvodnění. Samozřejmě se na něm podepsalo především zahájení výstavby muniční továrny v Addis Abebě, pro kterou bylo na samém počátku dovezeno nejvíce materiálu pro výstavbu včetně nejrůznějších náhradních dílů. Nicméně celkový objem zboží pro rok 1948 byl tak velký, že musel zahrnovat i některé další kontrakty, což potvrzuje nejenom úvahu o dodávkách zbraní Izraeli prostřednictvím etiopského krytí, ale zároveň to ukazuje i na možnost dalších dodávek speciálního materiálu. Vyplývá to i z níže uvedených čísel, ze kterých je na jedné straně patrný obrovský nárůst exportovaného speciálního materiálu v roce 1948, a na druhé straně výrazný propad v dodávkách, způsobený zejména eskalací korejského konfliktu.³⁰⁴

8.2. Obchodní výměna s Etiopií, podniky zahraničního obchodu

Obchodní výměna s Etiopií procházela v prvních poválečných letech zajímavou konjunkturou. Nejmarkantnější byl v tomto ohledu rok 1947. Bulletin francouzské obchodní komory referoval o dynamickém rozvoji československých obchodních aktivit v prvním pololetí 1947. Z evropských států měla vyšší obrat zahraničního obchodu s Etiopií pouze Velká Británie, Francie a Itálie. Bulletin zároveň uváděl čísla u třech dalších menších evropských států, které v danou dobu s Etiopií obchodovaly. Jednalo se o Švédsko, Belgie a Švýcarsko. V těchto případech byly jejich obchodní aktivity umocněny skutečností, že se tyto státy aktivně podíleli na vojenském výcviku a dodávkách pro etiopskou armádu či císařskou gardu, což s sebou přinášelo pozitivní vlivy především na dovoz. Nicméně obchodní bilance žádného z nich nedosahovala pro dané období ani polovičních čísel ve srovnání s těmi československými.

„Dans les cinq premiers mois de l'année 1947, les exportations tchécoslovaque se sont élevées à 10,4 milliards de couronnes et les importations à 10,1 milliards, soit presque autant que le volume des échanges réalisés dans toute l'année 1946.“³⁰⁵

304 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 103.981/52-AO. Objem exportovaného speciálního materiálu dosáhl nejvyšších čísel v roce 1948 (217 mil. Kčs). Oproti roku 1947 se jednalo o nárůst o téměř 200 mil. Kčs. V roce 1949 vyvezlo Československo do Etiopie zbraně v hodnotě 86 mil. Kčs. Naopak v roce 1950 došlo k razantnímu poklesu (8 mil. Kčs). Podobných čísel bylo dosaženo v roce 1951 (10 mil. Kčs).

305 CADN, Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 29. Chambre de Commerce franco-éthiopienne. Bulletin N° 2 – Octobre, Novembre, Décembre 1947 (Numéro spécial du Couronnement, s. 23. „V prvních pěti měsících roku 1947 narostl československý vývoz na 10,4 milionu korun, a dovoz na 10,1 milionu korun, čímž obchodní výměna za toto období dosáhla téměř takového objemu jako za celý rok 1946.“ (překlad Jan Dvořáček)

Nicméně v roce 1950 došlo k razantnímu výkyvu oproti předchozím rokům. Negativně se na tom podepsalo zejména přijetí zákona o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství (č. 119/1948 Sb.), kterým v dubnu 1948 zestátněn a monopolizován zahraniční obchod. Československo na počátku padesátých let zcela přeorientovalo svůj zahraniční obchod na Sovětský svaz a jeho satelity.³⁰⁶

Pokles zaznamenala i československo-etioopská obchodní výměna, což bylo zapříčiněno především celkovým zhoršením politických a hospodářských vztahů mezi Západem a Východem. Po vypuknutí korejské války, kam Etiopie vyslala vojenský kontingent v rámci sil OSN, došlo k omezení zahraničního obchodu obou států. Československo začalo vlivem této stagnace pomalu ztrácet na etiopském trhu své dobré postavení. Nicméně i nadále zůstávalo na počátku padesátých let pro Etiopii důležitým evropským obchodním partnerem.

Podíl československého zahraničního obchodu na etiopském dovozu činil v roce 1951 necelé 1,5 %. U některých vybraných komodit měl československý dovoz velmi zajímavé výsledky. V dovozu zápalek bylo Československo na prvním místě, přičemž podíl na celkovém dovozu tohoto druhu zboží činil 45 %. V dovozu cukru bylo na druhém místě (18 % celkového dovozu), stejné umístění mu patřilo i v dovozu lepenky (15 %). Přední místa patřila ČSR také v dovozu obuvi (10,5 %), papírových výrobků (10 %), skleněných perliček (11,5 %), kovového zboží (11 %), vlněných tkanin (14 %), vlněných pokrývek (6,4 %), lněných a jutových výrobků (4,2 %) a různých kožených výrobků (2 %). Uvedená čísla ukazují, že objem československého vývozu do Etiopie byl již v této době značný. Předpokládalo se, že v následujících letech dojde ještě k výraznému rozšíření vývozu zejména v oblasti spotřebního zboží.

Podíl na tomto počátečním úspěchu měla zejména výrazná aktivita obchodních zástupců jednotlivých podniků zahraničního obchodu. Konkurence na etiopském trhu v oblasti spotřebního zboží nebyla v danou dobu zanedbatelná. Nutno dodat, že na počátku padesátých let československý vývoz výrazně převyšoval dovoz. Kromě kávy byla dovážena zejména krmiva, olejnatá semena, luštěniny, kůže a maso.³⁰⁷ Ve vývozu strojů a strojních zařízení byla situace podstatně odlišná, protože odbytové možnosti byly značně omezené. V tuto dobu se v oblasti strojírenství výrazněji prosazovaly PZO Strojexport a Technoexport.³⁰⁸ Situace se začala posouvat k lepšímu v druhé polovině padesátých let, zejména po podepsání obchodní dohody (1956) a schválení příslušného úvěru, který měl za následek razantní zvýšení obchodní výměny.

306 ZÍDEK, Petr. Československo a francouzská Afrika 1948-1968. Praha, 2006, s. 19. ISBN 80-86506-58-4.

307 Tamtéž, s. 5.

308 Tamtéž, s. 6.

Stroje a strojní zařízení se pak zejména v šedesátých letech staly nejžádanějším zbožím na etiopském trhu.

V roce 1953 byl nicméně zaznamenán nejnižší obrat za celé poválečné období, a to pouze 0,9 mil. Kčs oproti 31,3 mil. Kčs v r. 1948. Obchodní bilance s Etiopií byla v jednotlivých letech zpravidla značně aktivní.³⁰⁹ Navzdory skutečnosti, že Etiopie patřila k nejzaostalejším zemím světa, měla předpoklady k tomu, aby se v budoucnu stala velmi dobrým a stabilním trhem pro československé zboží. Zahraniční obchod obou států byl přesně definován obchodní smlouvou z 25. 4. 1956. Tato smlouva vytvořila stabilní platformu pro obchodní výměnu obou států, ačkoli její součástí nebyla platební a clearingová dohoda.³¹⁰

Následující tabulky ukazují obrat exportu a importu jednotlivých zemí v letech 1956-1957. Československý export zaujímal v tomto období první místo ze států východního bloku. Import byl na druhou stranu ve sledovaném období zanedbatelný, o čemž vypovídá záznam z porady diplomatických pracovníků ZÚ Addis Abeba z února 1957. Druhý tajemník vyslanectví Dokoupil na tomto zasedání upozornil na skutečnost, že v celém druhém pololetí 1956 neodebíralo Československo takřka žádné etiopské zboží. Situace se mírně zlepšila v prvních měsících roku 1957, kdy bylo odebráno zboží ve výši 1,5 mil. Kčs. Pro následující roky platilo, že dovoz z Etiopie byl zpravidla sezónní.³¹¹

309 POLÁČEK, Zdeněk. *Etiopie: Obchodně ekonomický sborník*. Praha: Institut zahraničního obchodu, 1981, s. 159.

310 *Clearingová dohoda* – zajišťuje účtování vzájemných operací bez hotovostního placení. Bezhotovostní platební styk bývá obvykle prováděn zúčtováním oboustranných či vícestranných pohledávek či závazků. Banky disponují clearingovým účtem, na který přicházejí platby od jiných bank a ze kterého jsou prováděny platby jiným bankám.

311 AMZV, TO-T Etiopie 1955-1959, k. 1. Záznam z porady diplomatických pracovníků (1. 2. 1957)

Tabulka č. 1 – Vývoz do Etiopie (uvedeno v mil. etiopských dolarů).³¹²

Export – pořadí zemí	1956	1957
1. Itálie	24,2	22,2
2. Indie	25,0	20,8
3. Japonsko	14,3	20,0
4. USA	19,1	18,3
5. Velká Británie	16,7	16
6. NSR	13,9	14,9
7. Saúdská Arábie	4,7	8,3
8. Súdán	2,4	6,3
9. Egypt	7,3	6,0
10. Holandsko	5,8	5,3
11. Francie	8,2	4,3
12. Belgie	5,2	3,9
13. Aden	4,3	3,2
14. Hong Kong	1,5	2,1
15. Švédsko	2,1	2,0
16. ČSR	2,1	1,6

Tabulka č. 2 – Dovoz z Etiopie (v mil. etiopských dolarů).³¹³

Import – pořadí zemí	1956	1957
1. USA	43,2	47,6
2. Aden	27,7	35,1
3. Itálie	29,4	28,6
4. Francouzské Somálsko	3,9	15,1
5. Saúdská Arábie	9,0	9,9
6. Velká Británie	7,3	5,7
7. Izrael	3,7	3,8
8. Holandsko	3,1	3,8
9. Belgie	0,6	3,6
10. NSR	2,1	3,4
11. Francie	3,4	3,1
12. Jugoslávie	0,1	2,0
13. Súdán	1,9	2,0
14. Švýcarsko	1,4	1,3
15. Řecko	1,5	1,7
16. Libanon	0,6	1,6

312 AMZV, TO-T Etiopie 1955-1959, k. 1. Charakteristika hospodářských styků Etiopie.

313 AMZV, TO-T Etiopie 1955-1959, k. 1. Charakteristika hospodářských styků Etiopie.

Nejdůležitější exportní komodity (uvedeno v procentech)

- Káva 70,6
- Olejnatá semena 9,8
- Kůže koží 6,1
- Luštěniny 4,1
- Kůže ovčí 3,5
- Kůže hovězí 2,9
- Obilniny 1,7
- Včelí vosk 0,9

Importní komodity (uvedeno v procentech)

- Textil 42,9
- Pohonné hmoty 32
- Pneumatiky a duše 10
- Potraviny 5,5
- Stavební materiál 4,7
- Mýdlo 3,1
- Papír 1,0
- Farmaceutické výrobky 0,8

Potenciál československých vývozních možností byl někdy z etiopské strany značně přeceňován, některé z navrhovaných projektů byly jen stěží realizovatelné. Haile Selassie měl údajně na jednom z jednání projevit zájem o stavbu osmipatrové budovy pro korunního prince, šestnáctipatrové budovy municipality, továrny na mýdlo a papír apod.³¹⁴ Na danou dobu byly takové plány skutečně nadnesené. V tuto dobu bylo Československo schopno nadále intenzivně rozvíjet dodávky potřebného zboží, ale investiční pobídky podobného druhu byly s ohledem na značnou zaostalost Etiopie skutečně přehnané. Na druhou stranu je třeba podotknout, že ani z československé

314 AMZV, TO-T 1955-1959, k. 1., č. j. 501/57-Dr V. Závěr Řádné hospodářské zprávy za I. pololetí 1957.

strany nebylo všechno úplně v pořádku. Nejčastějším problémem bylo to, že některé z dodávek do Etiopie neodpovídaly objednávkám a často doházelo k nedodržování dodacích lhůt. Jako příklad uvedlo vyslanectví v roce 1957 zpožděnou dodávku pěti osobních automobilů značky Spartak (Motokov) z důvodu byrokratických průtahů.³¹⁵ Navzdory těmto nedostatkům konstatovalo vyslanectví v roce 1956, že Československo mělo ze států socialistického bloku s Etiopií největší obraty. V tomto roce bylo do Etiopie vyvezeno zboží přesahující výši 2 mil etiopských dolarů.³¹⁶

V únoru 1956 proběhla v Addis Abebě schůzka obchodního přidělence pro Etiopii Jelínka s ministrem komunikací a veřejných prací Zawdi Gabri Selassie. V rámci snahy o prohloubení hospodářské spolupráce obou zemí byl do Etiopie pozván odborný poradce Gvozď. Etiopie měla eminentní zájem na výstavbu několika veřejných budov, mostů, železnic, silnic, elektráren, vodáren, přehrad a celou řadu průmyslových podniků. To vše s výrazným přispěním zahraničního kapitálu západních zemí. Československo se mělo na těchto projektech podílet dodávkami potřebného zařízení a vysláním potřebných odborníků nejen pro stavby objektů, ale i do etiopských úřadů pro poradní účely.³¹⁷

Exportní komodity československých podniků zahraničního obchodu (1959)³¹⁸

Strojexport

- dieselmotory a dieselagregáty, elektromotory a elektrody, mlýnská zařízení, čerpadla, kompresory, obráběčky

Kovo

- zařízení nemocnic, textilní stavy, laboratorní přístroje,
- rádia, žárovky, hodiny, šicí stroje, drobné měřicí přístroje
- léčebná mechanika, kancelářské a tiskařské stroje
- fotografické a kino přístroje včetně optiky
- různé nástroje

315 Tamtéž.

316 Tamtéž.

317 AMZV, TO-T 1955-1959, k. 1. Nabídka stavby veřejných budov.

318 AMZV, TO-T Etiopie 1955-1959, k. 1, č. j. T 0021/AA/59.

Motokov

- kola, osobní auta, motocykly, vybavení automobilů,
- náradí, nástroje, domácí zařízení, smaltované nádoby
- autobusy a nákladní auta, zemědělské stroje a traktory
- technická guma

Omnipol

- lovecké zbraně a střelivo

Centrotex

- vlněné příze, bavlněné tkaniny, bavlněné tisky
- vlněné a lněné tkaniny, plachtovina, koberce,
- nábytkové látky, nitě, těžká konfekce, šité a pletené prádlo
- svrchní ošacení, froté, kapesníky, ponožky, klobouky a barety
- kožená, gumová a textilní obuv

Ligna

- tiskové a grafické papíry, cigaretový papír
- skříňový nábytek, hudební nástroje

Koospol

- slad, chmel, ostatní

Pragoexport

- podlahové krytiny, kovové obuvnické potřeby,
- gumové podrážky, dřevěné obuvnické potřeby
- krejčovské potřeby, kancelářské potřeby, kufry
- kožená galanterie, dýmky, špičky, holicí potřeby
- kartáče, štětky, dřevěná galanteriehračky, knoflíky
- hygienická pryž

Skloexport

- tabulové sklo, skleněné obaly, krystal,
- lis, automatika, lustry, ověšky,
- sododraslo, osvětlovací sklo, olovnatý křišťál

Keramika

- armatury, zdravotnická keramika, obkládačky
- užitková keramika, porcelán, cement, brusiva

Jablonex

- skleněné perly, skleněná bižuterie, knoflíky
- kovová bižuterie, vánoční ozdoby

Chemapol

- sulfatiazol, sulfaguanidine, naphtalen

V roce 1950 byla obnovena dřívější jednání, která měla vést ke zřízení generálního konzulátu v Addis Abebě. Motivací pro tato jednání byla iniciativa ministerstva zahraničního obchodu, které v dané době poukazovalo na potřebu zvýšení exportu československého zboží do oblasti celé severovýchodní Afriky.³¹⁹ Zastupitelský úřad v Etiopii měl obchodní činnost v tomto regionu podpořit. Jednáním s habešskými úřady bylo pověřeno československé vyslanectví v Káhiře, které zahájilo prostřednictvím etiopského vyslance v Egyptě oboustranné konzultace. Ministerstvo zahraničního obchodu doporučilo na místo generálního konzula Františka Zachara.

„Generální konsulát v Habeši má zahájit činnost co nejdříve. Je proto třeba s největším urychlením postarat se o sjednání předpokladů pro zahájení činnosti generálního konsulátu v Addis Abebě a vyslání konsula Františka Zachara prostřednictvím vyslanectví ČSR v Káhiře. Materiální vybavení úřadu vyřizuje se zvlášť.“³²⁰

319 Personální obsazení zastupitelských úřadů spadalo pod agendu kádového oddělení ministerstva zahraničních věcí, ovšem ministerstvo zahraničního obchodu hrálo v této oblasti rovněž velmi významnou úlohu.

320 AMZV, TO–O 1945–1959, k. 1. Generální konsulát v Addis Abebě – zahájení činnosti, č. 147946 (tajné), v Praze dne 2. října 1950.

Přestože ministerstvo zahraničního obchodu na celou věc naléhalo, na obou stranách se objevily okolnosti, které průběh jednání prodloužily o několik měsíců. Na jedné straně se jednalo o nedostatečně flexibilní jednání příslušných československých úřadů, které nebyly schopny efektivně zareagovat na zdrženlivost etiopské strany ve věci udělení exequatur. V tomto případě mělo ministerstvo zahraničních věcí již na samém počátku jednání přijít s nabídkou reciprocit.³²¹

Pouňorová garnitura na MZV postrádala nejen potřebné zkušenosti, ale zdá se, že často nebyla dostatečně seznámena ani se základními zvyklostmi v oblasti protokolárních diplomatických záležitostí. Jak jinak si vysvětlit konstatování, že v celé věci týkající se zřízení generálního konzulátu v Habeši bylo postupováno nestandardně, a že kromě již zmíněné nabídky reciprocit měla být celá věc zahájena oficiální návštěvou příslušné delegace u Jeho Veličenstva nebo tamního MZV s předáním osobního listu presidenta republiky.³²²

Habešské ministerstvo zahraničních věcí nakonec vyslovilo souhlas se jmenováním Františka Zachara na místo generálního konzula v Addis Abebě dopisem, který byl adresován československému *chargé d'affaires* v Egyptě.³²³ Tento souhlas byl pak předložen československému ministerstvu zahraničních věcí, které však nejenom, že zrušilo jmenování Františka Zachara generálním konzulem, ale dokonce vyslovilo i pochybnost nad samotným smyslem založení generálního konzulátu.³²⁴

O důvodech zrušení jmenování Fr. Zachara lze v tuto chvíli jen spekulovat. Z doposud prozkoumaných archivních pramenů vyplývá pouze, že byl na poslední

321 AMZV, TO–O 1945–1959, k. 1. Záznam k č. j. 103.012/51 ze dne 24. ledna 1951 (podepsán Reisel).

322 AMZV, TO–O 1945–1959, k. 1. František Zachar – vyslání do Habeše, sign. 119.049/51–A/IV–5, č. 107/dův/51, Karel Novotný, Káhira, 16. března 1951. Intervence u habešského ZÚ v Káhiře jako prostředníka vyjednávání nebyla z hlediska diplomatických zvyklostí úplně standardní, nicméně habešské MZV na čs. nabídku zareagovalo oficiální nótou, v níž potvrdilo přijetí agrémentu pro Františka Zachara.

323 AMZV, TO–O 1945–1959, k. 1. 4573/008/19/43. Addis Ababa, le 29 mars 1951.

324 AMZV, TO–O 1945–1959, k. 1. Zřízení generálního konzulátu v Habeši, sign. 119.049/51, č. 142.255, zpracoval odbor A/IV–5 (referent Rudovský), 15. října 1951. „*Na návrh tamního ministerstva byl získán souhlas habešského ministerstva zahraničních věcí se zřízením generálního konzulátu ČSR v Addis Abebě a se jmenováním Františka Zachara generálním konzulem. Toto stanovisko habešského MZV bylo tamnímu ministerstvu oznámeno, právě tak jako nevhodnost Františka Zachara na místo generálního konzula (podtržený text je v citovaném dokumentu přeškrtnut). Domníváme se, že důvody (dodatek: převážně rázu hospodářského), které vedly svého času k podání žádosti o souhlas se zřízením čs. generálního konzulátu v Habeši, trvají, a proto doporučujeme urychlené rozhodnutí v této záležitosti. (rovněž vyškrtnuto) + následuje rukopisný přípis: Jelikož však bylo upuštěno od původního návrhu, t.j. vyslání Frant. Zachara jako generálního konzula, MZV žádá o sdělení, zda MZO hodlá předložit jiný návrh a zda vůbec ještě trvá na zřízením čs. generálního konzulátu v Addis Abebě.*“

chvíli před oficiálním udělením agrément pověřen jinými úkoly. Co se týká zdlouhavého vyjednávání ohledně zřízení generálního konzulátu, jsou prameny mnohem konkrétnější. Průtahy z etiopské strany byly zapříčiněny československým postojem k eritrejské otázce.³²⁵ Československo podporovalo separatistické tendence Eritrejců, které ohrožovaly etiopskou strategii přičlenění Eritreje v rámci federace. Federace měla Etiopii zaručit přímý přístup k strategicky významnému rudomořskému pobřeží.

„Zatím však, co ještě velvyslanec se zapřísahal (habešský velvyslanec v Káhiře Habt Mikael, pozn. autora), že Zachar zcela určitě exequatur dostane, při poslední návštěvě byl již zdrženlivější a řekl, že to záleží na zmíněném ministru (habešském ministru zahraničních věcí Ato Aklilou Abte Woldovi, toho času na služební cestě v USA, pozn. autora). Před tím na několika recepcích dal podepsanému najevo, že prý Habešané jsou zklamáni postupem SSSR a jeho spojenců ve věci Eritreje na OSN.“³²⁶

Je naprosto nesporné, že celá záležitost byla dočasně pozastavena z politických důvodů. Etiopská strana vyjadřovala opakovaně nespokojenost s podporou zemí východního bloku separatistickému hnutí v Eritreji. Československo na druhou stranu nesouhlasilo s aktivním angažmá Etiopie v rámci sil OSN v průběhu korejské války. Ačkoliv v diplomatických kruzích nedošlo ze strany Československa k žádnému oficiálnímu protestu, vzájemné vztahy s Etiopií ochably na několik let. To mělo mimo jiné i za následek pozdržení dodávek speciálního materiálu pro muniční továrnu v Addis Abebě, navzdory tomu, že etiopská strana za objednané zboží předem zaplatila.³²⁷

8.3. Muniční továrna v Addis Abebě

O dodávce muniční továrny pro Etiopii rozhodla pounorová komunistická vláda v první polovině března 1948. Rozhodující slovo padlo na poradě předsedy vlády Klementa Gottwalda, generálního sekretáře MZV Arnošta Heidricha³²⁸ a státního

325 AMZV, TO–O 1945–1959, k. 1. Záznam z 24. dubna 1951 bez bližšího určení, podepsán Reisel.

326 AMZV, TO–O 1945–1959, k. 1. Generální konzulát v Addis Abebě, č. 18/dův/51, Káhira, 11. ledna 1951. Citace z archivních dokumentů uvádím doslovně včetně všech gramatických chyb, které jsou pro toto období československé diplomacie nedílnou součástí prakticky všech psaných dokumentů z provenience vrcholných státních úřadů.

327 AMZV, Etiopie TO–O 1945–1959. Věc: Stavba muničnej továrny v Habeši. Záznam pre s. ministra, k. 1, č. j. 103.981/52 AO, s. 1.

328 Arnošt Heidrich (1889–1968) působil ve strukturách ministerstva zahraničních věcí od samotného vzniku Československa, později byl jedním z nejbližších spolupracovníků Edvarda Beneše. V dubnu 1938 se stal stálým delegátem ČSR u Společnosti národů (SN). Za druhé světové války patřil k vůdčím představitelům odbojové skupiny Parsifal. V květnu 1945 převzal funkci generálního sekretáře ministra

tajemníka MZV Vlada Clementise.³²⁹ Oficiální stanovisko ve věci dodávek speciálního materiálu pro Etiopii bylo sděleno ministerstvu národní obrany, které udělilo v září téhož roku povolení Povážským strojárnám, hlavnímu dodavateli projektu.³³⁰ V roce 1949 došlo k definitivnímu schválení smluv mezi etiopskou vládou a Generálním ředitelstvím Československých závodů přesného strojírenství.³³¹

Nicméně konkrétní podoba prvních dvou smluv byla předběžně dohodnuta již v polovině roku 1948. Oba kontrakty dosahovaly celkové výše 496 705 USD a měly být realizovány v horizontu několika měsíců. První kontrakt (192 500 USD) se týkal výhradně dodávek munice. Tato objednávka byla vyrobena a dodána ještě v témže kalendářním roce.³³²

Druhý kontrakt (304 205 USD) obsahoval smluvní závazek slovenského podniku k dodání závodu na výrobu pěchotních nábojů, včetně příslušných návrhů, technické dokumentace, nezbytného vybavení, výrobního, pomocného a režijního materiálu na dobu jednoho až dvou let. Kromě toho se československá strana zavázala k poskytnutí kvalifikovaného technického personálu, který měl po příletu do Etiopie podepsat pracovní smlouvu s etiopskou vládou na dobu pěti let. Tito českoslovenští

zahraničních věcí, ve které vytrval až do března 1948, kdy byl vyslýchán v souvislosti s nevyjasněným úmrtím svého přítele J. Masaryka (10. března 1948). Emigroval i s rodinou do Spojených států, kde se stal jedním ze zakládajících členů Rady svobodného Československa. Srovnej MERTLÍKOVÁ, Olga. Československá republika v letech 1918-1948 s přihlédnutím k životu a dílu velvyslance Arnošta Heidricha (1889-1968), významného josefovského rodáka. Jaroměř: Městské muzeum Jaroměř, 2001, s. 8-17. (ISBN 80-901791-8-5); ČERNÁ, Klára. Činnost odbojové skupiny Parsifal se zaměřením na osobu Leopolda Chmely a zejména jeho poválečný osud. Bakalářská práce. ÚHV FF UPa, Pardubice, 2009, s. 38-40.

329 Vladimír Clementis (1902-1952) vstoupil do Komunistické strany Československa (dále KSČ) v roce 1924. V letech 1935-38 zastupoval stranu jako poslanec Národního shromáždění. Z KSČ byl vyloučen pro nesouhlas s paktem Ribentrop-Molotov. Po skončení druhé světové války byl do KSČ znovu přijat a stal se státním tajemníkem na MZV. Funkci ministra zahraničních věcí po tragicky zesnulém Janu Masarykovi (10. března) vykonával od 18. března 1948 do 14. března 1950. Jako člen ÚV KSČ (1949-51) měl podíl na zásadních stranických rozhodnutích. Byl odpovědný za personální čistky v řadách demokraticky smýšlejících diplomatů. V lednu 1951 byl zatčen pro podezření z „buržoazního nacionalismu“. V listopadu 1952 byl odsouzen k trestu smrti v procesu s „protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského“. In [cit.2011-04-05] URL:<http://mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu_organizacni_struktura/ministr/ministri_a_ministerstvo_v_historii/vladimir_clementis.html>.

330 AMZV-TOO 1945-1959, k. 1, Stavba muničnej továrny, č. j. 103.981/52 AO (tajné), Praha, 2. února 1952.

331 AMZV, Etiopie TO-O 1945-1959. Věc: Stavba muničnej továrny v Habeši. Záznam pre s. ministra, k. 1, č. j. 103.981/52 AO, s. 1.

332 Tamtéž.

odborníci se poté v rozhodující míře podíleli na výstavbě muničky, zahájení provozu a zaškolení místní pracovní síly.³³³

Povážské strojírný pokračovaly ve vyjednávání smluv pro export zbrojního materiálu i v následujících měsících. Již v lednu 1949 došlo k uzavření smlouvy na dodávku nářadí pro výrobu munice v celkové hodnotě 578 155 USD.³³⁴ Kontrakt ze srpna 1950 na dodávku 54 t páskové oceli (27 540 USD) byl následován smlouvou z února 1952, která zavazovala slovenský podnik k výrobě pětasedmdesáti tun nástrojové oceli (53 950 USD). Kromě toho obdržely Povážské strojírný ještě poptávku na nářadí a náhradní díly v hodnotě 219 000 USD. Celková hodnota uzavřených kontraktů se v přepočtu vyšplhala na 31,1 milionu Kčs.³³⁵

Do obchodu se zbrojním materiálem se postupně zapojily i další podniky. Etiopská vláda přijala na konci července 1951 nabídku n. p. ČKD Sokolovo na dodávky tankových součástí, a ve stejné době si rovněž objednala u n. p. Zbrojovka Brno náhradní součástky tankových zbraní. Realizace některých dílčích zakázek byla svěřena Poldi Kladno. Celková částka za obě tyto objednávky činila 22 407,30 USD a byla uhrazena převodem do Státní banky československé v červenci 1951.³³⁶

Všechny výše zmíněné kontrakty byly uzavřeny a etiopská vláda přistoupila na platební podmínku, která vyžadovala platbu předem. Nicméně realizace některých velkých objednávek byla velmi výrazně ovlivněna vypuknutím korejské války, ve které Československo podporovalo oficiálně severokorejskou stranu, zatímco Etiopie vyslala kontingent v rámci sil OSN. Rozdílné postoje v průběhu korejské války zapříčinily faktické zmrazení vzájemných vztahů mezi Československem a Etiopií. Strategické dodávky zbrojního materiálu a vybavení pro muniční továrnu byly dočasně pozastaveny navzdory tomu, že objednávky byly vyrobeny a připraveny k expedici. Záležitost dodávek byla zablokována politickým rozhodnutím československé komunistické vlády a nakonec se jí podařilo vyřešit až několik měsíců po skončení válečného konfliktu v Koreji.

333 AMZV-TOO 1945-1959, k. 1, Souhrnná zpráva o závazcích n. p. Povážské strojárne, n. p. ČKD Sokolovo a n. p. Zbrojovka Brno na dodávky speciálního materiálu pro Habeš, č. j. 56/158/53/T, 25. září 1953. Tyto smlouvy zpočátku uzavíralo generální ředitelství československých závodů přesného strojírenství. Pozdější nedodání smlouveného materiálu omlouvalo MZO právě touto skutečností.

334 Habešská vláda zaplatila celou kupní cenu předem dne 30. srpna 1949.

335 AMZV-TOO 1945-1959, k. 1, Zpráva o dodávkách do Habeše, č. j. TO-5231/52, Praha, 28. ledna 1952.

336 Tamtéž.

Nedodaný materiál měl dopad na průběh výstavby muniční továrny v hlavním městě. Situace na stavbě se začala komplikovat v průběhu roku 1952, kdy si vedení stavebních prací vyžádalo příjezd dalších tří expertů, kteří měli převzít dohled nad závěrečnou fází výstavby. Za předpokladu dodání těchto třech techniků a zbytku materiálu bylo možné dokončit muničku ještě v probíhající roce 1952, přičemž výše zmínění českoslovenští technici měli kontrolovat průběh prací a provoz výroby až do konce roku 1953.³³⁷

Názory příslušných ministerstev a vrcholných vládních orgánů nebyly v záležitosti nedodaných objednávek jednotné. MZO navrhovalo splnit závazky, vyplývající z již uzavřených kontraktů (včetně vyslání třech techniků) s výjimkou dodávky vysoce legované oceli a jiného materiálu, které Ministerstvo všeobecného strojírenství (MVS) potřebovalo ke splnění hospodářského plánu.³³⁸ Ministr všeobecného strojírenství (MVS) Jozef Jonáš prosazoval vyslání požadovaných expertů i dodání zaplacených objednávek.³³⁹

Předseda vlády Viliam Široký adresoval v lednu 1953 dopis ministru zahraničního obchodu. V dopise vyjádřil negativní postoj k otázce dodávek zbrojního materiálu do Etiopie. Poukazoval přitom na značnou závislost etiopské vlády na USA a na etiopskou účast v korejské válce. Zároveň vybízel k prozkoumání možnosti vypovězení smluv a odvolání československých odborníků z muniční továrny.³⁴⁰ MZV se přiklánělo k dokončení dodávek a ponechání techniků v Etiopii, navzdory tomu, že samotné Povážské strojírně podaly u MZV žádost o jejich odvolání ještě před vypršením smlouvy s etiopskou vládou.³⁴¹ Ministerstvo prosazovalo, aby o případném předčasném odvolání došlo až po nástupu československého konzula v Addis Abebě.³⁴²

337 AMZV-TOO 1945-1959, k. 1, Zpráva o dodávkách do Habeše, č. j. TO-5231/52, Praha, 28. ledna 1952. V dané době pobývalo v Addis Abebě patnáct čs. odborníků, z toho jedenáct s rodinami.

338 S naprosto odlišným postojem se můžeme setkat u náměstka ministra zahraničního obchodu Otto Kocoura, který píše: „*S tímto stanoviskem nesouhlasím a jsem naopak toho názoru, že je třeba prozkoumat všechny možnosti jejich dřívějšího odvolání.*“ AMZV-TOO 1945-1959, k. 1, Dopis O. Kocoura ministru zahraničních věc. Praha, 9. ledna 1953.

339 AMZV-TOO 1945-1959, k. 1, Dopis ministra všeobecného strojírenství J. Jonáše ministru zahraničního obchodu Dvořákovi, Praha, 6. února 1952. Jonáš v tomto ohledu zastával pragmatický postoj, ačkoliv připouštěl, že Etiopie se svou zahraničně-politickou orientací radí na strana Američanů.

340 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, Záznam o postoji MZV k otázce čs. odborníků v Addis Abebě, Praha, 6. ledna 1953. Povážské strojírně požádaly o přešetření smlouvy a zjištění možnosti odvolání odborníků dopisem ze 17. prosince 1952.

341 Tamtéž.

342 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, Zpráva oddělení pro Blízký a Střední východ MZV pro ministra zahraničních věcí č. 100.458/53-AO-4 ze dne 6. ledna 1953.

„Někteří z československých odborníků se pravděpodobně nevrátí. Jsou velmi dobře placeni – bude proto lépe, kdy o odvolání rozhodne konkrétně v jednotlivých případech generální konzul na místě samém.“³⁴³

Na základě posudku MZO se počítalo s nástupem generálního konzula v první polovině roku 1953, ačkoliv etiopská vláda dala souhlas k jeho zřízení již na konci roku 1950. Případné odvolání techniků před vypršením smluvních závazků s etiopskou vládou mohlo být vnímáno velmi negativně. Generální konzul měl tedy prověřit postoj etiopské vlády, aby se tak zabránilo případnému zhoršení diplomatických vztahů, pokud by skutečně došlo k předčasnému ukončení smluv a odvolání odborníků zpět do Československa. Československo však v celém průběhu roku 1953 k otevření zamýšleného generálního konzulátu nepřistoupilo. Tím pádem nebylo možné vyřešit otázku týkající se čs. odborníků přímo na místě. MZV tedy v říjnu 1953 podalo návrh na prodloužení jejich pasů o půl roku. Otázka odborníků v muniční továrně se začala opět intenzivně projednávat na počátku roku 1954, kdy ještě nebyla vyřešena ani otázka týkající se dodávky zbrojního materiálu, na který etiopská strana čekala již několik let.³⁴⁴

Etiopská vláda urgovala dodání objednávek dvěma nótami v červnu a prosinci 1953. Stížnosti etiopské vlády dopadaly mimo jiné na hlavu československých obchodních zástupců, kteří v danou dobu neměli jak argumentovat, protože záležitost nevyřešených dodávek byla z politických důvodů zablokována. V roce 1952 urgovaly etiopské úřady objednávku přímo u Povážských strojírén, které jim odpověděly v tom smyslu, že součástky jsou vyrobeny, avšak MZO odmítá vydat vývozní povolení. V lednu 1952 bylo splněno a zapláceno 26 milionů Kčs. Etiopská vláda zaplatila předem za nevyrobené zboží 2,2 mil. Kčs v lednu 1949. Přitom značná část objednaného materiálu neměla pro ČSR prakticky žádnou hodnotu a nebyla ani využívána v armádách lidově-demokratických států. V konkrétní rovině se jednalo především o nářadí pro výrobu nábojů ráže 7,7mm.³⁴⁵

343 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, Záznam o postoji MZV k otázce čs. odborníků v Addis Abebě, Praha, 6. ledna 1953.

344 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 143.979/53/AO/3 (tajné). Vedoucí kádrového odboru ministerstva těžkého strojírenství v přípisu ze dne 30. 10. 1953 souhlasil s návrhem MZV na prodloužení pasů čs. odborníků v Habeši do 31. 3. 1954. Definitivu poté učinilo oddělení národních pasů ve Sněmovní ul.

345 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1. Dodávky speciálního materiálu do Habeše, č. j. 56/158/53/T. Ministerstvo zahraničního obchodu k rukám s. Juřika. Praha, 25. září 1953, s. 2. „*Nářadí je od konce roku 1952 připraveno k expedici. Jelikož se jedná o speciální druh, tj. nářadí pro výrobu nábojů ráže 7,7mm, které nejsou v tuzemsku ani ve spřátelených státech používány, mají proto pouze hodnotu šrotu.*“

Na poradě konané na MZO dne 15. ledna 1954 bylo za přítomností zástupců MZO, MS a MZV na základě posudku Ministerstva strojírenství doporučen následující postup:

1. Dodat habešské vládě náhradní součástky pro muniční továrnu
2. Nedodat náhradní součástky pro tanky a tankové zbraně, vrátit co nejdříve předem zaplacenou kupní cenu 22 407,30 USD, omluvit se diplomatickou cestou a vysvětlit nemožnost dodávek
3. Urychlit zřízení čs. konzulátu v Habeši, prostřednictvím něhož se měl uskutečnit hladký odchod čs. zaměstnanců z Habeše, a pokusit se zkrátit jejich pobyt jednáním s příslušnými etiopskými úřady

Celou záležitost nevyřešených pohledávek se podařilo posunout ke zdárnému konci v únoru 1955, kdy na tuto otázku upozornil císař Haile Selassie během audience, kterou v císařském paláci absolvoval nově akreditovaný československý vyslanec Arnošt Karpíšek v únoru 1955. Na tento rozhovor navázala o pár měsíců později československá vládní delegace, která přijela s cílem vyjednat konkrétní podobu obchodní dohody, k jejíž ratifikaci došlo v roce 1956.

Zmíněná vládní delegace po svém příletu do Addis Abeby zahájila okamžitá jednání s etiopským ministerstvem zahraničních věcí a ministerstvem války o způsobu likvidace celkové dlužné částky v hodnotě 31 850 liber sterlingů. Výsledkem byl protokol, který ukládal Čechoslovákům dodat již vyrobené a uskladněné náhradní díly v hodnotě 13 350 Lstg. Zbytek dlužné částky (18 500 Lstg) měl být složen u Etiopské státní banky na účet etiopské vlády, která mohla do 31. května 1955 peníze využít na nákup nového zboží. Pokud by tak neučinila, mohla tuto částku inkasovat.³⁴⁶

8.4. Zaměstnanci muniční továrny a činnost rozvědky

V průběhu výše zmíněného Karpíškova rozhovoru s císařem přišla řeč rovněž na otázku československých odborníků, pracujících v muniční továrně. Jednalo se celkem o patnáct československých zaměstnanců, z nichž většina v Etiopii pobývala společně s rodinami. Tito odborníci, kteří dohlíželi na výstavbu a provoz muniční továrny, měli s etiopskou vládou uzavřeny individuální kontrakty. Smluvní doba těchto kontraktů byla stanovena na pět let. Vzhledem k tomu, že k nástupu odborníků do muniční továrny docházelo průběžně v letech 1949-1950, poslední smlouvy měly vypršet v průběhu roku 1955. Po vypršení kontraktů se počítalo s návratem těchto odborníků do vlasti.

³⁴⁶ AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 3302/63/dův. Zpráva o výsledku jednání o obchodní smlouvu a obchodní dohodu s Etiopií. Praha, 21. června 1955, s. 2-3.

Problém však nastal ve chvíli, kdy několik zaměstnanců nevyjádřilo ochotu se do země vrátit a prostřednictvím etiopských vládních činitelů usilovalo o prodloužení smluv. K tomu však byl zapotřebí také souhlas ministerstva zahraničních věcí, kterou muselo danou záležitost konzultovat s kádrovým oddělením mezinárodního odboru ÚV KSČ. V říjnu 1953 referoval československý *chargé d'affaire* při vyslanectví v Káhiře Zdeněk Pravda ministerstvu zahraničních věcí, že všichni čs. příslušníci v byli bez pasů, neboť otázka jejich prodloužení nebyla ještě ústředím rozhodnuta. Jejich pasy byly uloženy na káhirském vyslanectví. Pravda navrhoval prodloužení pasů všech čs. příslušníků v Etiopii do konce roku 1953 a současně požádal příslušné ministerstvo o urychlené zaslání pokynů.³⁴⁷

Dne 16. července 1954 byl do Etiopie vyslán Rudolf Jiřík, ideový spolupracovník 1. správy ministerstva vnitra s krycím jménem Brown.³⁴⁸ Jeho oficiálním posláním bylo reprezentovat československé exportní společnosti. Ve skutečnosti měl však za úkol monitorovat situaci kolem odborníků, sledovat jejich činnost a postoje. Jeho cílem bylo přesvědčit zaměstnance muničky k návratu do země. Jiřík psal osobní hodnocení na všechny zaměstnance továrny. Obsahem těchto hodnocení byl popis povahových vlastností jednotlivých zaměstnanců ve formě bezskrupulózního zásahu do jejich soukromí.

O Bohuslavu Kukaňovi: „*V roce 1949 byl vyslán n. p. Povážské strojírny Povážská Bystrica jako vedoucí stavby muniční továrny v Addis Abebě, čímž se stal dočasně zaměstnancem habešské vlády. Kukaň je organizován v KSČ. Jeho politická vyspělost není nikterak zvláštní. Je to na něm znát, že od roku 1949 se politicky nevzdělává, a protože od roku 1949 nebyl v ČSR, jsou mu některé věci a opatření v ČSR naprosto cizí. Je na něm znát dlouhodobý pobyt v kapitalistické cizině, a styk s lidmi, kteří buď emigrovali do ciziny anebo byli v cizině a na výzvu k návratu do ČSR zůstali v cizině a protože platnost cestovních pasů nebyla jim prodloužena, ztratili čs. občanství resp. státní příslušnost.*“³⁴⁹

O elektrikáři Aloisi Hacajovi: „*Není organizován v KSČ. Je politicky nevyspělý a nemá ani snahu svou politickou vyspělost zvýšit. Pro jeho spokojenost mu stačí dobře se najíst a vyspat. Bydlí společně se s. Kukaněm. Nejvíce se stýká s bývalým Čechoslovákem Tustirou a Glaserem, nejčastěji ovšem společně se s. Kukaněm. Má vlastní osobní*

347 AMZV-TOO 1945-1959, k. 1, Bohuslav Kukaň – čs. příslušníci v Habeši, č. 1395/53 (tajné), Káhira, 10. října 1953.

348 <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/protokoly/osobni-svazky-tajnych-spolupracovnik-svazky-radu-4/>

349 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, Bohuslav Kukaň, bez bližší identifikace.

vůz JEEP, kterým podniká společně se s. Kukaněm event. Tustirou a jeho manželkou jízdu do terénu.³⁵⁰ O administrativním pracovníku Josefu Vochtovi: „Je svobodný, ze svého platu prý si již v Československu zařídil bytové zařízení, aby je měl, až se vrátí z Habeše do Československa. Stýká se téměř se všemi čs. emigranty. Nerad však se zdržuje večer mimo domov, ježto chodí brzy spát. Sbírá rád klepy... Snažil se před ostatními soudruhy zatajit, že mě navštívil, z čehož jsem usuzoval, že má zájem na tom, abych se s ostatními soudruhy nesešel.“ O vedoucím pracovní skupiny Ladislavu Peškem: „Ostatní zaměstnanci jej nazývají ředitelem. Nevím, zda mu tento titul náleží či nikoliv... Je zastáncem konzervativního a nebezpečného názoru, že do práce prý nepatří politika. Soudruzi si mi stěžovali, že jim zakázal čísti v továrně Rudé právo...Kromě toho o něm tvrdí (ostatní odborníci, pozn. aut.), že si ukládá u habešské banky úspory proti výslovnému závazku před odjezdem do Habeše. Stýká se s ostatními emigranty. Má přidělen služební vůz STATIONWAGON s bezplatným benzínem... Mám dojem, že svou zásadou « nepolitičnosti » na pracovišti chce dělati dobrý dojem nejen na habešské úřady, ale také na ostatní emigranty, jichž se obává pro případ jimi očekávaného zvratu režimu v ČSR. Mám dojem, že v případě, že by byl z Habeše odvolán, že by odmítl vrátiti se do ČSR.³⁵¹

Štefánik a Lofaj: „Tito dva soudruzi se spolu nejvíce stýkají, dokonce spolu bydlí. S oblibou navštěvují spolu místní hostince « tečbety », kde bují prostituce. Proslýchá se, že měli nějakou pohlavní nemoc.“ Černianský: „Choval se ke mně až příliš přátelsky, snažil se buditi dojem dobrého soudruha. Z toho jsem usuzoval, že chce zakrýti nějakou závalu. Snad to bylo to, že za války byl členem Hlinkovy gardy, jak o něm ostatní soudruzi říkají...Holduje alkoholu, a je-li opilý, bije prý svou ženu. Velkou reklamu nám v cizině nedělá, ba spíše naopak.³⁵²

Pouze tři zaměstnanci (Baláš, Šimečik, Hladný) byli charakterizováni jako „třídně uvědomělí a vyspělí soudruzi“.³⁵³

Aby R. Jiřík úspěšně splnil svoji misi, potřeboval získat od etiopského ministerstva zahraničních věcí prodloužení víza. Jiřík se však při své žádosti u etiopského ministra zahraničních věcí Blatty Davida prozradil, protože jako domnělý reprezentant československého zahraničního obchodu, nedokázal odpovědět na otázku, proč československá vláda neodpovídá na urgence etiopské strany ohledně pohledávek pro muničku. Jako člověk pověřený záležitostmi zahraničního obchodu nevěděl,

350 AMZV-TOO 1945-1959, k. 1, Habeš – zaslání výňatků zprávy R. Jiříka (AO/2 MZV), 7. srpna 1954.

351 Tamtéž.

352 Tamtéž.

353 Tamtéž.

o jakou dodávku se přesně jednalo, jen diplomaticky odvětil, že jí zrovna projednává ministerstvo zahraničních věcí.³⁵⁴

Po pěti měsících pobytu v Etiopii podal Jiřík zprávu, v níž se vyjádřil velmi skepticky k situaci v muniční továrně. Z Československa přicházely alarmující zprávy o pronásledování režimu nepohodlných lidí. Zhruba polovina zaměstnanců muničky se nechtěla vrátit domů. Rovněž v kolektivu zaměstnanců továrny převládalo ovzduší nedůvěry, osobních svárů a vzájemného osočování. Odborníci byli dobře informováni, Jiříkovi se vcelku ochotně svěřovali, ale všichni byli velmi opatrní, když se jednalo o hodnocení politické situace. Jiřík sám v závěrečné zprávě účelově napsal, že považoval za svou povinnost „vyvracet všechny možné nesmysly o poměrech u nás“, aby se tak pokusil přimět odborníky k návratu do vlasti. Jakmile však přistoupil k tomuto způsobu jednání, byl někým z pracovní skupiny československých techniků udán. Na konci listopadu 1954 se do hotelového pokoje R. Jiříka dostavil policejní důstojník, který měl za úkol doprovodit dotyčného na etiopské ministerstvo vnitra, kde mu byl po takřka dvoudenních průtazích sdělen příkaz k opuštění země do čtyřadvaceti hodin. V závěrečné zprávě ze svého předčasně skončeného pobytu se ke svému vyhoštění vyjadřuje takto:

„Můj názor je, že kdybychom měli možnost v tomto smyslu na ně trvale působit, anebo kdybychom se o ně starali již dávno, že by si to ještě v poslední chvíli někteří rozmysleli. Myslím, že emigranti si toho byli vědomi a že to také byla pravá příčina, proč jsem byl z Etiopie na jejich zásah na základě nějakého udání nebo obvinění, vykázán. Emigrantů je v Addis hodně a mnozí z nich zastávají důležité funkce a mají vlivné styky. Sám jsem žádnou nepřátelskou činnost proti Etiopii neprováděl a ani mně ji nelze konkrétně dokázat.“³⁵⁵

Při výslechu na ministerstvu vnitra uvedl R. Jiřík, že Československo připravuje v nejbližší době založení obchodního zastoupení, přičemž on se má postarat o zajištění vhodných budov. Jiřík uvádí, že mu nebyly sděleny důvody vyhoštění, pouze lhůta dvaceti čtyř hodin, zároveň byl také požádán o odevzdání pobytové identifikační karty. Vzhledem k tomu, že následující den nebylo možné z Addis Abeby letecky odcestovat, byl mu umožněn odlet o dva dny později. Podle jeho svědectví byl po tuto dobu sledován. Po návratu z výslechu se setkal s jedním ze zaměstnanců muničky Štefáníkem,³⁵⁶ který ho odradil od záměru spát v hotelu, a pro větší bezpečnost

354 Tamtéž.

355 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1. Zpráva obchodního delegáta Rudolfa Jiříka.

356 Tento se po čtyřletém pobytu v Addis Abebě chystal v brzké době na návrat do Československa. Štefáníkova ochota ubytovat u sebe člověka podezřelého z agenturní činnosti byla s velkou

mu nabídl nocleh u sebe doma. Po tuto dobu byli prý oba ozbrojeni, což ovšem bylo z důvodu vysoké kriminality v Addis Abebě běžné. Dne 27. listopadu odletěl R. Jiřík do Káhiry, kde o situaci informoval československého vyslance. Podle pozdějších zpráv se rozhodla většina původních zaměstnanců muniční továrny pro emigraci.³⁵⁷

„V Etiopii žije několik desítek bývalých československých občanů a zrádných emigrantů, jež svou nenávistí vůči našemu režimu a někdy i znalostí poměrů jsou pro naše usilování v Etiopii zákeřnějším nepřítelem, než jakýkoliv cizí poradce. Několik z nich má dokonce důležité veřejné postavení. Pro ilustraci naší situace stojí za to uvést, že na letošní slavnostní recepci 5. 5. 1955 na počest osvobození Etiopie, pořádané císařem, byli pozváni mezi několika málo cizinci a šéfy diplomatických misí, též tři lidé, jejichž postoj k ČSR je zde veřejně znám: zločinec plukovník Tobiška, dále Veverka, vedoucí funkcionář zrádné emigrantské organizace a ředitel muniční továrny Peške, který se rozhodl též pro emigraci. Zvláště choulostivý je případ pěti československých techniků, vyslaných Povážskými strojírnami, kteří po skončení pětiletých smluv se zdejšími ministerstvem války se nehodlají vrátit do ČSR. Požádali etiopského ministra války o ochranu, předstíraje, že by je v ČSR čekalo žalářování z politických důvodů, kdyby se vrátili. Etiopské ministerstvo války jim nabídlo prodloužení smluv, aniž by byly o tom československé úřady zpraveny.“³⁵⁸

Jak již bylo uvedeno, o zaměstnancích muniční továrny diskutovali císař Haile Selassie s československým vyslancem Karpíškem v únoru 1955. Z obsahu rozhovoru vyplynulo, že císař musel mít o záležitosti, týkající se továrny i vyhoštění československého občana, podrobné informace. Buď se k němu donesly zprostředkovaně od etiopských vládních činitelů, v jejichž kompetenci byla muniční továrna a její zaměstnanci, nebo císaře informoval některý z vysoce postavených emigrantů, který se často pohyboval v císařově blízkosti. Takového postavení se u císařského dvora dostalo pouze dvěma významným osobnostem z řad československých pounorových emigrantů – Bohuslavu Tobyškovi a Ferdinandu Veverkovi.³⁵⁹ Císař při rozhovoru na téma návratu zaměstnanců a jejich eventuálního nahrazení novými lidmi, prosazoval možnost prodloužení pobytu stávajících zaměstnanců. Jistě by bylo velmi kontraproduktivní, nahrazovat zkušený a osvědčený personál, personálem novým, bez znalosti místních poměrů. Druhá věc, kterou musel císař na základě informací o vývoji v Československu vzít v potaz, bylo riziko persekuce některých navrátilců. Jak se později ukázalo u případu Bedřicha Hildprandta, za jehož odchod pravděpodobností motivována jeho obavou z návratu do vlasti.

357 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, věc: Etiopie-instrukční dopis MZO vedoucímu obchodního oddělení Jaroslavu Nejedlému, nestrojírenský vývoz, (podepsán Emil Hradecký, vedoucí 11. odboru MZO), Praha, 5. ledna 1971, s. 8.

358 AMZV, Etiopie TO-O, k. 1, č. j. 84/55/T.

359 O osudech těchto dvou mužů viz níže.

z Československa se později v Praze přimlouval, císař byl v tomto ohledu velmi vnímavý a neváhal riskovat případné zhoršení vzájemných vztahů.³⁶⁰

I přes velmi závažné problémy související s neochotou zaměstnanců muničky k návratu do Československa, byla výroba této továrny zachována. Munička byla nedílnou součástí etiopského zbrojního průmyslu i v následujících letech. Z etiopské strany nadále přetrvával zájem o spolupráci v tomto odvětví, o čemž svědčí i císařův zájem na rozšíření výroby z počátku šedesátých let. Zastupitelský úřad získal v této době pobídku na výstavbu další malé zbrojní továrny na výrobu pušek, pistolí, kulometů, samopalů, ručních granátů a bodáků. Československá strana na tuto poptávku reagovala nabídkou na výrobu samonabíjecí pušky ráže 7,62mm, samopalu ráže 9mm a lehkého kulometu ráže 7,62mm.³⁶¹ O dalším rozšíření se diskutovalo na počátku sedmdesátých let, kdy se z etiopské strany objevila poptávka po československých samopalech vz. 61 Škorpion pro císařskou gardu a bezpečnostní složky. Zájem byl dokonce projeven i o obrněné transportéry.

„Na poč. 70. let byl ředitelem muničky Čechoslovák Kocifaj...Podle náčelníka generálního štábu, generála Mengesha, se na poč. 70. let uvažovalo o rozšíření muničky a výrobu těžké munice; uvažovalo se o výrobě čs. samopalů Škorpion včetně munice, protože tento typ zbraně čs. výroby využívala císařská osobní garda; zájem byl projeven i o obrněné transportéry.“³⁶²

8.5. Československé průmyslové výstavy 1955 a 1960

Na konci roku 1955 se v Addis Abebě konal mezinárodní jubilejní veletrh u příležitosti 25. výročí korunovace císaře Haile Selassie. Veletrhu se zúčastnilo celkem 19 států, mezi nimiž figurovaly i dvě země lidově-demokratického zřízení – Československo a Jugoslávie. Československý průmysl na tomto veletrhu zastupovalo několik podniků zahraničního obchodu (Centrotex, Jablonex, Kovo, Ligna, Motokov, Koospol, Keramika, Skloexport a Strojexport). O československou expozici projevil zájem rovněž etiopský císař Haile Selassie, který přišel v doprovodu své manželky.

360 AMZV-TOO 1945-1959), komuniké vyslance Karpíška č. 12/55/T, krabice (dále kr.) 1, Addis-Abeba, 3. února 1955.

361 ZÍDEK, P. – SIEBER, K. Československo a subsaharská Afrika v letech 1948-1989. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007, s. 57.

362 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, věc: Etiopie-instrukční dopis MZO vedoucímu obchodního oddělení Jaroslavu Nejedlému, nestrojírenský vývoz, (podepsán Emil Hradecký, vedoucí 11. odboru MZO), Praha, 5. ledna 1971, s. 8.

Největší zájem byl o lovecké zbraně, obráběcí stroje, sklářské výrobky a textil. Celkem bylo během veletrhu prodáno zboží o celkovém objemu 2,5 milionu Kčs. Přibližně stejný objem zboží byl nasmlouván k prodeji po skončení veletrhu. Největšího obratu dosáhl na veletrhu Koospol, který prodal zboží v celkové hodnotě 815 000 Kčs. Koospolu se také podařilo prodat deset tun sladu nejznámějšímu etiopskému pivovaru St. George Brewery, který byl císařovým majetkem.³⁶³

Mimořádného úspěchu dosáhly výrobky Centrotexu, který prodal zboží v celkové hodnotě 0,5 mil Kčs. Nejžádanější byla obuv a deky. Na veletrhu se setkaly s velkým zájmem také výrobky Ligny (linkovaný papír), Keramiky (užitkový porcelán), Strojexportu (soustruhy, čerpadla a vrtačky) a Motokovu (automobily a traktory). Prodal se dokonce i pojízdny jeřáb, který byl namontovaný na voze Tatra 111 a cestou na výstavu posloužil při manipulaci s havarovanými auty v okolí Addis Abeby. Koupila ho správa hlavního města. Pozornosti neušly ani výrobky sklářského průmyslu. Pro císařský palác v Addis Abebě byly dodány křišťálové lustry vážící 160 kg.³⁶⁴ Za pozornost stojí i prodej loveckých zbraní v hodnotě 39 000Kčs (Kovo).³⁶⁵ Z větších celků bylo objednáno zařízení pro dva mlýny na obilí.³⁶⁶

Úspěchům československých výrobků na veletrhu věnoval patřičnou pozornost i tehdejší československý tisk.³⁶⁷ Zástupci zúčastněných PZO měli zároveň během konání veletrhu příležitost k provedení rychlého průzkumu etiopského trhu a analýze jeho vývozních a dovozních možností. Pro účely zvýšení nákupů příslušnými PZO byly dány návrhy na okamžité vyslání zástupce PZO Koospol, který měl prověřit nákup olejnatých semen a masových konzerv. Podobný návrh byl adresován Centrotexu, který měl prověřit nákupní možnosti kůží všeho druhu.³⁶⁸

Organizace veletrhu, na který se zavítali účastníci z celého světa, zároveň podkryla zaostalost hlavního města císařství, což se projevilo zejména při zoufalém nedostatku ubytovacích kapacit. Prakticky všechny hotely ve městě byly v průběhu

363 [cit. 2018-19-07] URL: < <http://www.bgiethiopia.com/history/#> >.

364 NA, MZO, sp. obal – Veletrh Habeš 1955. „Presents for Haile Selassie“. Reuter. IT 2/11/55.

365 NA, MZO, sp. obal – Veletrh Habeš 1955. Československá účast na jubilejním veletrhu v Addis Abebě. Pevně uzavřené obchody v období jubilejní výstavy v Addis Abebě, s. 1-4. Addis Abeba, 6. prosince 1955 (podepsán obchodní přidělenec Jelínek).

366 NA, MZO, sp. obal – Veletrh Habeš 1955. „Velký úspěch čs. výstavy v Addis Abebě“, ČTK, 30. listopadu 1955.

367 NA, MZO, sp. obal Ethiopie – veletrh Habeš 1955. „V Addis Abebě: vyprodáno. Za několik milionů objednávek.“ In *Večerník Praha*, 30. listopadu 1955.

368 NA, MZO, sp. obal – Návštěva etiopského císaře v ČSSR/Československá mise do Etiopie. Nákupní možnosti v Etiopii (leden 1956), s. 1.

konání veletrhu obsazeny. Československým účastníkům bylo nabídnuto k ubytování zhruba deset prázdných místností v budově obchodního oddělení, kde si museli opatřit na vlastní náklady nábytek a ložní prádlo.³⁶⁹

V listopadu 1960 byla v Addis Abebě uspořádána samostatná československá výstava, na níž byly československé výrobky prezentovány jako „výdobytky socialistického zřízení“. Kromě tradičního účelu, který spočíval ve vytvoření předpokladů pro zvýšení objemu československých dodávek (zejména strojírenských výrobků, investičních celků a spotřebního zboží), měla výstava také vyjadřovat a symbolizovat patnáctiletou éru budování socialismu v Československu, vyzdvihovat otázky mírového soužití států s odkazem na bandungskou konferenci a především přesvědčit o výhodách rozvoje hospodářských styků mezi rozvojovým a socialistickým světem.

Oproti předchozí účasti na mezinárodním veletrhu v Addis Abebě (1955) byl tentokrát daleko větší důraz kladen na propagaci spolupráce s africkými zeměmi, z nichž mnoho získalo v inkriminovaném roce nezávislost, což otevíralo příležitost pro politickou a ekonomickou infiltraci zemí východního bloku. Ačkoliv Etiopie byla nezávislá, její tehdejší zahraničně-politická orientace byla pod výrazným vlivem západních států. Organizace československé výstavy byla jedním z nástrojů, jak tento vliv oslabit. Není náhodou, že celý pavilon výstavy byl přestěhován z guinejského hlavního města Conakry, kde se konala předchozí výstava.³⁷⁰ Plocha československého pavilonu zabírala téměř 2000 m². V porovnání s předchozí jubilejní výstavou byla účast československých podniků rozšířena o PZO Artia, Chemapol, Omnipol, Pragoexport a Technoexport. Dominantní postavení měly opět Motokov a Strojexport, jejichž výrobky zabraly takřka 2/3 užitné výstavní plochy. Na organizaci výstavy se podílel zhruba třicetičlenný tým, ředitelem výstavy byl náměstek ústředního ředitele Motokovu Kirschbaum.³⁷¹

Československo vyslalo na výstavu vládní delegaci, kterou vedl Vasil Biľak, tehdy ještě jako řadový člen ÚV KSČ. O mnoho let později se Biľak při bilancování své politické kariéry o návštěvě Etiopie podrobně zmiňoval ve svých pamětech. V kapitole, ve které psal o císaři Haile Selassie, se objevují nevěrohodné, mnohdy

369 NA, MZO, sp. obal – Veletrh Habeš 1955. Československá účast na jubilejním veletrhu v Addis Abebě, Addis Abeba, 6. prosince 1955 (podepsán obchodní přidělenec Jelínek).

370 Bývalá francouzská kolonie, která se v roce 1958 vyjádřila v referendu pro nezávislost na Francii, byla baštou komunistického pronikání do subsaharské Afriky.

371 NA, MZO, sp. obal Ethiopie – veletrh Habeš 1955, Všeobecné údaje (bez uvedení data a čísla jednacího), s. 2-3.

až komické informace, které nemají prakticky žádnou relevantní oporu v pramenech či odborné literatuře.

Haile Selassie měl velmi vřelý vztah k Československu ze dvou příčin. Neposuzoval, zda jsme stát socialistický nebo nesocialistický, ale čistě citově. Když italský fašismus přepadl Etiopii, tehdy Společnost národů odsoudila tento čin a odhlasovala pro Itálii sankce. Společnosti národů předsedal tehdejší československý ministr zahraničních věcí Edvard Beneš. Haile Selassie to spojoval s československým lidem. Když byl obklíčen italskou armádou, zachraňoval se v tanku. Na tanku byl namontovaný kulomet vzor 26, československé výroby. Když neměli pohonné hmoty a císaři hrozilo zajetí, odmontovali kulomet a s tímto kulometem se císař probil z obklíčení.³⁷²

Biřakovo svědectví přináší obecně jen kusé informace o československé účasti na výstavě, o samotném průběhu této výstavy či o setkání s císařem. Biřak absolvoval během této návštěvy audienci u císaře, která podle jeho slov trvala více než hodinu, oproti původně plánovaným patnácti minutám. Obsah rozhovoru, tak jak jej popisuje citovaná memoárová literatura, mnoho nových poznatků nepřináší. Za pozornost stojí snad jen informace o přísném protokolu, který byl nedílnou součástí audiencí u etiopského dvora. Biřak popisuje tuto protokolární nutnost se značnou mírou sarkasmu:

„Před přijetím se mnou ministr dvora – nějaký generál – udělal školení jako v taneční škole. Všechno mi vysvětlil, jak se musím chovat...Jak hluboko se mám mezi dveřmi poklonit. Lidé se klaněli podle hodností. Čím nižší hodnost, tím větší poklona, až padnout na kolena. Pro mne, v mé hodnosti, platilo, že jsem se měl ohnout v pase. Uprostřed sálu se znovu poklonit, potom před císařem, který seděl ne na trůně, ale na krásném červeném a pozlaceném křesle. Potom jsem si mohl sednout na taburetku bez opěradla. Bylo potřebné sedět tak, že jedna noha byla skrčená a stále být připravený, kdyby jeho císařské veličenstvo projevilo nelibost, vstát a vzdálit se. Při odchodu se nesměl nikdo k císaři otočit zády. Ze sálu se vycházelo pozpátku.“³⁷³

Na Biřakovu obhajobu je třeba podotknout, že přísný diplomatický protokol u císařského dvora v Addis Abebě, vyvolával negativní reakce i u jiných delegací. Na tomto místě bych uvedl svědectví francouzského diplomata J. Foccarta, který byl prvním mužem generála de Gaulla pro otázky Afriky, čímž si také vysloužil přezdívku „Monsieur Afrique“. Foccart s odstupem času vzpomínal na de Gaullovu oficiální návštěvu Addis Abeby, která se uskutečnila v roce 1966. Podle jeho vyjádření

372 *Paměti Vasila Biřaka: Unikátní svědectví ze zákulisí KSC*, I. díl, Praha, 1991, s. 62. ISBN 80-85363-05-4.

373 Tamtéž.

se oba státníci postupně vystřídali v porušení etikety. Otázkou zůstává, do jaké míry to byl z jejich strany záměr. O de Gaullovi bylo známo, že měl vůči africkým zemím velmi konzervativní přístup, který často hraničil až s despektem. Haile Selassie byl na druhou stranu panovník, který očekával přísné dodržování etikety ze strany svých hostů. Došlo-li k překročení pravidel z etiopské strany, bylo to zpravidla tolerováno, protože hostitelé byli na domácí půdě. V tomto konkrétním případě však všechno nasvědčuje tomu, že francouzská strana nebyla dostatečně poučena o tamních zvycích anebo je cíleně ignorovala. Císař, na rozdíl od evropských zvyků, přijímal své hosty přímo v audienční síni, a nechodil je předtím slavnostně vítat.

« Lors de l'audience impériale, nous avons frôlé l'incident. L'Empereur n'était pas là pour accueillir le général de Gaulle. Il est arrivé trois minutes après nous. Le général bouillait d'impatience ». Il considérait que l'exactitude était la politesse des grands... (Philippe Gaillard). « Et la bienséance sous toutes ses formes... Le protocole éthiopien prévoyait que les invités se retiRassent à reculons, sur une douzaine de mètres, s'arrêtant trois fois pour s'incliner. J'en avais prévenu le Général, qui avait trouvé cela drôle. Il a arrangé l'étiquette imperiale à sa façon. Il a pris congé de son hôte, a parcouru quelques mètres en lui tournant le dos, puis a fait volte-face pour le saluer et il s'en est allé. Ce geste n'était pas de vanité: à l'étranger, de Gaulle représentait la France ». ³⁷⁴

Biřak v rámci této návštěvy pozval císaře do Československa, aniž by pro to měl, dle svých slov, zplnomocnění. Císař odvětil, že by do Československa velmi rád přijel, ale pouze inkognito. Další oficiální návštěva císaře v zemi východního bloku by v tak krátké době způsobila nejistotu u západních spojenců, kteří vnímali citlivě hrozbu komunistického pronikání do subsaharské Afriky. Během výstavy samotné vzbudil císařův největší zájem polygrafický přístroj, který zrovna tisknul fotografie z císařovy návštěvy v Praze v roce 1959. Členové československé vládní delegace se rozhodli jej císaři věnovat a ihned po výstavě byl přístroj převezen do císařského paláce. Biřakův pobyt v Etiopii končil krátkou návštěvou provincie Kaffa, kde byl hostem korunního

374 *Foccart parle I: entretiens avec Philippe Gaillard*, Paris, Fayard, 1995, p. 105–106. « Během audience u císaře jsme byli velmi blízko incidentu. Císař se nedostavil včas, aby přijal de Gaulle. Přišel s třiminutovým zpožděním. Generál vřel nedočkavostí ». *Považoval totiž dochvilnost za zdvořilost velkých ...a především za slušnost (Philippe Gaillard). ...« Etiopský protokol předpokládal, že hosté budou před císařem couvat, třikrát se zastaví a pokloní. Upozornil jsem na to generála, který to shledal směšným. Uzpůsobil si císařskou etiku po svém. Rozloučil se se svým hostitelem, pooděšel několik metrů a otočil se k němu zády. Poté se obrátil, zasalutoval a odešel. To gesto nebylo jeřitné: de Gaulle reprezentoval Francii ».* (překlad Jan Dvořáček)

prince. Ten mu při této příležitosti věnoval dva malé lvy, kteří však nakonec zůstali v Etiopii.³⁷⁵

8.6. Založení československého vyslanectví v Addis Abebě (1955)

Ačkoliv vlády obou zemí daly souhlas ke zřízení konzulátu v Addis Abebě již v roce 1950, z politických důvodů nakonec z tohoto plánu sešlo. Obě strany se v této souvislosti sešly u jednacího stolu až o několik let později. Návrh na zřízení zastupitelského úřadu v Addis Abebě vzešel z iniciativy ministerstva zahraničních věcí, které adresovalo v roce 1954 dopis předsednictvu vlády, v němž zdůraznilo potřebu stálého zastoupení s ohledem na rostoucí obchodní aktivity. Zároveň bylo poukázáno na mezinárodně-politický aspekt a význam afrického kontinentu v době počínající dekolonizace, kdy se obecně předpokládal ústup tradičních koloniálních velmocí. Snahou Československa tedy bylo posílit svoje historicky silné vazby s africkou zemí a vytvořit tak předpolí pro pronikání vlivu zemí komunistické sféry v Africe.³⁷⁶ Tím se měla postupně oslabit pozice západních kapitalistických zemí, které do té doby udržovaly, snad jen s výjimkou severní Afriky, hegemonní postavení na kontinentu. Etiopie byla v tomto ohledu věrná bandungskému programu, v němž se rozvojové státy spojily a deklarovaly neutralitu v rámci studené války. V praxi to znamenalo, že nebránila zemím východního bloku v rozvoji diplomatických a obchodních aktivit. V tomto ohledu byla pro Etiopii daleko závažnější otázka nevyřešených dodávek náhradních dílů pro muniční továrnu v Addis Abebě, o níž je zmínka na několika místech tohoto textu.

O zřízení vyslanectví Československé republiky v Addis Abebě bylo rozhodnuto na základě usnesení vlády č. 1862 ze dne 21. září 1954. K faktickému vzniku ambasády v Addis Abebě došlo 26. ledna 1955, kdy se v Etiopii akreditoval československý vyslanec v Káhiře Arnošt Karpíšek.³⁷⁷ Vyslanectví bylo dočasně řízeno prvním

375 Tamtéž, s. 65.

376 Sovětský svaz sice v Addis Abebě zřídil vyslanectví již v roce 1943, nicméně jeho obchodní aktivity byly v první polovině padesátých let mizivé. Za zmínku stojí, že v hlavním městě provozoval na vlastní náklady nemocnici. Československá pozice nebyla ve stejnou dobu o nic lepší. Politické a hospodářské zájmy zastupovaly vyslanectví v Káhiře, konzulát v Léopoldville a generální konzulát v Kapském Městě.

377 Arnošt Karpíšek (1906 – 1963) pracoval na MZV již před rokem 1939. V době protektorátu se zapojil aktivně do odboje, za což byl od roku 1941 vězněn. Po skončení války se vrátil na MZV. Po únoru 1948 byl jako jeden z mála vyšších ministerských úředníků ponechán ve službě. V roce 1954 byl jmenován velvyslancem v Káhiře, kde působil i v době suezské krize. Z titulu čs. velvyslance v Káhiře byl zároveň pověřen dočasným zastupováním ČSR v Addis Abebě (1955-1956). DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie*

vyslaneckým tajemníkem ve funkci *chargé d'affaires* Zdeňkem Pravdou.³⁷⁸ Výdaje na zřízení zastupitelského úřadu v Addis Abebě byly hrazeny z rozpočtu ministerstva zahraničních věcí na kalendářní rok 1955. Jejich celková výše dosahovala necelých 500 000Kčs.³⁷⁹

Nedlouho po odevzdání pověřovacích listin byl Karpíšek pozván na audienci k císaři (únor 1955), kde probíhalo jednání, týkající se intenzity vzájemných vztahů a jejich budoucího rozvoje. V průběhu této audience císař poukázal na dlouhodobé přátelství obou zemí, přičemž připomněl dodávky československých zbraní, které etiopská armáda využívala při obraně země proti Mussoliniho invazi v letech 1935-1936.³⁸⁰ Vedle tradičních protokolárních záležitostí však byla zmíněna i otázka stále nevyřešených dodávek speciálního materiálu, k nimž se Československo zavázalo již na počátku 50. let, ale z politických důvodů celou dodávku dočasně pozastavilo. Vyslanec Karpíšek císaře ujistil, že československou snahou je celou záležitost v dohledné době definitivně vyřešit. Zajímavostí je, že císař po tomto ujištění projevil zájem o další nákupy speciálního materiálu včetně odborného personálu.³⁸¹ Po skončení audience odevzdal vyslanec Karpíšek tajemníkovi císaře (Ato Tafara Work) aide-mémoire, v němž byl zaznamenán obsah vzájemných rozhovorů.³⁸²

V rámci rozhovorů Karpíška s císařem bylo rovněž diskutováno připravované jmenování československého vyslance s trvalým sídlem v Addis Abebě. Jednalo se o iniciativu vládních kruhů, které prostřednictvím československého vyslance v Káhiře Karpíška, apelovaly na císaře, aby se zasadil o urychlení celé záležitosti. Zároveň byl císaři předložen návrh na diplomatické zastoupení Etiopie v Československu, buď se sídlem v Praze, nebo v některém ze spřátelených východoevropských států. Císař tento

Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992). Praha: Academia, 2013, s. 414.

378 Zdeněk Pravda (1923 – 2006) byl přijat do služeb MZV jako jeden z dělnických kádrů v roce 1949. V roce 1952 převzal ambasádu v Káhiře, kterou vedl ve funkci *chargé d'affaires*. V lednu 1955 byl pověřen dočasným vedením nově zřízené ambasády v Addis Abebě. V pozdějších letech působil na zastupitelských úřadech v marockém Rabatu a v Alžíru. DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 547.

379 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1. Pro schůzi předsednictva vlády Věc: Vyslanectví ČSR v Addis Abebě – zřízení. Praha, 3. září 1954 (ministr zahraničních věcí Václav David).

380 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 036/56-KA. Audience u etiopského císaře. Addis Abeba, 25. dubna 1956 (podepsán Arnošt Karpíšek), s. 1-2.

381 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 2., č. j., 12/55/T.

382 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 2., č. j., 12/55/T. *Aide-mémoire* - stručný záznam jednání v diplomatickém styku.

návrh uvítal a slíbil, že ho předloží vládě k projednání a bude prosazovat, aby měla Etiopie v dohledné době diplomatické zastoupení v ČSR.³⁸³

„Mimo obsah shora uvedeného jednání (jednání o dodávkách nemocničního zařízení v říjnu 1956, pozn. aut) podepsaný informoval císaře, že President Republiky československé – vzhledem ke zdárnému rozvoji vzájemných styků – si přeje jmenovat JUDr. Jaromíra Vrlu zplnomocněným vyslancem v Etiopii se stálým sídlem v Addis Abebě. Bylo sděleno, že právě v tyto dny se podepsaný obrací na ministerstvo zahraničních věcí s žádostí o udělení agrémentu pro jmenovaného. Císař odpověděl, že velmi vítá jmenování samostatného vyslance v Etiopii a že uvedený obdrží agrément okamžitě.“³⁸⁴

Ministerstvo zahraničních věcí zaslalo vládě návrh na jmenování československého vyslance pro Etiopii v září 1956. Vláda tento návrh schválila a již následujícího dne odeslal chargé d'affaires do Prahy telegram, který obsahoval základní informace související s vybavením tituláře, jež bylo nezbytně nutné pro výkon funkce. Jedná se o velice zajímavý pramen, který obsahuje doporučení týkající se ošacení diplomatů s ohledem na specifické klimatické podmínky Addis Abeby.³⁸⁵

383 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 036/56-KA. Audience u etiopského císaře. Addis Abeba, 25. dubna 1956 (podepsán Arnošt Karpíšek), s. 1. Ke zřízení efektivního velvyslanectví Etiopie v Praze došlo až v roce 1984, tedy deset let po pádu císařství. V roce 1992 rozhodla federální vláda ČSFR o zrušení velvyslanectví ČSFR v Addis Abebě. Reakcí z etiopské strany bylo uzavření etiopského velvyslanectví v Praze. Nová vláda ČR však předchodí rozhodnutí federální vlády opět zrušila a Velvyslanectví ČR v Addis Abebě zahájilo v roce 1993 opět svoji činnost. Historicky prvním mimořádným a zplnomocněným velvyslanec ČR v Etiopii se stal jeden z nejvýznamnějších evropských amharistů Zdeněk Poláček. Z etiopské strany však již k přehodnocení původního rozhodnutí nedošlo a ambasáda v Praze svoji činnost neobnovila. V současnosti je Etiopská federativní demokratická republika v ČR zastupována prostřednictvím honorárního konzulátu se sídlem na Malé Straně. Nejbližší velvyslanectví s pověřením pro ČR sídlí v německém Berlíně. Více informací o aktuálním diplomatickém zastoupení ČR v Etiopii viz [cit. 2018-01-03] URL: <[https://www.mzv.cz/jnp/cz/vyhledavani/index\\$219343.html?text=Etiopie](https://www.mzv.cz/jnp/cz/vyhledavani/index$219343.html?text=Etiopie)>.

384 NA, MZO, sp. obal – Konsignační sklad/afilace. Návštěva císaře – jednání delegace Technoexportu, j. č. 0103/56-DO, Addis Abeba, 15. října 1956, s. 1-2 (podepsaný chargé d'affaires Dokoupil).

385 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1. Osobní vybavení tituláře. *„Pokud se týká nutného vybavení tituláře, tento bude potřebovat pro činnost v Addis Abebě frak, žaket a smoking. Smoking výhradně tmavé barvy. Tyto druhy obleků jsou pro činnost v Addis Abebě nezbytné a jsou velmi často používány. Nutno poznamenat, že zakoupení doplňků k těmto oblekům, především kravat, frakových košil, knoflíčků a jiného je v Addis Abebě problematické, a proto se doporučuje zakoupení buď doma, nebo při cestě v některém státě. Jinak pro běžné nošení v Addis Abebě se doporučují především obleky tmavší barvy, dvouřadové. V žádném případě není nutné nošení bílých obleků. Pouze přes den lze nosit obleky světlejší barvy. Pokud se týká látek, jsou vyhovující především obleky středních a těžších kvalit, vzhledem ke zdejšímu klimu. V Addis Abebě nejsou zvlášť velká vedra a teplota zřídka dosáhne 30 stupňů. Večery jsou chladné (10-15 stupňů) takže těžší oblek je daleko výhodnější. Pokud se týká dámské garderoby, používá se dosti*

Nový československý titulář měl převzít chod úřadu ještě před návštěvou Haile Selassie v Indii, která byla naplánována na konec října. Z toho důvodu se v září 1956 uskutečnilo v Praze setkání s prvním tajemníkem etiopského velvyslanectví v Bělehradě Befekadou Mettafaria, který byl v Československu na pozvání ministerstva zahraničního obchodu, aby se zúčastnil strojírenské výstavy v Brně.³⁸⁶ Mettafaria byl seznámen s tím, že Československo hodlá v nejbližších dnech požádat etiopské úřady o agrément pro československého vyslance Jaromíra Vrlu. Před nástupem do funkce bylo nezbytné, aby J. Vrla prošel důkladným měsíčním školením, za což přebíral odpovědnost vedoucí diplomatické mise v egyptské Káhiře Karpíšek, který Etiopii několikrát navštívil. Nakonec bylo tedy rozhodnuto, že k předání pověřovacích listin nového československého vyslance v Addis Abebě dojde z časových důvodů až na konci roku 1956, jakmile se Haile Selassie vrátí ze zahraničních cest.

Jaromír Vrla odletěl z Prahy do Addis Abeby letadlem společnosti KLM 10. prosince 1956. Cesta trvala tři dny, neboť v této době neexistovala přímá linka do Addis Abeby, bylo tedy nutné cestovat přes Amsterdam a Chartúm. Před cestou muselo dojít k zajištění holandských a súdánských tranzitních víz, dále bylo také vyžadováno předložit etiopské vstupní vízum na letišti Bole u Addis Abeby. Súdánské tranzitní vízum obdržel Vrla v Chartúmu na letišti a etiopské vstupní vízum získal při návštěvě etiopského velvyslanectví v súdánském hlavním městě.³⁸⁷ J. Vrla převzal zastupitelský úřad v Addis Abebě dne 13. 12. 1956. Tím se stal prvním československým vyslancem se stálým sídlem v Etiopii. Bezprostředně po příletu byl Vrla vyzván ke konzultaci na sovětskou ambasádu.

často dlouhá róba i na podnicích s předepsaným smokingem. Velmi dobré využití se jeví i pro krátkou večerní toaletu. Večerní dámské šaty jsou ve společnosti používány ve světlejších barvách, jen výjimečně černé. Dlouhé kožichy se v Addis Abebě nenosí, plně stačí pouze krátký kožich večerní. Odpolední šaty se večer prakticky nenosí a jsou používány výhradně při zdvořilostních návštěvách manželek titulářů. V Addis Abebě jsou dva obchody, kde lze dosti výhodně nakupovat dámské věci, případně je možné si je nechat ušít na objednávku. Cenově jsou dámské věci přístupné. Vkusnou večerní toaletu lze pořídit za 250-300 etiopských dolarů. Opačná je situace u pánské garderoby.“

386 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 137.226/56. Původně byla na II. československou strojírenskou výstavu v Brně (8. – 30. 9. 1956) pozvána pětičlenná etiopská delegace, jíž mělo být hrazeno ubytování. Etiopská strana odmítla tuto skupinu delegovat s odůvodněním, že se jedná o příliš krátkou dobu pobytu. Chargé d'affaires Dokoupil byl toho názoru, že etiopská vláda měla původně o cestu zájem, ale není ochotná financovat cestu do Československa. „Zdejší praxe je taková, že podobné cesty se nefinancují. Jedinci mají o cestu zájem, jen když jim nevzniknou výlohy.“ MZV zastávalo názor, že důvodem odmítnutí ze strany etiopské vlády byla právě probíhající jednání s USA.

387 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 6/57 – VR. Zpráva o příletu do Etiopie a prvních návštěvách u sovětského velvyslance a na etiopském ministerstvu zahraničních věcí ze dne 5. 1. 1957.

„Přiletěl jsem do Addis Abeby dne 13. prosince 1956 v 17 hodin. Na letišti jsem byl přivítán šéfem diplomatického protokolu majorem Mesfinem Begashat, diplomatickými pracovníky sovětského velvyslanectví v čele s velvyslancem B. I. Karavajevem a pracovníky československého velvyslanectví... Dne 15. prosince v 15 hodin jsem oficiálně navštívil velvyslance SSSR s. Karavajeva. Přijetí, jehož se účastnil též za náš zastupitelský úřad s. Dokoupil a s. Gevorkian, II. tajemník sovětského velvyslanectví, bylo srdečné a soudružské. Ve více než tři a půl hodiny trvajícím rozhovoru byla prodiskutována řada závažných problémů týkajících se současné politické situace v Etiopii. S. Karavajev mi řekl, že kdykoli budu něco potřebovat, mohu k němu přijít a dohodli jsme úzkou spolupráci...“³⁸⁸

Vyslanec Vrla měl od počátku výkonu funkce nabitý program. Během několika týdnů uskutečnil návštěvy mnoha diplomatických úřadů, které tehdy v Addis Abebě sídlily. Zpráva o společenském styku z ledna 1957 uvádí, že vyslanec provedl zdvořilostní seznamovací návštěvy u velvyslanců SSSR, USA (zde byl uvítán doyenem sboru), Egypta, Indie, Jugoslávie, Itálie, Francie a Velké Británie. Dále také u vyslanců Belgie, Holandska a Švédska. Súdán a Řecko byly v tehdejší době zastoupeny chargé d'affaires, s nimiž se také setkal. Japonsko a NSR teprve notifikovaly předání pověřovacích listin. Zdvořilostní návštěvy byly oplaceny velvyslanci SSSR, Egypta, Jugoslávie, Itálie, Francie a všemi vyslanci.³⁸⁹ Nový vyslanec ve svých zprávách z jednotlivých jednání naznačil, že jeho mise v Addis Abebě měla jednoznačné politické zadání, pro jehož naplnění byl nezbytný rozvoj spolupráce v ekonomické a kulturní sféře.

„I když zatím ještě nedochází k oslabení vlivu Američanů v zemi a nelze při mentalitě Etiopců, kteří mají na vše dost času, propadat přehnanému optimismu, pokud jde o rychlý další rozvoj styků, přece podepsaný považuje za nutné plně využít stávajících určitých možností, hlavně na ekonomickém úseku, což ovšem může být postupně rozšířeno i na další úseky (např. kulturní spolupráce). Každý náš úspěch v tomto směru má zde značný politický význam a může přispět v budoucnu k oslabení stále značného vlivu Američanů v zemi.“³⁹⁰

V době nástupu vyslance Vrly sídlilo již vyslanectví v samostatné budově. Ta byla pronajata již od roku 1955, ale zpočátku nebyla zařízena a navíc bylo potřeba provést nejnútnejší stavební úpravy. Československé vyslanectví zpočátku úřadovalo v hotelu a za pronájem budovy v rekonstrukci platilo symbolickou cenu 300 etiopských dolarů

388 Tamtéž.

389 AMZV, Etiopie TO-O 1945-1959, k. 1, č. j. 1.135/57. Zpráva o společenském styku v lednu 1957.

390 Tamtéž.

měsíčně. Teprve v červnu 1956 dostalo vyslanectví k dispozici služební vůz. Následně došlo i přestěhování úřadu z hotelu do nově zrekonstruované budovy vyslanectví.³⁹¹

Majitel budovy také doporučoval, aby vyslanectví najalo hlídače z důvodu vysoké kriminality v Addis Abebě. Mnoho zaměstnanců bylo také ozbrojeno, ačkoliv byl v Etiopii dovoz a nošení zbraní omezeny nótou ministerstva zahraničních věcí. Toto nařízení se vztahovalo i na diplomatické pracovníky. Československé vyslanectví proti tomuto vládnímu nařízení protestovalo s odůvodněním, že daná nóta je v rozporu s běžnými zvyklostmi, pokud se týká diplomatických pracovníků. V této souvislosti se také písemně obrátilo na ministerstvo zahraničních věcí.

*„Vzhledem k nedostatku bezpečnosti při jakémkoli pohybu v Etiopii, včetně hlavního města, je zcela běžným, že převážná část Evropanů nosí osobní zbraň. Budovy diplomatických misí nejsou v žádném případě bezpečnostně chráněny ze strany místních příslušných orgánů.“*³⁹²

Na ambasádě bylo třeba nepřetržité přítomnosti hlídačů z důvodu častých krádeží a vloupání, ke kterým docházelo i za bílého dne. Podle některých zpráv docházelo v hlavním městě i k vraždám. V budově čs. obchodního oddělení byl rovněž zaznamenán případ násilného vloupání do soukromého bytu jednoho ze zaměstnanců.³⁹³ V inkriminovanou dobu nebyl tento objekt střežen hlídačem. Z tohoto důvodu byla podána žádost o navýšení počtu hlídačů pracujících pro československý zastupitelský úřad. Ambasáda evidovala na počátku šedesátých let sedm domorodých zaměstnanců. Největší vážnosti se těšil řidič, který pobíral zároveň nejvyšší mzdu (180 etiopských dolarů měsíčně). Mezi ostatní zaměstnance se patřili zahradník a příležitostný poslíček. Zbylí zaměstnanci pracovali jako hlídači, kteří se střídali v denních a nočních směnách.³⁹⁴ Jejich mzda se pohybovala mezi 40-55 etiopskými dolary měsíčně. Všichni tito místní zaměstnanci pracovali na československém vyslanectví prakticky od samého začátku. Vzhledem k tomu, že za pět let působení úřadu nedošlo k personálním změnám v řadách místních zaměstnanců, lze soudit, že s jejich prací panovala obecná spokojenost.³⁹⁵

391 AMZV, Etiopie TO-T 1955-1959, k. 1, č. j. 427/55.

392 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 96/56. Nóta etiopského Ministerstva zahraničních věcí o dovozu a nošení zbraní.

393

394 NA, MZO, sp. obal Ethiopie – Ciaffa. Dopis obchodního přidělence Jelínka náměstkovi ministra zahraničního obchodu Hlochovi č. j. 2363, Addis Abeba, 8. září 1960.

395 NA, MZO, sp. obal Ethiopie – Ciaffa, Věc: Místní síly – Váš oběžník z 30. 7. t. r. č. j. 103.658/60. Addis Abeba, 11. srpna 1960, č. j. 2202, s. 1.

Dle citované zprávy níže byli místní zaměstnanci negramotní. Negramotnost v Etiopii dosahovala v šedesátých letech 85%!³⁹⁶

„Pokud se týká vašeho požadavku ohledně stručných životopisů atd., nemůžeme Vám v tomto směru bohužel vyhovět, protože se jedná o lidi značně primitivní, kteří ani nevědí, kdy se narodili, a kolik je jim vlastně přesně let...Jak je Vám také jistě známo z našich výplatních listin, které pravidelně přikládáme k výdajovým položkám za jejich platy v pokladním deníku, 50% z nich se nedovede ani podepsat a výplatní listiny stvrzují otiskem prstu, jak je zde zvykem a zbytek, kromě řidiče A. M. Ige, dokáže jedině napsat svůj podpis a to pouze amharsky. Všichni kromě řidiče A. M. Ige, který umí trochu anglicky, neznají žádný jazyk kromě své rodné amharštiny.“³⁹⁷

S žádným z domorodých pracovníků nebyla uzavřena pracovní smlouva. Nikoliv z důvodu jejich negramotnosti, ale především z důvodu neexistence právních norem, které by podobnou záležitost vyžadovaly. Mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem tak existovala pouze jakási ústní dohoda, v rámci níž byly stanoveny základní zásady pracovního vztahu. Při neplnění povinností ze strany zaměstnance hrozilo fakticky pouze propuštění ze zaměstnání, což byla pro obyvatele jedné z nejchudších zemí světa dostatečně velká hrozba. Pro místní obyvatele představovala práce na zastupitelských úřadech možnost dlouhodobějšího existenčního zajištění. Místní pracovníci dostávali rovněž ošacení a obuv a na konci každého kalendářního roku jim byla proplácena náhrada za dovolenou, kterou prakticky vůbec nevybírali.³⁹⁸

V květnu 1957 rozhodl císař Haile Selassie o tom, že v Československu bude akreditován etiopský velvyslanec v Moskvě. Následovně zažádalo etiopské MZV o agrément pro velvyslance v ČSR s rezidencí v Moskvě. MZV zažádalo nótou z 16. 1. 1958 o agrément pro nového velvyslance v Moskvě, kterého zamýšlelo akreditovat jako vyslance v ČSR s rezidencí v Moskvě. Dokonce se zvažovala možnost zřízení samostatného etiopského ZÚ v Praze. Z tohoto plánu však nakonec sešlo z finančních důvodů. Tato situace se později opakovala i v jiných zemích.

Obchodní dohoda 1956

Vládním usnesením č. 2581 z prosince 1954 bylo rozhodnuto o vyslání vládní delegace do Etiopie za účelem jednání o konkrétní podobě připravované obchodní dohody, která měla definovat podmínky pro budoucí vzájemnou obchodní výměnu

396 CADN, Addis Abeba légation série B 1935-1973, carton 61. L'Information et la presse en Éthiopie. Addis Abeba, le 16 octobre 1972.

397 NA, MZO, sp. obal Ethiopie – Ciaffa, Věc: Místní síly – Váš oběžník z 30. 7. t. r. č. j. 103.658/60. Addis Abeba, 11. srpna 1960, č. j. 2202, s. 1.

398 Tamtéž, s. 2.

mezi Československem a Etiopií. Československá delegace odcestovala do Etiopie v polovině roku 1955. Dříve, než mohla přistoupit k jednáním o obchodní dohodě, bylo nutné vyřešit jednu zásadní obchodně-politickou překážku, která po několik let brzdila vzájemnou spolupráci. Jednalo se o starší dodávky speciálního materiálu pro muniční továrnu v Addis Abebě, která byla vybudována Povážskými strojírnami na samém konci 40. let. Mělo se jednat o objednávky náhradních dílů pro tuto továrnu z let 1949-1951, které etiopská strana zaplatila. Čechoslováci však dodávky pozastavili poté, co Etiopie vstoupila do korejské války na straně koaličních sil OSN. Tato skutečnost prakticky zmrazila vzájemné vztahy po dobu tří let trvání válečného konfliktu na korejském poloostrově. Etiopie se opakovaně domáhala svých objednávek, ale československá strana na tyto výzvy nereagovala. Po skončení korejské války se tato záležitost stala aktuální a ČSR k ní zaujala opět aktivní postoj. V praxi to znamenalo, že podpis obchodní dohody byl de facto závislý na odblokování a vyřešení starých pohledávek.³⁹⁹

Československá delegace strávila v Etiopii čas od konce února do poloviny dubna 1955. Během této doby absolvovala řadu jednání, přičemž některá z nich poodhalila nejednoznačný postoj etiopské strany ve věci uzavření vzájemné obchodní dohody. Neuskutečněné pohledávky tak nebyly jediným faktorem, který měl oddálit uzavření obchodních dohod. Důkazem pro toto tvrzení je záznam z jednání, které se konalo na etiopském ministerstvu obchodu a průmyslu dne 19. března 1956 za přítomnosti amerického poradce Stafforda. O přítomnosti amerických poradců na etiopských ministerstvech se všeobecně vědělo. Pro USA to byl jeden z hlavních nástrojů uplatňování politického a ekonomického vlivu v zemi, kde po skončení druhé světové války výrazně slábnul vliv Britů. Britskou dominantní pozici tak začal postupně nahrazovat vliv USA. Američané získávali kontrolu ve strategických sektorech, jakými byly obrana, průmysl, doprava či civilní letectví (budování státních aerolinek). Přítomnost amerického poradce významně ovlivnila postoj etiopských zástupců na ministerstvu obchodu, který byl československou stranou vnímán jako obstrukční. Stanovisko americké strany nebylo v danou chvíli překvapivé zejména s ohledem na rostoucí komunistickou infiltraci v některých okolních zemích SV Afriky (Egypt, Súdán).

Českoslovenští zástupci se do až do této chvíle opírali o závěry ze schůzky na ministerstvu zahraničních věcí, kde jim bylo ústy náměstka ministerstva Blatty Dawita (pozdějšího signatáře obchodní dohody) sděleno kladné stanovisko. Etiopské ministerstvo obchodu a průmyslu však zaujalo v této záležitosti daleko zdrženlivější postoj, jak prokazuje následující citace.

399 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 3302/63/dův. Zpráva o výsledku jednání o obchodní smlouvu a obchodní dohodu s Etiopií. Praha, 21. června 1955, s. 2-3.

„Etiopská strana požádala o vysvětlení smyslu a účelu uzavření navrhovaných dohod a jejich významu pro etiopské hospodářství. Uváděla, že za stávající výměny zboží mezi oběma zeměmi nevidí nutnost uzavírat tyto dohody, a že by bylo vhodnější počkat 2-3 roky, jak se obchodní styky mezi Etiopií a Československem budou rozvíjet a pak teprve uvažovat o eventuálním jednání a uzavření těchto dohod. Uváděla, že Etiopie nemá doposud ani se svými nejlepšími zákazníky podobných dohod, že Československo prakticky vůbec za poslední čtyři roky z Etiopie nedováželo.“⁴⁰⁰

Nejednotnost stanoviska oficiálních etiopských míst lze vysvětlit dvěma způsoby. Buď nefungovala efektivní výměna informací mezi ministerstvy, nebo zde sehrál roli faktor amerických poradců, kteří v danou dobu brzdili etiopské snahy o rozvoj vztahů s východním blokem. Jejich pozice v etiopských vládních kruzích byla stále velice silná, nicméně Etiopie si ve věci řízení své zahraniční politiky zachovala nezávislost, čímž navazovala na principy bandungské konference. Tento aspekt se nakonec projevil jako rozhodující při rozhodování o uzavření obchodní dohody s Československem.

Záležitost neuhrazených pohledávek byla tedy po mnoha letech vyřešena. Československá delegace měla však vedle vyřešení výše zmíněného problému za úkol, vytvořit podmínky pro zvýšení obratu vzájemné obchodní činnosti. Po podrobné analýze etiopského trhu, kterou provedl obchodní zástupce Jelínek, vzešel návrh na zřízení vlastního konsignačního skladu, který měl být součástí obchodního oddělení v Addis Abebě. Zřízením konsignačního skladu se mělo zboží výrazně přiblížit zákazníkovi, který tak získával možnost výběru přímo při nákupu. Zároveň se tím mělo docílit zkrácení dodacích lhůt. Jednalo se primárně o drobné zboží, o které byl v Etiopii velký zájem (pivo, likéry, konzervy, elektromotory aj.), ale kupci odmítali dlouhé čekání na objednávky.

Delegace zároveň v hlavním městě zajistila vhodný objekt pro obchodní oddělení, které mělo zahájit svoji činnost v druhé polovině roku 1956. Jednalo se o třípatrový dům s přílehlými skladovými prostory pro potřeby konsignačního skladu. Dále byly součástí objektu zahrady a garáž pro pět automobilů. V domě se nacházelo dostatek místností pro kanceláře obchodního oddělení a tři byty pro stálého obchodního zástupce a příležitostné obchodní zástupce československých podniků.⁴⁰¹

K ratifikaci obchodní dohody došlo v rámci další audience vyslance Karpíška u etiopského císaře. Tato dohoda vytvořila smluvní rámec pro běžnou obchodní

400 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1. Záznam z prvního jednání subkomise o návrzích obchodní smlouvy, obchodní dohody a platební dohody, konaného na ministerstvu obchodu a průmyslu, dne 19.3. 1955, Addis Abeba, 19. března 1955, s. 1.

401 Tamtéž, s. 3-4.

výměnu mezi oběma státy. Smlouva byla zároveň reakcí na vzrůstající vývozní aktivity Československa v Etiopii. Československý vývoz zaznamenal v roce 1955 nárůst o více než 60% oproti předchozímu kalendářnímu roku.⁴⁰²

Příprava podkladů pro jednání, která vedla k uzavření obchodní dohody, trvala takřka celý rok. Hlavními aktéry přípravné fáze této dohody byli z československé strany *chargé d'affaires* Dokoupil a obchodní přidělenec Jelínek. Na etiopské straně to byli zástupci ministerstva obchodu ve spolupráci s náměstkem ministra zahraničních věcí Blatta Dawit Ogbagzi, který pak také smlouvu podepisoval. Československo se tak stalo po Jugoslávii teprve druhou zemí se socialistickým zřízením, se kterou Etiopské císařství uzavřelo obchodní dohodu. Smlouva byla po odborné stránce precizně vypracovaná a obsahovala několik velmi důležitých ustanovení. Doložkou nejvyšších výhod si smluvní strany garantovaly stejné výhody pro výrobky určené k vývozu a dovozu, jako poskytly jiným státům. Svůj nesporný význam mělo i ustanovení o ochraně československých výrobních značek a známek.⁴⁰³

Bylo dohodnuto, že budoucí obchod s Etiopií bude prováděn ve volných anglických librách sterlingů. Platnost obchodní dohody byla smluvně na dobu pěti let, po jejím uplynutí měla být každoročně obnovována. Smlouva obsahovala i některá specifika, zejména s ohledem na nestandardní institucionální strukturu československého zahraničního obchodu. Vzhledem k tomu, že se čs. zahraniční obchod uskutečňoval výlučně prostřednictvím československých podniků zahraničního obchodu jako výhradního představitele čs. zahraničního obchodu, měly faktury těchto podniků, pokud šlo o celní odbavování zboží v Etiopii, stejný charakter jako faktury výrobců.⁴⁰⁴

Celní hodnotu zboží dováženého z území jedné smluvní strany na území druhé smluvní strany určovala cena, která byla uvedena na faktuře, s výjimkou těch případů, kdy bylo důvodné podezření ze záměrného podcenění dováženého zboží. V rámci předpisů platných v obou zemích se obě strany zavázaly k osvobození od platby cla v případě dovozu či vývozu vzorků s nepatrnou finanční hodnotou. Předpokladem bylo, že vzorky nebudou dány do místního prodeje. Stejně osvobození se vztahovalo rovněž na reklamní a propagační letáky, předměty dovážené za účelem testování,

402 V roce 1955 činil československý vývoz do Etiopie 2 627 000 Kčs. Údaj převzat ZÍDEK, Petr - SIEBER, Karel. *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948-1968*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007, s. 56. ISBN 80-86606-58-4.

403 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 123.698/55-AO/2. Obchodní smlouva mezi Císařstvím Etiopie a Československou republikou ze dne 25. 4. 1956, článek 9, s. 4.

404 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 123.698/55-AO/2. Obchodní smlouva mezi Císařstvím Etiopie a Československou republikou ze dne 25. 4. 1956, článek 5, s. 2.

nářadí používané výhradně pro montážní práce, předměty dovážené za účelem opravy či obalový materiál.⁴⁰⁵

Dále byla zmíněna celá řada věcí, které jen podtrhovaly rostoucí intenzitu vzájemných vztahů. Císař, respektive členové císařské rodiny, byli přímo zainteresovaní v některých stavebních projektech, u nichž se předpokládala československá účast. Panovník jmenoval již před zahájením těchto jednání tříčlennou komisi v čele s náměstkem ministra spravedlnosti, která měla za úkol projednávat konkrétní obchodní věci, jakými byly například geologický průzkum, poskytnutí československých lékařů, uvažovaný projekt výstavby papírny a lihovaru. Dokonce byla zvažována i možnost ustavení druhé komise, která se měla zabývat čistě otázkami stavebními, nicméně císař od této ideje upustil a přenesl veškerou odpovědnost za tyto záležitosti na stavitele Myriallisise. Myriallisovi v tomto ohledu plně důvěřoval a byl připraven jej v dohledné době vyslat na inspekční cestu do ČSR.⁴⁰⁶

Při setkání s Karpíškem císař také vyzdvihl muniční továrnu, kterou realizovaly Povážské strojírný. Tato továrna byla nedílnou součástí etiopského zbrojního průmyslu, nicméně vyráběly se v ní i jiné produkty, jako třeba kovová lůžka pro nemocnice, školní tabule či jiné potřebné věci. Císař přikládal velkou důležitost výstavbě papírny, protože Etiopie žádnou neměla a v zemi byl velmi citelný nedostatek papíru. Srovnáme-li údaje o prodaných výrobcích v rámci veletrhů s československou účastí, zjistíme, že obyčejný i linkovaný papír byl jednou z nejžádanějších komodit.⁴⁰⁷

Uzavření československo-etopijské obchodní dohody pozorně reflektoval dobový etiopský tisk. Komuniké uveřejnil *Daily News Bulletin* i tři tamější týdeníky – *The Voice of Ethiopia*, *L’Ethiopie d’aujourd’hui*, *The Ethiopian Herald*. Posledně zmíněné noviny dokonce o této smlouvě informovaly v úvodníku, přičemž na první straně byla uveřejněna fotografie podpisového aktu a článek o vzrůstající tendenci československého zahraničního obchodu.⁴⁰⁸ Pro Československo bylo uzavření obchodní dohody velkým úspěchem s ohledem na dlouholeté snahy o ratifikaci podobné smlouvy. Na tomto místě stojí za připomenutí, že obchodní smlouva mezi Československem a Habeší byla vypracována a připravena k podpisu již v roce 1934, ale k její oboustranné ratifikaci nakonec nedošlo z důvodu italsko-habešského konfliktu. Zároveň je také nutné zdůraznit, že Etiopie se k otázce uzavírání obchodních smluv stavěla v zásadě

405 Tamtéž, článek 6, s. 3.

406 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1, č. j. 036/56-KA. Audience u etiopského císaře. Addis Abeba, 25. dubna 1956 (podepsán Arnošt Karpíšek), s. 2.

407 Tamtéž.

408 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1. Ministerstvo zahraničních věcí – Obchodní dohoda mezi ČSR a Etiopií, č. j. 212/5235 (bez datace, podepsán vyslanec Karpíšek), s. 2.

zamítavě. Před podpisem výše zmíněné dohody měla uzavřeny obchodní dohody pouze se třemi zeměmi. Návrh vlády Německé spolkové republiky ležel již několik let na etiopském ministerstvu obchodu a rovněž jednání s řeckou vládou, zahájená v listopadu 1954, nevedla dosud ke zdárnému cíli.⁴⁰⁹

Karpíšek ve svých záznamech z jednání o obchodní dohodě zároveň nastínil, že američtí a britští poradci, pracující na etiopských centrálních ministerstvech, vytvářeli prostřednictvím svých konexí tlak na etiopské představitele, aby smlouvu nepodepisovali. Císař však v dané době vsadil na nezávislou politiku, ke které ho přiblížily závěry bandungské konference. V tomto smyslu začal vyhledávat partnerství i mezi socialistickými zeměmi, aby tak přispěl ke zvyšování do té doby velice nízké životní úrovně.

Československo-etiopská jednání 1958

V červenci 1958 proběhla v ČSR návštěva etiopské vládní delegace, která byla vedena ministrem obchodu a průmyslu Ato Abebe Rettou. Jednalo se o první oficiální návštěvu etiopské delegace v ČSR. Prohlubování spolupráce se socialistickými zeměmi bylo důsledkem změněné zahraničně-politické strategie Etiopského císařství v druhé polovině padesátých let. Etiopie byla od roku 1945 pod silným vlivem USA, Velké Británie a NSR, které si organizací hospodářských programů (např. Point Four), poskytováním úvěrů a činností poradců na důležitých ministerstvech, zajistily kontrolu strategických úseků etiopského politického a ekonomického života. Císařský režim se začal od jednostranné orientace na západní státy pomalu odpoutávat v druhé polovině padesátých let. Na postupných změnách politického směřování Etiopie se výrazně projevila účast na bandungské konferenci, která předcházela vzniku hnutí nezúčastněných o pár let později v Bělehradě. Etiopie tím deklarovala neangažovanost v blocích, podporu mírového soužití mezi státy, odsouzení kolonialismu a jakékoliv jiné formy nadřazenosti v mezinárodních vztazích, respekt národní suverenity a teritoriální integrity států, nepoužití síly při řešení mezinárodních sporů aj.⁴¹⁰ V praktickém ohledu to přineslo mimo jiné nastartování intenzivnější spolupráce s východním blokem, o čemž vypovídá i vyjádření některých přímých účastníků pražských jednání.⁴¹¹

409 AMZV, TO-O Etiopie 1945-1959, k. 1. Ministerstvo zahraničních věcí – Obchodní dohoda mezi ČSR a Etiopií, č. j. 212/5235 (bez datace, podepsán vyslanec Karpíšek), s. 2.

410 BERHANU, Taye. *An Introduction to Ethiopia's Foreign Policy: Its Process and Reflections Pre-1991*. Addis Ababa, 2010, s. 63.

411 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964, k. 1. ŘPZ (II. pololetí 1958), sign. 01682959, č. 011/59-Dr.V., Mov., Addis Abeba, 10. ledna 1959, s. 8.

„Jeden z členů delegace jasně naznačil, že se dříve zaměřovali pouze jedním směrem, t. j. na Západ, přesvědčili se, že tato politika není správná a chtějí proto rozšířit styky rovněž s Východem. Příkladem jim prý byly arabské země, pro něž je spolupráce s ČSR a ostatními socialistickými zeměmi výhodná.“⁴¹²

Během návštěvy etiopské vládní delegace se primárně projednávalo rozšíření vzájemné hospodářské spolupráce, poskytnutí technické pomoci ve formě menších investičních celků, dodávek zemědělských strojů a jiného zařízení. Etiopská vládní delegace zahájila rovněž jednání o projektu zemědělské farmy Ciaffa a dalších forem vzájemné spolupráce. Důležitou postavou z řad etiopské delegace byl Idris M. Soliman, generální sekretář etiopské obchodní komory, který z titulu své funkce navštívil nejprve čs. obchodní komoru a poté hned několik podniků zahraničního obchodu, mezi nimiž figurovaly pozdější hlavní aktéři československého exportu do Etiopie – Strojexport, Technoexport, Kovo, Motokov, Koospol a Centrotex.⁴¹³ Bylo dohodnuto, že v jednáních s etiopskými vládními činiteli bude pokračováno ještě téhož kalendářního roku v Etiopii za účasti představitelů čs. ministerstva zahraničního obchodu. Zároveň měly být některé konkrétní obchodní požadavky prověřeny na místě zástupci čs. PZO a po dohodě s obchodním přidělcem se začala připravovat cesta zástupce Koospolu, který měl na místě prověřit dovozní možnosti a možnosti pěstování zemědělských plodin, zejména olejnatých semen, případně i kávy. Zástupce Centrotexu měl prověřit a následně navrhnout spolupráci ve zpracování kůží a kožek a jejich následný dovoz do Československa. V neposlední řadě bylo rozhodnuto o vyslání tří lékařů a odborníků pro různá odvětví etiopského hospodářství. V návaznosti na toto ujednání přicestoval do Československa také generální ředitel císařova Welfare Trustu Ato Teferi Chareou.⁴¹⁴

Další kola jednání, při nichž byla diskutována otázka prohloubení vzájemné spolupráce, pokračovala činností čs. obchodní mise na etiopské půdě v říjnu 1958. Československá delegace, vedená Ladislavem Malým, byla přijata na audienci za přímé účasti etiopského císaře, korunního prince, ministra zahraničních věcí a dalších významných osobností a členů etiopské vlády. Hlavními tématy byla připravovaná československá účast na podpoře rozvoje etiopského průmyslu a dodávky nemocničního zařízení do etiopských nemocnic v rámci dlouhodobého úvěru. Celá tato rozsáhlá spolupráce měla být součástí připravovaných dohod – hospodářské dohody a dohody o vědecko-technické spolupráci, k jejichž podpisu došlo následující rok. V konkrétní

412 NA, MZO, sp. obal – Návštěva etiopského císaře v ČSSR/Československá mise do Etiopie, Zpráva o pobytu a jednání etiopské vládní delegace v ČSR, Praha, 25. července 1958, s. 1-2. Členové etiopské delegace byli v rámci této návštěvy obdarováni pistolemi.

413 Tamtéž.

414 Tamtéž, s. 3.

rovině se projednávaly možnosti výstavby keramičky, cementárny v Massawě, rozšíření cementárny v Dire Dawě, rozšíření výroby obuvi, továrny na bavlněné příze, Inářský kombinát a cukrovar pro korunního prince. Československá pozice na etiopském trhu měla být posílena prostřednictvím vysílání československých expertů. Primárně se mělo jednat o lékaře a nemocniční personál, dále pak o odborníky do vybraných úseků etiopského zemědělství a průmyslu, kde měli poskytovat technický dozor při realizaci staveb a výrobních procesů.⁴¹⁵ Československému obchodnímu přidělení měla být propůjčena diplomatická funkce pro přístup na etiopské úřady a ministerstva, a také ,aby se mohl účastnit nejrůznějších společenských podniků, pořádaných etiopskou vládou.⁴¹⁶

8.9. Spolupráce ve zdravotnictví: úvěr na dodávku nemocničního zařízení

Moskva příkládala spolupráci v oblasti zdravotnictví velkou váhu, o čemž svědčí i výstavba a provozování velkokapacitní nemocnice v hlavním městě Addis Abebě. Sověti začali stavět čtyřpodlažní nemocniční budovu několik měsíců po skončení druhé světové války. Nemocnice zahájila provoz v roce 1947. Sovětské dobové zdroje uvádí, že byla na počátku sedmdesátých let schopna přijmout a vyšetřit až 64 000 pacientů ročně.⁴¹⁷ Spolupráce v oblasti zdravotnictví byla velmi obratně využívána propagandou komunistických zemí, které se tak snažily poukázat na humanitární rozměr svého pronikání na africký kontinent a jako protiklad uváděly vykořisťování ze strany kapitalistických zemí. V tomto smyslu Moskva obratně využívala také služeb Československa, které mělo v Etiopii pověst velmi seriózního dodavatele nemocničního zařízení.

Když Etiopie projevila zhruba v polovině padesátých let zájem o rozšíření a modernizaci sítě zdravotnických zařízení, automaticky tím nastartovala činnost obchodních zástupců z různých ambasád, kteří přicházeli na etiopské ministerstvo zdravotnictví s nabídkami nejrůznějších dodávek. Československá vláda byla informována o tom, že o účasti na výstavbě nemocnic projevily zájem i některé západní země. Na jednu stranu Etiopie vytvářela tlak na co nejrychlejší výstavbu a dodávky zařízení, ale zároveň měla fatálně nedostačující rezortní rozpočet k pokrytí základních

415 NA, MZO, sp. obal – Návštěva etiopského císaře v ČSSR/Československá mise do Etiopie. Jednání československé mise v Etiopii (bez uvedení data a č. j.), s. 4.

416 NA, MZO, sp. obal – Návštěva etiopského císaře v ČSSR/Československá mise do Etiopie. Jednání československé mise v Etiopii (bez uvedení data a č. j.) – závěry, s. 1.

417 CADN, Addis Abeba légation, série B 1935-1973, carton 6. Soviet New Bulletin published by the USSR Embassy in Addis Ababa. USSR-Ethiopia: 29th Anniversary of Establishment of Diplomatic Relations (V. Molchanov), Addis Ababa, May 5, 1972.

zdravotních potřeb obyvatelstva.⁴¹⁸ Když vyšly najevo tyto skutečnosti, motivace některých potenciálních aktérů vzájemné spolupráce začala ochabovat. To však nebyl případ východního bloku, který byl v tomto směru veden především politickými cíli, jež měly přednost před riziky ekonomických ztrát. Do hry tedy vstoupilo Československo, které muselo přistoupit k rychlému řešení, pokud se chtělo stát jedním z hlavních dodavatelů nově koncipovaných zdravotnických center. Jednání byla zahájena v říjnu 1956, kdy do Addis Abeby přiletěla delegace československých techniků, kterou vedl zástupce Technoexportu.

Technické návrhy plánovaných dodávek byly konzultovány s vedoucím generálního štábu Mulugetou Bullim. Z československé strany zazněl při těchto jednáních požadavek, aby se vzájemných rozhovorů neúčastnili zahraniční odborníci, kteří by mohli jednání komplikovat. Nedávná zkušenost z jednání na ministerstvu obchodu a průmyslu za přítomnosti amerického poradce, který ovlivňoval průběh jednání, byla pro československou stranu varovným signálem. Českoslovenští zástupci (Volek, Dohnal, Rozenec a Jelínek) si dopředu vyjednali audienci přímo u císaře, který je obratem pozval do svého paláce. Na této návštěvě byl předložen projekt výstavby, podrobná technická dokumentace, předběžné kalkulace a také fotografie dokumentující stavby nemocničních budov v Československu. Císař projevil velký zájem o technickou stránku věci a vyzdvihl účast československé delegace jako jeden z dalších důležitých kroků pro rozvoj vzájemné spolupráce.⁴¹⁹

Etiopskému panovníkovi byl zároveň předložen návrh na výstavbu menších nemocnic v provinčních městech, kde se počítalo s československou účastí při dodávkách technického vybavení, a také s poskytováním odborného nemocničního personálu. Po návštěvě u císaře následovala série dalších jednání na ministerstvu zdravotnictví a s představiteli Welfare Trustu, do jehož gesce spadala správa nevýrobních institucí v zemi. Na Welfare Trustu byla diskutována konkrétní forma spolupráce v souvislosti s výstavbou nemocnic St. Paul a Haile Selassie v Addis Abebě. Jednání na Welfare Trustu se zúčastnili i zahraniční poradci z USA, NSR a Jugoslávie. Projektům výstavby nemocnic byla věnována zvýšená pozornost ze strany Moskvy. Sovětská ambasáda vytvářela na ČSR tlak, aby ve strategickém a propagandisticky významném resortu zdravotnictví, poskytl Etiopskému císařství maximální možnou podporu.

„Jsme proto toho názoru, že za dnešní politické situace v Etiopii, která je charakterizována zvýšeným náporom USA, bude nutné etiopské straně vyjít vstříc

418 Hlavní část realizace projektů měla proběhnout v časovém horizontu pěti let.

419 NA, MZO, sp. obal – Konsignační sklad/afilace. Návštěva císaře – jednání delegace Technoexportu, j. č. 0103/56-DO, Addis Abeba, 15. října 1956, s. 1-2 (podepsán *chargé d'affaires* Karpíšek).

*a dodat potřebný stavební materiál na úvěr, tím spíše, že zdejší velvyslanectví SSSR přikládá naší práci v tomto směru výjimečný politický význam, o čemž informuje běžně Moskvu.*⁴²⁰

Kontrakt o úvěrových dodávkách nemocničního zařízení byl podepsán v listopadu 1958 mezi PZO Kovo a etiopským ministerstvem zdravotnictví. Podle této dohody poskytl PZO Kovo etiopskému ministerstvu úvěr v hodnotě 15 mil. Kčs. Úvěr byl určen na nákup nezbytného vybavení, dopravu, montáž, potřebná pojištění atd. Co se týče dopravních nákladů, ty byly rozděleny mezi oba smluvní partnery, přičemž Kovo mělo hradit pouze dopravu do přístavu Džibuti ve Francouzském Somálsku.⁴²¹ Náklady na dopravu zboží z přístavu do Addis Abeby měly být podle smlouvy kryty etiopskou stranou. Ze smlouvy vyplýval pro Kovo rovněž závazek poskytnutí služeb v podobě vysílání odborníků, kteří měli na starosti technický dozor a postupné zaškolování místního zdravotnického personálu při práci s novým vybavením. Úvěr byl zpočátku poskytnut v plné výši, přičemž podmínkou byla platba 1/10 z celkové úvěrové částky před dodávkou první objednávky. Zbylých 9/10 dlužné částky mělo být spláceno formou pravidelných periodických splátek v průběhu trvání platnosti smlouvy.⁴²²

Etiopské ministerstvo zdravotnictví mělo navíc podle smlouvy zaplatit ročně 3% na úrocích z čerpané částky. Kovo poskytlo záruky na dodané zboží ve lhůtě jednoho roku. Došlo-li by během této lhůty k poškození zařízení či jeho nefunkčnosti, Kovo přebíralo odpovědnost za servis či případnou náhradu.⁴²³ Obě strany se také předběžně dohodly na tom, že polovina zaplacené dlužné částky bude československou stranou využita k nákupu a vývozu etiopských výrobků.⁴²⁴

420 NA, MZO, sp. obal – Konsignační sklad/afilace. Zpráva o situaci pro oddělení 292 MZO. Práce skupiny techniků pro výstavbu nemocnic, j. č. 291/Eth/127/56, s. 1 (podepsán obchodní přidělenec Jelínek).

421 NA, MZO, sp. obal – Návštěva etiopského císaře v ČSSR/Československá mise do Etiopie. Credit Agreement between the Ministry of Public Health of the Imperial Ethiopian Government and KOVO Czechoslovak Foreign Trade Corporation for the Import and Export of Precision Engineering Products (Article IV. Delivery and Installation), s. 2.

422 NA, MZO, sp. obal – Návštěva etiopského císaře v ČSSR/Československá mise do Etiopie. Credit Agreement between the Ministry of Public Health of the Imperial Ethiopian Government and KOVO Czechoslovak Foreign Trade Corporation for the Import and Export of Precision Engineering Products (Article VI. Payment), s. 4.

423 Tamtéž. Article VIII – Guaranty of Supplies, Material and Equipment, s. 5.

424 NA, MZO, sp. obal – Návštěva etiopského císaře v ČSSR/Československá mise do Etiopie. Dopis generálního ředitele Ladislava Malého etiopskému ministru zdravotnictví Getahoun Tessemovi, Addis Abeba, 13. listopadu 1958.

8.9.1. Nemocnice v Hararu

Samostatnou kapitolu československé podpory etiopského zdravotnictví představovala nemocnice v Hararu.⁴²⁵ Když se vyslanec Havlín zúčastnil v roce 1960 oficiálního otevření nemocnice, byla již kompletně vybavená a připravená na zahájení provozu. Slavnostní inaugurace se zúčastnil také etiopský císař, který svou přítomností umocnil význam slavnostního otevření nemocnice. Z československé strany se jednalo v zásadě o jakýsi pilotní projekt, který zahrnoval jak dodávku zařízení, tak poskytnutí kvalifikovaného lékařského personálu. Ten měl za úkol, kromě vedení nemocnice a běžné lékařské praxe, také zaučit místní lékaře při práci s moderním vybavením. Otevření nemocnice v Hararu bylo významnou událostí, která se těšila nejen velkému zájmu etiopských vládních kruhů, ale i pozorovatelů z ambasad cizích zemí. Československá spolupráce v oblasti výstavby a modernizace etiopských zdravotnických center nezůstala bez povšimnutí zahraničních pozorovatelů. Nemocnice v Hararu byla největší realizací v tomto směru, ale dodávky československého zdravotnického materiálu směřovaly i do dalších etiopských nemocnic, které byly zpravidla situovány ve větších městech (Asmara, Assab, Jimma, Dessia, Massawa, Gondar aj.). Řádově se jednalo zhruba o desítku tamních nemocnic, které mohly profitovat z výsledků československé pomoci.

„Accord ouvrant un crédit de 5 millions de dollars éthiopiens (840 millions de francs) remboursables en 10 ans, destiné à l'achat d'équipement médicaux pour les hôpitaux de Harrar, Asmara, Djimma et Assab (dépêche n° 776 du 9 décembre 1958 de notre ambassade à Addis-Abeba). Les précisions suivantes ont été données le 12 juillet par le journal «LIDOVA DEMOKRACIE». Le crédit accordé pourra être utilisé jusqu'à la fin de 1963. Avant la fin de 1959 la Tchécoslovaquie pourvoiera à l'équipement de huit nouveaux hôpitaux et complètera les installations de quatre autres hôpitaux en cours d'agrandissement et de modernisation. Au nombre de ces établissements figurent les hôpitaux de Harrar, Asmara, Dessia, Assab, Massaoua, Gindar, Jimma et la léproserie de Addis-Abeba.“⁴²⁶

425 Historické město, ležící 500 km východně od Addis Abeby, proslavil mimo jiné francouzský básník Arthur Rimbaud (1854-1891), který se ve městě usadil na samém počátku 80. let 19. století a obchodoval zde kávou a loveckými zbraněmi. Dům, ve kterém Rimbaud žil po dobu deseti let, dnes slouží jako muzeum. Historické jádro města je zapsáno na seznamu kulturních památek UNESCO. O Rimbaudově životě v Hararu pojednává podrobně BORER, Alain. *Rimbaud en Abyssinie*. Paris: Seuil, 1984. ISBN 2-02006991-1.

426 AMAE–Courneuve, série 34 (Europe 1956–1960), Politique extérieure, carton 215, série 34, sous-série 23, dossier 16. La visite à Prague de Hailé Selassie 1er, n° 1010/EU. Jean-Paul Garnier, Ambassadeur de France en Éthiopie à Maurice Couve de Murville, Ministre des Affaires étrangères. Prague, le 23 juillet 1959, s. 6. „Smlouva otevírající úvěr v hodnotě 5 milionů etiopských dolarů (840 milionů franků) splatný po dobu deseti let, určený na nákup lékařského vybavení pro nemocnice v Hararu, Asmaře,

Nemocnice v Hararu měla být oficiálně otevřena v první polovině roku 1959. Jak je však patrné z urgencí, které v této době zasílalo telegraficky československé vyslanectví v Addis Abebě, vyskytly se skutečnosti, které zásadním způsobem ohrozily předpokládaný termín inaugurace.

„Ihned vyšlete lékaře pro Harar, bez nich je nemožné otevření nemocnice. Hrozí vypuknutí skandálu. Naše urgence zůstávají bez odpovědi.“⁴²⁷

Problém byl na československé straně, a týkal se neochoty úřadů, udělit některým z lékařů povolení k odjezdu. Nejprve bylo schváleno prostřednictvím ministerstva zdravotnictví a ministerstva zahraničního obchodu personální obsazení pro nemocnici ve složení MUDr. Dáňa (ředitel nemocnice), MUDr. Jekler (chirurg), MUDr. Jeklerová (pediatrie) a hlavní sestra Antesová. Pro tento zdravotnický obdrželo rezortní ministerstvo schválení z etiopského Welfare Trustu, ovšem na poslední chvíli oznámilo, že k vyslání tohoto týmu lidí nemůže dojít. U doktora Dáni se kromě rodinných důvodů měly objevit vážné кадровé nedostatky, které zabraňovaly jeho cestě do zahraničí.⁴²⁸ V případě doktora Jeklera nebyly uděleny výjezdní doložky jeho dvěma dětem.⁴²⁹ Ambasáda v Addis Abebě byla velmi znepokojena, protože se blížilo datum inaugurace, která se nemohla obejít bez vedoucího personálu nemocnice.

„Montáž nemocnice Harar skončí do tří neděl. Císař má slavnostně otevřít, přičemž musí být lékaři na místě. Udělte proto vše, aby Jeklerovi ihned odjeli. Bez pevného data jejich příjezdu nemohu ani presentovat žádost dr. Kubašty za dr. Dáňu. Odpadnou-li Jeklerovi, pak ze čtyř smluvně přijatých lékařů nepřijede nikdo, a nebudeme moci tuto skutečnost nijak vysvětlit. Pravděpodobně nebude s námi dále jednáno a budou přijati lékaři cizí. Naše dodávky zařízení budou bez naší odborné ochrany ohroženy a velmi napadány. Urychlete proto konečné řešení.“⁴³⁰

Jimmě a Assabu (depeše č. 776 z 9. listopadu 1958 naší ambasády v Addis Abebě). Upřesnění spolupráce se objevilo v Lidové demokracii dne 12. července. Úvěr může být čerpán do roku 1963. Před koncem roku 1959 Československo splní dodávky vybavení do osmi nových etiopských nemocnic a dokončí instalace čtyř nemocnic, které jsou momentálně ve fázi výstavby a modernizace. Jedná se o nemocnice v Hararu, Asmaře, Dessii, Assabu, Massawě, Gondaru, Jimmě a leprosáriu v Addis Abebě.“ (překlad Jan Dvořáček)

427 AMZV, TO-O 1955-1959. Telegram z Addis Abeby, ev. č. SP 1.258-Pt, 31. ledna 1959.

428 Zajímavostí je, že MUDr. Dáňa byl v pořadí již druhý zamítnutý kandidát na pozici ředitele a internisty nemocnice v Hararu. V roce 1957 byl zamítnut první kandidát na tuto pozici MUDr. Matys. Viz AMZV, TO-T 1955-1959. Záznam (dokument je bez signatury i datace).

429 AMZV, TO-O 1955-1959. Záznam pro s. ministra, 5. února 1959, s. 1.

430 AMZV, TO-O 1955-1959. Telegram z Addis Abeby, č. j. 018.195, ev. č. SP 1655-Po, 9. února 1959 (Vrla).

Vyslanec Vrla popsal v této souvislosti administrativní obtíže spojené s kádrovou prověrkou náhradníků za původně schválený personál.⁴³¹ Nicméně v případě Jeklerových se jednalo především o fatální neschopnost a zároveň aroganci československých úřadů, které vyslovily nejprve souhlas s dr. Jeklerem, nechaly si jej odsouhlasit i etiopskou stranou, a necelý měsíc před zahájením provozu nemocnice, přišly s výše zmíněnou obstrukcí. Ta přinášela nejen hrozbu nenapravitelné ztráty prestiže, ale také případného obsazení lékařským personálem z jiného státu. V oblasti zdravotnictví konkurovala východnímu bloku velmi zdatně Německá spolková republika (NSR) a byl zde citelný tlak i ze strany Američanů, kteří měli svoje poradce na tamním ministerstvu zdravotnictví. V neposlední řadě by to znamenalo hrozbu pro realizaci nedávno uzavřeného kontraktu mezi ČSR a etiopskou vládou ve výši 15 milionů korun.⁴³²

Císař, který byl do těchto jednání osobně také zapojen, zaujal velmi pragmatický postoj. Dokonce prý požádal o poskytnutí jednoho československého lékaře specialisty zdarma jako výraz dobré vůle, čehož chtěl posléze propagandisticky využít, aby zabránil Američanům v plánovaném obsazení hararské nemocnice. Ministerstvo financí však k vyslání lékaře zdarma neudělilo souhlas s odůvodněním, že náklady by byly neúnosné s ohledem na zemi určení.⁴³³

Československé ministerstvo zdravotnictví muselo na nastalou situaci reagovat a za původně vybrané lékaře najít rychlou náhradu. Na místo ředitele nemocnice a zároveň internisty byl vybrán MUDr. Kubašta, asistent interní kliniky v Olomouci. Na pozici chirurga byl za diskvalifikovaného doktora Jeklera vybrán MUDr. Čákl, o jehož vyslání rozhodlo ministerstvo zdravotnictví po dohodě s ministerstvem zahraničního obchodu v době, kdy ještě Čákl nebyl schválen etiopskou stranou. Až do doby schválení měl být tedy jeho pobyt hrazen z prostředků PZO Kovo. Personál nemocnice měla dále rozšířit Kubaštova manželka na pozici praktické lékařky a hlavní sestra Antesová, která jako jediná zůstala z původního složení československého lékařského týmu.⁴³⁴

431 AMZV, TO-O 1955-1959. Záznam pro s. ministra, 5. února 1959, s. 2. „V negativním případě by bylo nutné, aby ministerstvo zdravotnictví urychleně navrhlo etiopské straně náhradu. Návrh na náhradníka za dr. Jeklera byl již ministerstvem zdravotnictví zaslán ministerstvu vnitra k zaujetí stanoviska, aby tím byly vyloučeny pozdější námitky proti jeho odjezdu do zahraničí, až by ho etiopská strana přijala. Jestliže ministerstvo vnitra zaujme kladné stanovisko, bude návrh prostřednictvím ministerstva zahraničního obchodu zaslán do Etiopie k potvrzení. Podle dosavadních zkušeností si však tento postup vyžádá několika měsíců a je nebezpečí, že náhrada nebude moci nastoupiti včas na zahájení provozu v nemocnici.“

432 Tamtéž.

433 AMZV, TO-T 1955-1959. Telegram z Addis Abeby č. j. 137.645/57-40/II, ev. č. SP14560, Addis Abeba, 26. listopadu 1957 (Vrla).

434 AMZV, TO-O 1955-1959. Českoslovenští lékaři pro Etiopii, č. j. 018.195/59-9. Praha, 20. února 1959. Doktorka Kubaštová měla specializaci na oční lékařství, nicméně etiopská strana žádala pro provinční

Během složitých vyjednávání o složení lékařského týmu pro nemocnici v Hararu se zároveň objevily další těžkosti, týkající se financování pobytu lékařů, jejich mzdových nákladů a obecně institucionální zodpovědnosti za celou tuto agendu. Otázka financování lékařů nebyla součástí výše zmíněné úvěrové dohody. Do poslední chvíle byla tedy tato věc živě diskutována na příslušných ministerstvech, protože se nejednalo pouze o **několik** lékařů pro Etiopii, ale prakticky o všechny československé lékaře působící v rozvojovém světě. Ministerstvo zdravotnictví podalo v září 1958 návrh, aby byli lékaři po dobu zahraniční mise vedeni jako zaměstnanci ministerstva zahraničního obchodu, které jim mělo proplácet mzdy prostřednictvím obchodního zástupce na československé ambasádě. Takové opatření mělo zabránit případům, kdy byli lékaři na základě oboustranných smluv placeni z prostředků ministerstva zdravotnictví hostitelské země, což podle některých pramenů neposkytovalo stoprocentní záruku, že dotyčný dostane včas zaplacen. Mohlo se také jednat o neodpovědné předávání kompetencí z jednoho ministerstva na druhé, protože rozpočet na pobyty lékařů, působících dlouhodobě v cizině, byl vysoký.⁴³⁵

V souvislosti s **náklady na pobyty lékařů** se zaměříme na doktora Jirovského, který byl na počátku roku 1958 nominován a schválen ministerstvem zdravotnictví jako anesteziolog pro nemocnici v **Addis Abebě**. Jednalo se o historicky prvního československého lékaře, který byl do Etiopie vyslán. Když vyjednával obchodní zástupce Jelínek povolení u etiopských úřadů, byl seznámen s tím, jaká byla praxe z etiopské strany při náboru zahraničních lékařů. Lékař si měl podle Jelínkovy zprávy zaplatit veškeré cestovní výlohy, které mu byly zpětně propláceny etiopskou stranou při podpisu smlouvy. **V tomto konkrétním případě měl** doktor Jirovský nárok na proplacení letenek za dva rodinné příslušníky, manželku a jedno dítě. U druhého dítěte byla úhrada cestovních nákladů požadována dodatečně.⁴³⁶

Měsíční plat dr. Jirovského byl stanoven na 1 250 etiopských dolarů, k čemuž měl nárok na měsíční paušál na auto (50 et. dolarů) a dále zařízený byt zdarma.⁴³⁷ Pokud by z nějakých důvodů organizace (Welfare Trust, pozn. aut.) neměla zrovna k dispozici zařízený byt, nabízela 250 (et. dolarů) jako příspěvek na bydlení, což podle nemocnici v Hararu praktického lékaře.

435 AMZV, TO-T 1955-1959. Záznam o poradě, konané na MZV dne 16. 9. 1958 ve věci vysílání lékařů do Etiopie, s. 1. Praha, 17. září 1958 (podepsán Veselý).

436 AMZV, TO-T 1955-1959, č. j. 0108 (k č. j. 102.419/58-9). Zpráva o stavu jednání o čl. lékařích pro Etiopii. Addis Abeba, 22. ledna 1958 (Jelínek), s. 1.

437 Plat pro chirurga a ředitele nemocnice v Hararu byl stanoven na 1 500 etiopských dolarů měsíčně, což bylo v přepočtu zhruba 3 750 Kčs. Hlavní sestra měla pobírat 500 dolarů včetně příspěvků na byt. Z taktických důvodů ovšem bylo přistoupeno na proporční platový výměr, kdy zhruba 2/3 mzdy byly vypláceny v devizách a 1/3 v československých korunách.

Jelínka nebylo dostačující. V takovém případě přebíralo odpovědnost vyslanectví ČSR, které mělo k dispozici kompletní vybavení do bytu, jež bylo určeno pro obchodního delegáta, jehož místo však v danou dobu nebylo obsazeno. Každý rok mohl odjet domů na dovolenou, ovšem úhradu cestovních nákladů pro všechny členy rodiny krylo etiopské ministerstvo zdravotnictví pouze jednou.⁴³⁸

Hararská nemocnice nebyla jediným zdravotnickým zařízením s československým personálem v zemi. V roce 1964 tvořili lékaři nejpočetnější skupinu mezi všemi odborníky z ČSSR, kteří v danou dobu v Etiopii **působili. Celkem jich bylo devět, přičemž čtyři pracovali pro nemocnici v Asmaře, tři byli zaměstnání v Hararu a dva lékaři byli v nemocnici v Addis Abebě. V uvedeném kalendářním roce lékaři svým počtem dokonce předčili personál zemědělské farmy Ciaffa. Počet nemocnic, kam bylo dodáno československé nemocniční vybavení, překročil dvě desítky a dokonce se uvažovalo i o kompletním obsazení jedné z nemocnic v Addis Abebě československým personálem. Do této doby zde převažovali lékaři z NSR.**⁴³⁹

Rok 1956 se nesl všeobecně v duchu intenzivních jednání o všelijakých formách spolupráce. Obchodní zástupce Jelínek odcestoval po skončení návštěvy výše zmíněné delegace Technoexportu do Asmary, kde zahájil jednání s guvernérem Eritreje. Předmětem schůzky bylo rozšíření obchodních aktivit do oblastí eritrejského rudomořského pobřeží. V konkrétní rovině se jednalo především o etiopský požadavek na dodávky železničních pražců a kolejnic pro projektované prodloužení železniční trati do západní Eritreje.⁴⁴⁰ Dále byla projednávána možnost dodávky cementárny pro Massawu s kapacitou 300 tun denně. Celkový rozpočet na cementárnu včetně diesel-elektrárny, výstavby budov a potřebného zařízení byl spočítán na 8 milionů etiopských dolarů (cca 20 mil. Kčs), přičemž etiopská strana disponovala okamžitě zhruba jednou pětinou celkové částky, zbytek měl být pokryt úvěrem na 5-6 let za předpokladu přijatelného zúročení. Za celkovou dodávku měla ručit eritrejská vláda, eventuálně italské banky se sídlem v Asmaře. Zároveň byla s guvernérem projednána možnost dodávky vnitřního zařízení do již postavené nemocnice v Asmaře s kapacitou sto lůžek a do námořní nemocnice v Massawě s kapacitou tři ta lůžek. Ke slavnostnímu otevření

438 AMZV, TO-T 1955-1959, č. j. 0108 (k č. j. 102.419/58-9). Zpráva o stavu jednání o čsl. lékařích pro Etiopii. Addis Abeba, 22. ledna 1958 (Jelínek), s. 1.

439 **Tamtéž.**

440 AMZV, TO-T 1955-1959, Mimořádná hospodářská zpráva č. 3 – ekonomický význam Eritreje v rámci Etiopského císařství a vývoj československo-eritrejských hospodářských styků 7. 6. 1957, s. 6. Obchodní styky s Eritreou měly počátek v roce 1952, kdy byla tato bývalá italská kolonie začleněna do federace s Etiopií. Rozsah obchodu s Eritreou je pro dané období velmi obtížně zjištělný, protože nelze oddělit od celkového obratu zahraničního obchodu s Etiopií.

eritrejských nemocnic došlo v roce 1960 i za účasti československého velvyslance Havlína, který byl na tyto akce pozván císařem při inauguraci nemocnice v Hararu. Kromě toho byla ještě předběžně dohodnuta schůzka, při níž měly být ještě ve stejném kalendářním roce předloženy návrhy na výstavbu továrny na sirky a gumovou obuv, o které projevil guvernér velký zájem.⁴⁴¹

9. Návštěva Haile Selassie v Praze 1959

Návštěva etiopského císaře v Praze byla československými vládními a diplomatickými kruhy připravována delší dobu. Nakonec k ní došlo v létě 1959. Tento rok lze právem považovat za zlomový pro rozvoj vzájemných vztahů mezi Etiopským císařstvím a východním blokem. Vypovídá o tom i výběr zemí, které navštívil Haile Selassie v rámci státních návštěv v uvedeném kalendářním roce. Císař zahájil sérii návštěv nejprve pětidenním pobytem ve Sjednocené arabské republice (dnešním Egyptě), po němž následoval takřka třítydenní pobyt v SSSR a v Československu. Po návštěvě Československa zavítala etiopská delegace do několika evropských metropolí (Vídeň, Brusel, Paříž, Lisabon) a v polovině srpna zakončila sérii návštěv pobytem v Jugoslávii.⁴⁴²

Primárním cílem císařových cest bylo zejména rozšíření obchodních aktivit s vybranými zeměmi. V zemích socialistického zřízení se jednalo především o přípravu dohod o hospodářské, kulturní a vědecko-technické spolupráci, v rámci nichž byly posléze Etiopii poskytnuty tři půjčky na úvěr, jejichž celková výše měla podle dostupných zdrojů dosahovat závratných 120 milionů USD. Výše všech těchto tří úvěrů přesahovala investiční kapacity Etiopie.⁴⁴³ Především sovětská půjčka byla extrémně vysoká a existovaly důvodné pochybnosti, že zveřejněná výše úvěru neodpovídala realitě. Podle některých zdrojů mělo jít o císařův taktický manévr s cílem přimět

441 NA, MZO, sp. obal – Konsignační sklad/afilace. Zpráva o situaci pro oddělení 292 MZO. Práce skupiny techniků pro výstavbu nemocnic, j. č. 291/Eth/127/56, s. 2 (podepsán obchodní přidělenec Jelínek).

442 Entretiens franco-éthiopiens du 21 juillet 1959 à Rambouillet. In *Documents diplomatiques français 1959*, t. I. Paris: Imprimerie Nationale, 1994, p. 73.

443 Centre des Archives diplomatiques de Nantes, Addis Abeba légation, série B, 1935-1973, cartons 11 et 11bis. Robert Dantou, Attaché Commercial pour les Pays de la Mer Rouge, à Monsieur le Ministre des Finances et des Affaires Economiques. Objet: Utilisation du prêt soviétique, N° 248, 29 mars 1960, p. 1. Citovaný zdroj uvádí následující výši půjček – SSSR (100 mil USD), ČSR (10 mil USD), Jugoslávie (10 mil USD). Ze sovětské strany se počítalo s největší investicí do výstavby ropné rafinerie v eritrejském přístavním městě Assab. Odhadovaná výše investice byla zhruba 20 mil USD.

Američany k větší velkorysosti při poskytování finanční pomoci. Sovětská strana se takovému kroku nebránila, protože jej mohla náležitě propagandisticky využít.

*„Styky mezi SSSR a Etiopií jsou přátelské. Velkou úlohu sehrála návštěva Haile Selassie v SSSR. Dobře na něj působilo to, že když z určitých důvodů potřeboval, abychom oznámili oficiálně vyšší kredit, než skutečně žádal, jsme mu vyhověli. Oficiálně bylo oznámeno, že obdržel půjčku 400 milionů (rublů, pozn. aut.), avšak ve skutečnosti půjčka činí 140 milionů. Při realizování této půjčky jsou však některé těžkosti, půjčka se pomalu realizuje.“*⁴⁴⁴

Sovětský úvěr pro Etiopii z r. 1959 byl určen zejména na stavbu ropné rafinerie v eritrejském přístavu Assab. SSSR zároveň Etiopii zaručil stavbu technického učiliště ve městě Bahar Dar s kapacitou tisíc studentů a svým nákladem provozoval nemocnici v Addis Abebě. Zbylá část úvěru byla určena na výstavbu různých průmyslových podniků, rozvoj zemědělství, infrastruktury a zajištění geologického průzkumu ložisek diamantů a zlata včetně dodání potřebného zařízení na jejich těžbu.⁴⁴⁵

O významu, který přikládal etiopský císař návštěvám v Sovětském svazu a v Československu vypovídá samotná délka pobytu v obou zemích. Není tedy překvapením, že strategická návštěva SSSR byla podstatně delší v porovnání s délkou pobytu v ČSR. Zatímco v SSSR strávil císař skoro dva týdny, pobyt v ČSR trval čtyři dny (13. – 17. července 1959). Haile Selassie přiletěl do Prahy bezprostředně po návštěvě SSSR. Po příletu na ruzyňské letiště probíhalo tradiční slavnostní přivítání za účasti prezidenta Novotného, členů vlády a diplomatického sboru. Po oficiálních zdvořilostních projevech hlav obou států následovala společná cesta na Pražský hrad, kde byl císař ubytován.⁴⁴⁶ V týž den byl na Pražském hradě uspořádán slavnostní oběd,

444 NA, A ÚV KSČ, Antonín Novotný II (1951-1967), f. 1261/0/44, inv. č. 2, kart. 4. Záznam o průběhu konzultací skupiny MZV, vedené náměstkem ministra zahraničních věcí s. Bušniakem na MIDu SSSR k otázkám Afriky ve dnech 21. – 25. listopadu 1961, s. 67.

445 CADN, Addis Abeba légation, série B, 1935-1973, cartons 11 et 11bis. Gontran de Juniac, Ambassadeur de France en Ethiopie, à son Excellence Monsieur le Ministre des Affaires étrangères. Objet: Coopération technique soviéto-éthiopienne, n° 184/AL, Addis Abeba, le 3 avril 1960. Srovnej CADN, Addis Abeba légation, série B, 1935-1973, cartons 11 et 11bis. Guy de Lestrang, Chargé d'Affaires de France a. m. en Ethiopie, à son Excellence Monsieur le Ministre des Affaires étrangères. Objet: Pénétration soviétique en Ethiopie. Addis Abeba, le 30 octobre 1961. Obsah dohod mezi Etiopií a Sovětským svazem významně znepokojoval všechny důležité aktéry ze strany západních mocností, pro něž představovalo sblížení Etiopie s východním blokem hrozbu pro jejich ekonomické a politické aktivity v celém regionu Afrického rohu. S blížícím se rokem 1960, který znamenal pro celou řadu afrických zemí zisk nezávislosti, se tyto obavy stávaly stále aktuálnější.

446 AMZV, TO-T Etiopie, k. 1. Návštěva etiopského císaře v ČSR. Výstřížek z Rudého Práva (14. 7. 1959).

kterého se zúčastnili vybraní představitelé československé vlády a Kanceláře prezidenta republiky.⁴⁴⁷

Ústředním programem druhého dne byla návštěva Karlových Varů. Po cestě na západ Čech byla naplánována krátká zastávka v JZD Chýně, kde se role hostitele ujal ministr zemědělství L. Štrougal, jehož snahou bylo vyzdvihnout družstevní hospodářství. V Karlových Varech absolvoval císař slavnostní oběd, po kterém následovala prohlídka závodu na výrobu skleněných předmětů značky Moser ve Dvorech. Na prohlídky průmyslových závodů císař navázal návštěvou ČKD Sokolovo a Nové Huti Klementa Gottwalda v Ostravě.⁴⁴⁸

Nedílnou součástí obdobných státních návštěv bylo i předávání čestných vyznamenání. Karlova Univerzita udělila Haile Selassiemu čestnou vědeckou hodnost doktora právních věd. Prezident Novotný vyznamenal etiopského císaře Řádem bílého lva I. třídy s řetězem. Haile Selassie udělil československému prezidentovi vysoké státní vyznamenání, Řád královny ze Sáby, který byl zpravidla udělován členům císařské rodiny a hlavám cizích států.⁴⁴⁹ Na závěr svého pobytu uspořádal etiopský panovník slavnostní recepci v Černínském paláci, při níž byl A. Novotný oficiálně pozván do Etiopie. Československý prezident toto pozvání přijal, ale na státní návštěvu do Etiopie zavítal až o sedm let později.⁴⁵⁰

Etiopská delegace přiletěla do Prahy s cílem zahájit jednání o rozšíření vzájemné spolupráce mezi oběma zeměmi. Jedním z hlavních bodů těchto jednání byly plánované smlouvy, k jejichž ratifikaci mělo dojít v řádu několika měsíců. Jednalo se především o přípravu smluv o hospodářské a vědecko-technické spolupráci, smlouvy o přátelství a spolupráci a smlouvy kulturní. O významu, který etiopská strana těmto jednáním přikládala, vypovídalo i složení delegace, v níž bylo mnoho významných osobností.⁴⁵¹

447 Místopředsedové vlády J. Dolanský a V. Kopecký, předseda Národního shromáždění Z. Fierlinger, ministr zahraničních věcí V. David, československý vyslanec v Etiopii J. Vrla, vedoucí Kanceláře prezidenta republiky L. Novák a náčelník Vojenské kanceláře prezidenta republiky J. Čihák.

448 Československo-etioopské komuniké (17. července 1959). In *Dokumenty k československé zahraniční politice* (ed.), roč. VI (1959), s. 329.

449 Tamtéž, s. 330.

450 Tamtéž, s. 330. Císař projevil během své návštěvy zájem o osm rentgenů pro etiopské nemocnice. Jejich dodání zařizoval PZO Kovo. V souvislosti s udělením čestného doktorátu byla císaři na zakázku vyrobena zlatá pamětní medaile s řetězem, která byla doručena do Addis Abeby na konci roku. Panovník si v ČSR vybral také pět čistokrevných psů (dvě dogy, dva bulteriéry a jednoho velšteriéra). Psi byli poté prostřednictvím vyslanectví dodáni do císařského paláce. Viz AMZV, TO-T Etiopie 1955-1959, k. 1, č. j. 300.641/59.

451 AMAE-Courneuve, Direction d'Europe, Tchecoslovaquie – politique extérieure, carton 215, série 34, sous-série 23, dossier 16. La visite à Prague de Haile Selassie 1er. Jean-Paul Garnier, Ambassadeur

Vedle císaře byla přítomna princezna Aida Desta, Aklilou Habte Wold (místopředseda vlády a ministr pera), Mesfin Silashi (viceguvernér provincie Shoa), Tafara Work Kidane Wold (ministr dvora), Yilma Deressa (ministr zahraničí), Mulugeta Bulli (náčelník generálního štábu), Abdoulahi Moumi (viceministr financí), Ketema Yifru (náměstek ministra pera), Debebe Haile Mariam (císařův komorník), Mefsin Debashet (velvyslanec ve Vatikánu). Francouzský ambasador zaznamenal všechny členy císařovy suity, ačkoliv nebyl osobně přítomen na žádné z oficiálních akcí. Podle zprávy, kterou sepsal po císařově návštěvě, získával informace od diplomatických zástupců Indie a Indonésie. V jednom konkrétním případě se odvolává dokonce na Jiřího Hájka, který působil v dané době jako náměstek ministra zahraničních věcí. Hájek byl v očích francouzského velvyslance člověkem s mimořádnými zkušenostmi a velkou autoritou v Černínském paláci.

V hospodářské oblasti projevila etiopská strana zájem především o dodání tří větších investičních celků – lnářské textilní továrny, bavlnářského závodu a závodu na výrobu gumové obuvi. Dále se etiopští představitelé zajímali o spolupráci na úseku zemědělství a o vědecko-technickou spolupráci, zvláště v oboru geologického průzkumu. Také se jednalo o možnostech poskytnutí stipendií pro etiopské studenty a o školení etiopských praktikantů v československých podnicích.⁴⁵²

Obsah všech plánovaných smluv závisel na poskytnutí dlouhodobého úvěru, který měl dosahovat výše 30 milionů Kčs s úrokovou sazbou 2,5%. Předběžně se počítalo s tím, že v případě nových investičních celků mohl být úvěr navýšen až na 40 milionů. Nicméně již v průběhu pražských jednání byla z etiopské strany znát jistá opatrnost, která spočívala jednak ve snaze prodloužit maximální dobu splácení na dvanáct až patnáct let, ale také v možnosti částečného splácení formou odběru produktů etiopského zemědělství.⁴⁵³ Etiopie zároveň předložila v rámci jednání několik zajímavých požadavků souvisejících s vysláním několika československých specialistů pro oblast zemědělství a průmyslu. Konkrétně vznesla žádost o radiostanici a vyslání odborníků pro oblast zemědělství, lesnictví, vinařství, hydrogeologický průzkum pro účely balneologie pod vedením profesora Lenocha.⁴⁵⁴

de France à Prague, à Couve de Murville, Ministre des Affaires étrangères, n° 1010/EU. Prague, le 23 juillet 1959, p. 8.

452 AMZV, TO-T Etiopie 1960-1964, k. 1. Výsledky návštěvy etiopského císaře, s. 1.

453 Tamtéž. Snahy o prodloužení doby splácení úvěru nebyly přijímány pozitivně, neboť československá úvěrová politika ve vztahu k rozvojovým zemím počítala standardně s třemi až pěti lety. Ve výjimečných případech byla tato doba vymezena deseti lety.

454 Tamtéž, s. 2.

Obě strany se zároveň domluvily na povýšení diplomatického zastoupení na úroveň velvyslanectví. Etiopskému velvyslanci v Moskvě udělila československá vláda agrément v roce 1958, nicméně z finančních důvodů nemohlo zatím dojít ke zřízení efektivního zastupitelského úřadu v Praze. Návštěva Haile Selassie v Praze měla kromě všech zmíněných jednání ještě jeden mimořádný význam. V jejím závěru došlo ke schůzce ministrů zahraničních věcí, v rámci níž etiopská strana požádala o vystěhování československého občana Bedřicha Hildprandta a jeho rodiny do Etiopie. Václav David se svému etiopskému protějšku zaručil, že tato záležitost bude v dohledné době projednána.⁴⁵⁵

9.1. Smlouva o přátelství a spolupráci

Základem rozvoje všestranných styků mezi oběma zeměmi prakticky až do konce existence císařství se stala Smlouva o přátelství a spolupráci mezi Československou republikou a Etiopským císařstvím z roku 1959. Byla to první a jediná smlouva tohoto druhu, kterou Československo tehdy uzavřelo s africkým státem.⁴⁵⁶ Tato smlouva byla připravena během návštěvy císaře Haile Selassie v Praze v červenci 1959. K její ratifikaci poté došlo v Addis Abebě dne 5. prosince 1959. Současně byly uzavřeny dohody o kulturní, vědecké a technické spolupráci a hospodářská dohoda, které přímo navazovaly na předešlou spolupráci obou států.

Konkrétní podoba výše zmíněných smluv nabyla reálných obrysů během jednání československé delegace, která byla do Etiopie vyslána na základě vládního usnesení ze září 1959. Vláda schválila maximální výši úvěru v hodnotě 80 mil. Kčs. Výhled to Delegace byla instruována v tom smyslu, aby vyšla etiopským požadavkům co nejvíce vstříc, a to až do výše schváleného úvěru, pokud by to bylo nutné. Nicméně vláda apelovala na členy delegace, aby se snažili udržet horní hranici úvěru na 60 mil. Kčs, protože do celkové výše úvěru byl zahrnut i již schválený patnáctimilionový úvěr pro etiopské nemocnice a předem se počítalo s pětimilionovým úvěrem pro farmu korunního prince. Předběžná maximální doba splácení úvěru byla dohodnuta na deset let. Delegace měla zároveň za cíl dohodnout platby akontací ve výši 10-15% z každého dílčího kontraktu. Úroková sazba měla být vyjednána ve výši 3%, tak jako v případě nemocničního úvěru. V krajním případě bylo předem povoleno přistoupit na 2,5%. Vláda zároveň vyjádřila obavu z toho, že etiopská strana se bude snažit uplatnit požadavek na odběr kávy jako jednu z forem splácení úvěru. Taková varianta byla možná pouze v případě, že by tím Etiopie podmiňovala další průběh vyjednávání. Zároveň dostala

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 4. O Bedřichu Hildprandtovi viz níže.

⁴⁵⁶ MIKEŠ, Pavel. Československo-etioipské styky. In Bulletin Sdružení přátel Etiopie, č. 1. Praha, 1992, s. 7-9.

delegace instrukci, konzultovat případnou nabídku odběru kávy s Prahou.⁴⁵⁷ Ve skutečnosti se však domněnka o etiopské snaze prosadit odběr kávy jako jednu z forem splácení úvěru nezdála úplně věrohodná. Již na počátku roku 1956 proběhla jednání o možnostech nákupu kávy s viceministrem Tessemou z ministerstva obchodu a průmyslu, který potvrdil, že Etiopie neměla valný zájem na vývozu kávy do ČSR. Nákup mimořádně kvalitní etiopské kávy byl tradičně pokryt západními odběrateli.⁴⁵⁸

V listopadu 1959 přiletěla do Etiopie československá vládní delegace vedená ministrem financí Ďurišem a náměstkem ministra zahraničního obchodu Poulou s cílem ratifikovat dohody, jež byly předmětem jednání v rámci císařovy návštěvy Československa. Po sérii vyjednávání ohledně posledních úprav předem projednávaných smluv došlo nakonec dne 11. 12. 1959 k ratifikaci následujících dokumentů:

- Smlouva o přátelství a spolupráci
- Hospodářská dohoda
- Dohoda o kulturní spolupráci
- Dohoda o vědecko-technické spolupráci⁴⁵⁹

Smlouva o přátelství a spolupráci představovala komplex smluv, které vytvořily rámec vzájemné spolupráce mezi Etiopií a Československem po celá šedesátá a počátek sedmdesátých let, až do pádu císařství. Na základě hospodářské dohody poskytlo Československo Etiopii úvěr na 3,5 miliónu liber sterlingů se splatností na 10 let od kompletní dodávky s úrokem 3%.

V praxi se jednalo o celou škálu především hospodářských investičních celků, které zahrnovaly výstavbu továrny na gumotextilní obuv, koželužnu, pneumatikárnu, spolupráci v oblasti zemědělství, geologie, lesnictví, v potravinářském průmyslu atd. Vzrůstající vliv vzájemné spolupráce na konci padesátých let se projevil i na poli kulturních styků. V roce 1959 byla udělena československá vládní stipendia několika etiopským studentům. V letech 1962-1963 studovalo na československých školách téměř tři desítky Etiopů. V rámci kulturní dohody byl každoročně realizován plán spolupráce mezi čs. a etiopskými kulturními institucemi. Národní knihovna v Praze a Knihovna

457 NA, MZO, sp. obal – Návštěva etiopského císaře v ČSSR/Československá mise do Etiopie. Instrukce pro jednání československé delegace o hospodářské dohodě a o dohodě vědecko-technické spolupráci v Addis Abebě, s. 2.

458 NA, MZO, sp. obal – Návštěva etiopského císaře v ČSSR/Československá mise do Etiopie. Nákupní možnosti v Etiopii (leden 1956), s. 1.

459 AMZV, TO-T Etiopie 1960-1964, k. 1. Na základě smluvních ustanovení začaly jednotlivé smlouvy platit od 11. 5. 1960.

Univerzity Karlovy udržovala kontakty s Národní knihovnou Etiopie.⁴⁶⁰ Do Etiopie byly rovněž posílány různé naučné filmy, do škol učebnice, vyučovací pomůcky apod.

10. Konkrétní formy hospodářské spolupráce v 60. a 70. letech

Smlouva o přátelství a spolupráci vymezila základní parametry pro hospodářskou spolupráci mezi oběma zeměmi prakticky až do druhé poloviny 70. let, kdy byla s novou marxistickou vládou v Etiopii uzavřena celá škála nových kontraktů, které formálně obnovovaly spolupráci mezi oběma zeměmi, ukotvenou v předchozích smlouvách. V oblasti rozvoje zahraničního obchodu ve vztahu k Etiopii však tyto smlouvy nic zásadního nezměnily. Stále pokračovala velkorysá koncepce, založená na nabídce dlouhodobých úvěrů s nízkou úrokovou sazbou. Tento trend pokračoval i po změně režimu v Etiopii. Marxistická vláda vykazovala v úvěrové politice stejné symptomy jako vláda císařská. Čerpání poskytovaných úvěrů nebylo dostatečně efektivní. Pro řadu investičních celků byla charakteristická kumulace pohledávek bez reálné šance na jejich včasnou a úplnou likvidaci.⁴⁶¹

Pokusím se zaměřit na několik realizací vzájemné spolupráce, z nichž některé byly opěrným bodem československého pronikání na etiopský trh (koželužna, pneumatikárna, výroba obuvi), jiné zaujaly pozornost autora díky netradičnímu odvětví v tamních podmínkách (vinařství, lihovarnictví), anebo se staly jedním z neúspěšných experimentů vzájemné hospodářské spolupráce a široce diskutovaným tématem v československých politických a vědecko-výzkumných kruzích. Takovým projektem byla zemědělská farma Ciaffa, která byla prezentována jako příklad úspěšných československých aktivit v oblasti rozvoje tamního tropického zemědělství, ale ve skutečnosti vykazovalo hospodaření na této farmě značné finanční ztráty a svým způsobem pokazilo dosavadní dobrou pověst Československa v oblasti hospodářské spolupráce.

10.1. Farma Ciaffa

V polovině padesátých let projevila Etiopie zájem o československou účast při výstavbě zemědělské farmy Ciaffa. Pro účely zřízení této farmy byly dány k dispozici pozemky korunního prince Asfy Wossena v provincii Wollo, která se nachází asi 400 km severně od hlavního města Addis Abeby. Konkrétní podoba hospodaření na farmě

460 MIKEŠ, Pavel. Československo-etioipské styky. In Bulletin Sdružení přátel Etiopie, č. 1. Praha, 1992, s. 7-9.

461 O situaci v Etiopii a změnách po pádu císařství bude pojednáno v textu níže.

Ciaffa byla detailně projednána při návštěvě československé delegace v Etiopii na konci roku 1959. Smlouva o hospodářském projektu farmy byla dojednána v rámci komplexu smluv o všeobecné hospodářské, kulturní a vědecko-technické spolupráci, které byly podepsány etiopskou vládou a zmocněnou československou vládní delegací 11. prosince 1959 v Addis Abebě.

Projekt farmy Ciaffa se opíral o československé investice, které byly poskytovány formou finančního úvěru na základě rozhodnutí Politického byra ÚV KSČ ze dne 9. prosince 1959 a následného usnesení vlády č. 40 „O schválení výsledků jednání československé vládní delegace v Etiopii“ ze dne 15. ledna 1960. Zároveň byl také vysloven souhlas s tím, aby byla ve smlouvě o vzájemné spolupráci přijata nabídnutá garance za poskytnutý úvěr v podobě pozemků korunního prince a inventáře farmy včetně strojního vybavení dováženého z Československa z prostředků úvěru. Smlouva byla uzavřena na dobu deseti let.⁴⁶²

V kontextu tehdejšího pronikání zemí sovětské vlivové sféry do Afriky byl vznik projektu zemědělské farmy CIAFFA veden především politickými ambicemi, což podtrhuje prohlášení tehdejšího člena ÚV KSČ Vasila Biřaka.

*„Výstavba farmy má z politického hlediska velký význam. Je proto třeba, aby výsledky hospodaření na farmě byly co nejlepší.“*⁴⁶³

Československá strana se snažila uzavření kontraktu co nejvíce uspořádat, aby tak zabránila jednání mezi korunním princem a zástupci NSR a USA. Smlouva ukládala nejenom výstavbu farmy, ale také poskytnutí potřebného technického vybavení a zahájení provozu pod dohledem československých odborníků. Náklady na výstavbu farmy, včetně všech objektů sloužících pro potřeby personálu, a údržbu strojů (ubytovny, zdravotní středisko, sklady, garáže atd.) měly být placeny z finančního úvěru. Farma se měla specializovat především na pěstování olejnatých semen (80%) a luštěnin (20%). Z olejnatých semen se měl po přepravě do Československa vyrábět strategicky významný ricinový olej, který byl využíván jako příměs do paliv tryskových letadel. Ve světě se v danou dobu jednalo o přísně embargovanou komoditu.⁴⁶⁴

462 NA, f. MZO, ka. 272, sp. ob. Ethiopie-farma Ciaffa. Dohoda uzavřená mezi Koospolem, podnikem zahraničního obchodu, a Správou nemovitého majetku Jeho císařské Výsosti korunního prince etiopského, Merid Asmatch Asfa Wossen Haile Selassie, 7. března 1960, Addis Abeba.

463 NA, f. MZO, ka. 272, sp. ob. Ethiopie-farma Ciaffa. Etiopie – Zpráva s. ministra Biřaka o činnosti vládní delegace. 9. prosince 1960, s. 2.

464 ŠEBESTA, J. – HLADKÝ, M. V Zemi krále králů. Praha: Práce, 1971, s. 79. Ricinový olej se používá při výrobě maziv, hydraulických a brzdových kapalin, barviv a parfémů.

V dlouhodobější perspektivě se předpokládalo, že farma bude dvakrát ročně produkovat olejnatá semena a jejich odkup bude za zvýhodněných cenových podmínek sloužit k postupnému splácení poskytnutého úvěru. Z koncepčního hlediska byla zvažována i možnost angažování etiopských stipendistů studujících v Československu technické obory v oblasti rozvoje tropického zemědělství. Tito studenti měli postupně nahrazovat československé odborníky a zajišťovat tak předání správy zemědělské farmy do etiopských rukou.

Dne 7. března 1960 došlo k podepsání smlouvy mezi PZO Koospol a Správou majetku korunního prince. Ratifikací této smlouvy byl správou zemědělské farmy CIAFFA pověřen PZO Koospol. Na základě této smlouvy se vlastník pozemku zavazoval ke kompletnímu odlesnění půdy o celkové rozloze 4500 ha v časovém horizontu tří let. Korunní princ měl smluvně zajištěn čistý zisk 25 procent a po skončení platnosti smlouvy měl převzít do vlastnictví rovněž veškeré dodané strojní vybavení. Zbylých 75 procent čistého zisku mělo být určeno k úhradě poskytnutého úvěru. Koospol si zase vyjednal možnost odebírat z farmy celou sklizeň s výhodnou slevou, což mělo dopomoci k úhradě nákladů spojených s působením československých odborníků.⁴⁶⁵

Dříve, než bylo přistoupeno k samotné realizaci projektu, byli do Etiopie vysláni odborníci z Vysoké zemědělské školy, ministerstva zemědělství a PZO Koospol, aby v určené oblasti provedli průzkum klimatu a půdních podmínek. Výsledkem jejich pobytu byla zpráva, v níž zdůrazňovali mimořádnou výhodnost pozemků zejména pro pěstování olejnatých semen a luštěnin. Tito odborníci přišli dokonce s velmi ambiciózním odhadem, že prostředky investované do zemědělského podnikání farmy, by mohly být uhrazeny z výnosů produkce olejnatých semen po pouhých pěti letech. Tato předpověď se ukázala jako naprosto zcestná již při rekapitulaci hospodářských výsledků po prvních dvou sklizních.⁴⁶⁶

Ještě před reálným zahájením oboustranné spolupráce vyjádřila československá strana pochybnost o poskytnutých garancích. Nutno zdůraznit, že korunní princ byl jednou z hlavních postav neúspěšného pokusu o puč, ke kterému došlo v roce 1960. Jeho pozice tak byla velmi oslabena, což mohlo mít v budoucnu dopad i na budoucí rozsah jeho nemovitého majetku, kam patřila i farma Ciaffa. Pokud šlo o záruku v podobě

465 NA, f. MZO, ka. 272, sp. ob. Ethiopie-farma Ciaffa. Zpráva o dosavadních výsledcích hospodaření farmy CIAFFA v Ethiopii a o dalším projektu hospodaření farmy v příštích letech – Příloha III (Zřízení farmy). Č. j. 011.293/62/161, Praha, 12. února 1962, s. 3. Korunní princ si zaručil minimální čistý příjem 60 000 Kčs ročně.

466 NA, f. MZO, ka. 272, sp. ob. Ethiopie-farma Ciaffa. Zpráva o dosavadních výsledcích hospodaření farmy CIAFFA v Ethiopii a o dalším projektu hospodaření farmy v příštích letech – Příloha III (Zřízení farmy). Č. j. 011.293/62/161, Praha, 12. února 1962, s. 2.

inventáře a strojního vybavení farmy, nepomyslelo se na případné znehodnocení strojů během několikaletého intenzivního používání. Generálním ředitelem farmy byl Ital Ertola, který žil v místě i s rodinou. Byl zaměstnán ve službách korunního prince a disponoval právem veta, a to navzdory tomu, že byl placen z prostředků plynoucích z poskytnutého úvěru. To byl jeden z důvodů, proč bylo působení generálního ředitele podrobena velké kritice. Ve vzpomínkové literatuře ze sedmdesátých let se dokonce objevily zprávy o tom, že si Ertola z prostředků československého úvěru zařizoval komfortní vybavení svého domu a z úvěrových peněz zaměstnal štedře placené členy své rodiny.⁴⁶⁷

Již na počátku hospodaření bylo zřejmé, že uzavřená smlouva měla řadu závažných nedostatků, a že byla krajně nevýhodná pro československou stranu. O vážnosti situace vypovídalo rovněž rozhodnutí ministerstva zahraničního obchodu, které nechalo zřídit speciální komisi pro kontrolu hospodaření na farmě Ciaffa. Úkolem bylo sepsat detailní zprávu o stavu dosavadního hospodaření a informovat následně ÚV KSČ, Kancelář prezidenta republiky, Ústřední úřad státní kontroly a statistiky a československého velvyslance v Etiopii. Podobná kontrolní komise byla zřízena i v rámci PZO Koospol, tedy hlavního realizátora projektu. Velkou nevýhodou celého kontraktu byla skutečnost, že si Čechoslováci nebyli schopni zajistit bezcelní dovoz strojního vybavení a pohonných hmot. Na naftu se kromě cla vztahovala i platba místní daně, která dovoz této suroviny velmi prodražovala.⁴⁶⁸

S polními pracemi bylo na farmě započato již v červnu 1960. Z první sklizně bylo do ČSSR dodáno celkem 375 tun olejnatých semen v hodnotě 274 000 Kčs. Výnos první úrody byl o více než polovinu menší, než se původně předpokládalo. Hospodaření farmy tím nabralo ztrátu již na samém počátku. Na nepříznivých počátečních výsledcích se projevil především nedostatek zkušeností s hospodařením v tamních podmínkách. Celá oblast trpěla velkým nedostatkem atmosférických srážek, umělé zavlažování se neosvědčilo z důvodu malé kapacity závlahové soustavy. První rok hospodaření na farmě byl výrazně poznamenán opožděnou dodávkou strojního vybavení, což mělo za následek, že půda nebyla kompletně připravena pro osev. Z původně plánovaných 1700 ha, bylo tak v prvním roce obděláno pouze 800ha. Celkově nebylo vlastníkem půdy vůbec dodrženo tempo odlesňování, přičemž se již na samém začátku prací ukázalo, že celková výměra obdělávatelné půdy klesne po odlesnění zhruba na polovinu původně plánovaného stavu.

467 ŠEBESTA, J. – HLADKÝ, M. V Zemi krále králů. Praha: Práce, 1971, s. 79.

468 Tamtéž, s. 5.

V roce 1962 bylo v citované zprávě o průběhu hospodaření na farmě Ciaffa potvrzeno, že provozní úvěr ve výši 675 000 Kčs, který byl určen k financování staveb, byl výrazně přečerpán. I přes navrhované škrty v rozpočtu na stavební činnost (náklady na výstavbu zdravotního střediska, bytových jednotek aj.), byla celková výše odhadována na 1,9 mil Kčs, tedy téměř trojnásobek původního rozpočtu. Rovněž rozpočet na nákup strojního vybavení byl překročen. Po prvních třech sklizních byly hektarové výnosy téměř o polovinu nižší oproti původnímu předpokladu. Kritice byl podroben rovněž personál, který byl za průběh hospodaření zodpovědný. Československým odborníkům bylo vyčteno, že nepodávali spolehlivé informace o stavu hospodaření, a že neuplatňovali důsledně práva československé strany vůči vlastníkově pozemků, vyplývající ze smlouvy. Výsledkem bylo odvolání třech zaměstnanců farmy, z nichž dva byli na vedoucích pozicích. Zároveň bylo rozhodnuto o vyslání účetního s cílem důsledné kontroly finančního hospodaření na farmě.

Navzdory těmto komplikacím schválilo Politbyro v únoru 1962 návrh ministra zahraničního obchodu F. Krajčíra o navýšení úvěrového limitu o 8,5 mil. na celkových 14,5 mil. Kčs a vytvoření rezervního fondu ve výši 2,5 milionu Kčs. Zároveň také Politbyro apelovalo na výše jmenovaného ministra, aby zabezpečil řádné hospodaření farmy a eliminoval tak dosavadní ztrátovost.⁴⁶⁹ Smlouva z roku 1960 vycházela z předpokladu, že úvěr bude postupně splácen z výnosů farmy, aniž by byla zvážena možnost, že farma bude hospodařit se ztrátou.

„Všechny obnosy, zapůjčené Společností (Koospol, pozn. aut.) vlastníku (korunní princ, pozn. aut.) v souladu s články X a XIV této dohody, budou vlastníkem zapláceny Společností výlučně z výtěžku zemědělského projektu podle této dohody.“⁴⁷⁰

Za této situace nemohlo docházet k postupnému umořování úvěru, protože finanční prostředky musely být použity na výplatu smluveného podílu ze zisku pro korunního prince, a rovněž mzdy československých odborníků musely být brány z jiných zdrojů. Nesprávný odhad provozních nákladů tak způsoboval Koopolu značné finanční ztráty již na samém začátku hospodaření. Pro dodávky strojů na úvěr nebyla vůbec stanovena úvěrová hranice, provozní úvěr byl nepřiměřeně nízký. To mělo za následek přečerpávání úvěru, aby se tak zabránilo krachu farmy. Pro Koopol z toho plynuly pouze výhody ze zisku při vývozu strojů a výhodné ceny při dovozu

469 NA, f. MZO, ka. 272, sp. ob. Ethiopie-farma Ciaffa. Zpráva o dosavadních výsledcích hospodaření farmy CIAFFA v Ethiopii a o dalším projektu hospodaření farmy v příštích letech. Č. j. 011.293/62/161, Praha, 12. února 1962.

470 NA, f. MZO, ka. 272, sp. ob. Ethiopie-farma Ciaffa. Dohoda uzavřená mezi Koospolem, podnikem zahraničního obchodu, a Správou nemovitého majetku Jeho císařské Výsosti korunního prince etiopského, Merid Asmatch Asfa Wossen Haile Selassie, 7. března 1960, Addis Abeba.

olejnatých plodin. Koospol se smluvně zavázal k odběru celé úrody za sníženou cenu, a to i v případě nevyhovující jakosti. V případě jakéhokoliv sporu při posuzování jakosti zboží měla tuto záležitost řešit Mezinárodní obchodní komora v Paříži.

Projekt zemědělské farmy Ciaffa byl jednoduše velkým fiaskem a československému investorovi přinesl velké finanční ztráty. Farma sice vykazovala určitou produkci, ale ta nestačila ani k pokrytí prvotních investic a průběžných nákladů. Hektarové výnosy farmy byly téměř o polovinu menší, než bylo původně plánováno. Obrovské náklady vznikly ještě před zahájením sezóny masivním odlesňováním, což byla velká chyba československých odborníků, kteří přijeli prozkoumat a zhodnotit terén před výstavbou farmy. Značná část půdy byla na svazích, které byly nedostupné pro mechanizaci, a navíc se zde nesmělo odlesňovat z důvodu hrozící eroze.

Smlouva se správou statků korunního prince byla daleko více založena na domnělé vzájemné důvěře, než aby se opírala o pevnou právní platformu, která by jednoznačně definovala práva a povinnosti obou smluvních stran včetně rizik a odpovědnosti každé z nich. Velmi sporný byl samotný pozemkový status císařských nemovitostí a z toho vyplývající otázka, zda vůbec půda mohla sloužit jako zástava. Vůbec nebylo zřejmé, zda bylo možné uplatnit případnou exekuci na majetek člena císařské rodiny atd.

Politické motivy a vidina ekonomického zisku s dlouhodobou perspektivou výnosů 10 000t olejnatých semen ročně tak převážila veškeré původní pochybnosti a nepříznivý právní posudek z doby těsně před zahájením realizace. Farma Ciaffa se stala svého času vášnivě diskutovaným tématem a předmětem velké kritiky. Hospodaření na farmě mělo být demonstrací a názorným příkladem efektivit socialistického hospodaření a rozvojové pomoci ve třetím ve světě. Ve skutečnosti se však jednalo o fiasko s dalekosáhlými finančními dopady.

10.2. Spolupráce v oblasti lihovarnictví a vinařství

Etiopský císař při svém pobytu v Praze požádal o vyslání odborníka pro podnik Mekanisa. Velvyslanectví v Addis Abebě poté zaslalo oficiální žádost do Prahy o vyslání odborníka pro pěstování vinné révy. V tuto dobu bylo naprosto běžné vysílání odborníků z oblasti zemědělství, lesnictví, geologie či ekonomie. Ministerstvo potravinářského průmyslu bylo pověřeno úkolem najít vhodného kandidáta. Pro tento úkol byl vybrán

Antonín Konečný, tehdejší zaměstnanec Vinařských závodů v Bratislavě. V listopadu 1959 odcestoval společně s delegací, v níž bylo několik dalších odborníků v čele s ředitelem Výzkumného ústavu balneologického v Praze Františkem Lenochem, který doprovázel císaře při jeho návštěvě Karlových Varů. Konečný se na práci s vínem v exotických podmínkách těšil, nicméně jeho první dojmy po příletu do Etiopie byly spíše zklamáním. V doprovodu zástupce obchodního oddělení byl poslán na *Welfare Trust*, což byla organizace spravující císařovy podniky. Tam byl obeznámen s tím, že vinařský podnik Makanisa je v rukou zahraničních vlastníků, kteří si správu a organizaci řídí sami.⁴⁷¹

Ukázalo se, že došlo k nedorozumění v komunikaci mezi velvyslanectvím v Addis Abebě a Prahou. Celá záležitost měla podle Konečného počátek u stížnosti československých lékařů pracujících v nemocnici v Hararu. Lékaři si stěžovali až u císaře, že nedostali plat. Nemocnice v Hararu spadala stejně jako ostatní zdravotnická a sociální zařízení do organizační struktury Welfare Trustu. Jakožto nevýdělečná organizace měla být nemocnice v Hararu (stejně jako ostatní nemocnice, sirotčince leprosária atd.) financována ze zisků některého z výrobních podniků. V tomto případě se jednalo o lihovar Makanisa. Ten však vykazoval velmi špatné hospodaření. Císař tedy při svém pobytu v Praze usiloval o to, aby Čechoslováci přispěli k zefektivnění výroby lihu v lihovaru Makanisa a zabezpečili tím lepší financování nemocnice v Hararu, kde pracovali čeští lékaři. Podobný systém existoval v dané době mezi všemi výrobními a nevýrobními institucemi v Etiopii.⁴⁷²

Vinař Konečný nakonec po dohodě s oběma stranami do lihovaru nastoupil, ačkoliv neměl s výrobou lihu zdaleka takové zkušenosti jako s vínem. Jeho úkolem bylo především zjistit, zda byla plně využita výrobní kapacita závodu (3000 litrů lihu denně), překontroloval obchodní činnost lihovaru a prověřit možnost zvýšení odbytu této komodity. Konečný navrhl, aby se zvýšení odbytu lihu realizovalo tím způsobem, že se při výrobě pohonných hmot zvýší příměs lihu ze 4 na 10%, jak tomu bylo běžně ve světě. Firmy dodávající do Etiopie pohonnou hmotu se tak měly zavázat k povinnému odběru celé výroby lihu. Dle svědectví Konečného byl tento návrh okamžitě přijat a lihovar měl tak zaručen dlouhodobý odbyt.⁴⁷³

Tím prakticky pro Konečného angažmá v lihovaru Makanisa skončilo. Provedl ještě několik inspekčních cest po etiopských lihovarech a ve zbývajících týdnech

471 KONEČNÝ, Antonín. *Vinařem v Africe i leckde jinde*. Broumovice: Carpe diem, 2004, s. 70. ISBN 80-86362-48-5.

472 Tamtéž, s. 72-73.

473 Tamtéž, s. 74.

a měsících zasvětil svoji práci průzkumu pěstování révy. Vypracoval podrobnou zprávu o možnostech pěstování této plodiny v Etiopii. Předložil ji etiopskému ministerstvu zemědělství, které jej následně pověřilo průzkumem dosavadních vinic v Etiopii a vypracováním návrhu na rozšíření počtu vinic a hektarových výnosů vinné révy. Konečný vypracoval podrobnou zprávu, v níž navrhoval rozšířit plochu vinic ze stávajících 64 ha na 2000 ha v časovém horizontu deseti let. Úroda by v takovém případě pokryla potřebu hroznů na přímý konzum a na výrobu vína. Při obdělávání takové plochy by se zároveň vytvořily pracovní místa pro 6000 dělníků. Konečný ve své zprávě vypracoval i odhad nákladů na založení jednoho hektaru vinic, náklady na ošetřování 1 ha vinic a také roční čisté výnosy. Zprávu pak odevzdal na ministerstvu, kde byla kladně zhodnocena, nicméně podle vyjádření samotného autora zprávy nedošlo během jeho pobytu k sebemenšímu náznaku zahájení realizace. Podrobné zprávy o stavu etiopských vinic zůstaly ležet na etiopském ministerstvu a k extenzivnímu rozšíření produkce vína za účasti československých odborníků tak nikdy nedošlo. Příběh popisující působení Antonína Konečného v Etiopii je velmi výmluvným svědectvím o velmi chaotické a neuspořádané situaci etiopského hospodářství, v jehož řízení chyběly finance, systém i odbornost.

„A abych tam nesešel nadarmo, posílali mě spolu s etiopskými techniky a úředníky na různé kontroly, které někdy neměly nic společného s mojí odborností. Byli přesvědčeni, že českoslovenští experti rozumí všemu, tak jako si to mysleli také o Američanech. Ten, který tam organizoval boj proti sarančatům, se mi přiznal, že předtím nikdy saranče neviděl.“⁴⁷⁴

Daleko příznivějších výsledků dosáhly některé průmyslové investiční celky, realizované československými podniky zahraničního podniku na základě úvěrů poskytnutých na konci padesátých let v rámci výše zmíněných smluv. Původní nadšení a všeobecný rozmach obchodních aktivit na počátku 60. let, který byl doprovázen intenzivní činností zastupitelského úřadu, podniků zahraničního obchodu a jejich zástupců, zaznamenal jistou recesi na počátku 70. let, kdy sice docházelo k částečnému naplnění dříve nasmlouvaných kontraktů, ale situace byla všeobecně velmi komplikovaná. Neutěšený stav etiopské ekonomiky byl umocněn napjatou vnitropolitickou situací v zemi, která měla za následek pád císařského režimu v roce 1974.

Konec šedesátých let a počátek let sedmdesátých byl z československé strany poznamenán mizivým dovozem, který dosahoval necelých 10% vývozu. Stagnoval dovoz olejnatých semen a rovněž hodnota dovozu kávy byla ve srovnání s předcházejícím obdobím velmi nízká. Československý dovoz na počátku sedmdesátých let klesal,

⁴⁷⁴ Tamtéž, s. 80.

protože etiopská vláda soustavně zvyšovala cla, čímž chránila svůj vznikající průmysl, zvláště pak textilní.⁴⁷⁵ Obchodní oddělení upozorňovalo, že ČSSR nadále nedováží kávu a etiopská strana kritizovala aktivní obchodní bilanci Českoslovenka. Jedním z potenciálních dovozců kávy byl podnik Koospol, o který se zajímal S. P. Myriallis, majitel firmy Myriallis Papaphiliphou Co. Ltd. z Addis Ababy. Jednalo se o velmi starou firmu v Etiopii usedlých Řeků, kteří obchodovali kávou, kůžemi, fazolemi, boby a dalšími plodinami. Tato firma byla v dřívější době v úzkém spojení s Koospolem, který od ní odebíral celou řadu zboží, ale od jisté doby byly tyto vazby přerušeny.⁴⁷⁶ Co se týče všeobecného trendu afrikanizace v hospodářském životě mnoha afrických zemí, nepanovaly v Etiopii mezi zahraničními investory v tomto ohledu obavy, snad s výjimkou početné indické komunity obchodníků, kteří byli zděšeni drastickým postupem v Ugandě, který měl za následek vypovězení všech Indů ze země.

V roce 1971 došlo na obchodním oddělení československého zastupitelského úřadu k razantním personálním změnám. Poté se řešil problém s nedostatečným obsazením obchodního oddělení, mimo jiné také z důvodu propuštění manželek všech zaměstnanců. Situace na obchodním oddělení československého zastupitelského úřadu v Addis Abebě nebyla v roce 1971 uspokojivá. V lednu tohoto roku nastoupil na pozici vedoucího tohoto oddělení Jaroslav Nejedlý, který dostal v instrukčním dopise od ministerstva zahraničního obchodu pokyn ke konsolidaci poměrů.

„V současné době bylo dosaženo po období rozvratu a destrukce značného stupně konsolidace a vytvořily se podmínky pro úspěšný nástup do nové etapy všestranného rozvoje celé naší socialistické společnosti. Bohužel, nemůžeme být zcela spokojeni s výsledky konsolidačního procesu na obchodním oddělení v Addis Ababě, ze zpráv, různých informací i z hodnocení zastupitelského úřadu vyplývají vážné politické, pracovní, kádrové i vztahové nedostatky a chyby. Bude tedy Vaším prvořadým úkolem, a současně základním kritériem pro hodnocení Vaší práce, docílit v nejkratší možné době všestranné konsolidace práce celého obchodního oddělení, zvýšení úrovně řízení politické a obchodní problematiky.“⁴⁷⁷

475 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, věc: Etiopie-instrukční dopis MZO vedoucímu obchodního oddělení Jaroslavu Nejedlému, nestrojírenský vývoz, (podepsán Emil Hradecký, vedoucí 11. odboru MZO), Praha, 5. ledna 1971, s. 6.

476 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, Ethiopie-obchodně politická situace z hlediska naší a.s.

477 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, věc: Etiopie-instrukční dopis MZO vedoucímu obchodního oddělení Jaroslavu Nejedlému, Praha, 5. ledna 1971 (podepsán Emil Hradecký, vedoucí 11. odboru MZO).

Ve stejném roce byla vypracována studie o založení společnosti, která by se zabývala exportem výrobků koželuzny, piklovný⁴⁷⁸ a surových kůží a importem surovin pro podniky budované československou stranou. Vedoucí obchodního oddělení byl pověřen navazováním styků se zeměmi socialistického bloku (SSSR, Polsko, Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko) za účelem výměny zkušeností a koordinace postupu socialistických států na etiopském trhu.⁴⁷⁹

V říjnu 1973 se v Addis Abebě uskutečnila československá obchodní výstava za účasti představitelů Federálního ministerstva zahraničního obchodu (dále FMZO). Podnik zahraničního obchodu Exico hodnotilo v roce 1973 Etiopii jako významnou hospodářskou zemi, která usilovala o zvýšení industrializace. Etiopický trh byl chráněn před masivním dovozem spotřebního zboží vysokými cly. Exico bylo podle obratu největším čs. podnikem, jehož vývoz a dovoz přesahoval 23 mil. Kčs. Exico mělo být zároveň výhradním odběratelem polotovarů piklovný, na jejíž výstavbě se dohodla Investa společně s etiopskou stranou.

„Investa se rozhodla, že vybuduje ve spolupráci s etiopským partnerem výrobu poločin. Většina produkce by byla odebírána Exicem pro potřeby našeho rukavičkářského průmyslu. O projektu je informován s. Hurta OTS Investa. Jde o podnik pro nás zajímavý – zajištění kvalitní suroviny i značný zisk. Vývoji věnujte pozornost a v případě nutnosti nás informujte.“⁴⁸⁰

Vlivem vážných vnitropolitických změn v průběhu roku 1974 došlo ke zhoršení obchodně-politických styků mezi pracovníky obchodního oddělení a vládními činiteli, což bylo dáno především tím, že řada etiopských ministerstev byla dočasně ochromena vlnou personálních změn, členové staré vlády byli pozatýkáni a obecně panovala obava z dalšího vývoje v zemi.

Na počátku sedmdesátých let dominoval v množství strojírenských vývozů do Etiopie podnik Kovo, který dodával v rámci úvěrové dohody etiopskému ministerstvu zdravotnictví lékařské zařízení pro zdravotnická střediska po celé Etiopii. Jednalo se řádově o čtyři desítky nemocnic, které byly vybaveny zdravotnickým materiálem

478 Továrna, kde se činily kůže (tzv. *piklování*). Celý proces spočíval v tom, že se kůže nechávaly odstát po určité době v chemickém roztoku, aby změkly. Tomuto polotovaru se říkalo poločin.

479 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, věc: Etiopie-instrukční dopis MZO vedoucímu obchodního oddělení Jaroslavu Nejedlému, nestrojirenský vývoz, (podepsán Emil Hradecký, vedoucí 11. odboru MZO), Praha, 5. ledna 1971, s. 11.

480 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, věc: Etiopie-instrukční dopis MZO vedoucímu obchodního oddělení Jaroslavu Nejedlému, nestrojirenský vývoz, (podepsán Emil Hradecký, vedoucí 11. odboru MZO), Praha, 5. ledna 1971, s. 10.

z Československa. Stěžejním projektem Investy byla výstavba továrny na gumotextilní obuv, ale ve hře byly i některé další zajímavé investiční pobídky. Velké potíže měla Investa obecně s dodávkami náhradních dílů pro tkalcovnu Cotton Mills v Dire Dawě. Pro nedostatek náhradních dílů byly stavy dovezené z ČSSR často mimo provoz, což byla velmi špatná reklama.⁴⁸¹

Osvědčenou formou spolupráce s Etiopií bylo vysílání lékařského personálu do tanních nemocnic. Tuto činnost koordinovala na počátku sedmdesátých let Polytechna, která však nedokázala zabránit tomu, aby několik československých lékařů po srpnu 1968 emigrovalo. Další lékaři si zase bez souhlasu Polytechny prodloužili kontrakty s etiopskou vládou. To vedlo k dohodě mezi čs. ministerstvem zdravotnictví a Polytechnou, že za těchto okolností bude zastaveno vysílání dalších lékařů do Etiopie. Zároveň zde byly snahy o angažování několika československých odborníků na rezortním ministerstvu, stejně jako tomu bylo v případě jiných klíčových ministerstvech, kam se podařilo proniknout třeba Jugoslávům či Izraelcům.

V tradičních dodávkách osvědčeného československého sladu pokračoval nadále Koospol, který vyvážel 2000-2500 tun této suroviny ročně. Podnik Ferromet dodával plech a ocel pro továrnu Metal Tools Company, která byla společným polsko-etioopským podnikem. Vývozní aktivity Motokovu byly výrazně omezeny uzavřením Suezského průplavu, ke kterému došlo následkem jomkipurské války v roce 1973. Průplav byl uzavřen až do roku 1975, což mělo dalekosáhlé důsledky pro rozvoj ekonomiky v celém regionu. Tento faktor zároveň přispěl k urychlení některých zásadních politických změn, v jejichž důsledku se začala radikálně proměňovat politická situace v celé oblasti Afrického rohu – etiopská revoluce (1974), dekolonizace Džibuti (1977), vypuknutí etiopsko-somálské války (1977-1978).

10.3. Addis Tyre Co.

Továrna na výrobu pneumatik začala být stavěna vedle továrny na gumovou a gumotextilní obuv. Provoz pneumatikárny byl zahájen na konci října 1972. Výroba této továrny měla zabezpečovat 70% odbytu pneumatik v Etiopii, což představovalo zhruba 60 000ks ročně. Podle podmínek kontraktu měla tedy pneumatikárna vyrábět kolem 200 ks pneumatik denně. Vyráběly se zde všechny druhy pneumatik pro osobní nákladní i speciální vozy. Závod nebyl orientován na vývoz, všechny pneumatiky byly určeny pro vnitřní etiopský trh. Výroba byla plně závislá na dovozu surovin a polotovarů ze zahraničí. Československo mělo v tomto ohledu sehrát primární roli, aby se

481 Tamtéž, s. 5.

tak zvýšily jeho vývozní možnosti, jejichž odhad činil 21 mil. Kčs pro rok 1972. Hlavní vývozní suroviny pro výrobu pneumatik (syntetický kaučuk, chemikálie, urychlovače, plnidla, kordy aj.) byly dováženy prostřednictvím Chemapolu, který se v oblasti dovozu chemikálií do Etiopie střetával se silnou západoněmeckou konkurencí.⁴⁸²

Hlavním realizátorem pneumatikárny byl Technoexport. Celkový rozpočet na výstavbu a dodávku potřebného materiálu a vybavení, nezbytného k zahájení provozu činil 1,5 mil. Lstg. Stavební část projektu zajišťovala Stavindustria.⁴⁸³ Stavba byla zahájena v září 1969 a podle původního harmonogramu se počítalo s dokončením prací v trvání 28 měsíců, tak aby mohl být zahájen zkušební provoz na počátku roku 1972. Nakonec došlo k několikaměsíčnímu zpoždění, ale továrna zahájila provoz ještě v původně plánovaném kalendářním roce. Výrobní program pneumatikárny se soustředil na výrobu devíti různých rozměrů pneumatik (pět rozměrů pro osobní vozy, dva rozměry pro střední vozy typu Landrover a dva typy pro nákladní vozy). Stavební dozor nad výstavbou pneumatikárny vykonávalo celkem 15 techniků. Na montáži technologického zařízení a technické pomoci obecně se podílely další čtyři desítky lidí.⁴⁸⁴

Ředitelem pneumatikárny byl jmenován Teferi Lemma, bývalý náměstek ministra financí, který mimo jiné pomohl při likvidaci záležitosti zemědělské farmy Ciaffa.⁴⁸⁵ Obchodní oddělení československého vyslanectví v Addis Abebě hodnotilo provoz pneumatikárny v polovině roku 1975 velmi kladně:

„Závod pracuje velmi dobře a nemá odbytových potíží. Po dílčím zveřejnění svých výsledků od otevření je závod plně rentabilní...Zůstává však otevřena otázka dodávky náhradních dílů, což má v mnoha případech za následek i zastavení některých strojů a s tím spjaté snížení kapacity výroby...Generální ředitel Addis Tyre projedná tuto otázku spolu s dalšími stížnostmi na dodávky náhradních dílů při své návštěvě na brněnském veletrhu s generálním ředitelem PZO Technoexport.“⁴⁸⁶

482 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, Pololetní zpráva obchodního oddělení v Addis Ababě (I. pololetí 1972), č. j. 708/72, Addis Ababa, 15. srpna 1972 (Jaroslav Nejedlý, vedoucí OO), s. 2.

483 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, Pneumatikárna-příloha k předávacímu protokolu obchodního oddělení, Addis Ababa, 1. února 1971, podepsán ing. Adam Kiswa (OTZ Technoexportu a. s.), s. 3.

484 Tamtéž.

485 O likvidaci farmy Ciaffa nebyly dosud dohledány relevantní archivní zdroje. Bývalý český velvyslanec v Addis Abebě, Zdeněk Poláček, potvrdil v osobním rozhovoru skutečnost, že záležitost farmy Ciaffa byla na ambasádě diskutována ještě na začátku 90. let. Rozhovor se Zdeňkem Poláčkem (Praha, červen 2010).

486 NA, f. MZO, k. 83, sp. ob. s označením *Zprávy*, Zpráva obchodního oddělení v Addis Abebě za I. pololetí 1975, 26. září 1975, vypracoval vedoucí obchodního oddělení Bohuslav Sychra, s. 11.

10.4. Rubber & Canvas Shoe Factory, Assco Shoe Factory

Prvním výrobním závodem, který byl vybudovaný v rámci hospodářské dohody z roku 1959, byla továrna na výrobu gumotextilní obuvi Rubber & Canvas Shoe Factory. Provoz této továrny byl zahájen v červenci 1965. Výroba byla plánována k pokrytí celkových potřeb etiopského trhu (3000 párů denně), nicméně z odbytových důvodů byla výrobní kapacita v prvních letech provozu pouze 60%. Stejně jako v případě pneumatikárny byl realizací výstavby pověřen PZO Technoexport. Československé podniky dodávaly v zájmu zvýšení odbytových možností do této továrny polotovary.⁴⁸⁷ Provoz této továrny se však neobešel bez komplikací, protože Chemapol přerušil v roce 1968 dodávky syntetického kaučuku i dalších chemických výrobků nezbytných pro výrobu. Z toho důvodu byl v ČSSR několikrát ředitel výrobního závodu Getahoun, který se snažil získat alternativu v podobě dodávek přírodního kaučuku od PZO Transakta, která měla pro nákup potřebných komodit využívat služeb své afilace v Singapuru. Technoexport, který provoz této továrny zajišťoval, byl opakovaně kritizován etiopskou stranou za liknavost při dodávkách náhradních dílů. Etiopské ministerstvo průmyslu reagovalo na neutěšenou situaci v lednu 1977, kdy do Prahy vyslalo delegaci v čele s Gebre Habte Woldem, vedoucí finančního odboru ministerstva průmyslu. Ten si však stěžoval na samotný průběh vzájemných jednání, protože s ním prý pokaždé hovořil jiný zástupce Technoexportu, a on byl tudíž nucen opakovaně vysvětlovat všechny problémy od začátku. Díky tomuto postoji Technoexportu se všechny výše zmíněné obtíže negativně odrážely na chodu obou továren realizovaných Technoexportem.⁴⁸⁸

Druhým obuvnickým závodem s československou účastí v tehdejší Etiopii byl Assco Shoe Factory. Tato továrna se specializovala především na výrobu obuvi pro účely etiopské armády a policie (80% produkce). Jejím ředitelem byl zaměstnanec Polytechny Ronge. Z Československa odebírala některé výrobky Centrotexu (především šněrovadla) a Pragoexportu (očka, háčky aj.). Jejím majitelem byl jeden z nejvýznamnějších arménských přistěhovalců Bedros Sevadjian, jehož primární podnikatelskou aktivitou byla výroba a prodej šperků. Vlastnil rovněž menší koželužnu a několik živočišných farem.⁴⁸⁹

487 Exico (textilní svršky), Centrotex (textilie), Pragoexport (očka, háčky), Chemapol (chemické přípravky).

488 NA, f. MZO, k. 83, sp. ob. s označením *Náhradní díly–Technoexport 7Z*, náměstek federálního ministra zahraničního obchodu Jaroslav Jakubec generálním ředitelem Technoexportu Zdeňku Mizerovi, č. j. 1571/76, Praha, 27. ledna 1977.

489 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, věc: Etiopie-instrukční dopis MZO vedoucímu obchodního oddělení Jaroslavu Nejedlému, nestrojírenský vývoz, (podepsán Emil Hradecký, vedoucí 11. odboru MZO),

10.5. Koželužna Edjersa

V listopadu 1968 byl mezi etiopskou vládou a Investou uzavřen velký kontrakt na dodávku strojně technologického zařízení, projektů, materiálu a technické pomoci na výstavbu velké koželužny Edjersa, která se nacházela asi 80 km od hlavního města na březích přehrady Koka. Jednalo se o vysokokapacitní továrnu na zpracování kůží. Na konci 70. let byla Edjersa největší koželužnou na africkém kontinentu a zároveň největší továrnou v Etiopii. Výrobní kapacity této koželužny se pohybovaly kolem 4500ks kožek a 1200ks hovězin denně.⁴⁹⁰

Stejně jako ve výše zmíněných závodech zde počáteční výrobu a školení místních techniků zajišťovali českoslovenští odborníci. Finanční prostředky byly uvolňovány postupně na základě dlouhodobého mezivládního úvěru z prosince 1959. První dodávky byly zahájeny na konci roku 1969.⁴⁹¹ Investa, která měla na koželužně kapitálovou účast, kontrahovala dodání stavebních částí, strojového zařízení a technické pomoci na výstavbu koželužny v rámci mezivládní úvěrové dohody ve výši 15 mil. etiopských dolarů.⁴⁹² Akciový kapitál byl stanoven na 25 milionů etiopských dolarů, přičemž 15 milionů tvořily dodávky z ČSR a 10 milionů byly místní náklady.

Již během jednání o uzavření kontraktu žádala etiopská strana, aby Investa převzala závazek k zajištění odběru části produkce usní, a aby zároveň nesla v určitém rozsahu spoluodpovědnost za provoz koželužny. Závazek odběru usní byl s konečnou platností odmítnut a pro zajištění dobrého provozu se Investa zavázala k vyslání dvou odborníků, kteří měli za úkol pomáhat koželužně při organizaci výroby a prodeje.⁴⁹³ Při jednání o zárukách za provoz a výkonnost koželužny byl dán etiopské straně slib, že Investa poskytne přímou účast na provozování koželužny formou upsání akcií, aby tím vyjádřila odpovědnost za dosažení přislíbené výkonnosti provozu. Za tím účelem bylo v kalkulaci prodejní ceny investičního celku počítáno s rezervou na mimořádné náklady a do kalkulace byla zahrnuta suma 1,5mil Kčs, která byla určena ke krytí nejnmutnějších nákladů, na odstraňování závad při montáži, na prokazování výkonnostních záruk a také na upsání akciového kapitálu.⁴⁹⁴

Praha, 5. ledna 1971, s. 8.

490 NA, f. MZO, k. 83, sp. ob. s označením *Etiopie Informace 71-76,79*, Jednotná informace (1977).

491 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, *Etiopie-kapitálová účast Investy na koželužně*, 13. srpna 1970.

492 Etiopský dolar tvořil cca 2/5 amer. Dolaru.

493 Tamtéž.

494 Tamtéž.

Etiopská vláda se v červenci 1969 obrátila oficiální cestou na čs. obchodní oddělení v Addis Abebě se žádostí o prozkoumání předložených stanov místní akciové společnosti k řízení provozu koželužny. Etiopští vládní činitelé nabízeli spoluúčast při řízení provozu koželužny. Investa tuto nabídku projednala a rozhodla převzít účast ve výši 500 akcií v celkové hodnotě 50 000 etiopských dolarů, což byl však na akciovém kapitálu zanedbatelný podíl, který nemohl Čechoslovákům zaručit některou z důležitých funkcí ve správní radě.⁴⁹⁵ Zpracování marketingové studie o zajištění odbytu výrobků koželužny po uvedení do provozu byla zadána anglické firmě Maxwell Stemps, veškeré poradenské služby (consulting) byly zadány anglické firmě Livsay & Hedson. Montáž ocelových konstrukcí byla zadána místní kontraktorské společnosti Iaccarino & Sons.⁴⁹⁶ Koželužna byla budována jednak pro dodávky usní pro domácí etiopský trh jednak pro export. Příslušné státní orgány iniciovaly kroky k postupné transformaci kožedělného průmyslu tak, aby se místo kůží vyvážely usně.⁴⁹⁷ I přes postupné zavádění umělých materiálů byla nabídka po usních v době výstavby koželužny velmi stabilní.

Provoz koželužny měl být původně zahájen při příležitosti prvního výročí socialistické revoluce v září 1975, ale z důvodu nedodání důležitého stavebního materiálu (asfalt na podlahy), byla inaugurace odložena až na prosinec (předpokládaná doba asfaltování podlah byla 4–6 měsíců). Etiopská strana měla velký zájem na rychlém a zdárném uvedení továrny do provozu, protože se jednalo o podnik velkého významu, který měl sloužit jako dobrý příklad nového politicko-ekonomického uspořádání Etiopie.⁴⁹⁸ Na rozdíl od předchozích výrobních podniků nebyl odbyt této produkce určen výhradně pro účely etiopského trhu, protože by daleko přesahoval tamní spotřebu. Z tohoto důvodu se v průběhu roku 1975 projednal nákup produkce koželužny s obchodními referenty ze zemí východního bloku.⁴⁹⁹

11. Vnitropolitická krize 1974 pohledem čs. diplomacie, reformy

Příčinou vzniku vnitropolitické krize roku 1974 bylo narůstání nespokojenosti širokých vrstev obyvatelstva s trvalým snižováním životní úrovně a obtížnou

495 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, Etiopie-kapitálová účast Investy na koželužně, 13. srpna 1970, s. 3.

496 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, Pololetní zpráva obchodního oddělení v Addis Abebě (I. pololetí 1972), č. j. 708/72, Addis Abeba, 15. srpna 1972 (Jaroslav Nejedlý, vedoucí OO), s. 2–3.

497 Useň je zpracovaná kůže.

498 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, generální ředitel Investy Dušan Zábrodský federálnímu ministru zahraničního obchodu Andreji Barčákovi, č. j. 941/S/0461/75, Praha, 13. března 1975.

499 NA, f. MZO, k. 83, sp. ob. s označením *Zprávy*, Zpráva obchodního oddělení v Addis Abebě za I. pololetí 1975, 26. Září 1975, vypracoval vedoucí obchodního oddělení Bohuslav Sychra, s. 10.

hospodářskou situací. Problémy se začaly kumulovat již v průběhu roku 1973, kdy na etiopské hospodářství silně dopadla měnová a energetická krize způsobená krizí ropnou, jež měla mimo jiné za následek trvalý růst cen dováženého průmyslového a spotřebního zboží. Komplikovaná mezinárodní situace se tak naplno promítla i v Etiopii, kde však byla navíc umocněna přetrvávající vlnou velkých such v provinciích Tigre, Wollo, Sidamo, Begemdir, Illubabar a Harrar.⁵⁰⁰

Vážné symptomy vzrůstající všeobecné lidové nespokojenosti se objevily v roce 1973, kdy proběhlo několik stávek, zejména ve velkých závodech a ve vládních institucích. Postupem času se začala projevovat velká nespokojenost i v řadách armády a policie, které upozorňovaly na skutečnost, že vláda není schopna řešit základní problémy země. Na tuto situaci zareagovalo i několik poslanců, kteří začali na půdě parlamentu obviňovat vládu z obohacování se ze státních prostředků v momentě, kdy byla velká část obyvatelstva sužována katastrofálním suchem. Dalším předmětem sporu na úrovni vyjednávání nejvyšších politiků byla narůstající cena benzínu. Ta byla vládou přijata, aniž by celá záležitost prošla standardním projednáváním na půdě parlamentu. Parlament požadoval snížení cen benzínu, zavedení přísné státní kontroly cen a zrušení zvláštních příspěvků ze státního rozpočtu určených členům vlády. V případě nevyhovění těmto požadavkům, pohrozili nevládní poslanci rezignací.⁵⁰¹

Všeobecnou aktivizaci v zemi mobilizovala stávka asi tří tisíc taxikářů dne 18. února 1974. Protest byl primárně namířen proti zvýšení cen benzínu, ale akcentoval rovněž všeobecnou nespokojenost s celkovým zvyšováním životních nákladů. Zhruba po týdenním neúspěšném vyjednávání s vládou se k taxikářům připojili i učitelé státních škol, kteří požadovali zvýšení platů a odložení plánované reorganizace etiopského školství. Do této atmosféry vstoupili zároveň i studenti Univerzity Hailé Selassie I. a některých středních škol. Jejich demonstrace znamenaly posun v charakteru celospolečenského protestu, kdy se již nediskutovalo pouze o otázkách ekonomických změn, ale objevil se i požadavek změn politických. Dne 20. února vystoupila otevřeně i část armády (pozemní jednotky a letectvo) a policie, která odmítla zasáhnout proti stávkujícím taxikářům a studentům.

Vláda se dostala pod silný tlak, ale namísto zahájení diskuse s protestujícími se rozhodla pro uklidnění situace povoláním polovojenských jednotek pohotovostních policejních oddílů, které byly vycvičeny Izraelci pro boj proti partyzánům v Eritreji a Ogadenu. Mobilizována byla rovněž těžká technika. Důvodem těchto vládních opatření

500 AMZV, Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1965–1975, k. 1. Vývoj vnitropolitické situace v Etiopii, sign. 012362, č. 01038/74-Peň, AA, 19. Března 1974, s. 1.

501 Tamtéž, s. 2.

byly vážné nepokoje v hlavním městě, které začaly pro císařský režim představovat hrozbu revoluce. Bezpečnostní orgány dostaly příkaz přijmout k zajištění pořádku nevyhnutelná opatření, včetně použití násilí.⁵⁰²

Armáda však ze svých původních požadavků nehodlala ustoupit. V únoru je zopakovala ultimativní formou, což přimělo císaře k prvnímu veřejnému vystoupení od vzniku nepokojů. Císař ve svém projevu upozornil na závažnost situace v posledních několika měsících, na katastrofální sucho v postižených provinciích a zejména na mezinárodní hospodářskou krizi, která zapříčinila zhoršení vnitropolitické situace a životních podmínek obyvatelstva. V souvislosti s tím přislíbil provést kroky, které měly vést ke stabilizaci napjaté situace:

- odložit reorganizaci školství a posoudit platy učitelů na základě srovnání s platovými podmínkami v jiných sektorech státní správy za předpokladu, že se okamžitě obnoví vyučování
- rozhodnutím vlády snížit ceny benzínu o 5–10 centů na litr
- zavést kontrolu cen dováženého i místního zboží, které tvořilo součást základních životních potřeb širokých vrstev obyvatelstva
- přijmout přísná opatření proti nezákonným akcím a obnovit normální život v zemi

Císař zároveň nařídil zvýšení platů všem příslušníkům armády a policie tak, aby minimální mzda neklesla pod 100 etiopských dolarů. Nabízené reformy však neuspokojily ani učitele, ani zaměstnance armády a policie, kteří byli připraveni nadále pokračovat v protestech, čímž jednoznačně zesílili tlak na požadovanou rezignaci vlády.⁵⁰³

O pár dní později (26. 2.) došlo navíc v eritrejské Asmaře ke vzpouře 2. armádní divize, která obsadila město a pozatýkala loajální představitele armády i některé zástupce vlády. Císařův apel na mobilizaci loajálních složek v armádě se neseťkal s podporou letectva a 4. armádní divize, která zahájila obsazování hlavního města. V této situaci již vládě nezbylo než podat okamžitou rezignaci, kterou císař přijal, aby vzápětí pověřil jmenováním nového předsedu vlády Endelkachewa Makonnena, nového ministra obrany a velitele pozemních jednotek. Tyto změny byly doprovázeny

502 Tamtéž, s. 3.

503 Tamtéž, s. 4.

zvýšením mezd v armádě i policii, zvýšením penze, invalidních důchodů a příspěvků rodinám v případě úmrtí rodinného příslušníka v branných složkách státu.⁵⁰⁴

Tyto změny vedly k částečné konsolidaci poměrů, armáda se stáhla zpět do kasáren, ale v zemi platil dočasný zákaz vycházení mezi 21.00–6.00h. Situace se začala znovu vyhrocovat během vyjednávání mezi novou vládou a Konfederací etiopských odborů (CELU), která pohrozila generální stávkou v případě, že vláda nepřistoupí na šestnáct základních požadavků, mezi nimiž figurovalo na předním místě uzákonění práva na zakládání politických stran, svobodu slova a tisku a soudní přelíčení s bývalými ministry. Mezi další významné požadavky patřilo osvobození politických vězňů, provedení pozemkové reformy a právo na bezplatné vzdělání.⁵⁰⁵

V červnu 1974 došlo v Etiopii k převzetí moci skupinou důstojníků a vládu v zemi převzala Prozatímní vojenská správní rada (DERG), která měla 120 členů a řídila Prozatímní vojenskou vládu. DERG inicioval v průběhu roku 1975 celou řadu reforem, které měly dalekosáhlý dopad na podobu etiopského politického a hospodářského života. Celá řada těchto změn byla inspirována porevolučním vývojem v řadě socialistických zemí. Etiopské císařství se tak během několika měsíců proměnilo v baštu afrického komunismu, který pod taktovkou Mengistu Haile Mariama přečkal dokonce pád železné opony. Nicméně ztráta podpory východního bloku měla pro režim v Etiopii zásadní význam a Mengistova vláda skončila v roce 1991. Po ní následovala přechodná vláda, která zemi dovedla k nové demokratické ústavě (1994) a prvním všeobecným volbám (1995).

Jednou z největších reforem hospodářského života v zemi po nástupu marxistické vlády bylo zestátnění, ke kterému došlo na základě vládního nařízení z počátku roku 1975. V tomto úředním listu se uvádělo, že náhrada za zestátněné podniky měla být poskytována podle práva. Nicméně na základě svědectví Josefa Tustíry, který vlastnil několik továren, žádné informace o náhradách nemáme. Zároveň také není znám doklad o tom, že by byla nějakým způsobem kompenzována kapitálová účast některých československých podniků.⁵⁰⁶ První vlna zestátnění dopadla na banky a pojišťovny, ta druhá se dotkla průmyslových podniků a vlastníků nemovitostí.

Zestátnění průmyslových podniků se dotklo zhruba sto dvaceti továren. Bylo vytvořeno deset nových státních organizací, jejichž úkolem bylo řídit znárodněné podniky a tři monopolní organizace zahraničního obchodu, který však zůstal ve větší

504 Tamtéž, s. 6.

505 Tamtéž, s. 7.

506 Například Investa měla v koželužně akcie v hodnotě 25 000 etiopských dolarů.

míře nadále v soukromých rukách. Některé menší továrny zůstaly v soukromém vlastnictví ještě v průběhu roku 1975, a k jejich zestátnění docházelo později.⁵⁰⁷

Velmi výraznou změnou v pozemkové držbě půdy uskutečnila pozemková reforma a následné zakládání zemědělských sdružení a výrobních družstev na venkově. Dřívějším vlastníkům mělo být ponecháno maximálně 10 hektarů půdy. O rozsahu půdy dostačující pro rolnickou rodinu rozhodoval podle vyhlášky ministr. Od doby platnosti této vyhlášky se rušil vztah mezi majitelem půdy a nájemcem. V souladu s tímto ustanovením byl nájemce osvobozen od povinnosti splácet nájem, dluhy a byl zproštěn dalších závazků vůči majiteli půdy. Nájemce měl právo ponechat si zemědělské nářadí a pár tažného dobytka (patřící majiteli půdy), za což měl majiteli zaplatit do tří let „rozumnou náhradu“.⁵⁰⁸ Vláda se v této vyhlášce zavázala k proplácení příslušných náhrad za movitý majetek a tzv. stálé objekty na znárodněných pozemcích. Žádné náhrady se nevztahovaly na cenu půdy.⁵⁰⁹

Za účelem provádění veškerých změn souvisejících s reformou v zemědělství bylo zřízeno ministerstvo zemědělské reformy a správy. Pro každou oblast byl stanoven pracovník pro zemědělskou reformu, který byl současně předsedou soudního výboru rolnického sdružení. Ze své pozice měl dohlížet jednak nad prováděním reformy, jednak byl zároveň pověřen urovnáváním sporů, ke kterým při převodu nemovitého majetku přirozeně docházelo.⁵¹⁰ Počínaje datem platnosti této vyhlášky nabývali kočovníci práva vlastnictví nad půdou, kterou dle zvyků využívali pro pastvu. Toto ustanovení se však nikterak nedotýkalo mezinárodních dohod o využívání pastvin. Vláda na sebe začala přebírat odpovědnost za usazení kočovníků za účelem trvalého hospodaření.⁵¹¹

Jednoznačným úmyslem prozatímní vlády bylo definitivně skoncovat s feudálním systémem, který v jejích očích zabraňoval uvolnění pracovní síly pro průmysl. Mezi další stěžejní reformy, které zásadním způsobem ovlivňovaly hospodářskou a sociální situaci v zemi patřilo zavedení zemědělské daně a pravidel pro zřizování nových průmyslových a obchodních organizací a snaha o podporu průmyslu na základě využití místních surovin. S tím souvisely snahy o podporu výroby zboží pro export zejména v textilním, potravinářském a kožedělném průmyslu. Velká pozornost začala být věnována dobytkařství, které mělo kromě obživy obyvatelstva vytvářet jednu

507 NA, f. MZO, k. 83, sp. ob. s označením *Zprávy*, Zpráva obchodního oddělení v Addis Ababě za I. pololetí 1975, 26. Září 1975, vypracoval vedoucí obchodního oddělení Bohuslav Sychra.

508 NA, f. MZO (odbor RZ), k. 82, překlad Vyhlášky o znárodnění zemědělské půdy ze dne 4. března 1975, čl. 6 (Pozemky nájemců), s. 4.

509 Tamtéž, čl. 7, Zemědělské velkopodniky, s. 5.

510 Tamtéž, čl. 12, Ustavení rolnických sdružení, s. 7).

511 Tamtéž, čl. 24, Pozemky kočovníků, s. 10.

z hlavních exportních komodit. Výrazných změn se dočkali také zaměstnanci podniků, kteří měli na základě zákoníku práce možnost seznámit se s právy a povinnostmi včetně organizování v odborech.

Země prošla sérií politických čistek, které měly za následek radikální transformaci státního aparátu s řadou změn ve vedoucích státních a politických funkcích.⁵¹² Navzdory politické orientaci nové vlády, směřující ke spolupráci se socialistickými zeměmi, v oblasti zahraničně-ekonomických vztahů byla stále patrná velká závislost na západních státech, které poskytovaly Etiopii úvěry a podílely se rozhodujícím způsobem na jejím zahraničním obchodě.

Základem etiopské ekonomiky zůstalo nadále zemědělství, kterým se živilo 88% obyvatelstva. Hodnota zemědělské výroby tvořila zhruba 65 % hrubého národního důchodu. Prakticky celá hodnota vývozu se skládala ze zemědělských produktů. Skladba vývozu a dovozu nedoznala po roce 1974 radikálních změn. Etiopský vývoz tvořila zejména káva, olejnatá semena, kůže, luštěniny a dobytek. Mezi hlavní vývozce etiopského zboží patřila NSR, Itálie, VB, USA, Francie a africké země. Podíl ČSSR na etiopském vývozu nepředstavoval ani jedno procento.⁵¹³ V dovozu dominovaly západoevropské země: Itálie a NSR, dále Japonsko, Francie, VB, Írán, Saúdská Arábie. Dováželo se převážně investiční zařízení, ropa a ropné výrobky, umělá hnojiva a spotřební zboží.⁵¹⁴

Maloobchodní společnosti měly na základě prohlášení o ekonomické politice zůstat v soukromých rukou, nicméně navzdory tomuto opatření docházelo k zabírání menších společností, což vyvolalo velkou nedůvěru v řadách obchodních a podnikatelských vrstev. V praxi začalo docházet k situaci, kdy mnoho dlouhodobě dobře etablovaných soukromých firem (na eritrejském pobřeží se jednalo především o Armény, Italy, Indy a Řeky) začalo likvidovat svá obchodní zastoupení, s nimiž zanikala i celá řada kontraktů s některými československými vývozními společnostmi.⁵¹⁵

Pokračující státní vliv na zahraniční obchod a první kroky k ustavení tří monopolních společností pro organizaci tohoto obchodu nevedly ke stabilizaci trhu a zvýšené poptávce.

512 NA, f. MZO, k. 83, sp. ob. s označením *Etiopie Informace 71-76,79*, Jednotná informace, oddíl *Politická situace v zemi*, dokument není datován, ale pochází zcela jistě z roku 1977 (autor neuveden), s. 5.

513 Československý podíl činil 0,61, sovětský podíl byl 0,84%.

514 Československý podíl na dovozu byl 1,12%, sovětský podíl byl 1,64%.

515 NA, f. MZO, k. 83, sp. ob. s označením *Zprávy*, Zpráva obchodního oddělení v Addis Abebě za I. pololetí 1975, 26. září 1975, vypracoval vedoucí obchodního oddělení Bohuslav Sychra, s. 3–4.

Rozhodnutím ministerstva národních zdrojů a rozvoje z července 1975 bylo vytvořeno deset nových organizací, jejichž cílem byla organizace a řízení zestátněných podniků.

- National Textile Corp.
- Ethiopian Printing Corp.
- Ethiopian Food Corp.
- National Metal Works Corp.
- Ethiopian Beverage Corp.
- National Transport Corp.
- Ethiopian Domestic Distribution Corp.
- National Leather and Shoe Corp. (vedená ředitelem koželužny postavené ČSSR)
- National Fibre Works Corp.
- Ethiopian Import–Export Corp. (právo zřizovat pobočky i v zahraničí)⁵¹⁶

V dobové zprávě československého obchodního oddělení se uvádí, že veškerá výše popsaná opatření měla negativní dopad na hospodářský vývoj země. Stále nebyla trvale vyřešena otázka plynulého zásobování, což mělo za následek nedostatek základních potravin na trhu.

Všeobecně se očekávalo, že realizace nové zemědělské politiky v zemi vyvolá bouřlivé nepokoje, ale s výjimkou ojedinělých ozbrojených střetů v několika provinciích, probíhala tato reforma v relativním klidu.

Situace v dopravě byla nadále velmi neuspokojivá, přestože infrastruktura, na které bylo životně závislé etiopské hospodářství, doznala v první polovině sedmdesátých let určitých změn. Původní pětiletý plán výstavby silniční sítě, jenž byl započat v roce 1973, byl zrušen a nahrazen novým, který počítal s podstatně vyššími investicemi, přičemž drtivá většina získaných finančních prostředků, pocházela ze zahraničních půjček a úvěrů. Trať z Džibuti do Addis Abeby nebyla v polovině sedmdesátých let v provozu, což bylo zapříčiněno uzavřením Suezského průplavu. Byla to velká komplikace pro místní dopravu zboží, protože železniční koridor

516 NA, f. MZO, k. 83, sp. ob. s označením *Zprávy*, Zpráva obchodního oddělení v Addis Ababě za I. pololetí 1975, 26. Září 1975, vypracoval vedoucí obchodního oddělení Bohuslav Sychra, s. 3–4.

spojující nejdůležitější průmyslová centra Dire Dawu a Addis Abebu obstarával zhruba 60% nákladní dopravy v zemi. Po přerušení exploatace této železnice, byla naprostá většina nákladu dopravována po silnicích. Etiopie měla v danou dobu 8 800km silnic, z nichž pouze 3120 km bylo vyasfaltováno. Státní dopravní společnost vlastnila v danou dobu kolem 1000 nákladních automobilů značky Fiat.⁵¹⁷

Velmi problematickým se ukázal nedostatek pohonných hmot, způsobený chybějícími cisternovými vozy,⁵¹⁸ které byly z velké části zničeny eritrejskými povstalci. Navíc řidiči těchto vozů odmítali jezdit nebezpečnými úseky v noci z obav před častým přepadáváním konvojů cestou z eritrejského pobřeží do vnitrozemí. Jednalo se o oblasti, které spadaly nadále pod kontrolu povstalců, ačkoliv města byla již v rukou vládních vojenských jednotek. Celková situace v Eritreji nebyla v první polovině roku 1975 stabilní, což silně ochromovalo hospodářský život oblasti, která do té doby zajišťovala třetinu veškeré hospodářské produkce země.

Mnoha změn bylo dosaženo také v oblasti daňové politiky, která se začala v průběhu roku 1975 přizpůsobovat úpravám daňových předpisů, které měly zvýšit příjmy na rozvoj země. Základní úpravy daňového systému jsou uvedeny níže. Je z nich patrné, že tyto změny měly přinést státní kase větší příjmy, nicméně z hlediska rozvoje vývozních a dovozních možností, jež měly pro Etiopii naprosto zásadní význam, byly tyto úpravy kontraproduktivní.

- Revize daně na spotřební zboží luxusní povahy (zejm. alkohol a tabákové výrobky)
- Zvýšení daně při vývozu masa a zemědělských produktů, zahrnující rovněž daň u vybraných vývozních produktů jako fazole, sezam, bavlna či cukr
- Tzv. *transaction tax* (dvouprocentní daň z prodeje zboží v Etiopii)
- Tzv. *Relief and Rehabilitation Temporary Surtax on Income* (dočasná daň z příjmu, vztahující se na platy převyšující 250 etiopských dolarů měsíčně)

517 NA, f. MZO, k. 83, sp. ob. s označením *Etiopie Informace 71-76,79*, Jednotná informace (1977), dokument bez datace a uvedení autora, s. 7. Připojením Eritreje získala Etiopie železnici spojující města Asmara–Agordat a Mars–Kululli. Do té doby existovala jediná železnice z Džibuti do Addis Ababy.

518 Cisternové vozy zajišťovaly dopravu životně důležitého benzínu a nafty z eritrejských přístavů.

Je zajímavé, že marxistická vláda nepřinesla Etiopii radikálně odlišnou koncepci v oblasti zahraničně-politických vztahů. Přes proklamovaný zájem Etiopie o rozšíření obchodně-ekonomických styků se zeměmi socialistického bloku, považovaly etiopské vládní kruhy za stejně důležité, udržovat nadále intenzivní kontakty s kapitalistickými zeměmi, především se členskými státy EHS. Dokladem toho bylo rozhodnutí Etiopie přistoupit na základě dohody z Lomé k EHS jako kooperující člen.⁵¹⁹ Rozhodujícím faktorem pro pokračování spolupráce s kapitalistickým světem byla rovněž pragmatická snaha o udržení finanční pomoci v podobě přijímání úvěrů a darů, které tvořily podstatnou část etiopského státního rozpočtu v období před i po státním převratu 1974.

12. Českoslovenští krajánci a emigranti v Etiopii

Téma Čechoslováků žijících v císařské Etiopii tvoří samostatnou kapitolu československo-etiofských vztahů. Tato problematika zaslouží důkladné a samostatné zpracování, které musí reflektovat práci se specifickým spektrem pramenů. Mnoho významných osobností zůstalo v zapomnění, o některých existují jen velmi kusé informace. Řada unikátních pramenů je nadále součástí dosud neprozkoumaných rodinných pozůstalostí. Celkově je tedy toto téma poznamenáno nedostatkem relevantních informací, které by pomohly odhalit osudy Čechoslováků, žijících ve vzdálené africké zemi, v konkrétní rovině. Primárním úkolem v této rovině je sestavit seznamy Čechoslováků, kteří v danou dobu žili v Etiopii a rozdělit je podle motivů, na základě kterých opouštěli Československo. Sestavení takových seznamů je úkol nejsnazší, protože k němu postačí objektové svazky československé rozvědky, jež činnost Čechoslováků na území Etiopie monitorovala. Ke konfrontaci s těmito prameny je nutné udělat rozhovory s rodinnými příslušníky, vzdálenými příbuznými či přáteli těchto bývalých emigrantů a pokusit se získat něco z jejich pozůstalostí, především korespondenci. Celá tato problematika svým obsahem přesahuje možnosti této práce a zaslouží individuálního zpracování, protože charakter sběru dat je časově velmi náročný. V mnoha případech je velmi obtížné překonat základní bariéru a neinvazivně nahlédnout do soukromých záležitostí vytipovaných respondentů. Nicméně bez jisté míry přípustné investigace, je výzkum dané problematiky odkázán pouze na zprávy zprostředkované na základě činnosti zpravodajců, působících pod diplomatickým krytím československé ambasády v Addis Abebě.⁵²⁰ Tyto zdroje mají v zásadě velmi

519 NA, f. MZO, k. 83, sp. ob. s označením *Zprávy*, Zpráva obchodního oddělení v Addis Abebě za I. pololetí 1975, 26. září 1975, vypracoval vedoucí obchodního oddělení Bohuslav Sychra, s. 7.

520 AMZV, TO-T 1955-1959 Zápis z porady č. 1/56 ze dne 2. ledna 1956, s. 2 (tajně). „*Bylo dohodnuto, že všechny hovory s emigranty a krajany budou přesně zaznamenávány a záznamy z rozhovorů dávány*

jednostranný pohled na činnost lidí, kteří se z vlastní vůle rozhodli pro život mimo hranice Československa, a to často i v případech předúnorových vystěhovalců.

„Nepříjemnou zvláštností Etiopie jsou českoslovenští emigranti, kterých je zde celá řada, na rozdíl od jiných zemí mají poměrně silné pozice v hospodářském životě i na úřadech. Jsou většinou politickými nepřáteli našeho lidově demokratického zřízení a je nutno počítat s jejich nepříznivým vlivem. Jejich vliv je možno postupně omezovat a paralyzovat cílevědomou obratnou prací jak zastupitelského úřadu a kolektivu obchodního oddělení, tak případně poradců a expertů, které bychom v budoucnu do Etiopie na jejich přání vysílali. Proto však je třeba předem zde připravit půdu.“⁵²¹

Zastupitelské úřady v zahraničí vykonávaly svoji činnost pod důslednou kontrolou první správy ministerstva vnitra a v tomto smyslu se stávaly rezidenturami rozvědných služeb. Na ambasádě v Addis Abebě se v průběhu jejího fungování ve sledovaném období vystřídal několik lidí, jejichž činnost byla úzce spjata s prací rozvědky, která měla za úkol monitorovat činnost emigrantů. V případě Etiopie se objektem sledování stali rovněž zaměstnanci muniční továrny, z nichž většina odmítla návrat do Československa po ukončení kontraktů s etiopskou vládou. Za účelem sledování československé emigrace v Etiopii vznikly dva objektové svazky první správy MV č. 10583⁵²² a 11439.⁵²³ V těchto svazcích se objevuje mnoho poznatků k činnosti a pohybu jednotlivých emigrantů. Pro badatelské účely jsou tyto svazky důležité zejména z toho důvodu, že lze na jejich základě získat přehled o počtu československých emigrantů žijících v Etiopii v padesátých a šedesátých letech. Zároveň poskytují základní informace o hlavních představitelích československé emigrace a jejich činnosti.

Objektové svazky však neposkytují informace o ojedinělých případech Čechoslováků, kteří žili mimo hlavní město, pokud se však pravidelně nesetkávali s některými ze sledovaných emigrantů. V Etiopii žila v danou dobu jen hrstka Čechoslováků, kteří se zde usadili již v meziválečném období a přečkali zánik československé krajanské komunity. O tyto osoby neměla první správa zpravidla zájem, pokud se však sami nepřipomněli československým úřadům s žádostí o vydání pasu za účelem soukromé ZÚ. S. Dokoupil instruoval zaměstnance vyslanectví, s. Jelínek bude instruovat pracovníky obchodního oddělení.“

521 AMZV, TO-O 1955-1959. Přehledná zpráva o Etiopii 212/7135 z dubna 1955, s. 3. (bez bližší identifikace)

522 ABS, Hlavní správa rozvědky, objektový svazek Etiopie k problematice čs. emigrace v Etiopii, registrační číslo 11439, 1. správa MV.

523 ABS, Hlavní správa rozvědky, objektový svazek Etiopie k problematice čs. emigrace v Etiopii, registrační číslo 11439, 1. správa MV, XV. Odbor, č. j. A/1 – 0 1931/151-59.

návštěvy Československa, jako tomu bylo v případě Aloise Junka či manželky Josefa Heligera, o jejichž osudech bude pojednáno níže.

V zásadě tedy lze Čechoslováky žijící v poválečné Etiopii rozdělit do třech kategorií. Na prvním místě to jsou krajánci, kteří byli součástí československé komunity v meziválečné Etiopii. Druhou skupinu tvoří českoslovenští pouťovní emigranti a třetí skupinou byli zaměstnanci muniční továrny, kteří byli do Etiopie vysláni Povážskými strojírnami a po skončení kontraktů s etiopskou vládou se odmítli vrátit do Československa. O zaměstnancích bylo krátce pojednáno v kapitole o muniční továrně. Zaměříme se tedy na první dvě kategorie Čechoslováků, přičemž z každé vybereme tři hlavní reprezentanty.

Podle současného stavu zkoumání se československá krajanská komunita v Habeši s příchodem Italů začala rozpadat, protože italská koloniální správa neudělovala Čechoslovákům koncese k provozování živnosti. Vzhledem k tomu, že naprostá většina československých krajánců byli živnostníci a řemeslníci, museli ze země po zavedení italské správy uprchnout. Příchod Italů tedy znamenal praktický zánik československé krajanské komunity. O pár jedincích, kteří italskou éru přečkali a po osvobození navázali na svoji předválečnou činnost, se velmi okrajově zmiňuje K. Šilpoch.⁵²⁴ Více informací však přináší na stránkách svých článků publikovaných v časopise *Naši v cizině* Z. Šípek, který v našich podmínkách zpracoval pozůstalosti některých krajánců a zároveň vykonal nejvíce rozhovorů se členy jejich rodin. Při mapování poválečné československé komunity však jeho práci poznamenal výše zmíněný nedostatek pramenů. O nejvýznamnějších představitelích pouťovního exilu se prakticky nezmiňuje.⁵²⁵

Zaměříme-li se na Čechoslováky, kteří přežili období italské okupace a po osvobození se natrvalo usadili v Etiopii, musíme zmínit čtyři osoby. Jednalo se o Josefa Tustíru, Aloise Junka, Jana Kučeru a Josefa Heligera. O Tustírovi je pojednáno v kapitole o československých meziválečných cestovatelích, protože jej do Etiopie cestovatelská vášně přivedla, nicméně jeho meziválečný pobyt v zemi měl pouze epizodní charakter. Po druhé světové válce, kdy působil jako zásobovač pro americkou armádu, se do země vrátil společně se svojí manželkou a zůstal zde až do své smrti. Další tři zmiňovaní Čechoslováci přišli do Etiopie ve dvacátých a třicátých letech a přivedla je sem především velmi tíživá sociální situace.

524 ŠILPOCH, Karel. Etiopie a Československo mezi válkami (1918-1938). In *Moderní dějiny 8*. Praha: Historický ústav 2000, s. 53-81.

525 Šípek ve svých článcích uvádí, že italskou okupační správu v Etiopii přečkalo zhruba deset československých krajánců, kteří po osvobození zůstali v Etiopii.

12.1. Alois Junek

Alois Junek (1909-1988) do Etiopie odešel v době hospodářské krize v první polovině třicátých let. Byl vyučeným elektromechanikem, který v Československu ztratil zaměstnání. V Etiopii se živil různými způsoby a vystřídal celou řadu profesí. Chvilí pracoval jako stavební dělník v Addis Abebě, poté odešel do jihozápadní Etiopie a žil v provincii Kaffa, kde se živil jako lovec a pěstitel kávy a koření. V době italsko-habešské války byl zajat a dva roky vězněn v koncentračním táboře. Po osvobození Habeše se vrátil zpět do odlehlé oblasti v jihozápadní Etiopii nedaleko hranice se Súdánem. Zde podle svědectví svého bratra Václava Junka vybudoval jednoduchý mlýn a zůstal zde již natrvalo. Městečko se nazývá Dembidolo a nachází se 600 km od Addis Abeby v dnešní provincii Oromo.

Tato část Etiopie je dodnes velmi odlehlá a obtížně přístupná. Junek zde musel žít v naprosté izolaci od okolního světa po celá čtyřicátá a padesátá léta, kdy o něm neexistují prakticky žádné zprávy. O Junka nejevila přílišný zájem ani zpravodajská služba, která prostřednictvím československého vyslanectví v Addis Abebě monitorovala pohyb Čechoslováků usedlých v Etiopii a jejich případné styky s představiteli československé pounorové emigrace.

Situace se však v tomto ohledu začala měnit v roce 1958, kdy ministerstvo zahraničních věcí obdrželo žádost o vydání pasu pro Aloise Junka. Tuto žádost podal jeho bratr Václav Junek, který byl zaměstnán na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Důvodem žádosti o vydání pasu byla snaha o krátkou návštěvu Československa s cílem navštívit stárnoucí rodiče a zbytek rodiny.⁵²⁶

Ze strany Junkových příbuzných se však nejednalo o první žádost. Lze předpokládat, že podobných dopisů bylo v průběhu padesátých let napsáno více. Díky neteři Aloise Junka, Lídě Lhotské, se dochoval dopis, který adresoval ministerstvu zahraničních věcí Junkův otec Václav Junek (nar. 1878) již v roce 1950.

„Můj syn Alois Junek, který sídlí v Habeši (poštovní adresa: Sayo, Gambeila, L’Afrique, Sudan), požádal naše vyslanectví v Káhiře o vydání československého pasu a podle nejnovější zprávy, kterou od něho mám, dosud nedostal žádné vyřízení. Stalo se tak snad proto, že jeho dopis nedošel na místo určení pro obtížné poštovní spoje z místa jeho bydliště. Dovoluji si požádati tamní ministerstvo, aby dalo výše uvedenému vyslanectví pokyn k vydání cestovního pasu mému synovi, který je československým

526 Rozhovor autora s Lídou Lhotskou, neteří Aloise Junka (Praha, červen 2018).

*státním občanem. Pro úřední jednání připojuji křestní list mého syna, potvrzení o domovské příslušnosti, dále jeho vysvědčení z posledního ročníku měšťanské školy pokračovací. Tyto doklady, potřebné k identifikaci mého syna pro vydání pasu, připojuji proto, že italské okupační úřady odebraly mému synovi jeho osobní listiny a již nevrátily. Můj syn Alois Junek potřebuje pas, protože chce navštívit svou rodinu v Kamenných Žehrovicích po sedmnáctiletém pobytu v cizině, kde se vždy poctivě živil a nikdy žádné jiné státní občanství nepřijal. Bylo by mým vřelým přáním, abych před svou smrtí – je mi 72 let – spatřil svého syna. Dovoluji si tudíž požádati tamní ministerstvo, aby laskavě vyřídilo vydání pasu mému synovi s urychlením a umožnilo mu návštěvu starých rodičů ve vlasti.*⁵²⁷

Ačkoliv výše zmiňovaný objektový svazek 1. správy ministerstva vnitra se o Junkovi výslovně nezmiňuje, existují důkazy o tom, že se jeho osobou ministerstvo vnitra zabývalo. Důvodem byla skutečnost, že se o jeho služby začalo zajímat ministerstvo zahraničního obchodu v souvislosti s plánovanou výstavbou farmy Ciaffa. Ministerstvo zahraničního obchodu hledalo před vysláním expertů k prozkoumání půdních podmínek na farmě člověka, který by znal dokonale místní poměry a prostředí. Ve chvíli, kdy se Junkova rodina přihlásila s žádostí o vydání cestovního pasu, tedy začaly příslušné úřady řešit pragmatickou otázku využití Junka v rámci projektu výstavby zemědělské farmy. S tímto nápadem přišlo ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství, které zaslalo v září 1958 ministerstvu zahraničního obchodu dopis s následujícím sdělením:

*„ K dopisu našeho soudruha ministra č. j. 53.355 ze dne 16. září t. r. ve věci návrhu odborníka pro Etiopii sdělujeme, že podle našich informací se v Etiopii usadil a mnoho let již tam žije český cestovatel Alois Junek, který vlastní malou farmu a mlýn. Protože zná dobře půdní a podnební podmínky, jakož i jazyky domorodců, domníváme se, že by mohl být našim delegátům velmi prospěšný, a proto uvádíme jeho adresu: Alois Junek, Dembidolo, Wollaga, Etiopie.*⁵²⁸

V této souvislosti požádalo ministerstvo zahraničního obchodu ministerstvo vnitra o stanovisko ve věci navázání kontaktu s Aloisem Junkem. Zde však stopy končí. Ministerstvo vnitra zřejmě nic nebránilo v tom, aby k navázání kontaktu vyjádřilo svůj

527 Soukromý archiv Václava Junka. Dopis adresovaný ministerstvu zahraničních věcí (věc: Václav Junek, Kamenné Žehrovice, žádost o vydání československého pasu Aloisi Junkovi). Kamenné Žehrovice, 1. prosince 1950. K dopisu je připojena úředně ověřená kopie rodného listu Aloise Junka, kterou vydal Ústřední národní výbor zemského hlavního města Brna dne 20. listopadu 1950. Dopis je doplněn potvrzením o správnosti údajů od MNV v Kamenných Žehrovicích a doporučením od místní organizace KSČ.

528 AMZV, TO-T 1955-1959, k. 1. Ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství v Praze, č. 167.528/58-84, Praha, 13. září 1958.

souhlas. Kým byl ale Junek kontaktován a jakou formou již z dostupných pramenů zjistit nejde. Dá se ale předpokládat, že byl Junek vyzván ke spolupráci výměnou za poskytnutí cestovního pasu. Vzhledem k tomu, že do Československa přicestoval až v roce 1985,⁵²⁹ lze se domnívat, že Junek nabídku spolupráce na konci padesátých let odmítl.⁵³⁰

O Junkovi se poprvé zmínil ve svých člancích zasílaných k otištění československému tisku Adolf Parlesák, který v Habeši působil v letech 1935-1936 jako vojenský instruktor a zpravodaj Českého slova. Parlesák se zmiňuje o třech nemajetných Čechoslovácích (Junkovi, Vokáčkovi a Kučerovi) bez stálého zaměstnání a bydliště, kteří odešli z Československa jako mladí nezaměstnaní muži. V polovině třicátých let odešli tito muži z hlavního města do západní Etiopie.⁵³¹ Během italské okupace byl Junek internován v koncentračním táboře na eritrejském pobřeží. Po skončení války se vrátil do jihozápadní Etiopie, kde postavil mlýn ve městečku Dembidola. Na počátku šedesátých let se spojil se svým dávným přítelem Janem Kučerou a za finanční podpory několika přátel založili kávovníkovou plantáž u městečka Tepi v provincii Illubabor nedaleko súdánských hranic.⁵³² Junek byl pro svoje schopnosti a lidský přístup velmi respektovaným mužem mezi domorodými obyvateli Dembidola. Místní lidé jej přezdívali *Aba bija* (otec kraje).⁵³³ Zemřel v Demdidolo v říjnu 1988.⁵³⁴

12.2. Jan Kučera

Jan Kučera (1898-1973) se v Etiopii usadil v polovině dvacátých let a zůstal zde po zbytek svého života. Mezi Čechoslováky, žijícími ve dvacátém století v Etiopii, není dosud znám nikdo, kdo by zde strávil delší dobu než Kučera. Podrobnější informace o jeho životě v Etiopii podal na základě studia rodinné pozůstalosti, korespondence a svědectví několika přátel Zdeněk Šípek. Kučera měl velmi blízko k Aloisi Junkovi. Pojilo jej s ním jednak dlouholeté přátelství, pobyt v italském koncentračním táboře,

529 Rozhovor s Lídou Lhotskou, neteří Aloise Junka (Praha, červen 2018).

530 Lustrace ABS, která by mohla tuto domněnku podpořit, nebyla v době vzniku této práce dokončena, ačkoliv o ní bylo zažádáno.

531 PARLESÁK, Adolf. Naši krajané v Habeši. In *České slovo* 12. října 1935.

532 ŠÍPEK, Zdeněk. Život Jana Kučery v Etiopii. Text mi byl zaslán jako součást pozůstalosti Aloise Junka bez uvedení publikačních údajů.

533 [cit. 2018-07-10] URL: <<http://www.ingema.net/in2001/clanek.php?id=826>>.

534 V rodinné pozůstalosti se dochoval dopis holandského misionáře Gergarda Essinga z 25. října 1988. Tímto dopisem oznamoval úmrtí A. Junka. Strávil s ním poslední chvíle života v nemocnici v Dembidolo.

ale také podnikání v odvětví mlynářství a společné hospodaření na kávových plantážích v západní Etiopii.⁵³⁵

Kučera byl vyučený strojní zámečnický a jako nezaměstnaný odešel v roce 1923 nejprve do Egypta, kde však nebyl spokojen a po třech letech odešel do Etiopie. Nejprve se usadil ve městě Dire Dawa, kde působil krátce ve službách československého obchodníka s bižuterií Antonína Šrámka.⁵³⁶ Na konci dvacátých let odešel do města Assela v provincii Arussi, která se nacházela jižně od Addis Abeby. V této provincii postavil mlýn a začal mlynařit. Příležitostně se také věnoval lovu nebo organizaci loveckých výprav stejně jako jeho předchůdce v této činnosti Vilém Němec.⁵³⁷

Kučera se zde věnoval také včelaření a svoje zkušenosti s včelařením v Habeši dokonce zasílal do časopisu *Včela moravská*. Včelaření bylo doménou místního etnika, které jej provozovalo jako hlavní činnost společně s chovem dobytka. V polovině třicátých let se seznámil s Aloisem Junkem, se kterým odešel do provincie Oromo, aby se zde seznámil s pěstováním kávy. Během jejich pobytu v provincii Oromo vypukla italsko-habešská válka. Oba muži byli zatčeni a deportováni do italského zajateckého tábora v Eritreji. Po propuštění odešel do Addis Abeby, kde si společně s jedním rakouským společníkem založil exportní a importní společnost. Ze zdravotních důvodů ale musel s tímto podnikáním skončit.⁵³⁸

Jeho další zaměstnání bylo již spjata s československým pronikáním do Etiopie po druhé světové válce. Po příchodu československých odborníků, kteří měli za úkol postavit muniční továrnu, se nechal zaměstnat jako kancelářská síla v této továrně. Jeho další kroky pak vedly do lázeňského města Ambo, které leží asi sto kilometrů západně od Addis Abeby. Zde pracoval v malém hotelu, který vlastnila Rakušanka z Vídně. V polovině šedesátých let se po letech spojil opět s Aloisem Junkem a rozhodli se pro založení kávovníkové plantáže u města Tepi v provincii

535 ŠÍPEK, Zdeněk. Život Jana Kučery, s. 3. Text mi byl zaslán jako součást pozůstalosti Aloise Junka bez uvedení publikačních údajů.

536 ŠÍPEK, Zdeněk. Češi v předrevoluční Etiopii. In *Češi v cizině* 8, 1993, s. 84 A. Šrámek byl nejstarším českým krajánkem v Dire Dawě. Podnikal tak, že prodával jablonecké zboží v obchodě nazvaném „*Tchécoslovaque Halle*“ a otevřel si ve městě i českou restauraci s názvem „*Restaurant Prague*“. Šrámek využíval názvů ve francouzštině z prostých důvodů. Železnice na trase Djibouti–Addis-Abeba byla postavena Francouzi, kteří po ní převáželi velké množství zboží a organizovali i dopravu cestujících, z nichž mnoho pocházelo z frankofonního světa. Dodnes se na této trati používá francouzština navzdory tomu, že v Etiopii je druhým úředním jazykem (po amharštině) angličtina. Antonín Šrámek musel po okupaci Etiopie na zásah italských úřadů Dire Dawu opustit a v roce 1937 se vrátil i s rodinou definitivně do Československa.

537 Tamtéž, s. 4.

538 Tamtéž.

Kaffa. Zajímavostí je, že do tohoto společného projektu se s nimi zapojil i bývalý československý vyslanec v Káhiře František Krucký.⁵³⁹ Spolupráce jim však dlouho nevydržela a Kučera začal s pěstováním kávy sám na jiném místě poblíž súdánských hranic. Kučera zde měl i zařízení na čištění kávy. Vypěstovanou a vyčištěnou kávu poté úspěšně prodával do Addis Abeby firmě Heinrich Christen.⁵⁴⁰ Jan Kučera zemřel v roce 1973 v sovětské nemocnici a byl pochován na hřbitově v Addis Abebě.

12.3. Josef Heliger

Rodina Josefa Heligera⁵⁴¹ se řadila mezi nejdéle žijící československé rodiny v Etiopii. Z. Šípek dokonce Josefa Heligera označuje za krajánka, který přišel do hlavního města jako vůbec první (1922). V krajanské menšině se tedy musel těšit ze zvláštního postavení. Heliger pocházel z Ratboře u Kolína. Po svém příchodu do Etiopie pracoval v elektrárně, která vyráběla elektřinu pro císařský palác. Údajně se zasloužil o příchod dalších dvou významných rodin, které se v Etiopii v meziválečném období usadily. Jednalo se o rodinu Josefa Franze, který se stal správcem kávovníkové plantáže v provincii Arussi. Josef Franz zemřel za nevyjasněných okolností v roce 1941 a jeho rodina se po skončení války vrátila do Československa. Dalšími Čechoslováky, kteří se v Etiopii usadili na základě Heligerova pozvání byli bratři Krobové, Augustin a Jaroslav. Ti se usadili v Dire Dawě, kde se seznámili s Antonínem Šrámkem, který jim rozmluvil cestu do Addis-Abeby s odůvodněním, že jsou tam složité klimatické podmínky a obtížněji se tam hledá práce.⁵⁴² Bratři Krobové prosluli jako významní lovci, kromě několika časopiseckých článků se o nich zmiňuje na stránkách svého cestopisu také Adolf Parlesák. Na základě výpovědi Jaroslava Kroba, zveřejněné v článku Zdeňka Šípka, byly v Etiopii neobyčejně levné základní potraviny.⁵⁴³

Heliger byl jedním z mála Čechoslováků, který přečkal italsko-habešskou válku a zůstal v Etiopii. Po druhé světové válce však o něm existují jen kusé informace. O jeho další činnosti se dozvídáme jen stručné informace na základě zprávy, kterou zaslal v roce 1958 ministerstvu zahraničních věcí tehdejší československý vyslanec v Addis Abebě, Jaromír Vrla. Dopis se týká nezaplaceného dluhu a vyplývá z něj, že Heliger bylo tou dobou zaměstnán v muniční továrně v Addis Abebě.

539 ŠÍPEK, Zdeněk. Naši krajané v předrevoluční Etiopii, s. 11.

540 Tamtéž, s. 5.

541 K osobě Josefa Heligera nebyly dohledána data jeho narození a úmrtí.

542 ŠÍPEK, Zdeněk. Češi v předrevoluční Etiopii. In Češi v *cizině* 8, 1993, s. 84. Vlak z Djibouti do Addis-Abeby nejezdil z bezpečnostních důvodů přes noc, bylo nutné zastavit v Dire Dawě a přenocovat ve vlaku.

543 V přepočtu bylo možné za jednu korunu československou zakoupit dvacet vajec, celá slepice stála v přepočtu korunu padesát. *Tamtéž*, s. 84.

„Ve věci neplacení dluhu J. Heligera – byť jmenovaný přislíbil placení splátek začátkem t. r. – požádali jsme Muniční závod Haile Selassie I. o zajištění provádění úhrady jmenovaným. Poukázali jsme na skutečnost, že závod se zavázal při poskytování této půjčky vyrovnávat záležitost, nebude-li Heliger plnit závazek. Muniční závod požaduje nyní exekuční platební rozkaz soudu, aby dlužná částka mohla být stržena z Heligerova platu a postoupena ZÚ. Prosíme o zprávu, zda máme požádat místní přísl. Soud o platební rozkaz a takto vymáhat zbytek Heligerova dluhu vůči vyslanectví, který činí 356 etiopských dolarů. Soudní vymáhání, jak soudíme, v žádném případě nebude mít nepříznivé následky, naopak by bylo spíše precedentní skutečností k event.. soudnímu vymáhání některých nedoplatků, jež dluží další pracovníci Muničního závodu Povážským strojárnám, Povážská Bystrica.“⁵⁴⁴

Z dalšího dopisu, který se dokonce dostal na ministerstvo vnitra, vyplývá, že Heliger řešil s vyslanectvím nevyjasněnou konzulární záležitost. Jeho manželka tou dobou pobývala v Československu, ale podle tohoto dopisu se chtěla vrátit zpět do Etiopie. Heligerova rodina je zde označována jako emigrantská. Tento dopis je neklamným důkazem činnosti rozvědky, která v roce 1958 sledovala činnost československých občanů v Etiopii. Obsah tohoto dopisu je velmi dehonestující a přímo se dotýká jeho soukromého života.

„O ČSR rozšiřuje velmi štvavé zprávy, jež ze značné části mu předává Heligerová z Prahy. Heligerová patrně soudí, že Heliger má již dluhy splaceny, a my nevyklučujeme, že má v úmyslu znovu se vrátit do Etiopie, aby zde pokračovala v rozmařilém a bídném životě, který zde předtím vedla...“⁵⁴⁵

Aby se Heligerová dostala do Československa, musela zažádat o vydání pasu, protože na prvorepublikový pas, by se domů dostat nemohla. Předpokládáme tedy, že ať už byl motiv jejího návratu domů jakýkoliv, Heligerova práce v muniční továrně mohla přispět k ochotě úřadů tento pas vydat. Další informace o Heligerovy přináší objektový svazek, který zavedla hlavní správa rozvědky v roce 1960 s cílem sledovat činnost československých emigrantů. Píše se zde, že Heligerová požádala sama československé úřady o povolení k odjezdu do Československa, aby tak unikla velmi špatným poměrům, do kterých ji manžel přivedl nehospodárným a nezodpovědným způsobem života. Heligerová do Československa odcestovala i s třemi malými dětmi. Po určité době zažádala o povolení k návratu do Etiopie. V její prospěch měla

544 AMZV, TO-O 1945-59, sp. ob. 212/20, č. j. 121.087/58. Josef Heliger – neplacení dluhu. Addis Abeba, 27. srpna 1958.

545 AMZV, TO-O 1945-59, sp. ob. 212/20, č. j. 121.087/58. Ministerstvo vnitra – záznam (tajné), 6. května 1958.

na základě zpráv československé rozvědky žádat i císařská delegace během pobytu v Praze.⁵⁴⁶ O J. Heligerovi se tu podobně jako v případě předchozích zpráv, zasílaných vyslanectvím, píše s velkým despektem. Nicméně zpravodajské službě neuniklo, že zkušený Heliger ovládal sedm světových jazyků a s výjimkou práce pro muničku dělal účetnictví několika zahraničním firmám.⁵⁴⁷

Podle objektového svazku první správy, který byl založen za účelem sledování československé emigrace v polovině padesátých let, působilo v této době v Etiopii zhruba čtyři desítky emigrantů, z nichž někteří se těšili z velmi významného společenského postavení a měli dokonce velmi blízko k císařskému dvoru. Intervence císařské delegace ve prospěch některých československých rodin, ke které došlo během císařovy návštěvy ČSR v roce 1959, byla bezesporu motivována některými Čechoslováky, kteří působili buď přímo v císařových službách anebo měli natolik významné postavení, že mohli císaři poskytnout informaci o těchto rodinách. Výše byl zmíněn případ Josefa Heligera a žádost císařské delegace o povolení odjezdu jeho ženě a dětem. O výsledcích císařových přímluv v případě Heligera zatím chybí informace.

12.4. Bedřich Hildprandt

Jak již bylo naznačeno výše, o Bedřichu Hildprandtovi (1902 – 1981) bylo, byť jen mezi čtyřma očima, jednáno v rámci návštěvy císaře Haile Selassie v Praze v roce 1959. Jistě se nabízí otázka, jak se členové etiopské delegace vůbec o rodině Bedřicha Hildprandta dozvěděli, protože nebylo obvyklé, aby při příležitosti oficiální státní návštěvy, byly vznášeny požadavky na udělení povolení k vystěhování do cizí země. Poválečné osudy šlechtické rodiny Hildprandtů jsou neobyčejně zajímavým svědectvím o životě a podnikavosti lidí, kteří z Československa odešli po vlně perzekucí ze strany komunistického režimu. Trochu paradoxní je, že se usadili v Etiopii, která se stala po svržení císaře Haile Selassie jednou z nejtvrdějších komunistických diktatur v Africe a přiměla Hildprandtovu rodinu k dalšímu útěku.

Hildprandt byl potomkem šlechtické rodiny Hildprandtů z Ottenhausenu, který přišel do Čech z Tyrolska v době vlády Rudolfa II. V roce 1629 byli přijati mezi českou šlechtu a na samém konci 18. století koupili zámek Blatná, který je dnes opět v držení Hildprandtových potomků. Situace rodiny Hildprandtů se začala vážně komplikovat bezprostředně po skončení druhé světové války, kdy byl baron Hildprandt postaven před mimořádný lidový soud v Písku. Předmětem jeho stíhání bylo podezření z kolaborace

546 ABS, Hlavní správa rozvědky, objektový svazek Etiopie k problematice čs. emigrace v Etiopii, registrační číslo 11439, 1. správa MV, XV. Odbor, č. j. A/1 – 0 1931/151-59, s. 5-6.

547 Tamtéž. U objektového svazku končí prozatímní stopy po dalších osudech rodiny Heligerovy. Lustrace ABS k jeho konkrétní osobě nebyla pro účely této práce autorem vytěžena.

s německou nacistickou správou. Hildprandt totiž v roce 1944 přijal německé státní občanství. Hájil se tím, že byl podroben nátlaku Gestapa, které jej pod dobu několika týdnů věznilo. Při revizi retribučních dekretů byl v roce 1948 Hildprandt zproštěn obvinění, nicméně rozhodnutí o konfiskaci majetku zůstalo nadále platné, protože se vztahovalo k německému státnímu příslušníkovi.⁵⁴⁸

Hildprandtovi tak přišli o svůj majetek ještě v době třetí republiky, nicméně bylo jim umožněno využívat bytové prostory zámku, kde mohli zůstat až do prosince 1952, kdy byli ze zámku definitivně vystěhováni. Hildprandt tou dobou pobýval na Slovensku, takže veškerá úskalí spjatá s vystěhováním odnesla jeho manželka a dvě dcery. Dostaly příkazáno, že musí usadit minimálně deset kilometrů od Blatné. Úkryt našly v obci Rojice, které se staly jejich domovem až do roku 1959, kdy rodina získala povolení k vystěhování do Etiopie.⁵⁴⁹

Hildprandtovi plánovali vystěhování do Etiopie již v roce 1950, ale nakonec z tohoto plánu muselo sejít, protože Hildprandt byl souzen v procesu Kolafa a spol. za napomáhání při pokusu o přechod státních hranic. Hildprandt byl nakonec v tomto procesu zproštěn obvinění a jako jediný ze stíhaných unikl trestu odnětí svobody. Písemné dokumenty vztahující se k případu Kolafa a spol., rozkryly Hildprandtův úmysl odejít do zahraničí.⁵⁵⁰ Píše se v nich, že Hildprandt měl možnost získat zaměstnání u dvora habešského císaře, jemuž měl jako odborník založit chov plemenných koní. Tuto nabídku mu zprostředkoval jeho tchán, Ferdinand Veverka, který v Habeši zastával funkci diplomatického poradce. Z dochovaných zpráv vyplývá, že Hildprandt již měl Habeš prakticky jistou. V červnu 1950 odjel Hildprandt do Prahy, aby zde na ministerstvu vnitra a na francouzském velvyslanectví vyřídil záležitosti týkající se plánovaného odjezdu do Etiopie. Informaci o plánovaném odjezdu potvrdila Kornélie Hildprandtová, která v průběhu soudního procesu oddalovala vystěhování zbytku rodiny ze zámku Blatná s tím, že po skončení procesu se všichni společně vystěhují do Etiopie.⁵⁵¹

548 ABS, CB-V 113, Státní prokuratura v Praze – Žaloba, č. j. SPt I/II 178/50-7, Praha, 3. května 1951.

549 Tuto informaci potvrdila dcera Jana Germenisová citovaném pořadu České televize.

550 ABS, f. CB-OB 416, Dotazník osoby podléhající evidování I/6, r. č. 3291. Jméno Hildprandt prochází objektovým svazkem Krajského velitelství StB v Českých Budějovicích v kategorii tzv. *bývalých lidí*. V tomto případě se však s určitostí jedná o Bedřichova nejstaršího bratra Karla Hildprandta (1894–1975), jenž byl majitelem zámku ve Škvořeticích v blatenském okrese. V kolonce politická příslušnost je uvedeno národní socialisté a státní příslušnost ČSR. „*Udržuje styky s USA, kam se chystá vystěhovat. Schází se s dalšími bývalými lidmi a také s JUDr. Brabcem a Marií Arnoldovou.*“ Tamtéž, OO-MV Strakonice, věc: Hildebrand velkostatek Osek, operativní pracovník por. Josef Babor, jméno náčelníka oddělení nečitelné a spis není datován.

551 NA, f. SPS, věc: Blatná–st. zámek–vyklizení bytů Hildprandtových, inv. č. 229, ka 77, č. j. 5879/1951, Praha, 7. května 1951. Bytová komise se snažila odvážnou matku s dvěma dcerami ze zámku vystěhovat již na jaře 1951, o čemž podává svědectví dopis ONV v Blatné z dubna 1951 adresovaný

Během hlavního líčení v procesu s Kolafou a spol. Hildprandt uvedl, že letecká společnost Air France již přijala částku 2 537 dolarů na letenky pro celou rodinu, a že již očekává přijetí cestovních pasů. Navíc prý dokonce obdržel potvrzení spojeneckého vysokého komisaře pro Německo s příslibem vstupního povolení a další doklady týkající se povolení pobytu v Etiopském císařství. K tomu všemu byl zároveň připraven předložit potvrzení ONV v Blatné z 26. dubna 1950 o tom, že proti němu nejsou žádné okolnosti, které by vylučovaly vydání vystěhovaleckého pasu.⁵⁵²

Nakonec se však ukázalo, že soudní proces s Františkem Kolafou a spol. byl z hlediska Hildprandtova plánovaného odjezdu osudný. Baron se sice jako jediný z obžalovaných nedostal do vězení, nicméně předchozí benevolence příslušných československých úřadů ve věci vystěhování šla stranou a z odjezdu do Etiopie sešlo. Zájem Státní bezpečnosti o osobu Bedřicha Hildprandta byl obnoven v roce 1959 v souvislosti s návštěvou etiopského císaře Haile Selassie v Praze. Agenturní zprávy z tohoto roku potvrdily, že se na pozadí oficiálních diplomatických jednání projednávala rovněž záležitost rodiny Hildprandtů.⁵⁵³

Hildprandtovi byli během této státní návštěvy pozváni na Pražský hrad, kde se konala audience u císařovy nejstarší vnučky, princezny Aidy Desty (1927–2013), která byla samotným císařem pověřena k tomu, aby jej v celé záležitosti zastupovala.⁵⁵⁴ Princezna Aida sdělila Kornélii Hildprandtové, že etiopský ministr zahraničí projednal její záležitost s ministrem Davidem, který přislíbil urychlené vyřízení žádosti k odjezdu. Domněnka o pověření princezny císařem je vyjádřena bez opory v pramenech, neboť císařovým diplomatickým poradcem byl Hildprandtův tchán a z povahy věci přirozeně vyplývá, že císař vyšel v této věci svému věrnému příteli ochotně vstříc. Šest týdnů po setkání

NKK. Uvádí se v něm, že Městský národní výbor Blatná má pro Hildprandtovou a její děti připraven náhradní byt v Uzeničkách. Srov. Tamtéž, Věc: Blatná–uvolnění místností, Blatná, 27. dubna 1951.

552 ABS, CB-V 113, Písemný záznam odvolacího líčení ze dne 27. září 1951 (nesignován), s. 3. Zmiňované potvrzení není součástí prostudovaných fondů.

553 ABS, f. CB-OB 416. HILDPRANDT Bedřich – poznatky, Zpráva z vytěžení k rodině Hildprandtů a jejich činnosti ze dne 17. dubna 1959, podepsán por. Josef Babor, krycí jméno agenta “KVIDO” 1/59. Podle této zprávy pracoval Hildprandt v elektrárně v Písku, kam denně dojížděl z Rojic, ačkoliv měl v Písku koupený dům. (viz níže)

554 Průběh jednání o povolení k vystěhování probíhal za zavřenými dveřmi. Jediným zdrojem informací u uskutečnění této schůzky je svědectví Jany Germenisové (roz. Hildprandtové), které poskytla pro Českou televizi. *Prsten Hildprandtů* z dokumentárního cyklu *Příběhy předmětů* (režie: Vlastimil Šimůnek) In [cit. 2012–10–02] URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10319920855-pribehy-predmetu/211563230140011-prsten-hildprandtu/>>.

v Praze obdrželi Bedřich, Kornélie a Jana vystěhovalecké pasy. Starší dcera Josefina byla již tou dobou vdaná a měla dítě. Rozhodla se tedy zůstat v Československu.⁵⁵⁵

Výše uvedené informace o plánovaném odjezdu potvrdila Kornélie Hildprandtová, která v průběhu soudního procesu oddalovala vystěhování zbytku rodiny ze zámku Blatná s tím, že po skončení procesu se všichni společně vystěhují do Etiopie. Během hlavního líčení v procesu s Kolafou a spol. Hildprandt uvedl, že letecká společnost Air France již přijala částku 2 537 dolarů na letenky pro celou rodinu, a že již očekává přijetí cestovních pasů. V červnu 1950 dokonce obdržel potvrzení spojeneckého vysokého komisaře pro Německo s příslibem vstupního povolení a další doklady týkající se povolení pobytu v Etiopském císařství. K tomu všemu byl zároveň připraven předložit potvrzení ONV v Blatné z 26. dubna 1950 o tom, že proti němu nejsou žádné okolnosti, které by vylučovaly vydání vystěhovaleckého pasu.⁵⁵⁶

Pramenný výzkum nerozkrýl detaily doprovázející odjezd do Etiopie. Není známo ani přesné datum, ani výše finančních prostředků, které musel Bedřich Hildprandt narychlo obstarat. Je však velmi pravděpodobné, že k odjezdu došlo v první čtvrtině roku 1960, protože pro toto období chybí pravidelné agenturní zprávy, které byly psány v průběhu celého podzimu 1959. Poslední pramennou stopou v archivech tuzemské provenience se tak stal objektový svazek s názvem *Etiopie*, k jehož založení došlo na návrh hlavní správy rozvědky z prosince 1960. Tento svazek měl za cíl shromážďovat informace o aktivitách československé emigrace v Etiopii. Manželé Hildprandtovi tímto svazkem na několika místech procházejí, nicméně zprávy o jejich životě zde mají jen velmi povrchní charakter.⁵⁵⁷

Baronu Hilprandtovi a jeho rodině pomohla k exilu intervence jejich příbuzného Ferdinanda Veverky prostřednictvím etiopského císaře. Důležitou roli zde sehrála také skutečnost, že baron byl velkým znalcem a chovatelem koní. Celoživotní zájem o chov koní mu nakonec otevřel cestu do Etiopie, kde byl jmenován správcem císařského hřebčince. Zde měl mimo jiné na starosti i stádo lipicánů, které císaři věnoval jeho velký sympatizant, jugoslávský prezident Tito. Kornélie Hildprandtová pracovala v Etiopii jako tlumočnice u tamějšího sídla OSN. Jana Hildprandtová se po

555 Dne 14. listopadu 2011 odvysílala Česká televize pořad s názvem *Prsten Hildprandtů* z dokumentárního cyklu *Příběhy předmětů* (režie: Vlastimil Šimůnek). Pořad je možno nadále zhlédnout v archivu ČT na tomto odkaze: [cit. 2012–10–02] URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10319920855-pribehy-predmetu/211563230140011-prsten-hildprandtu/>>.

556 ABS, CB-V 113, Písemný záznam odvolacího líčení ze dne 27. září 1951 (nesignován), s. 3. Zmiňované potvrzení není součástí prostudovaných fondů.

557 ABS, f. Hlavní správa rozvědky (1. správa), Objektový svazek: Etiopie, r. č. 11439 (dále OS/Etiopie 11439). Tento objektový svazek byl oficiálně založen 2. ledna 1961. V roce 1965 došlo k jeho uložení do archivu 1. správy MV na dobu pěti let, protože IV. odbor MV přerušil rozvědnou práci s Etiopií.

absolvování několika škol, specializovaných na výuku jazyků, uplatnila na rakouském velvyslanectví, kde se seznámila se svým budoucím manželem, řeckým architektem Spiridonem Germenisem. V roce 1964 dostala povolení k návštěvě sestry, která zůstala v Československu.⁵⁵⁸ Ještě před vypuknutím revoluce v roce 1974 se celá rodina rozptýlila do různých evropských zemí.

Kornélie a Bedřich Hildprandtovi zakotvili na čas ve Španělsku, zatímco Jana s manželem utekli do Itálie, odkud se pak pravidelně přesouvali do Řecka.⁵⁵⁹ Bedřich Hildprandt zemřel v Německu v roce 1981, tedy ve stejném roce jako jeho tchán. Podle vyprávění jeho dcery Jany jezdil na sklonku života často na Šumavu na německé straně hranic, odkud pozoroval Středočeskou pahorkatinu, jejíž pomyslnou branou od jihozápadu je právě Blatná. Hildprandt se zhroucení komunistického režimu již nedožil.

12.5. Ferdinand Veverka

Ferdinand Veverka (1887–1981) patřil mezi nejdůležitější osobnosti československé pounorové emigrace do Etiopie. Předurčovaly jej k tomu především bohaté profesní zkušenosti prvorepublikového kariérního diplomata, díky nimž se dostal do styku s císařem Haile Selassie. Veverka navázal osobní styky s císařem již v roce 1936, kdy se oba setkali na ženevském zasedání Společnosti národů, která se po vypuknutí italsko-habešské války celým problémem intenzivně zabývala. V rodině se poté tradovalo, jak Veverkův rozhled a schopnosti císaře zaujaly. Dokonce natolik, že mu nabídl pozici diplomatického poradce u císařského dvora.⁵⁶⁰

Veverka prožil podobně jako Hildprandt po druhé světové válce velmi složité období. Bezprostředně po skončení války byl zatčen a následně až do rozsudku (listopad 1946) držen ve vazbě kvůli tomu, že po 15. březnu 1939 předal zastupitelský úřad v Bukurešti do rukou Němců bez předchozího schválení ministerstva zahraničních

558 Informace převzata z rozhovoru Jany Germenisové v pořadu Host do domu, který byl odvysílán Českým rozhlasem 2 Praha dne 5. srpna 2010. [cit. 2012–10–02] URL: <http://www.rozhlas.cz/praha/radiozpravy/_zprava/767491>. V osmdesátých letech se potom do Československa odhodlala vícekrát.

559 Viz citovaný pořad České televize.

560 Ferdinand Veverka byl absolventem prestižní École des Sciences Politiques v Paříži (1911). V lednu 1920 nastoupil na MZV. V prosinci stejného roku byl jmenován vyslancem v Rumunsku (1920–24). Poté zastával post vyslance v několika dalších zemích: Švýcarsko (1924–28), USA (1928–36), Rakousko (1936–37) a opět Rumunsko (1937–15. 9. 1939). Viz POLIŠENSKÁ, Milada. *Diplomatické vztahy Československa a USA 1918–1968*. Praha: Libri, 2012, s. 321–342.

věcí. Celou tuto záležitost doprovázela řada nevyjasněných skutečností, které nebyly doposud důkladně prozkoumány.

V listopadu 1946 byl Veverka po šestnácti měsících ve vazební věznici postaven před Národní soud v Praze, který ho uznal vinným, „že v měsíci březnu 1939 v Bukurešti, tedy v době zvýšeného ohrožení republiky, jako vyslanec Československé republiky, tudíž jako osoba, která byla vázána vysokým úřadem být svým spoluobčanům vlasteneckým vzorem v době, kdy odevzdával Němcům československé vyslanectví v Bukurešti, nechoval se, jak se slušelo na věrné a statečné občany československé. Tím se dopustil provinění podle § 4 dekretu presidenta republiky ze dne 19. června 1945 o Národním soudu, čís. 17 Sb. a zabývá se podle § 5 téhož dekretu aktivního a pasivního volebního práva do veřejných zastupitelstev, dále práva svolávat veřejná shromáždění a zúčastnit se jich, organisovat se v politických spolicích a organisacích, vydávat politické časopisy nebo jiné politické publikace, je redigovat nebo do nich psát. Zároveň se odsuzuje podle § 389 tr. ř. k náhradě nákladů trestního řízení.“⁵⁶¹

V květnu 1947 zároveň stanul před disciplinární komisí MZV, která jej uznala vinným z porušení úředních povinností, čímž ztratil nároky na výhody vyplývající ze služebního poměru.⁵⁶² Veverka se tak v poválečném období dostal do velmi složité životní situace a jeho další pobyt v Československu byl prakticky vyloučen i s ohledem na konfiskaci jeho zámku v Dolní Lukavici včetně příslušných pozemků. Je velmi pravděpodobné, že Veverka uvažoval o odchodu z Československa již před únorem 1948, ale vlivem zdlouhavých soudních a disciplinárních řízení k tomu nakonec nedošlo. Pro útěk z Československa se rozhodl bezprostředně po komunistickém převratu v březnu 1948. Společně se svojí manželkou Kornélií, synem Ferdinandem a jeho sboubenkou Jitkou Růžičkovou překročil československou státní hranici dne 6. března 1948 v prostoru železniční stanice Železná Ruda-Alžbětín.⁵⁶³

Ferdinand Veverka a jeho blízcí započali tímto útekem úplně novou životní etapu, o níž však máme doposud jen kusé zprávy. Většina z nich pochází z činnosti zpravodajských služeb, které prováděly důsledný monitoring československé emigrace v německých sběrných táborech. Diplomaté byli v centru pozornosti, protože existovala reálná obava z toho, že budou vstupovat do služeb zahraničních zpravodajců. O Veverkovi se tak můžeme dočíst ze zprávy, která byla v dubnu 1948 adresována

561 AMZV, personální spis F. Veverky, Opis rozsudku Národního soudu v Praze (TNa, 14/46), kart. 54, Praha, 7. listopadu 1946.

562 Tamtéž, Disciplinární nález MZV v případě Ferdinanda Veverky, č. j. 32/46 disc, Praha, 20. května 1947.

563 ABS, f. 305, sign. 305-175-6, OV-SNB Klatovy, Ferdinand Veverka a spol.–útěk do zahraničí, č. j. 78 dův./48., Klatovy, 7. března 1948.

pátému oddělení hlavního štábu ministerstva národní obrany. Z této zprávy vyplývá, že Veverka se jakožto bývalý diplomat ocitl pod ochranou CIC ve zvláštním táboře Oberursel u Frankfurtu nad Mohanem, kde prošel výslechem u majora Allana. Pohyboval se tu ve společnosti některých jiných významných představitelů čs. exilu, kteří měli být ubytováni ve společném domě ve *Villa Alaska* nedaleko za městem.⁵⁶⁴ V průběhu dubna 1948 Veverka odešel do Paříže, kde požádal o pomoc bývalého československého velvyslance ve Francii Jindřicha Noska, který se vzdal úřadu na konci března 1948.⁵⁶⁵ Zřejmě jeho prostřednictvím došlo v Paříži k setkání s etiopským korunním princem Asfaw Wossenem (1916–1997), kterému Veverka připomněl předválečné setkání s jeho otcem (etiopským císařem, pozn. aut.), jenž na konferenci v Ženevě (1936) nabídl tehdejšímu čs. diplomatovi práci u habešského dvora. Kladná odpověď na sebe nedala dlouho čekat a Veverka záhy nastoupil u císaře jako jeho osobní diplomatický a právní poradce. Vzhledem k brilantní znalosti několika světových jazyků se stal zároveň redaktorem císařových zahraničních projevů.⁵⁶⁶

Bližší informace k Veverkovu působení v císařových službách doposud schází. Pouze kusé údaje lze nalézt ve spisech československých zpravodajců, jejichž pozorování je obsahem objektového svazku 1. správy MV s názvem Etiopie. Tímto svazkem procházejí všichni sledovaní emigranti v Etiopii včetně Ferdinanda Veverky a jeho příbuzných.

Jak již bylo výše naznačeno, je třeba k těmto materiálům přistupovat s určitým nadhledem, protože ne všechny informace se zakládají na pravdě. Ve svazku se píše, že Veverka působí jako poradce při etiopském ministerstvu zahraničních věcí a těší se vysokému společenskému postavení. Zaměstnancem stejného ministerstva byl i jeho syn Ferdinand, který zde pracoval jako řidič. Zároveň se zde uvádí, že Veverkových

564 NA, f. ÚS NSS-AMV 35, kart. 47, sign. 35-109. Věc: Českoslovenští uprchlíci – diplomaté a důstojníci v Německu, č. j. 9228 Taj. – hl. št./2. odděl. 48, Praha, 10. dubna 1948. Mezi dalšími známými jmény figurují ve spise J. Černý, O. Hora, I. Herben, V. Krajina a P. Tigrid, jenž však k ostatním neměl být vůbec připuštěn. V průběhu měsíce března počet uprchlíků do americké okupační zóny markantně narůstal. Ve městě Dieburg východně od Darmstadtu vyrostl nový stálý uprchlický tábor. Kromě toho existovala podél hranic i celá síť jakýchsi sběrných táborů. V polovici března se ve Wiesbadenu utvořil „Čs. národní výbor pro Z Německo“, jehož předsedou se stal dr. Jar. Živanský.

565 NA, f. ÚS NSS-AMV 35, kart. 48, sign. 35-111-19. MV-III. odbor. Zpráva o činnosti s. emigrace po 20. II. 1948 – část II. Seznam uprchlých Čechů a Slováků významně činných v zahraničí (tajné), č. j. 0310101/1948, Praha, 1. srpna 1948, s. 26. O politické činnosti čs. uprchlíků vypracoval III. odbor MV dvě souhrnné zprávy. První pod č. j. 032011/1948 ze dne 1. června 1948, a druhou s č. j. 031089/1948 dne 1. července 1948. Uvedený seznam je pokračováním souhrnné zprávy o činnosti čs. emigrace po 20. únoru 1948 ze dne 1. července 1948 a jsou v něm uvedeni uprchlí političtí představitelé, odstoupivší čs. vyslanci a konsulové a důstojníci čs. armády.

566 Jana Germentisová v citovaném dokumentu České televize.

služeb hodlají využít Britové: „*Anglická zpravodajská služba rozpracovává našeho emigranta Veverku, který se t. č. nachází v Addis Abebě jako poradce habešského MZV. Veverka za první republiky byl naším vyslancem v Rumunsku a v ČSR vlastnil nějaké menší pozemky. Po příchodu Němců do Rumunska předal těmto kartotéku spolupracovníků čsl. zprav. služby. Po celou dobu okupace s Němci spolupracoval. Zpráva byla získána ze spolehlivého pramene.*“⁵⁶⁷

Pro detailní průřez Veverkovým působením v Etiopii nejsou v tuto chvíli k dispozici žádné prameny osobní povahy, ačkoliv jisté stopy směřují do některých specializovaných amerických vědeckých institutů, kde je možnost studovat pozůstalostní materiál jiných významných diplomatů, s nimiž Veverka udržoval písemný styk po odchodu do exilu. J. Němeček cituje ve své práci dopis z prosince 1949, který Veverka adresoval tehdejšímu náměstkovi generálního tajemníka OSN I. Krnovi. Veverka zde uvedl, že ačkoliv celá rodina získala vlivem jeho kontaktů nezávislé vízum do USA, rozhodla se využít dřívějšího zdvořilostního pozvání do Etiopie. Velice si tohoto rozhodnutí cenil, protože mu dle jeho vlastních slov umožnilo konečně vstoupit do „světové“ politiky. Zároveň velmi chválil císaře, jeho politický a humanistický rozhled a v neposlední řadě materiální i duchovní nádheru celého prostředí, které mu plně nahradilo poválečné strádání v Československu.⁵⁶⁸

Veverka však navzdory svým nesporným sympatiím vůči císaři odešel ze země předčasně. V roce 1957 informovala rozvědka o jeho působení u císařského dvora. Veverkův syn, který původně pracoval jako šofér, je uveden jako správce vybraných císařských statků a označen za spolupracovníka britské informační služby.⁵⁶⁹ V agenturní zprávě československé rozvědky z června 1961 se píše, že Veverka odcestoval s celou svojí rodinou natrvalo do Jugoslávie. Po jeho odchodu z ministerstva zahraničních věcí nepracoval již na ministerstvu žádný zahraniční poradce.⁵⁷⁰ Později se usadil v Paříži, kde roku 1981 zemřel.⁵⁷¹

567 ABS, OS/Etiopie 11439, rukopisná zpráva 5. odboru bez bližšího určení (patrně 5. odbor 1. správy MV), 4. srpna 1956 (podpis je nečitelný).

568 J. NĚMEČEK. *C. d.*, s. 325. Všechny informace ze zmiňovaného dopisu jsou převzaty z práce J. Němečka. Dopis je uložen v *Hoover Institution Archives (HIA)* ve Stanfordu, fond Kern (Krn) Collection, kart. 3.

569 ABS, OS/Etiopie 10583. Agenturní zpráva 17. května 1957 (podepsán por. Reichard).

570 ABS, OS/Etiopie 11439. Výpis ze zprávy 351 z Addis Abeby ze dne 19. 6. 1961. Pramen PETR dne 16. 6. – sdělenec KIBYRCVI. Praha, 26. června 1961 (vypsal npor. Brejcha).

571 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*. Praha: Academia 2013, s. 256

12.6. Bohuslav Tobyška

Posledním z trojice významných československých emigrantů v Etiopii, které jsem se rozhodl zahrnout do této kapitoly, byl Bohuslav Tobyška (1914-1987). Tobyška byl nejsledovanějším československým emigrantem v Etiopii, protože za sebou měl bohatou kariéru plukovníka britského královského letectva a sdružoval okolo sebe řadu dalších emigrantů a měl významné postavení u císařského dvora. Československá rozvědka Tobyšku bedlivě sledovala a označila ho za hlavu proanglické skupiny emigrantů. Druhou skupinou byli proameričtí emigranti pod vedením Vítězslava Houdka, bývalého důstojníka československé armády, a doktora Hejduka, který byl vrchním chirurgem v císařské nemocnici v Addis Abebě.

„Jeho měsíční plat činí více než 4000 etiopských dolarů s výjimkou penze, kterou pobírá jako anglický důstojník. Pracuje pro anglický ZÚ a současně organizuje ostatní čs. emigranty. Má bezprostřední vliv na Zelendu, Vovse, Koudelku, Janečka a jiné, kterým se s jeho pomocí podařilo dostat z lágrů v Z Německu, a kterým zde zajistil výhodně několikaleté kontrakty. Není sporu o tom, že má velký vliv mezi všemi emigranty zde a proto se zdá pro naši budoucí činnost v Etiopii nejnebezpečnější.“⁵⁷²

Tobyška byl profesí pilot a za druhé světové války létal u 311. československé bombardovací perutě, jejíž činnost byla zaměřena zejména na noční nálety na německá, nizozemská, belgická a francouzská města a hlídkové lety proti německému loďstvu. Od ledna do listopadu 1944 byl dokonce velitelem této perutě. Po válce se vrátil do Československa a stal se velitelem Leteckého dopravního pluku. Po únoru 1948 byl přesvědčen generálem Vicherkem, aby okamžitě opustil Československo. K útěku ze země využil hraniční přechod u Aše, odkud zamířil do amerického okupačního pásma. Jeho kroky vedly do Londýna, kde spoléhal na to, že na základě kontaktů z války získá místo u dopravního letectva. Velká Británie však po válce dávala příležitost mladým anglickým letcům.⁵⁷³

Tobyška se v Londýně účastnil společenských akcí a při jedné takové příležitosti se seznámil s etiopským velvyslancem Abebe Rettou, kterému se zmínil, že za války sloužil u RAF. Etiopský velvyslanec Tobyškovi naznačil, že by mohl najít uplatnění u etiopských aerolinií, které byly budovány Američany po skončení války. Ačkoliv

572 ABS – OS/Etiopie 11439, Zpráva o pobytu a činnosti krajanů a emigrantů v Etiopii, č. 0053/56-DO, s. 1, Addis Abeba, 25. června 1956.

573 SLÁDEK, Čestmír. *Colonel Toby: Na dvoře krále králů*. Praha, 1999, s. 133.

měl Tobyška ještě jednu nabídku z Mexika, rozhodl se nakonec pro Etiopii, kam v červnu 1949 odcestoval společně s rodinou.⁵⁷⁴

Tobyška byl nedlouho po svém příjezdu do Etiopie pozván k císaři na audienci, při které spolu vedli rozhovor o možnostech Tobyškova přínosu pro rozvoj etiopského civilního letectva. Při této příležitosti mu císař udělil hodnost colonel, díky níž se mu začalo přezdívat Colonel Toby. Československý letec se při jednání s císařem zmínil o schopnostech dalších dvou krajanů, letce Vítězslava Rosíka, který působil po válce u spojenecké mise v Berlíně, a Františka Roučka, bývalého rektora Vysokého učení technického v Praze.⁵⁷⁵

Hlavní náplní Tobyškovy práce v Etiopii byl dozor nad výstavbou a organizací civilního i vojenského letectva. Císař ho však pověřoval i odborně technickými zahraničními misemi. Se zvláštním posláním cestoval například do Francie, Egypta či Indie. Později se také jako odborný poradce podílel na přípravách státní návštěvy císaře v Československu. Byl také pověřen funkcí finančního kontrolora. V jeho gesci byly smlouvy týkající se zahraniční pomoci a také nakládání s investičními prostředky. Navzdory svému výjimečnému postavení u císařského dvora se však rozhodl v roce 1961 z Etiopie odejít. Poslední návštěvu Etiopie uskutečnil až po svržení císaře v roce 1975. S císařem, který byl tou dobou internován, se již nesetkal. Podle svědectví byl nakonec Tobyška rád, že se mu z Etiopie v roce 1975 podařilo odjet, protože byl krátce zadržen a vyslýchán.⁵⁷⁶

Tobyška, který žil v Etiopii dvanáct let, se těšil velkému uznání v řadách československých emigrantů. Důvody jeho předčasného odchodu z Etiopie nejsou přesně známy. Čestmír Sládek ve své knize uvádí jako jednu z možných příčin zhoršení bezpečnostní situace v hlavním městě po neúspěšném puči, a také řadu neshod u císařského dvora zejména v souvislosti s nakládáním s finančními prostředky. Rovněž činnost československé rozvědky byla vůči jeho osobě velmi intenzivní, protože byl vnímán jako vůdčí postava československé emigrantské komunity s velmi vlivným postavením u císařského dvora a mnoha kontakty s představiteli západních mocností.

Tobyška je v materiálech Státní bezpečnosti uveden jako nepřátelská osoba vůči ČSSR, která podněcovala ostatní československé občany proti komunistickému režimu. V Addis Abebě se těšil z vysokého postavení. Pracoval jako poradce na ministerstvu financí a stýkal se s vlivnými lidmi okolo císařského dvora.

574 Tamtéž, s. 141.

575 Tamtéž.

576 Tamtéž.

Materiály první správy přinášejí zajímavé informace, které mohou vrhnout světlo na příčiny Tobyškova předčasného odchodu z Etiopie. Z pozice poradce na ministerstvu financí zodpovědného za kontrolu mnoha finančních toků odhalil několik defraudantů z řad vysoce postavených etiopských vládních činitelů. Tito byli záhy potrestáni a uvězněni. Nicméně Tobyška si proti sobě pravděpodobně pošťval širší okruh vlivných lidí. Č. Sládek popisuje v kapitole pojednávající o Tobyškově etiopském období příhodu, která následovala po odhalení defraudace. Tobyška byl přepaden a zbit. Pravděpodobně mu bylo i vyhrožováno. Odhalením krádeže, která prorostla do nejvyšších pater etiopského politického života se tak ocitl v ohrožení života. Situaci zhoršila i předčasná smrt císařova druhorozeného syna, vévody z Hararu († 1957), který nad Tobyškou držel ochrannou ruku.⁵⁷⁷

V Etiopii působilo kolem roku 1960 zhruba čtyřicet československých emigrantů. Bylo mezi nimi mnoho pozoruhodných a podnikavých jedinců. Československá rozvědná služba zasílala na pražské ústředí pravidelné zprávy o jejich činnosti a stycích. Objektové svazky poskytují jen minimum informací k osobám, které zemřely předčasně v polovině padesátých let. To byl případ bývalého československého pilota u RAF Vítězslava Rosíka, který zemřel v roce 1955 a byl pochován na hřbitově Gulele v Addis Abebě. Po převratu 1948 byl Rosík zbaven všech funkcí v armádě a převelen do výslužby. O rok později přijal pozvání etiopského císaře a společně s Tobyškou se podílel na rozvoji etiopského letectva. V březnu 2018 byl zásluhou Velvyslanectví České Republiky v Addis Abebě odhalen zrekonstruovaný hrob bývalého plukovníka československé armády.⁵⁷⁸

12.7. Josef Zelenda

V Etiopii v roce 1954 zemřel zmiňovaný František Rouček, který se do země dostal rovněž na základě přímluv B. Tobyšky. Vdova po Františku Roučkovi Božena se poté provdala za Josefa Zelendu (1914-1969), rodáka z východočeské Poličky, který byl před únorem 1948 majitelem továrny na výrobu obráběcích strojů ve Středoklukách. V roce 1949 se mu podařilo uprchnout do Německa společně s bývalým šéfkonstruktérem závodu ve Středoklukách Zdeňkem Čapkem. Zelenda zpočátku prodával po domech

577 ABS – OS/Etiopie 11439, Čs. emigrace v Etiopii – sdělení poznatků, 1. správa MV (XV. Odbor) do rukou s. náčelníka VI. Odboru 1. správy MV, č. j. A/1-0 1931/151-59, 7. prosince 1959 (podepsán pplk. Antonín Příbramský).

578 Informace z webových stránek MZV [cit. 2018-04-10] URL:<https://www.mzv.cz/addisababa/cz/zpravy_a_udalosti/v_etiopii_byl_odhalen_zrekonstruovany.html>

látky a poté si zařídil malou opravnu kol a motocyklů. Žádné bližší informace o jeho pobytu nejsou známy, stejně jako to, proč z Německa zanedlouho odjel do Afriky. V jednom ze dvou dopisů z roku 1956 psal rodině, že v Etiopii pobývá sedmým rokem. V té době zde již působil jako technický ředitel v největším závodě ministerstva financí a byl velmi dobře zajištěn. Zároveň byl jmenován do správní rady autobusové společnosti, což mu podle vlastních slov přineslo zvýšení platu, ale na druhou stranu rovněž velké množství práce.⁵⁷⁹ Píše tu o tom, že vlastní tři automobily, a že vybavení jeho domu plně odpovídá západním standardům. Tyto dva dopisy dávají alespoň trochu nahlédnout do prostředí a poměrů kolem člověka pracujícího na vysoké pozici v etiopské státní správě v polovině padesátých let.

Zelenda v dopise popsal, že bylo běžným zvykem mít v domácnosti jednoho i více sluhů. Domy lidí z vyšších kruhů byly střeženy hlídačem, o zahradu se staral zahradník. Ulice Addis Abeby byly přeplněny automobily, z velké části těmi nejluxusnějšími značkami světového trhu. Na druhou stranu však poukazuje na fakt, že automobil nebyl v Etiopii luxusem, ale v pravém slova smyslu dopravním prostředkem.⁵⁸⁰

V souvislosti s automobilismem připomíná rovněž velice špatný stav silnic, zmiňuje se pouze o zlomku kvalitních asfaltek. Valná většina z nich byla však paradoxně vybudována Italy během okupace. V jednom dopise se již zmiňuje o nákupu auta pro svého bratra Františka. Chtěl ho takto obdarovat a potěšit. Měl na to dostatek peněz, autům dobře rozuměl a měl k nim snadný přístup. Ovšem vzhledem k nedostatku valut nebylo možno z Etiopie vyvážet starší auta i jakékoli stroje.⁵⁸¹

Ve volných chvílích se J. Zelenda věnoval cestování, které spojoval s lovem lvů a leopardů. Z pozůstalosti nelze vyčíst, kdy přesně Josef Zelenda Etiopii opustil, ani co ho k tomu bezprostředně vedlo. Patrně však jeho odchod z Etiopie významně ovlivnil špatný zdravotní stav, v této době již trpěl tuberkulózou.⁵⁸² Je známo, že mnoho lidí má ve vysoko položené Addis Abebě velké problémy dýchacích cest. Zelenda se v Etiopii podrobil jedné operaci plic, kterou provedl doktor Hejduk. Zdravotní problémy byly s největší pravděpodobností důvodem Zelendova odchodu z Etiopie do Spojených států, kde se později podrobil dalším dvěma operacím plic. V jednom

579 Pozůstalost Josefa Zelendy. Soukromý archiv J. Zelendy. Dopis z Addis Ababy z 8. 12. 1955.

580 Tamtéž. Dopis z Addis Ababy z 25. 10. 1956.

581 Tamtéž. Dopis z 8. 12. 1955.

582 ZELENDA, Jiří. *Nejasně jasná zpráva o životě a smrti Josefa Zelendy (seminární práce)*. Polička, 2000, s. 7.

z posledních dochovaných dopisů z USA psal domů, že měl funkční už pouze jednu plíci.⁵⁸³

Mnoho dalších československých emigrantů vynikalo v mnoha různých odvětvích. Doktor Hejduk, který operoval Zelendu, byl vrchním chirurgem v nemocnici v Addis Abebě. Před odchodem z Československa byl krátce vězněn. Podle agenturních zpráv byl přítelem Otty Šlinga, který byl popraven v procesu se Slánským. Obchodní oddělení československého vyslanectví s ním navázalo styky, když se začala projednávat velká zakázka na vybavení etiopských nemocnic, kterou mohl s přispěním svých kontaktů u etiopské vlády pomoci prosadit.⁵⁸⁴

Doktor Hejduk byl společně s Vítězslavem Houdkem prohlášen za mluvčího proamerické skupiny emigrantů. Houdek byl bývalým důstojníkem československé armády, který uprchl v roce 1948 do Německa, odkud se dostal do Etiopie. V Etiopii obchodoval s pneumatikami.⁵⁸⁵

Jedním z lidí, kteří těžili z osobní známosti s Tobyškou byl Josef Voves, který uprchl v roce 1949 nejprve do Z Německa, poté do Francie, kde pracoval několik let jako čišník. V roce 1954 odešel Voves do Etiopie, kde se stal příčiněním Tobyšky ředitelem hotelu Ras, ve kterém se konalo mnoho císařských recepcí a hostin. Předchozí ředitel tohoto hotelu byl Švýcar, který byl zapleten do defraudační aféry, kterou pomohl rozkrýt Tobyška. Poslední informace o Vovesovi pochází z roku 1956, kdy jednal s československým chargé d'affaires v Addis Abebě Dokoupilem. Zpráva z výsledku tohoto jednání podhaluje zákulisí mnoha jednání mezi československými občany v emigraci a představiteli Státní bezpečnosti. Voves se na vyslanectví obrátil s žádostí o povolení k vycestování pro svoji manželku a syna, kteří zůstali po roce 1948 v Československu.

„Na přímý dotaz, zda se po vypršení tříleté smlouvy v Addis Abebě hodlá vrátit do ČSR, odpověděl záporně. Za dané situace vyslanectví pochopitelně vyslání jeho manželky a dítěte nedoporučuje, ale na druhé straně je toho názoru, že není možno dát panu p. Vovesovi kategoricky zápornou odpověď vzhledem k větším nebo menším službám, které bude vyslanectví v budoucnu od hotelové společnosti potřebovat, a bez kterých se za dané situace těžko obejde.“

Sledování československé emigrace se neomezovalo pouze na výše zmíněné osoby. Jak již bylo výše uvedeno, počet československých emigrantů v Etiopii

583 Pozůstalost J. Z.: dopis z New Yorku z 29. 10. 1968.

584 ABS – OS/Etiopie č. 10583. Československá emigrace. Dr. Hejduk, s. 13.

585 Tamtéž, s. 12.

se v druhé polovině padesátých let pohyboval kolem čtyřiceti. Objektovým svazkem tedy procházejí prakticky všichni emigranti žijící především v hlavním městě, které skýtalo nejlepší podmínky ke sledování. Jen hrstka Čechoslováků žila tou dobou v odlehlých provinciích, kam zpravodajské služby zpravidla své agenty nevysílali.

U několika emigrantů, žijících v Addis Abebě, byly zaznamenány jen základní údaje, které sice potvrzují jejich působení v Etiopii, ale bližší informace o jejich životě v zemi nepřinášejí. U americké exportní společnosti vyvážející etiopskou kávu pracoval Vítězslav Glazer, který působil po válce u československých aerolinek, ale z Československa odešel již v roce 1947 do Izraele. Poté se přemístil do Etiopie, kde vedle práce pro americkou společnost zastával rovněž post venezuelského konzula.⁵⁸⁶

Zajímavou postavou byl bezesporu Bedřich Tetselý, který z Československa odešel v roce 1947 do Libanonu jako odborník na výrobu piva. Po skončení pracovní smlouvy odešel do Etiopie, kde se stal sládkem v nejznámějším etiopském pivovaru St. Georges Brewery.⁵⁸⁷

V roce 1948 začal v Etiopii podnikat Spytihněv Kofránek. Nejprve se živil jako prodejce piva a zápalek a poté začal farmařit na pozemcích své domorodé manželky. Pro tento účel zakoupil dva traktory a další zemědělské stroje československé výroby. Stejně jako farma Ciaffa se soustředil na pěstování olejnatých semen.⁵⁸⁸

V samém závěru zmíníme ještě postavu JUDr Václava Reise, jehož příchod do Etiopie byl zaznamenán v roce 1938. Reis byl zkušený právník a svoje služby poskytoval etiopskému soudu, bankám, československému a sovětskému vyslanectví. Měl důvěru sovětského vyslanectví a byl zván prakticky na všechny akce pořádané sovětskou ambasádou. Reis nebyl mezi emigranty zcela populární, protože byl velkým odpůrcem B. Tobyšky.

„Jmenovaný je jedinou osobou v Etiopii, která se nebojí vystupovat proti Bohuslavu Tobyškovi.“⁵⁸⁹

586 ABS – OS/Etiopie č. 10583. Československá emigrace. Glazer Vítězslav, s. 9.

587 Tamtéž, s. 10.

588 Tamtéž, s. 11.

589 Tamtéž, s. 13.

ZÁVĚR

Pro rozvoj vztahů poválečného Československa s africkými zeměmi byla určujícím faktorem politická hlediska, což platilo po únorovém převratu 1948 v daleko větší míře než pro období třetí republiky. Ekonomická spolupráce a její následný rozvoj z přelomu 60. a 70. let měla být efektivním nástrojem zemí východního bloku pro postupnou politickou infiltraci celého rozvojového světa. Třetí republika se snažila navazovat na tradici bohatých předválečných vztahů s africkými zeměmi, pro které byla charakteristická hustá síť diplomatických úřadů zejména v severní Africe a Jihoafrické unii. K postupné renovaci meziválečných vztahů s africkými zeměmi docházelo na základě obnovy diplomatických úřadů či zřizování úřadů nových. Existence zastupitelského úřadu signalizovala politickou a ekonomickou atraktivitu teritoria.

Etiopie nebyla v tomto ohledu výjimkou. Československo usilovalo o upevnování obchodních vazeb s Etiopií ve třicátých letech, kdy iniciovalo vznik československo-habešské dohody, k jejíž ratifikaci však nakonec nedošlo z důvodu vypuknutí italsko-habešské války. Jedním z nejobchodovanějších artiklů byly v první polovině třicátých let zbraně pro potřeby posílení etiopské armády. Tyto obchodní aktivity byly ukončeny až embargem Společnosti národů.

Na meziválečné sblížení mezi Etiopií a Československem zareagovala československá londýnská vláda v roce 1944, když dala podnět k etablování oficiálních diplomatických styků s etiopskou vládou. V této první fázi byly oficiální styky zajišťovány prostřednictvím československé ambasády v Káhiře, jejíž vedoucí jezdil do Addis Abeby na pravidelné inspekční cesty. Tento aspekt měl výrazný vliv na intenzitu vzájemné obchodní výměny, dosahující v roce 1947 velmi zajímavých čísel, což neuniklo ani pozornosti Francouzské obchodní komory v Addis Abebě.

Nesporným důkazem vzájemné důvěry obou obchodních partnerů byly československé dodávky zbraní do Izraele v roce 1948, při jejichž transportu byla Etiopie využívána jako krycí destinace. Jednou z prvních významných realizací, kterou iniciovala komunistická vláda po únoru 1948, byla výstavba muniční továrny v Addis Abebě. Stavbu zajišťovaly Povážské strojírny včetně poskytnutí veškerého technického vybavení a odborného personálu. Zaměstnanci muniční továrny uzavřeli s etiopskou vládou kontrakty na dobu určitou a po jejich uplynutí usilovala valná většina z nich o prodloužení smluv, protože se nechtěli vrátit do Československa. Napjatá situace v muniční továrně kulminovala v polovině padesátých let, tedy ve stejné době, kdy došlo ke zřízení zastupitelského úřadu v Addis Abebě. Zastupitelský úřad poté poskytoval diplomatickou záštitu pracovníkům první správy ministerstva vnitra, kteří

měli za úkol monitorovat nejenom činnost zaměstnanců muničky, ale zároveň všech československých emigrantů žijících v hlavním městě.

Začátek padesátých let byl charakteristický ochlazením vzájemných vztahů, což bylo zapříčiněno odlišnými zahraničně-politickými prioritami obou zemí. Etiopská vláda v danou dobu usilovala o pevné ukotvení vztahů v rámci OSN a také se svým hlavním poválečným spojencem USA. Důkazem této zahraničně-politické strategie bylo vyslání etiopského vojenského kontingentu, který bojoval v korejské válce na straně Jižní Koreje a OSN. Ze strany zemí sovětského bloku, které podporovaly Severní Koreu, byla tak Etiopie vnímána jako nepřátelská země. V praxi se tento postoj etiopské vlády promítl v oblasti ekonomické spolupráce, kdy byly na základě rozhodnutí Politbyra pozastaveny dodávky pro muniční továrnu, ačkoliv byly objednávky předem zaplacené etiopskou vládou. Záležitost československých pohledávek byla vyřešena až v polovině padesátých let, kdy se začala připravovat obchodní dohoda a zřízení efektivního zastupitelského úřadu v Addis Abebě. Československá politika sledovala v danou dobu dva základní cíle. Ten první úzce souvisel s fungováním muniční továrny v Addis Abebě, která byla stěžejním projektem dosavadní spolupráce. V zájmu obou stran tedy bylo urovnat staré spory s etiopskou vládou, ale zároveň také dostat pod kontrolu velmi neutěšenou situaci mezi československými odborníky, kteří se odmítali vrátit do Československa po vypršení individuálních kontraktů s etiopskou vládou. Celá tato záležitost byla politicky velmi choulostivá, především s ohledem na plánovaný rozmach československých obchodních aktivit v Etiopii. Komunistická rozvědka vyslala do Addis Abeby agenta, který měl za úkol celou záležitost prošetřit a zapracovat na návratu odborníků do vlasti. Jeho mise skončila zatčením a vyhoštěním po pár měsících pobytu.

Výše zmíněné nevyřešené pohledávky a riziko emigrace většiny zaměstnanců muniční továrny mohou být obecně vnímány jako záležitosti autonomní československé politiky vůči etiopské vládě. Nicméně je třeba zdůraznit, že snahy o urovnání těchto problémů šly ruku v ruce se změnou globální strategie Sovětského svazu, který se po nástupu Chruščova stále více soustředil na získání pozic v rozvojovém světě. Prvním významným projevem pronikání sovětského vlivu do oblastí severovýchodní Afriky byla spolupráce s Násirovým Egyptem, se kterým Československo uzavřelo kontrakt na dodávky zbraní v září 1955. Sovětský blok tím získal prvního významného partnera v jedné ze strategicky nejdůležitějších oblastí Afriky. Infiltrace sovětského vlivu v Egyptě tedy časově korespondovala nejenom se založením československého vyslanectví v Addis Abebě (1955) a uzavřením první československo-etioopské obchodní dohody (1956), ale také s pořádáním československého průmyslového veletrhu v Addis Abebě (1955), který sloužil nejenom k propagaci exportu československé průmyslové

výroby prostřednictvím podniků zahraničního obchodu, ale v ideologické rovině také k propagandistickým účelům, vyzdvihujícím socialistické řízení státu.

Vrcholná fáze vzájemných československo-etiofských vztahů nastala v druhé polovině padesátých let, tedy ve stejné době, kdy docházelo k výše zmíněnému posilování sovětského vlivu v Egyptě. Sovětský svaz usiloval rovněž o získání pozic v Etiopském císařství. Ačkoliv zahraničně-politická orientace Etiopie byla v období po osvobození výrazně pod vlivem západních mocností, přistoupil Haile Selassie na konkrétní formy hospodářské spolupráce s východním blokem. Ze strany Sovětského svazu, který v inkriminovaném období začal vytvářet precizní koncepci pronikání komunistického vlivu do rozvojového světa, byla tato pobídka vnímána jako jeden z nástrojů politické infiltrace. Účinným prostředkem pro postupnou ofenzívu komunistického vlivu v třetím světě bylo upevňování hospodářských vztahů, i za cenu finančních ztrát. Rozvoj hospodářských vztahů měl za cíl oslabit dominantní postavení západních států, především USA. Sověti vzhlíželi s velkým očekáváním k výsledkům jednání, která císař uskutečnil v Moskvě a v Praze v červenci 1959.

Československo sehrálo zásluhou svých dobrých zkušeností a tradic v oblasti rozvoje vztahů mezi východním blokem a Etiopií zásadní roli. V tomto ohledu bylo také přistoupeno k uzavření hospodářských smluv, které otevíraly východnímu bloku velké možnosti. Účinnou strategií pro získání náklonnosti etiopské vlády byly nabídky dlouhodobých úvěrů s nízkou úrokovou sazbou. Na tomto základě byly postaveny prakticky všechny československo-etiofské kontrakty na výstavbu investičních celků a poskytování odborného technického personálu v 60. a 70. letech. Podobnou strategii vůči africkým zemím uplatňovala také Čína, což vzbuzovalo přirozené obavy u západních mocností, které v Africe uplatňovaly svůj vliv. Západní mocnosti bedlivě střežily úvěrovou politiku komunistických zemí a prostřednictvím svých zastupitelských úřadů o tom podrobně referovaly. Přestože měli Američané poradce prakticky na všech silových ministerstvech v Addis Abebě, nepodařilo se jim tuto autonomní koncepci etiopské vlády změnit.

Vedle prozápadní orientace, která byla pro etiopskou vládu charakteristická zejména v době poválečné restaurace monarchie, se císař Haile Selassie přihlásil v polovině padesátých let k bandungskému programu, čímž deklaroval etiopskou pozici v kontextu probíhající studené války. Primárním faktorem této politiky byla nengažovanost v blocích a princip sebeurčení afrických národů jako jeden ze základních stavebních kamenů blížící se dekolonizace. V praxi se tato politika projevovala spoluprací se západními mocnostmi i zeměmi východního bloku. V první fázi došlo k vytvoření pevných diplomatických a ekonomických vazeb s Titovou Jugoslávií.

Jugoslávie získala od etiopské vlády nejprve koncesi na těžbu dřeva a především velkou zakázku na modernizaci přístavu Assab na eritrejském pobřeží. Assab byl do té doby nevýznamným přístavem, který nemohl konkurovat francouzskému Džibuti, nicméně po jeho modernizaci a následné výstavbě sovětské ropné rafinerie v šedesátých letech získal velký strategický význam. Assab byl z ekonomického hlediska hrozbou do té doby hegemonního postavení Džibuti a jemenského Adenu v Rudém moři. Sovětská ropná rafinerie znamenala průlom v dosavadním systému zásobování etiopského vnitrozemí touto životně důležitou surovinou, což platilo i pro značnou část východní Afriky, která byla do té doby závislá na dodávkách ropy západních koncernů.

Československo nebylo v záležitosti ropných sovětských aktivit nikterak angažováno. Československé podniky zahraničního obchodu realizovaly investiční celky v jiných odvětvích etiopského průmyslu. Velkorysá úvěrová politika našla uplatnění především ve výstavbě koželužny Edjersa, dvou závodů na výrobu obuvi (Rubber & Canvas Shoe Factory, Assco Shoe Factory) a pneumatikárny (Addis Tyre Co.). S výjimkou tradičního zbrojního průmyslu, který navázal na tradice prvorepublikových dodávek pro etiopskou armádu, se činnost exportních československých podniků soustředila zejména na dodávky nemocničního zařízení, zemědělských strojů, sladu a papíru. V importu převládaly především kůže, olejnatá semena, ovčí střívka a káva. Československo neuspělo při realizaci experimentální farmy Ciaffa na pozemcích korunního prince. Tento projekt byl od počátku doprovázen velkými komplikacemi a stal se v průběhu dalších let nepříjemným aspektem vzájemné spolupráce, protože ani jedna strana si nepřipouštěla pochybení. Československá strana z této spolupráce vyšla jako poražená, protože peníze investované do tohoto projektu měly být dle podmínek úvěru spláceny z produkce farmy, jejíž hospodaření bylo ztrátové.

Pro vývoj hospodářských i politických vztahů Československa a Etiopie v 60. a 70. letech byly naprosto zásadní pokyny z Moskvy, která v druhé polovině 50. let definovala svoji zahraničně-politickou strategii směrem k rozvojovému světu. Politika etiopského císaře byla vůči východnímu bloku otevřená prakticky od konce korejské války, kdy začalo nejprve sbližování s Jugoslávií, po níž následovala intenzivní spolupráce s Československem. Československo bylo v tomto ohledu společně s Jugoslávií a Sovětským svazem nejaktivnějším obchodním partnerem Etiopie z řad komunistických států východní Evropy. Později se přidaly i další země (Bulharsko, Polsko aj.), ale jejich obchodní výměna nikdy nedosáhla výše, kterou udržovaly tři výše zmíněné státy. Velmi svébytná pozice Československa nebyla v Africe žádnou výjimkou. Na tomto místě stojí za zdůraznění, že ještě na konci padesátých let mělo Československo na africkém kontinentu větší počet zastupitelských úřadů než Sovětský svaz.

Všechny výše zmíněné faktory, které byly signifikantní pro rozvoj vzájemné spolupráce mezi Československem a Etiopií v letech 1945-1974, tedy nelze logicky vnímat ve zjednodušené bilaterální perspektivě. Na jedné straně práce uvádí konkrétní příklady spolupráce dvou zemí s diametrálně odlišnými politickými systémy v době přetrvávající studené války. Na druhé straně se snaží vystihnout velmi komplexní rámec regionálního politického vývoje v oblasti Afrického rohu, který určoval postoje etiopské vlády ve vztazích k západním mocnostem (Velká Británie, USA, Francie), sousedním zemím i východnímu bloku, přičemž každý z těchto aktérů sledoval ve vztahu k Etiopii odlišné cíle.

Povahu etiopské zahraniční politiky lze v tomto schizofrenním prostředí přirovnat ke strategickému balancování mezi bloky. Původně silně prozápadní poválečná orientace císařství se začala vychylovat v padesátých letech v návaznosti na proaktivní postoj císaře k sílící emancipaci rozvojového světa. Císařova neutrální politika ve vztahu k soupeření supervelmocí a protikoloniální rétorika byly bezesporu faktory, které Etiopii získaly sympatie komunistického světa. Změna globální strategie Sovětského svazu ve vztahu k rozvojovým zemím sehrála určující roli pro rozšiřování styků s komunistickými zeměmi. Československo mělo v rámci východního bloku v Africe unikátní postavení, o čemž svědčí i existence ucelené koncepce zahraniční politiky vůči Africe z roku 1961, která rozdělovala africké země do tří kategorií. První z nich byly země přednostního zájmu, kam patřily Ghana, Guinea, Mali, Nigérie a Sjednocená arabská republika. Etiopie figurovala v druhé kategorii, pro kterou byla charakteristická rozvinutá hospodářská spolupráce. Třetí kategorií byly země, které neměly zájem na spolupráci se sovětským blokem. Toto rozdělení bylo velmi problematické. Československé vztahy s Etiopií byly v kontextu spolupráce s ostatními africkými zeměmi na velmi vysoké úrovni, a jejich intenzita na počátku 60. let rozhodně nestála v pozadí ve srovnání se zeměmi přednostního zájmu.

V samotném závěru se pokusme shrnout postoj etiopského císaře Haile Selassie vůči Československu. Císař byl absolutistický panovník, který měl naprosto určující roli pro směřování etiopské zahraniční politiky. Ve vztahu k Československu převládaly z jeho strany spíše sympatie, které však měly svůj původ zejména v meziválečném období. V tomto ohledu byla určující především československá morální podpora na půdě Společnosti národů a zbrojní dodávky z první poloviny třicátých let. Císař tuto podporu opakovaně vyzdvihoval během mnoha audiencí na vládní i nevládní úrovni. Na konci čtyřicátých let začalo do Etiopie přicházet mnoho československých emigrantů, přičemž řada z nich našla uplatnění u císařského dvora. Haile Selassie se později na základě přímluv těchto lidí zasadil o přijetí několika Čechoslováků, kteří pak působili u císařského dvora nebo ve veřejném sektoru. V ojedinělých případech dokonce přispěl

k tomu, aby československá komunistická vláda udělila žadatelům o vystěhování příslušná povolení. Ačkoliv nebyl Haile Selassie sympatizantem komunismu a nejsou známy žádné informace o sbližování s komunistickými státy v politické rovině, nebránil se intenzivnímu rozšiřování hospodářských styků. Tato strategie však sledovala především pragmatické cíle. Nelze říct, že by se jednalo o oboustranně výhodnou spolupráci. Zejména pro československou stranu, která svoji hospodářskou politiku vůči Etiopii opřela o nekoncepční úvěrovou politiku, jejímž primárním cílem bylo oslabení ekonomického vlivu západních mocností. Paradoxní na celé této situaci je, že první zaznamenaný případ nesolventního jednání byl na československé straně. Jednalo se o mnohokrát zmiňované nevyřízené pohledávky muniční továrny v Addis Abebě, které byly důsledkem zmrazení obchodních vztahů v průběhu korejské války. Kromě této záležitosti však byla platební neschopnost takřka vždy na straně etiopské vlády. V politické rovině sbližování s komunistickým Československem nebyly zaznamenány okolnosti, které by císaře zařadily mezi exponenty komunistického vlivu v Africe. Etiopská vláda ve spolupráci s americkými poradci na důležitých ministerstvech byla doslova háklivá na projevy politické a ideologické agitace. Důkazem je nejenom případ vyhoštění Rudolfa Jiříka, který byl vyslán komunistickou rozvědkou, aby prošetřil okolnosti hrozící emigrace u většiny zaměstnanců muniční továrny, ale také dosud nezmapovaný případ vyhoštění několika Čechoslováků a Sovětů pro podezření z agitace na Univerzitě Haile Selassie v březnu 1969. Historie vzájemných vztahů Československa a Etiopie tedy ještě nabízí určitý prostor pro další výzkum.

Přehled pramenů a literatury

Přehled pramenů a literatury

Centre des archives diplomatiques de Nantes (CADN)

Archives des postes diplomatiques, consulaires, culturels et de coopération

ADDIS-ABEBA, ambassade (légation, puis ambassade)

- Addis Abeba, légation, série A, 1897, 1907-1938
- Addis Abeba, ambassade, série B, 1935–1973, 9 PO/B, cart. 6, 11 et 11 bis, 20, 20 (Français en côte de la Mer Rouge), 21 bis, 29, 30, 31, 32, 35, 60, 61,
- Représentations de la France à l'Organisation de l'Unité africaine (OUA) et à la Commission économique pour l'Afrique : voir « Représentations de la France dans les organisations et commissions »
- Addis Abeba (section consulaire de l'ambassade)
- K – Afrique 1918-1940

- 128 Importation d'armes, transit par Djibouti de matériel militaire pour le gouvernement éthiopien

Archive du Ministère des Affaires Étrangères à la Courneuve

- série 34 (Europe 1956–1960), sous-série 23 (Tchécoslovaquie) dossier 16/1, carton 216 (politique extérieure: Tchécoslovaquie–Afrique du Nord)
- série 34, sous-série 23, carton 215, dossier 16, Relations avec l'Algérie

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV), Teritoriální odbory (TO), Etiopie.

- f. Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1945–54
- f. Politické zprávy: Zprávy ZÚ Káhira 1955–57
- f. Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1955–1964

- f. Politické zprávy, ZÚ Addis-Abeba 1965-75
- f. Teritoriální odbor – obyčejné, Etiopie 1945-1959
- f. Teritoriální odbor – tajné, Etiopie 1955-1959
- f. Teritoriální odbor – obyčejné, Etiopie 1960-1964
- f. Teritoriální odbor – tajné, Etiopie 1960-1964
- f. Teritoriální odbor – tajné, Etiopie 1965-1969
- f. Teritoriální odbor – tajné, Etiopie 1970-1974
- f. Personální spisy 1918–1945, Ferdinand Veverka, kart. 54.

Archiv bezpečnostních složek

- f. Hlavní správa rozvědky, objektový svazek Etiopie k problematice čs. emigrace v Etiopii, registrační číslo 11439
- f. Hlavní správa rozvědky, objektový svazek o obraně ZÚ v Etiopii, registrační číslo 10583
- f. Vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV (1945–1946)
- f. Vyšetřovací spisy – České Budějovice, archivní číslo (a. č.) 113
- f. Krajského velitelství Státní bezpečnosti Plzeň
- f. Krajské správy MV České Budějovice, Objektové svazky – České Budějovice, svazek a. č. 416
- f. Ústředna Státní bezpečnosti (1945–1948)
- f. Policejní ředitelství fond II (1941–1951)

Národní archiv Praha

- f. č. 02/2, Politické byro ÚV KSČ 1954–1962
- f. č. 02/1 Předsednictvo ÚV KSČ 1962–66, 1966-1971
- f. č. 02/4, Sekretariát ÚV KSČ 1954–62
- f. č. 02/5, Politický sekretariát ÚV KSČ 1951–54

- f. č. 1261/0/44 Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného – II. část 1951–1967
- f. Československá strana národně socialistická – ústřední sekretariát, Praha a. č. 35
- f. Ministerstvo zahraničního obchodu (odbor RZ) kart. 81, 82, 83
- f. Ministerstvo zahraničního obchodu, Hospodářské zpravodajství Habeš, Haiti, Honduras 1945-48, kart. 44

Archiv Ústavu T. G. Masaryka AV ČR

- f. Edvard Beneš I, inv. č. 417
- f. Edvard Beneš III, inv. č. 802

Soukromé archivy

- Soukromý archiv rodiny Aloise Junka
- Soukromý archiv rodiny Josefa Zelendy

Tištěné prameny

- **edice dokumentů**

Documents diplomatiques français (DDF), année 1958, 1959, 1960, 1965, 1966, 1967.

Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. I. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2003.

Příručka o navázání diplomatických styků a diplomatických zastoupení Československa v cizině a cizích zemích v Československu 1918-1985. Praha : Archivně dokumentační odbor Federálního ministerstva zahraničních věcí, 1987.

- **paměti**

Foccart parle I: entretiens avec Philippe Gaillard, Paris, Fayard, 1995.

Další prameny

- Rozhovor autora s Lídou Lhotskou, neteří Aloise Junka (Praha, červen 2018).
- Rozhovor autora se Zdeňkem Poláčkem, bývalým Velvyslancem ČR v Addis Abebě (Praha, červen 2010).
- Rozhovor autora s Ahmedem Hassenem, ředitelem Institutu etiopských studií (Addis Abeba, září 2014).
- Korespondence s Janou Germenisovou, dcerou Bedřicha Hildprandta (květen, 2015).

Encyklopedie

Encyclopaediae Aethiopia 1, A/C, Addis Abāba. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2003.

Encyclopaediae Aethiopia 2, D/Ha, Addis Abāba. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005.

Literatura

ARROWSMITH-BROWN, Henry (ed.). *Prutky's Travels to Ethiopia and Other Countries*. London: Hakluyt Society, 1991.

BÁRTA, Petr. *Dobrý den, Afriko! Expedice Lambaréné*. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví Praha, 1971.

BERHANU, Taye. *An Introduction to Ethiopia's Foreign Policy: Its Process and Reflections pre-1991*. Addis Ababa, 2010.

BULATOVIČ, A. K. *S armádou černých křesťanů: Denník válečné výpravy z Habeše na rovník k jezeru Rudolfovu*. Praha: Eduard Grégr a syn, 1903.

CÍLEK, Roman. *Každý, kdo unese oštěp ... : První a poslední Mussoliniho vítězství – Válka o Habeš*. Praha: Epoque, 2009.

CLAPHAM, Christopher. Haïlé Sélassié et son temps. In *L'Ethiopie contemporaine*. Paris, 2007.

- DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013
- DEJMEK, Jindřich. *Politická biografie českého demokrata. Část první: Revolucionář a diplomat (1884-1935)*. Praha: Karolinum, 2006.
- FÖRSTER, Josef. De primo infideles adeundi animo. Nástin životní dráhy misionáře Remedia Prutkého před jeho odchodem do Etiopie roku 1751. In *Listy filologické. Časopis pro studia klasická, středověká a raně novověká*, vol. 129, 2006, n° 3–4, s. 309–332.
- GALSKÝ, Desider. *Hazard pana Lessepse*. Praha: Svoboda, 1966.
- GASCON, Alain, « Fin du chemin de fer, fin de Grande Éthiopie. La mort annoncée du chemin de fer de Menilek », in CHALÉARD, J. - L. – CHANSON-JABEUR, Ch. – BÉRANGER, Ch. (éds.), *Le chemin de fer en Afrique*, Paris, Karthala, 2006, p. 35–54.
- HANZELKA, J. – ZIKMUND, M. *Afrika snů a skutečností II*. Praha: Nakladatelství družstevní práce, 1952.
- HENZE, Paul B. *Layers of Time: A History of Ethiopia*. Addis Ababa: Shama Books, 2000.
- CHMIEL, Juraj. *Československo-etiópske vzťahy v období taliansko-etiópskeho konfliktu (1935-1936)*. Disertační práce. Kabinet orientalistiky SAV/Ústav historických vied SAV: Bratislava, 1991.
- CHOLEVA, Emil. *Etiópská dobrodružství*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965.
- JELÉN, Josef. Čech v Etiopii. In *Češi v cizině* 12, 2004.
- JEŚMAN, Czesław. *The Russians in Ethiopia: An Essay in Futility*. London: Chatto and Windus, 1958.
- JUNIAC, Gontran de. *Le dernier Roi des Rois: L'Éthiopie d'Haïle Sélassié*. Paris: L'Harmattan, 1994.
- KLOBAS, Oldřich. *Alois Musil zvaný Músa ar Rueili*. Praha, 2003. ISBN 80-7204- 275-0.
- KRASNOV, P. K. *Kozáci v Habeši: Denník velitele průvodu carského poselství do Habeše v roce 1897-1898*. Praha: E. Beaufort, 1901.
- KVAČEK, Robert. *Nad Evropou zataženo*. Praha: Svoboda, 1966.
- LACINA, Karel a kol. *Nejnovější dějiny Afriky*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1987.
- LACINA, Karel et al. *Nejnovější dějiny Afriky*. Praha, 1987.

- MARCUS, G. Harold, *A History of Ethiopia*. Berkeley, 1994.
- MIKEŠ, Pavel – BOULIERAC, Christophe (eds.). *L'Afrique en proverbes / Africa Through Proverbs*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.
- MUSSIČ, Viktor. *Výlet do středověku: Reportáž z Habeše*. Praha: Československá grafická unie a.s., 1935.
- NĚMEC, Vilém. *Pětadvacet let v Africe (II. díl)*. Praha: Česká beletrie, 1930.
- NĚMEC, Vilém. *Pod žhavým sluncem: cestopisné črty z výpravy konané v letech 1899-1900 východním Sudanem, Habeši a italskou kolonií Erytreou*. Praha: Šolc a Šimáček, 1920.
- NĚMEC, Vilém. *V zaslíbené zemi a na půdě africké*. Praha: A. Svěcený, 1916.
- OLŠA, jr., Jaroslav. Českoslovenští diplomaté v černé Africe 1918-1955. Počátky budování sítě československých zastupitelských úřadů na jih od Sahary. In *Mezinárodní vztahy 2*, 2005.
- PARLESÁK, Adolf. *Habešská odysea*. Praha: Panorama, 1989.
- PETRÁČEK, Karel. *Etiopie*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1964.
- PETRUF, Pavol. *Taliansko-etiópska vojna v rokoch 1935-1936: príčiny, priebeh, dôsledky*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2000.
- POLÁČEK, Zdeněk. *Socialistická Etiopie*. Praha: 1981.
- PROCHÁZKA, Jáchym Bohumil. *Čeští františkáni v Habeši*. Praha, 1937.
- SLÁDEK, Čestmír. *Colonel Toby: Na dvoře krále králů*. Praha, 1999, s. 161-162.
- STORCHOVÁ, Lucie (ed.). *Mezi houfy lotrův se pustiti... České cestopisy o Egyptě 15.–17. století*. Praha: Set out, 2005. ISBN 80-86277-44-5.
- ŠEBESTA, Josef. *V zemi krále králů*. Praha: Práce, 1971.
- ŠILPOCH, Karel. Etiopie a Československo mezi válkami (1918-1938). In *Moderní dějiny 8*. Praha: Historický ústav 2000, s. 55-81.
- ŠÍPEK, Zdeněk. Češi v Etiopii po druhé světové válce. In *Češi v cizině 3*, 1988, s. 264-269.
- ŠÍPEK, Zdeněk. Češi v předrevoluční Etiopii. In *Češi v cizině 8*, 1993, s. 81–91.
- ŠÍPEK, Zdeněk. Čeští uzenáři v Etiopii. In *Češi v cizině 7*, 1993, s. 158-159.
- TABOUIS, Geneviève. *Předehra k tragédii*. Praha: Svoboda, 1967.

TAFILA, Bairu. *Ethiopia and Germany (1871-1936): Cultural, Political and Economic Relations, 1871-1936*. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1981.

VAN GELDER Pineda de, Rosanna, *Le Chemin de fer de Djibouti à Addis-Abeba*, L'Harmattan, Paris, 1995.

VÍT, Jakub. V roli exportéra „věci komunismu“: Československo a subsaharská Afrika v letech 1948–1962. In *Soudobé dějiny* X, č. 1–2 (2003), s. 29-57.

WOLDEKIROS, Abadi. Tendenční neutralita: československý zbrojní průmysl a italsko-habešský konflikt. In *Soudobé dějiny* 1-2, 2006, s. 9-28.

ZÁHOŘÍK, J. – DVOŘÁČEK, J. Czech Travelers, Entrepreneurs and Advisors in Ethiopia, 1918-1937: a Preliminary Study. In *Journal of Ethiopian Studies*, vol. 47, December 2014, p. 53-68.

ZÁHOŘÍK, Jan. Africká cesta Remedie Prutkého. Český františkán na misiích v Etiopii 18. st. In *Dějiny a současnost* 28, 2006, č. 6, s. 14-17.

ZÁHOŘÍK, Jan. Itálie a Etiopie (1914-1941). In *Historický obzor* 9-10, 2006, s. 203-208.

ZÁHOŘÍK, Jan. *Ohniska napětí v postkoloniální Africe*. Praha: Karolinum, 2012.

ZELENDÁ, Jiří. *Nejasně jasná zpráva o životě a smrti Josefa Zelendy (seminární práce)*. Polička, 2000.

ZEWDE, Bahru. *A History of Modern Ethiopia 1855-1991*. Addis Ababa: Addis Ababa University Press, 2002 (2nd edition).

ZÍDEK, P. – SIEBER, K. *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948-1968*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007.

ZÍDEK, Petr. *Československo a francouzská Afrika 1948-1968*. Praha: Libri, 2006.

Televizní a rozhlasové pořady

KAČOR, M. *Císařův přítel: Dobrodružný život cestovatele Adolfa Parlesáka*, dokument České televize z cyklu Zapomenuté výpravy, 2005, (odvysíláno ČT 2 dne 14. ledna 2007).

Dokumentární film *Afrika: z Maroka na Kilimandžáro (I. část)*. Záběry pořízené Hanzelkou a Zikmundem zpracovalo Studio populárně vědeckých filmů Gottwaldov v roce 1952.

Rozhovor Jany Germenisové pro pořad Host do domu odvysíláný Českým rozhlasem 2 Praha dne 5. srpna 2010.

Dokumentární film *Prsten Hildprandtů* z dokumentárního cyklu *Příběhy předmětů odvysílány Českou televizí* (režie: Vlastimil Šimůnek) [cit. 2012–10–02] URL: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10319920855-pribehy_predmetu/211563230140011-prsten-hildprandtu/>.

Internetové zdroje

Velvyslanectví ČR v Addis Abebě

[cit. 2018-01-03] URL: <[https://www.mzv.cz/jnp/cz/vyhledavani/index\\$219343.html?text=Etiopie](https://www.mzv.cz/jnp/cz/vyhledavani/index$219343.html?text=Etiopie)>.

[cit. 2018-07-10] URL: <[cit. 2018-26-07] URL: < <https://www.britannica.com/place/Ethiopia/Ethnic-groups-and-languages>>.

SUMMARY

The first diplomatic contacts between Czechoslovakia and Ethiopia have its origin in the 1920s through the French diplomatic offices and the Czechoslovak consulate in Cairo. The new established Czechoslovakia tended to expand its economic influence in Africa. Czechoslovak-Ethiopian mutual relations might have been extended by signing a trade agreement in the mid-1930's. The agreement assumed, among others, an opening of diplomatic office in Addis Abeba. However, the intention to extend diplomatic and commercial relations was interrupted by the Italo-Ethiopian War (1935-1941). At the same time, this war brought to an end activities of Czechoslovak expatriate minority which had about thirty members at the beginning of 1930's. Anyway, the relationships between the two countries in the interwar period were fruitful compared to other Czechoslovak activities in Africa. Emperor Haile Selassie pointed out several times the Czechoslovak attitude in the League of Nations, as well as moral and material support in spite of the fact that Czechoslovak arms supplies were stopped by League of Nations embargo in 1935. These aspects played a crucial role for establishment of an official diplomatic contacts in 1944.

After the Second World War Czechoslovakia transformed its political and economic orientation. The main emphasis was given to Soviet Union and its communist allies. Little by little the political as well as economic rapprochement was focused to the Third-World. The contacts with Ethiopia were strengthened as a consequence of a communist coup d'état on February 1948. After the declaration of the State of Israel, Czechoslovakia decided to provide arms to Israel using Ethiopia as a cover destination. At the same time, the communist government signed in 1948 a contract on construction of ammunition plant in Addis Abeba. The project had started practically immediately, but it could not be finished quickly because of political consequences following the outbreak of the Korean War and completely different attitudes towards this conflict. However the construction and needed technical supplies started again by mid-1950's. About 15 Czechoslovak technical advisers were responsible for this construction as well as for a training of local workers.

Soviet political strategy towards the Third-World started to change after Khrushchev came to power. It was primarily based on general support for developing countries as well as some ideological assumptions such as anti-colonialism, anti-imperialism etc. This tendency led among others to shake hands with Haile Selassie, even though the imperial regime was pro-western oriented under the strong influence of the USA. Czechoslovakia continued with traditional friendship with Ethiopia

in the 1950's, in spite of the fact that mutual relations had been temporarily frozen during the Korean War, where the Ethiopian units served as a part of UN forces.

The relations in 1950's were determined mainly by the establishment of Czechoslovak embassy in 1955 that largely contributed to a consequent strengthening of mutual ties. This trend reached its highest level in 1959, when Emperor visited Prague to negotiate general conditions for a series of treaties deepening political, economic and cultural cooperation. This was a crucial moment that enabled to dozens of Ethiopian students come to Czechoslovakia and attend local universities.

The foreign political orientation of the socialist countries towards the Third-World was determined by Moscow, which created a coordinating concept for these purposes together with Czechoslovakia in 1961. The policy of Haile Selassie was open to the Eastern Bloc since practically the end of the Korean War, when it first began cooperating with Yugoslavia followed by intensive exchange with Czechoslovakia. In this respect, Czechoslovakia, together with Yugoslavia and the Soviet Union, was the most active commercial partner of Ethiopia from the communist countries of Eastern Europe. Later, other countries (Bulgaria, Poland, etc.) appeared, but their activities never reached the level maintained by the three abovementioned countries. In general perspective, Czechoslovakia was able to keep a very special position among socialist countries. At this point, it is worth pointing out that in the late 1950s Czechoslovakia had more embassies in Africa than the Soviet Union.

All of the abovementioned factors, which were significant for the development of mutual cooperation between Czechoslovakia and Ethiopia in 1945-1974, can't reasonably be perceived in a generalizing bilateral perspective. On the one hand, there are concrete examples of cooperation between two countries with diametrically different political systems at the time of the Cold War. On the other hand, it describes a very complex framework of regional political development in the Horn of Africa, which has defined the attitudes of the Ethiopian government in relations with the Western Powers (United Kingdom, USA, France), neighbouring countries and the Eastern bloc, while each of these important actors followed different political and economic goals.